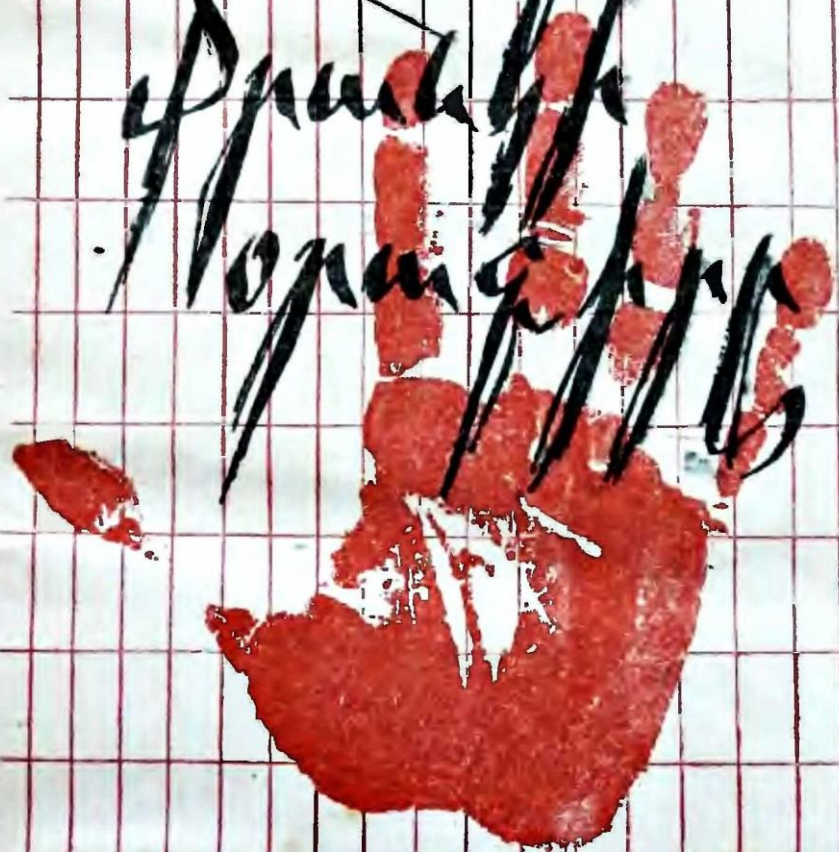

Դրամեր

Հին

Գրական
Երկեր

Հայպետհրատ • Երևան • 1962

Anne Frank
HET
ACHTERHUIS
DAGBOEKBRIEVEN

12 JUNI 1942 -
1 AUGUSTUS 1944

UITGEVERIJ CONTACT
AMSTERDAM EN ANTWERPEN

Ուսանողից թարգմանեց՝

Հ. ԴԱՆԻԵԼԹԱՆ

Ձևավորումը և կարիչ

Վ. ՄԱՆԴԱԿՈՒՆՈՒ

ДНЕВНИК

АННЫ ФРАНК

(На армянском языке)

Армянское государственное издательство

(Айпетрат), Ереван, 1962

ԱՌ ԱԶԱԲԱՆ

Այս գիրքն անսովոր ճակատագիր ունի: Լույս է տեսել Հոլանդիայում, տասներկու տարի առաջ, թարգմանվել է տասնյոթ լեզուներով, տարածվել միլիոնավոր օրինակներով: Սրա հիման վրա պիեսներ են գրվել, կինոֆիլմեր նկարահանվել, այս գրքի վերաբերյալ գրվել են նաև ուսումնասիրություններ:

Սա փառաբանված գրողի վեպ չէ, սա տասներեքամյա մի աղջկա օրագիր է, բայց ընթերցողին ավելի շատ է հուլում, քան վարպետորեն գրված գրքերը:

Բոլորին հայտնի է, որ հիտլերականները սպանեցին վեց միլիոն հրեաների, հարուստների ու աղքատների, հայտնի ու անհայտ մարդկանց, որոնք քսան տարբեր պետությունների քաղաքացիներն էին: Ատոմային ռումբը Հիրոսիմայի վրա ընկավ հանկարծակի, նրանից հնարավոր չէր խուսափել: Իսկ հիտլերականները տարիներ շարունակ շուրջկալ էին անում միլիոնավոր մարդկանց, ինչպես շուրջկալ են անում գալլերին: Հրեաները փորձում էին խուսափել, թաքնվել փոսերում, լքված հանքահորերում, քաղաքների խուլ անկյուններում. օրերով, ամիսներով, տարիներով նրանք սպասում էին դատաստանի: Վեց միլիոն մարդ խեղդվեց գազի խցիկներում, գնդակահարվեց դարափներում կամ ամրոցներում, դատապարտվեց դանդաղ սովամահության: Նրանք աշխարհից անջատված էին գետտոյի պարիսպով, համակենտրոնացման ճամբարների փշալարերով: Ոչ ոք չգիտի, թե ինչ են մտածել ու վզացել նրանք: Վեց միլիոնի փոխարեն խոսում է մի ծայն՝ ոչ իմաստունի, և ոչ էլ պոետի՝ սովորական մի աղջկա ծայն:

Աննա ֆրանկը օրագիր է պահել, ինչպես դա հաճախ անում են նրա հասակի աղջիկները, իր ծննդյան օրը նա մի հաստ տետր է նվեր ստացել և սկսել է գրի առնել մանկական կյանքի իրադարձությունները: Բայց մանկական այդ կյանքը մեծերի կամքով արագորեն դառնում է ոչ մանկական: Մանկահաս աղջկա օրագիրը դառնում է իմաստալից մի փաստաթուղթ և մեղադրական ակտ:

Ի՞նչ է տեսել Աննան: Նեղ ձեղնահարկ, որտեղ ապնիվ ու խիպախ հոլանդացիները քսանհինգ ամիս շարունակ թաքցրել են ութ դատապարտվածների՝ գերմանական էմիգրանտ Օտտո Ֆրանկին, նրա կնոջը, երկու աղջիկներին՝ Մարգոյին և Աննային, վան Դաան ամուսիններին, նրանց տղային՝ Պետերին, ատամնաբույժ Դուսսելին:

Սարտրի «Փակ դռների ետևում» պիեսի մեջ դժոխքը մի սովորական սենյակ էր, ուր հավիտյան փակված էին երեք մեղավորներ: Ութ մարդ ապրել են «ապաստարանում», որոնք վիճել են, գժտվել. նրանք սրբեր չէին և ոչ էլ հերոսներ, նրանք շատ սովորական մարդիկ էին. և Աննան օր առ օր պատմում է նրանց կյանքը:

Օտտո Ֆրանկը ծնվել է Գերմանիայում, սովորել գիմնազիայում, հետո համալսարանում. առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին եղել է ռազմաճակատում. նրան լեյտենանտի աստիճան են տվել, նա մասնակցել է Ֆրանսիայի Կամբրե քաղաքի մոտ տեղի ունեցած ամենաարյունահեղ ճակատամարտերից մեկին: Նա ասում է, որ ինքն իրեն Գերմանացի է համարել. ասում է նաև, որ երիտասարդ ժամանակ Ֆրանկֆուրտում, որտեղ ապրել է նա, հրեատացության չի հանդիպել: Նա կարծել է. թե իր կյանքը հիմնովին կարգավորված է: Իշխանության գլուխ է անցնում Հիտլերը, և ամեն ինչ փուլ է գալիս կարտոնե տնակի պես: Օտտո Ֆրանկին հաջողվում է փախչել Հոլանդիա, այնտեղ տեղափոխել նաև իր ընտանիքը: Աղջիկները սովորում են հոլանդական դպրոցում, ընկերություն անում հոլանդացի երեխաների հետ: Օտտո Ֆրանկը հասկանում է, որ ինքը պետք է նոր կյանք սկսի: Նա ստեղծում է այն, բայց ամեն ինչ նորից է փլվում. գերմանական բանակը օկուպացնում է նաև Հոլանդիան:

Ինչո՞ւ ֆաշիստներն իրենց կատաղությունն առաջին հերթին թափեցին հրեաների վրա: Դրա մասին հաստատվոր գրքեր են գրվել, երկար ու բարակ բացատրություններ են տրվել, բայց և ոչինչ չի պարզաբանվել: Դարավոր բազմաթիվ նախապաշարմունքները, նողկալի անեկզոտներ հիշեցնող լեզենդները, փիլիսոփայական սիստեմի հասցված սնահավատությունը, նախանձը, բթամտությունը, քավության նոխալ գտնելու անհրաժեշտությունը՝ այդ բոլորը ցանցի պես ի մի հյուսվեց և Աննային անջատեց հուլանդացի իր փոքրիկ ընկերներից, իսկ վեց միլիոն մարդկանց կտրեց հարևաններից, հայրենակիցներից:

Տարբեր երկրներում բազմաթիվ գրքեր լույս տեսան լեհական գետտոյի ապստամբության մասին: Այդպիսի ապստամբություններ են եղել նաև ուրիշ քաղաքներում: Նրանք, որոնց հաջողվեց փախչել գետտոյից, մարտնչեցին Սովետական Միության, Լեհաստանի, Ֆրանսիայի, Հարավսլավիայի, Բուլղարիայի և ուրիշ երկրների տերիտորիաների պարտիզանական ջոկատներում և ընկան երջանիկ մահով: Բայց միլիոնավոր հրեաների հիտլերականները ոչնչացրին մահվան ճամբարներում: Ֆրանկների ընտանիքին հենց այդպիսի ճակատագիր էր սպասում:

Աննայի օրագրում այնպիսի բան չկա, որ չգրեր հուլանդացի, ֆրանսիացի կամ իտալացի աղջիկը: Նրա մանկական զգեստին հիտլերականները ամրացրել էին վեց ճյուղանի աստղ, և նա կրում էր այն բոլորովին չհասկանալով իմաստը, բայց և խորին արժանապատվությամբ:

Կարդալով օրագրի որոշ էջեր, ժպտում ես, բայց և իսկույն անհետանում է ժպիտդ. չափազանց պարզ է այս գրքի վերջը: Տասներեքամյա աղջիկը գրում է, որ իրեն դուր եկած գրքերը նա կտա կարդալու նաև իր երեխաներին. ինքն իրեն պատմում է, թե կյանքն ինչքան վարմանալի է վեպերում, նա, օրինակ, երբեք չէր վճռի օտար տղամարդու մոտ մնալ... Դա գրում է հրեա, որը մեծանում է մարդկանց աչքի առջև, մեծանում է ընդհատակում, նա ուզում է սիրել մեկին, իսկ «ապաստարանում» եղած տղան Պետերն է և Աննան իրեն ներշնչում է, որ սիրում է նրան:

Բանտում, համակենտրոնացման ճամբարում մարդիկ դիմացել են ամենասարսափելի փորձությունների, երբ նրանք ինչ-որ

նպատակ են ունեցել, երբ նրանց հրապուրել է թեկուզ պատրանքային գործունեությունը: Ի՞նչ կարող է անել տասներեքամյա աղջիկը: Սովորե՞լ: Աննան փորձում էր սովորել: Խաղա՞լ: Եվ Աննան խաղում էր՝ նա գրող էր խաղում: Նա օրագիր էր պահում, պատմվածքներ հորինում. սկսեց վիպակ գրել: Դա նրան բարձրացրեց և փրկեց, բոլոր խաղերից ամենադժվար խաղն էր ընտրել նա, բայց գուցե և ամենամարդկային խաղը:

Մինչև վերջ կարդալով օրագիրը, ընթերցողն իհարկե, կհարցնի. «Ի՞նչ եղավ Աննան»: Էռնստ Շնաբելը ստուգելով արխիվների փաստաթղթերը, հանդիպելով ականատեսներին՝ իր գրած «Աննա Ֆրանկի հետքերով» գրքում պատմում է նրա ճակատագրի մասին.

Աննայի վերջին գրառումը կատարվել է 1944 թվականի օգոստոսի 1-ին: Աննան փորձում է հասկանալ հոգեկան հակասությունները... Իսկ օգոստոսի 4-ի առավոտյան գեստապոլականները ներխուժում են «ապաստարան» և թաքնված հրեաներին ու հրեաներին թաքցնելու համար մեղադրված երկու հոլանդացիներին տանում են բանտ: Մի քանի օր անց հրեաներին տանում են Վեստբորկի ճամբարը: Սեպտեմբերի 3-ին հրեաների հսկայական տրանսպորտը այստեղից ուղարկվում է Օսվենցիմ: Հոկտեմբերի 30-ին Աննային ու Մարգոյին ուղարկում են Բերգեն-Բելզենի համակենտրոնացման ճամբարը: 1945 թվականի փետրվարի վերջին Մարգոն մահանում է հյուծվածությունից: Մի քանի օր անց մահանում է և Աննան:

Աննայի մայրը սպանվում է Օսվենցիմում: Դուստելին սպանում են գազի խցիկում: Պետերին սպանում են: Մահանում են վան Դաան ամուսինները: Ծանր հիվանդ հոլանդացի Կոոպխոյսին շուտով բաց են թողնում: Կրալերին ուղարկում են Ամերսֆորտի ճամբարը, իսկ 1945 թվականի մարտին՝ աքսորում Գերմանիա. նրան հաջողվում է փախչել այնտեղից:

Ձեղնահարկում թաքնված ութ հրեաներից կենդանի է մնում միայն Օտտո Ֆրանկը: Սովետական բանակը, գրավելով Օսլինգիմը, փրկեց դեռևս մի քանի չսպանված հրեաների: Օտտո Ֆրանկը շրջանցելով Եվրոպան՝ Օդեսայով և Մարսելով վերադառնում է Հոլանդիա, բայց իր մերձավորներից ոչ մեկին չի գտնում: Նա գտնում է միայն Աննայի օրագիրը...

Գեստապոյականները արժեքավոր բաներ էին փնտրում. աշակերտական տետրերը նրանց չեն հետաքրքրել: Օրագիրը գտել էին հոլանդացիներ Էլլին և Միպը:

Ուզում եմ այս չոր ու ցամաք տեղեկանքին ավելացնել երկու մարդու պատմած փաստերը:

Դե Վիկը, որ աքսորված է եղել Վեստերբորգի ճամբարը, պատմում է. «Ես Աննա Ֆրանկին ու Պետեր վան Դասսին տեսնում էի ամեն օր: Նրանք միշտ միասին էին... Աննայի աչքերը փայլում էին... Նա այնպիսի ազատ շարժումներ ուներ, այնպիսի անմիջական և բացահայտ նայվածք, որ ես ինքս ինձ ասում էի. «Նա իրեն երջանիկ է զգում այստեղ...»:

Աննան իր օրագրում գրում է դպրոցական ընկերուհու մասին. «Երեկ երեկոյան, երբ ես արդեն քնել էի, մեկ էլ պարզ տեսնում եմ Լիվին: Նա իմ առջև կանգնել էր պատառոտված շորերով, հյուծված, այտերը փոս ընկած: Նրա մեծ-մեծ աչքերը կշտամբանքով էին նայում ինձ, կարծես թե նա ուզում էր ասել. «Աննա, ինչո՞ւ դու ինձ լքեցիր: Օգնիր, դուրս բեր ինձ այս դժոխքից...»: Աննան այս տողերը գրել է 1943 թվականի նոյեմբերին, չիմանալով, թե ինչ ճակատագիր ունի Լիվը: Իսկ Լիվը ապրում է: Նա պատմում է, որ Բերգեն-Բելզենի համակենտրոնացման ճամբարում հանդիպել է Աննային. «Նա զգգված էր: Նույնիսկ մթության մեջ ես տեսա, թե նա որքան էր նիհարել: Այտերը փոս էին ընկել, աչքերն ավելի էին մեծացել... Եվ մենք լաց եղանք, կանգնել ու լաց էինք լինում՝ մեկ փշալարն էր բաժանում...»:

Վեց միլիոնից մի ծայն է հասել մեկ: Այդ դեռ մանկական ծայն է, բայց մեծ ուժ կա այդ ծայնի մեջ՝ անկեղծության, մարդկայնության, ինչպես նաև տաղանդի: Ամեն գրող չէր կարող այդպես նկարագրել «ապաստարանի» բնակիչներին և իր ապրումները, ինչպես դա հաջողվել է փոքրիկ Աննային:

1944 թվականի մարտի 29-ին Աննան գրել է. «Երեկ մինիստր Բոլկենսթայնը «Օրաննե» ռադիոկայանով ասաց, որ պատերազմից հետո պետք է լույս տեսնեն ժամանակակիցների օրագրերն ու վեպերը: Իհարկե, հետաքրքիր կլինի, որ ես հանկարծ «Ապաստարան» վերնագրով վեպ հրատարակեմ: Ծիշտ է, վերնագրից դատելով բոլորը կկարծեն, թե դա դեղեկտիվ վեպ է: Չէ, լուրջ: Պատերազմից հետո, ասենք մի տասը տարուց հետո, անհավա-

նական չի՝ թվա, եթե պատմեմ, թե ինչպես մի հրեա ընտանիք ապրել է այստեղ...»:

Այդ օրվանից անցել է արդեն ոչ թե տասը, այլ տասնութ տարի: Աննան սխալվեց. վերջերս եվրոպական քաղաքների պատերին նորից հայտնվեցին սվաստիկայի նշանները: Արևմտյան Գերմանիայում կան մարդիկ, որոնք բարձրաձայն ասում են. «Ափսոս, որ Հիտլերը նրանց բոլորին չի կոտորել-վերջացրել»,—նրանց ցավ է պատճառում, թե ինչու Աննայի հորը չեն սպանել...

«Ռասսայական մաքրության» օրենքը Հիտլերի օրոք կապմեց դոկտոր Հանս Գլոբկեն: Վեց միլիոն անմեղ զոհերը ընկած են նրա խղճի վրա: Վեց միլիոն մարդ կոտորվեց, իսկ դոկտոր Հանս Գլոբկեն՝ կանցլեր Ադենաուերի աջ թևն է, նա է պրոպագանդայի համար փողեր հատկացնում:

Երբ հիտլերականները ներխուժեցին Հոլանդիա, մյուս «դոկտորը», այսինքն՝ դոկտոր Գերման Կոնրիգը, նշանակված էր Նիդերլանդիայի կառավարության կոմիսար: Նրա յուրաքանչյուր շարժմանը սարսափահար հետևում էին Աննա Ֆրանկը և նրա ծնողները: Ինչպե՞ս պատժվեց դոկտոր Գերման Կոնրիգը Աննա Ֆրանկի թափած արցունքների և արյան համար: Նա հիմա բունդեստագի դեպուտատ է, կառավարության քրիստոնա-դեմոկրատական ֆրակցիայի անդամ: Ես կրկնում եմ. նա ո՛չ թե ձեղնահարկում է, ո՛չ թե որևէ ձեղքում թաքնված, այլ Գ. Ֆ. Ռ. պառլամենտում է:

Աննան Վեստբորգի առաքման ճամբարում էր: Այնտեղ էին ձևակերպում դատապարտվածների էջելոնները: Վեստբորգի համակենտրոնացման ճամբարը ենթարկվում էր հստակապես Ալբերտ Կոնրադ Գեմեկկերին, որը ներկայումս ապրում է Դյուսսելդորֆում: Այդ քաղաքում դատեցին խաղաղության կողմնակիցներին: Համակենտրոնացման ճամբարների պետերին այս քաղաքում չեն դատում, և Ալբերտ Կոնրադ Գեմեկկերը ծերության հասակում առևտրով է զբաղվում:

Օսվենցիմը աշխատում էր ԻԳ քիմիական տրեստի համար, իսկ ԻԳ տրեստն էլ իր հերթին աշխատում էր Օսվենցիմի համար՝ մատակարարելով խեղդող գազ՝ «Ցիկլոն»: Ես մասնակցում էի Նյուրնբերգի պրոցեսին, այնտեղ այդ մասին շատ խոսեցին: ՍՍ-ի հրամանատարության և Օսվենցիմի «արդյունաբերության» կապը

պաշտպանում էր Գիմլերի ամենամոտիկ խորհրդատու Կարլ Վոլֆը: Օսվենցիմում են խեղդվել Աննայի մայրը և Աննայի առաջին սերը՝ Պետերը: Կարլ Վոլֆը իր օրերն անց է կացնում խաղաղ լճափի շքեղ ամառանոցում: Օսվենցիմի գլխավոր ինժեներ Մաքս Ֆաուստը աշխատում է ԻԳ տրեստում և վայելում կյանքը:

Բարոյախոսությունը պարզ է, XX դարակեսին կարելի է սպանել ծերերին, երեխաներին, մարդկանց խեղդել թունավոր գազով, հետո ժամանակին լռել, սպասել, տասնհինգ տարի հետո գոհունակությամբ դիտելու համար, թե ինչպես են քայլում դահիճների և մարդասպանների երիտասարդ թեկնածուները:

Աննա Ֆրանկը խոստովանում է, որ նրան քիչ է հետաքրքրում քաղաքականությունը: Նա ոչ տրիբունալ-տրիբունալ էր խաղում և ոչ էլ պառլամենտ-պառլամենտ: Նա ուզում էր ապրել: Նա սեր էր երազում, նա լավ մայր կլիներ: Նրան սպանեցին:

Նրա օրագիրը բոլորին հիշեցնում է կատարված ոճրագործությունը: Նախապզուշացնում է. չի կարելի թույլ տալ, որ դա նորից կրկնվի:

Միլիոնավոր ընթերցողներ ճանաչում են Աննա Ֆրանկին. կարծես թե իրենց մոտ տեսել են նրան: Վեց միլիոն բոլորովին անմեղ մարդիկ սպանվել են: Բայց մի ազնիվ, մանկական ծայն ապրում է. նա մահից էլ է ուժեղ:

Իլյա Էրենբուրգ

ՀՈԼԱՆԴԵՐԵՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱԲԱՆԸ

Կարող են հարցնել, թե առաջաբանի կարիք ունի՞ արդյոք այս գիրքը, որը հանդիսանում է հենց այն, ինչի հավակնում է մի «նորմալ» երեխայի օրագիր, երեխա, որը մարդ դառնալու ուղին անցել է անսովոր հանգամանքներում:

Անցյալ դարի ութսունական թվականներին Փարիզին և ֆրանսիական մշակութային կյանքով հետաքրքրվող մնացած ամբողջ աշխարհին մեծ հուզմունք պատճառեց մեկ ուրիշ «մանկական» օրագիր: Դա պատկանում էր ռուս հրաշամանուկ Մարիա Բաշկիրցևային, մի աղջկա, որը մեծացել էր նանապարհորդող ռուս ազնվականության մեծաշխարհիկ անհանգիստ միջավայրում, սրունք այն տարիներին սովորաբար բնակվում էին Բադեն-Բադենի, Հոռմի, Փարիզի և Ռիվիերայի խոշոր հյուրանոցներում. ջերմոցի տափռւթյան մեջ փայփայլած մի խոլորձի ծաղկի, օրորոցից նոխուրյամբ, ձյունասպիտակ մորթիներով, ժանյակներով, մետաքսներով ղեկավարված մի երեխայի՝ ապագա երգչուհու, նկարչուհու, գրողի կամ սֆանջլի աշխարհիկ տիկնոջ մեծ ապագայով մտահոգված, շրջապատողների սիրալիր ուշադրությունից ու հիացմունքից երես առած մի աղջկա: Մարիա Բաշկիրցևայի առաջին իմաստավորված հիշողությունները ողողված են նոր ծագող փառքի վարդագույն լույսով կամ, թերես, հարկավոր էր ասել, լուսարձակների նառագայքներով, և իր կյանքի արդեն տասներկուերորդ տարում նա ապշեցուցիչ և գրեթե եր-

կյալալի մահամասնությամբ օրագրի մեջ արձանագրում է զեպի փառք տանող սեփական ուղու հանգրվանները, այն ամենը, ինչ հետագա սերունդները կարող էին ուշագրավ համարել նշանավոր արիկնոջ պատանեկության մեջ: Եվ երբ երիտասարդ, բաճկոտամյա աղագա գեղանկարչուհին սկսեց գգալ մոտալուծ մահվան շունչը, նա շտապեց հրատարակել իր օրագիրը:

«Ինչո՞ւ սաեւ կամ կոտրատվել: Միանգամայն հասկանալի է, իհարկե, որ ես ցանկությո՜ւն եմ գգում (թեև հույս չեմ տածում) երկրի վրա մնալ որքան կարելի է երկար, ինչ գնով ուզում է լինի դա: Եթե շուտ չմեռնեմ, ապա հույս ունեմ մարդկանց հիշողության մեջ ապրել իբրև մեծ գեղանկարչուհի: Իսկ եթե ինձ վիճակված է մեռնել երիտասարդ, ես ուզում եմ, որ հրատարկվի իմ օրագիրը, որը, գուցե, հետաքրքրական կլինի... Երբ ես արդեն կենդանի չեմ լինի, մարդիկ կկարդան իմ կյանքի մասին, որը ես ինքս գտնում եմ շատ արժանի ուշադրության... Եթե ես մեռնեմ, այն էլ հանկարծակի, որևէ հիվանդությունից... Հավանաբար, ես ոչինչ չեմ իմանա ինձ սպառնացող վտանգի մասին, այն կրաֆցնեն ինձնից: Իսկ երբ ես գնամ այն աշխարհը, հարազատներս կսկսեն փրփրել իմ սեղանի գրոցները, կգտնեն օրագիրս, կկարդան, հետո կոչնչացնեն, և շուտով ինձնից սլլես ոչինչ չի մնա, ոչինչ, ոչինչ: Դա միշտ էլ սարսափեցրել է ինձ: Ապրել այդպիսի փառամով երազներով, տառապել, լաց լինել դառը արցունքներով, պայխաւել, և այդ ամենից հետո քաժին մնա միայն մոռացություն... այնպիսի մոռացություն, որ կարծես աշխարհում երբեք չես էլ եղել: Եթե անգամ ինձ չհաջողվի ապրել մի կյանք, որը բավականաչափ երկար լինի հոշակ ստանալու համար, միեւնույն է իմ օրագիրը կհետաքրքրի... Ձե՛ որ միշտ էլ հետաքրքրական է իմանալ կնոջ կյանքը, որ նկարագրել է ինքը օր առ օր, առանց ձևացնելու, այնպես, որ կարծես օրագիրը գրելիս հեղինակը ոչ մի ընթերցողի նկատի չի ունեցել... Իսկ ես առում եմ ամե՛ն, ամե՛ն բան»:

Միանգամայն հասկանալի ու արդարացված է այն փաստը, որ Մարիա Բաշկիրցևայի օրագիրը, որը լույս է տեսել նրա ողբերգական մահից անմիջապես հետո, վայելում է հսկայական ժողովրդականություն: Այդ օրագիրը իրենից ներկայացնում է ինդիվիդուալիզմի նպատակասլաց ու վնասական դրսևորում և հանդիսանում է մի ֆենոմեն, սակայն այնպիսի ֆենոմեն, որը քեզ տալիս է իր ժամանակի ռզին և բացահայտում հեղինակի փառամոլությունը, բայց անընդունակ է երկար ժամանակ իր վրա բեռել ռազարությունը: Բանն այն է, որ հրաշքները գրավչություն չեն ունենում. դրանք կարող են զարմացնել, ապշեցնել, սենսացիա առաջացնել, բայց նրանց պակասում է ձգողական ուժը, որը հատուկ է այն ամենին, ինչը գոյանում է աստիճանաբար, անում է, զարգանում և հասնում կատարելության:

Իսկ այժմ Աննա Ֆրանկի մասին:

Նրանք, ովքեր այս օրագրից «հրաշքներ» են սպասում, ստիպված կլինեն հիասթափվելու: Այս օրագիրը հրաշամանուկի ստեղծագործություն չէ:

«Ես մի տարօրինակ զգացում ունեմ՝ օրագիր եմ պահելու: Ոչ միայն այն պատճառով, որ երբեք չեմ ըզբաղվել «գրողի գործով»: Ինձ թվում է, որ հետագայում ե՛ս ինձ, ե՛ս առհասարակ բոլորի համար էլ հետաքրքրական չի լինի կարդալ տասներեքամյա մի դպրոցականի զեղումները...

Ես ոչ ոքի մտադիր չեմ ցույց տալու հաստ կազմով, «Օրագիր» հոռոմ վերնագրով այս տետրը, իսկ եթե ցույց էլ տամ, ապա ի ս կ ա կ ա ն ընկերոջս կամ ի ս կ ա կ ա ն ընկերուհուս, ուրիշների համար դա հետաքրքիր չէ»:

Անսովոր ոչինչ չկա, այնպես չէ՞: Ամեն տարի իրենց օրագրերին այդպիսի կամ գրեթե այդպիսի բառեր են կցում «ասներեք-տասնչորսամյա տասնյակ դեռատի աղջիկներ, որոնք սկսում են գիտակցել իրենց «եսը», իրենց զատվելը շրջապատող միջավայրից:

Բայց մեջ բերված գրառումը թվագրած է 1942 թվականի Ռոնիսի 20-ով: Իսկ հուլիսի 6-ին Աննայի ընտանիքը կանգ-

նեց դաժան ընտրության առջև, ընտրություն, որ վիճակվել էր այնքան շատ հրեա ընտանիքների՝ կամ ներկայանալ «ըստ հրավերի» և անտրտունը ոչխարների նման ղշվել-տարվել, կամ քաֆնվել: Նրանք գերադասեցին վերջինը ու մի ուրիշ ընտանիքի հետ միասին քաֆնվեցին Պրինսենգրախտի շենքերից մեկի խողարկված ֆլիգելում, որտեղ տեղավորված էր պարոն Ֆրանկի ֆիրման, որը նա տեղափոխել էր Հոլանդիա 1933 թվականին, Գերմանիայից իր ընտանիքի փախուստի նախօրյակին: Այսպիսով, մեր առջև է ընդհատակյա կյանքի մի «մանրամասն» պատմություն: Պատմություն, թե ինչպես շատ օսանալիափակ տարածության մեջ մի փանի սենյակում և ձեղնահարկում, պետք է ընտելանային միատեղ ապրելուն երկու ընտանիք՝ ութ հոգի, ութ կալանավորներ, որոնք դատապարտված էին կիսաշշուկի ու զգուշության և զրկված որևէ բանով զբաղվելու իրավունքից, եթե չհաշվենք տնային տնտեսությունը վարելու հասարակ պարտականությունները, բացի... Իրենց համար զբաղմունք որոնելուց:

Քնական է, որ այդպիսի անսովոր հանգամանքներում, այնպիսի մի աշխույժ, ուշիմ, ընկալունակ երեխայի մեջ, ինչպիսին է Աննա Ֆրանկը, անցումը աղջկությունից-կանացիությանը, դեռատիությունից-հասունությանը առնելի էր ունենում արագ տեմպերով: Արտաքին աշխարհի նկատմամբ երիտասարդ, զարգացող անհատի վերաբերմունքը, որը կյանքի նորմալ պայմաններում բնորոշվում է շատ թե փչ բազմազան ու փոփոխվող կապերով, այստեղ վեր է ածվել մի չափազանց պարզ սխեմայի, որը պայմանավորել է նրա հետաքրքրասեր մտքի զարգացումը ավելի շուտ խորությամբ, քան լայնությամբ: Իր համակրանքի և հակակրանքի մշտական դրսևորման ընթացքում, տարածայնությունների ու ընդհարումների ընթացքում, յոթ հոգու հետաքրքրասեր սեռուն հայացքի տակ, կարծես կինոկադրի խոշոր սլանից, բառացիորեն ժամ առ ժամ անում է երեխայի՝ մարդկանց ըմբռնելու կարողությունը. հանգամանքներից ստիպված ինքնավերլուծություն, մշտական մենամարտեր ինքն իր հետ. և ներքին արգելափակումներով անըմբռնելի արագությամբ զարգացավ աղջկա ինքնագիտակցությունը: Մեր աչքերի առ-

շէ տեղի է ունենում անցումը «օրագիր խաղալուց» ոչ միայն արտաքին իրադարձությունների խոր վերլուծությանը, այլ նաև սեփական երազանքների ու պատրանքների, շրջապատի նկատմամբ իր ունեցած վերաբերմունքի ոչ բարդ տակտիկայի ու ճակատագրի ակնկալների վերլուծությանը, ինչպես նաև իր նախկին ձգտումների *Carpe diem!* վերանայմանը, «ապաստարանի» բնակչի համար իր չափից ավելի գեղեցիկ կուսական երազանքներից հրաժարվելուն: Աննա Ֆրանկը ըմբռնում է կյանքի դաժան իմաստությունը՝ բավարարվիր ֆո ունեցածով:

Ապաստարանի ինֆանտիլությունն արդյոք, թե ապագայի անորոշությունը՝ այս օրագիրը դարձրին հեղինակի փայլուն երկախոսությունը իր հետ, առանց ընթերցողների մասին եղած խանգարող ու բռնացող մտքի և նույնիսկ առանց Մարիա Բաշկիրցևայի լեյտմոտիվի նվազագույն ակնարկի՝ դուր գալու ձգտման, թեկուզ նույնիսկ դրա ավելի վեհ ու ավելի ազնիվ դրսևորմամբ, քան դա սովորաբար պատահում է կյանքում: Բավական է թեկուզ մի փոքր ուսումնասիրել ժամանակակից հոգեբաններին, համոզվելու համար, որ պատենական տարիները հսկայական ազդեցություն են ունենում կյանքի նկատմամբ ունեցած մեր ամբողջ վերաբերմունքի վրա: Բայց դրա հետ մեկտեղ շատերը, նույնիսկ ամենամեծ գրողները, շարունակ ձգտում են մանկությունից մինչև հասունությունն ընկած իրենց ուղին պատկերել ժամանակից բույացած կամ հուզումներով տոգորված հիշողությունների հիման վրա:

Աննա Ֆրանկի օրագիրը, որը գրվել է իսկական գրող լինելուց դեռևս շատ հեռու կանգնած մի անձնավորության կողմից (գուցե և նա կարողանար գրող դառնալ, բայց այնքան անիմաստ է այժմ նման ենթադրություններ անել) այնպիսի մաքրությամբ, այնպիսի նշմարտությամբ և արանց որևէ մեկից ու որևէ բանից երկյուղ կրելու, արտացոլում է մարդկային հոգու զարթոնքը, ինչպիսին մեկի հազվադեպ ենք հանդիպում նույնիսկ ամենամեծ գրողների հիշողություններ-

¹ Որսիք ակնթարթը (լատ.):

րում: Արտաֆին աշխարհի մասին և, որ ամենից ուշագրավն է, ինքն իր մասին նրա ունեցած հայացքներում, շնայած ինքնակատարելագործման ձգտումին, ինչ-որ բան կա Կադիդի պարզաստությունից ու բարոյագանց անաշտությունից, որով Հյուզի «Ուծեղ ֆամի Յամայկայի վրա» գրքում երեխաները շարադրում են իրենց ամենից ավելի ոռմանտիկական կենսական դիտումները:

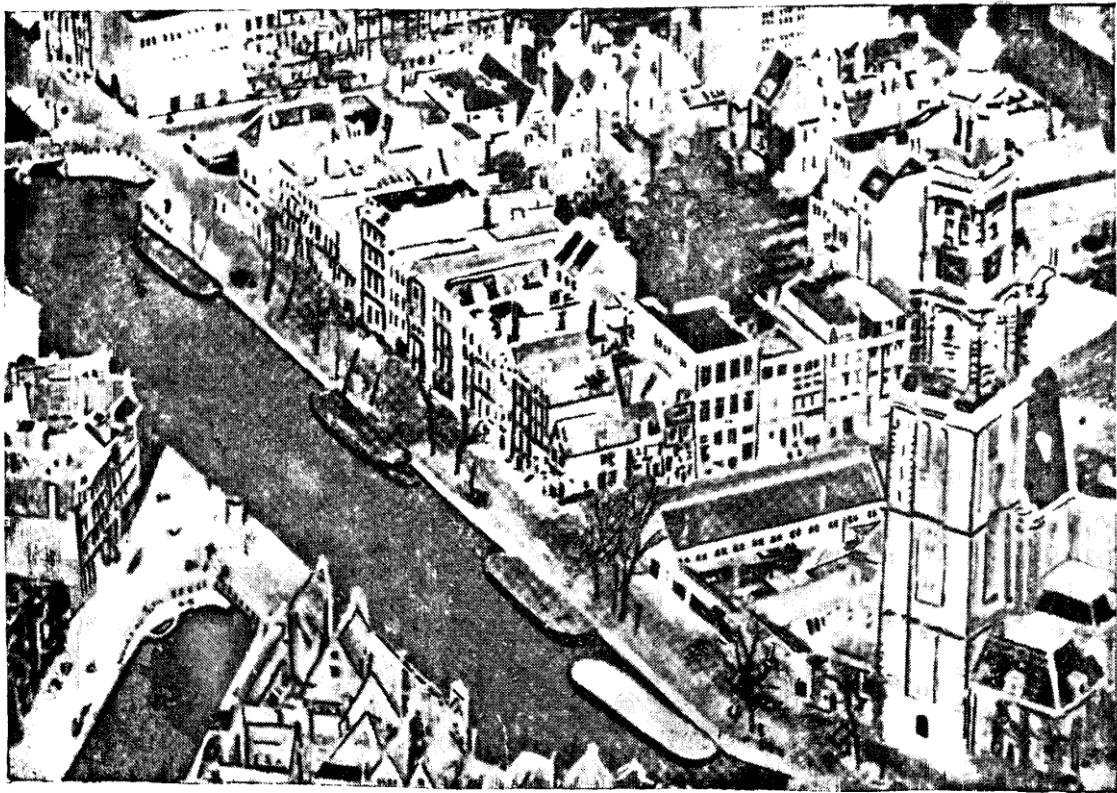
Բայց սա դեռ ամենը չէ, ինչ կարելի է ասել Ֆրանկի օրագրի մասին: Նա հանդիսանում է պատերազմի մի փաստաթուղթ, մի վավերական վկայություն այն դաժանության մասին, որով հպածվում էին հրեաները և այն դառը աղֆատության մասին, որին նրանք դատապարտված են եղել հալածանքների տարիներին, վկայություն՝ մերձավորին օգնության հասնելու, բայց նաև դավաճանություն գործելու մարդկանց պատրաստակամության մասին, վկայություն մարդու համակերպվելու և շհամակերպված մնալու ընդունակության մասին: Ընդհատակյա կյանքի մանր բերկրանքները, մեծ ու փոքր գծությունները ծայրահեղ անմիջականությամբ, առանց գրական հավակնության և հենց այդ պատճառով էլ հանախ նիանալի կերպով նկարագրված են երեխայի կողմից: Նվ այդ երեխան օժտված էր իսկական գրողի կարևոր հատկություններով. Աննան կարողանում էր պահպանել անմիջականությունը, նա չէր կարող ընտելանալ իրեն շրջապատող երեվույթներին և դրանով իսկ չէր կորցնում իր ձիրքը՝ դրանք ընկալելու այնպես, ինչպես եղել են:

Այդ ամենով հանդերձ, սակայն, ինձ համար այդ օրագրում ամենից կարևորը վավերագրական կողմը չէ, որը այնքան բազմաթիվ անգամ արտացոլվել է ու արտացոլվելու է ուրիշ շատ երկերում: Աննա Ֆրանկը ինձ նիշեցնում է մի մատղաշ բույս, որը լեռնային բարեխառն կլիմայական պայմաններից փոխադրված է տոբակեզ հովիտ: Այստեղ նա կփթթի փարթամորեն ու կատաղի բափով, որպեսզի հետո անժամանակ կործանվի, ինչպես Աննա Ֆրանկը, այդ փոփոխ, համարձակ ծաղիկը, որ փթթեց լուսափողարկված ապաստարանում: Ահա քե ինձ ինչն է հուզում օրագրում:

Աննի Ռոմեյն-Ֆերսոն

ԱՆՆԱ ՅԻՐԱՆԿ

Այն քաղաքն էր ընդհանուր տեսքը, որտեղ բաժնեկի է Ֆրանկի ընտանիքը

12-ր հունիսի 1942 թ.

Հուսով եմ, որ այն ամեն, ինչ երբեք չեմ վստահել ոչ ոքի, կարող եմ վստահել քեզ, հուսով եմ, որ դու ինձ զորավիգ կլինես:

Կիրակի, 14-ր հունիսի 1942 թ.

Ուրբաթ օրը ժամը վեցին ես արդեն արթուն էի: Եվ միանգամայն հասկանալի է՝ իմ ծննդյան օրն էր: Բայց իհարկե, այդքան շուտ վերկենալ չէր կարելի, ստիպված էի հետաքրքրությունս զսպել մինչև յոթին քառորդ պակաս: Սակայն այլևս համբերել չկարողացա, գնացի սեղանատուն, որտեղ և հանդիպեցի Մավրիկին, մեր կատվի ձագին, որն սկսեց քսմըսվել ոտքերիս:

Ժամը յոթին վաղեցի հայրիկի ու մայրիկի մոտ, հետո մենք բոլորս միասին գնացինք հյուրասենյակ և սկսեցինք նայել նվերները: Քեզ, իմ օրագիր, ես իսկույն տեսա, դու իմ ամենալավ նվերն էիր: Ինձ նվիրել էին նաև վարդերի մի փունջ, կակտուս և պիոն: Դրանք իմ ստացած առաջին ծաղիկներն էին, բայց հետո ավելի շատ բերեցին:

Հայրիկն ու մայրիկը շատ նվերներ էին առել ինձ համար, իսկ ընկերներս իրենց նվերներով պարզապես շացրել էին ինձ: Ստացել էի «Կամերա» գիրքը, սեղանի խաղեր, բազմաթիվ քաղցրավենիք, խաղալիք-հանելուկ, բրոշկա, Յոզեֆ Կոննի «Հուանդական հեքիաթներն ու լեգենդները» և «Դեզին

մեկնում է լեռները» հրաշալի գիրքը ու փող: Ես այդ փողերով գնեցի «Հին Հունաստանի և Հռոմի առասպելները» սքանչելի գիրքը:

Հետո իղը եկավ մեր տուն և մենք միասին դնացինք դպրոց: Ես ուսուցիչներին և մեր ամբողջ դասարանին կոնֆետ հյուրասիրեցի, հետո սկսվեցին դասերը:

Առաջժամ այսքան: Այնքան ուրախ եմ, որ դու կաս ինձ համար:

Երկուշաբթի, 15-ը հունիսի 1942 թ.

Շաբաթ օրը ճաշից հետո կատարեցինք իմ ծնունդը: Մենք ցույց տվինք «Փարոսի պահակը» կինոնկարը՝ Ռին-Տին-Տրինի մասնակցությամբ: Նկարը շատ դուր եկավ իմ ընկերուհիներին: Մենք չափից դուրս շարաճճիություններ արեցինք և ուրախացանք: Շատ տղաներ ու աղջիկներ կային: Մայրիկը միշտ հարցնում է, թե ես հետագայում նրանցից որի հետ կուղենայի ամուսնանալ: Նա երեւի շատ կզարմանար, եթե իմանար, որ ես ուզում եմ ամուսնանալ Պետեր Վեսսելի հետ, որովհետեւ երբ մայրս նրա մասին խոսում է, ես ոչ մի բան զգացնել չեմ տալիս: Լիզ Հոսենսին և Սաննա Խառտմանին հարյուր տարի կլինի ճանաչում եմ, մինչև հիմա էլ նրանք իմ ամենալավ ընկերուհիներն են: Հետո ես հրեական գիմնազիայում ծանոթացա Յոպպի վան դեր Վաալի հետ: Մենք միասին շատ ենք լինում, և այժմ իմ ամենալավ ընկերուհին եմ: Հիմա Լիզը ուրիշ աղջիկների հետ ավելի շատ է ընկերություն անում, իսկ Սաննան ուրիշ դպրոցում է սովորում, և նա էլ այնտեղ իր ընկերուհիներն ունի:

Շաբաթ, 20-ը հունիսի 1942 թ.

Մի քանի օր չգրեցի, ուզում էի լուրջ մտածել, թե ընդհանրապես ինչի՞ համար է օրագիրը: Ես մի տարօրինակ զգացում ունեմ՝ օրագիր եմ պահելու: Ոչ միայն այն պատճառով, որ երբեք չեմ զբաղվել «գրողի գործով»: Ինձ թվում

է, որ հետագայում և՛ ինձ, և՛ առհասարակ բոլորի համար էլ հետաքրքիր չի լինի կարդալ տասներեքամյա մի դպրոցակա-
նի զեղումները: Բայց բանը դրանում չէ: Ես ուզում եմ պար-
զապես գրել, և կարեորն այն է, որ ուզում եմ ասել այն ամե-
նը, ինչ որ կա իմ հոգում:

«Թուղթն ամեն բան հանդուրժում է»: Հաճախ եմ այսպես
մտածել տխուր օրերին, երբ նստել եմ գլուխս ձեռքերիս մեջ
առած և չեմ իմացել ինչ անեմ: Մեկ ուղեցել եմ տանը նըս-
տել, մեկ՝ որևէ տեղ գնալ, և այդպես էլ տեղիցս չեմ շարժ-
վել ու շարունակ մտածել եմ: Այո, թուղթն ամեն բան հան-
դուրժում է: Ես ոչ ոքի մտադիր չեմ ցույց տալու այս հաստ
կամզով «Օրագիր» կոչվող ճոռոմ վերնագրով տետրը, իսկ
եթե ցույց էլ տամ, ուրեմն ցույց կտամ իսկական ընկերոջս
կամ իսկական ընկերուհուս, ուրիշներին դա հետաքրքիր չէ:
Ահա թե ինչու եմ ուզում օրագիր պահել՝ որովհետև իսկա-
կան ընկերուհի չունեմ:

Սա էլ պիտի բացատրել, թե չէ ոչ ոք չի հասկանա, թե
այդ ինչպես է, որ տասներեքամյա մի աղջիկ իրեն այնքան
մենակ է զգում: Իհարկե, դա բոլորովին էլ այդպես չէ: Ես
հրաշալի ծնողներ ունեմ, տասնվեցամյա մի քույրիկ, և երեխ,
երեսունից ոչ պակաս ծանոթներ կամ, այսպես կոչված, ըն-
կերներ: Բազմաթիվ երկրպագուներ ունեմ, որոնք աչք չեն
հեռացնում ինձանից, իսկ դասերի ժամանակ նույնիսկ հա-
յելիով որսում են իմ ժպիտը:

Ես շատ ազգականներ ունեմ, հրաշալի քեռիներ, հորեղ-
բայրներ, մորաքույրեր և հորաքույրեր, լավ տուն ունենք,
ըստ էության ես ամեն ինչ ունեմ, բացի ընկերուհուց: Իմ բո-
լոր ծանոթների հետ կարելի է միայն չարաճճիություն անել
և զվարճանալ, խոսել ամեն դատարկ բանի մասին: Բայց
մեկը չկա, որի հետ ես անկեղծորեն խոսեմ՝ և ոնց որ ձեռքերս
ու ոտքերս կապած լինեն: Գուցե լավ կլիներ, որ դյուրահա-
վատ լինեի, բայց ոչինչ անել չեմ կարող, ափսոս, որ այդպես
է ստացվում:

Ահա թե ինչու է ինձ պետք օրագիրը: Բայց որպեսզի ես
իմ աչքի առաջ ունենամ իսկական ընկերուհի, որի մասին
այնքան վաղուց երազում եմ, ես օրագրում չեմ գրի միայն

մերկ փաստեր, ինչպես անում են բոլորը, ես ուզում եմ որ այս տետրը դառնա իմ ընկերուհին, և այդ ընկերուհուն ես կանվանեմ Քիտտի:

Բայց ոչ ոք ոչինչ չի հասկանա, եթե ես հանկարծ առանց որևէ բանի նամակագրության սկսեմ Քիտտիի հետ, դրա համար էլ սկզբում կպատմեմ իմ կենսագրությունը, շնայած որ դա ինձ համար այնքան էլ հետաքրքիր չէ:

Երբ իմ ծնողներն ամուսնացել են, հայրս 36 տարեկան է եղել, իսկ մայրս՝ 25: Իմ քույրը՝ Մարգոն, ծնվել է 1926 թ. Մայնի Ֆրանկֆուրտ քաղաքում, իսկ 1929 թվականի հունիսի 12-ին լույս աշխարհ էմ եկել և ես. մենք հրեաներ ենք, դրա համար էլ ստիպված էինք 1933 թվականին գաղթել Հոլանդիա, որտեղ իմ հայրը դարձավ «Տրավիս» ակցիոներական ընկերության գիրեկտորներից մեկը: Այդ կազմակերպությունը կապված է «Կուլեն և Ընկ.» ֆիրմայի հետ, որը տեղավորված է նույն շենքում:

Մենք էլ ուրիշների նման կյանքում շատ տագնապներ ենք ապրել, մեր հարազատները մնացել էին Գերմանիայում, և հիտլերականները հետապնդում էին նրանց: 1938 թ. ջարդերից հետո մորս երկու եղբայրները փախան Ամերիկա, իսկ տատիկս եկավ մեզ մոտ: Այն ժամանակ նա յոթանասուններեք տարեկան էր: Քառասուն տարեկանից հետո նրա կյանքը դժվարացել էր: Սկզբում պատերազմ, հետո կապիտուլացիա, հետո գերմանական օկուպացիա: Եվ հենց այդ ժամանակ էլ սկսվեցին մեր տանջանքները, նոր օրենքներ մտցրերին, մեկը մյուսից ավելի խիստ, հատկապես ծանրացավ հրեաների վիճակը: Հրեաները պետք է կրեին դեղին աստղ, հանձնեին հեծանիվները, հրեաներին արգելվեց տրամվայով երթևեկել, էլ չեմ ասում մեքենաների մասին: Գնումներ կարելի էր կատարել միայն ժամը երեքից-հինգը՝ այն էլ միայն հրեական հատուկ կրպակներից: Երեկոյան ժամը ութից հետո չէր կարելի փողոց դուրս գալ, նույնիսկ՝ նստել պատեղում կամ պատշգամբում: Չէր կարելի գնալ կինո, թատրոն, ո՛չ մի զվարճություն: Արգելված էր լողով զբաղվել, հոկկեյ կամ թենիս խաղալ, մի խոսքով սպորտն էլ էր արգելված:

Հրեաներին չէր կարելի հյուր գնալ քրիստոնյաների մոտ, հրեա երեխաներին տեղափոխեցին հրեական դպրոց: Սահմանափակումները գնալով ավելի ու ավելի էին մեծանում:

Մեր ամբողջ կյանքը սարսափի մեջ է անցնում: Յուպպին միշտ ասում է. «Վախենում եմ որևէ բան ձեռնարկել՝ բա որ հանկարծ դա արգելված լինի»:

Այս տարվա հունվարին մահացավ տատիկս: Ոչ ոք չգիտի, թե ինչքան էի ես նրան սիրում և թե ինչպես եմ ես ըզգում նրա պակասը:

1934 թվականին ինձ տարան Մոնթեսսորի դպրոցին կից մանկապարտեզը, իսկ հետո մնացի այդ դպրոցում: Վերջին տարին իմ դասարանական դաստիարակչուհին մեր վարչուհի տիկին Կ-ն էր: Տարեվերջի մեր բաժանումը շատ սրտառուլ էր, երկուսս էլ հոնգուր-հոնգուր լաց եղանք: 1941 թվականին ես ու Մարգոն ընդունվեցինք հրեական գիմնազիա. նա շորթորդ դասարան, իսկ ես՝ առաջին:

Առայժմ մենք չորսով վատ չենք ապրում: Ինչպես տեսնում ես, ես հասա այսօրվա ամսաթվին ու տարեթվին:

Շաբաթ, 20-ը հունիսի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Նամակս անմիջապես սկսում եմ: Հիմա տանը ամեն ինչ հանգիստ է ու խաղաղ: Մայրիկն ու հայրիկը տեղ են գնացել, Մարգոն ընկերուհու մոտ պինգ-պոնգ է խաղում: Ես էլ եմ վերջերս հաճույքով խաղում: Մենք՝ պինգ-պոնգիստներս, պաղպաղակ շատ ենք սիրում հատկապես ամռանը, դրա համար էլ ամեն խաղից հետո արշավում ենք հրուշակեղենի որևէ խանութ, որտեղ կարելի է հրեաներին գնալ՝ «Դելֆի» կամ «Օադիս»: Մենք փող ունենալու մասին չենք մտածում: Այնտեղ միշտ բազմաթիվ ծանոթներ են լինում և նրանց մեջ անպայման մի բարի քեռի կամ եթրպագու է ճարվում և մեզ ամեն կողմից այնքան պաղպաղակ են առաջարկում, որ մի շաբաթում հազիվ ուտենք:

Դու, երևի, զարմանում ես, որ ես այս տարիքում արդեն

երկրպագուներին մասին եմ խոսում: Յավոք սրտի մեր դպրոցում դա անխուսափելի շարիք է: Հենց որ տղաներից մեկը ինձ հարցնում է, թե կարելի է հեծանիվով ուղեկցել տուն, ես նախօրոք զիտեմ, որ վերոհիշյալ երիտասարդը մինչև սկանջները սիրահարված է և ոչ մի քայլ չի հեռանա ինձանից: Աստիճանաբար նա սառում է, հատկապես եթե ես ուշադրութուն չեմ դարձնում նրա սիրահարական հայացքներին և ուրախ պտտում եմ պեղալները: Հենց որ նա ինձ ձանձրացնում է, ես դիտմամբ ծռմռում եմ հեծանիվի ղեկը, պայուսակս վայր է ընկնում, իսկ երիտասարդը, հավուր պատշաճի, պետք է թռչի հեծանիվից և պայուսակս վերցնի: Մինչև նա իմ պայուսակը հասցնում է ինձ, մեղմանում է: Դա դեռ ամենաանմեղն է, լինում են այնպիսիները, որոնք օդային համբույր են ուղարկում և ընդհանրապես սկսում են ձանձրացնել: Բայց ես նրանց ասածներից չեմ: Իջնում եմ հեծանիվից և ասում, որ ես չեմ ընդունում նրա ընկերակցութունը, իսկ երբեմն էլ ձևացնում եմ, թե վիրավորված եմ և նրան քշում եմ տուն:

Այ, տեսնում ես, մեր բարեկամության հիմքն արդեն դժրված է: Մինչև վաղը, Քիտտի:

Կիրակի, 21-ը հունիսի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի:

Մեր ամբողջ դասարանը սարսափի մեջ է, շուտով մանկավարժական խորհրդի նիստ է լինելու: Դասարանի կեսը գրազ է գալիս, թե ում կփոխադրեն և ում կթողնեն նույն դասարանում: Միայն Յոնգը և ես արտասվելու չափ ծիծաղում ենք մեր հարևանների վրա, նրանք իրենց գրպանի ամբողջ փողերն արդեն տանուլ են տվել: Կփոխադրեն—ոչ, կմնաս—ոչ, կփոխադրեն... Եվ այսպես առավոտից մինչև երեկո: Ո՛չ Միայն աղերսող հայացքներն են օգնում, և ոչ էլ իմ դաստիարակչական եռանդուն միջոցառումները, դրանց ոչ մի կերպ չես կարող խելքի բերել: Եթե ես լինեի, դրանց կեսին կթողնեի նույն դասարանում՝ այնպիսի ծուլիկներ են դրանք: Բայց ուսուցիչները համառ մարդիկ են, գուցե դա մեր օգտին է:

Եւ բոլոր ուսուցիչների եւ ուսուցչուհիների հետ լավ փոխ-հարաբերության մեջ եմ: Նրանք ինը հոգի են՝ յոթ տղամարդ եւ երկու կին: Պարոն Կեպլերը մեր հին մաթեմատիկոսն է, մի ժամանակ նա ինձ վրա ջղայնացել էր, որովհետեւ ես շատ եմ խոսում: Նա ինձ հանդիմանեց, հետո որպէս պատիժ հանձնարարեց շարադրություն գրել «Շատախոս» թեմայով: Հը՛-ըմ... «Շատախոս»... Դե ի՞նչ կարող ես գրել դրա մասին: Ես դրա վրա գլուխ չջարգեցի, տետրս դրի պայուսակս եւ փորձեցի լռել: Իսկ երեկոյան, երբ բոլոր դասերս վերջացրել էի, հիշեցի շարադրությունը: Գրչակոթը կրծոտելով, մտածում էի այդ թեմայի մասին: Ամեն մարդ էլ կարող է պատահական մի բան գրել եւ տողերը լցնել, բայց շատախոսի օգտին անաւարկելի ապացույց գտնելն արդեն արվեստ է: Ես մտածեցի, մտածեցի եւ հանկարծ գլխի ընկա. մի շնչով գրեցի հանձնարարված երեք էջը եւ շատ լավ ստացվեց: Ես ապացուցում էի, որ շատախոսությունը կանացի սովորություն է, որ ես, իհարկե, կաշխատեմ զսպել ինձ, բայց ախր իմ մայրն էլ ինձնից պակաս չի խոսում, իսկ ժառանգականության դեմ պայքարելը, դժբախտաբար, շատ դժվար է:

Պարոն Կեպլերը շատ ծիծաղեց իմ բացատրությունների վրա: Բայց հենց որ նրա դասին էլի սկսեցի խոսել, նա երկրորդ շարադրությունը հանձնարարեց, այս անգամ «Աննուդ-դելի շատախոսը» վերնագրով: Ես դա էլ գրեցի եւ մի երկու դաս ինձ հիանալի պահեցի: Իսկ երրորդ դասին շատախոսությունս նորից նրան համբերությունից հանեց եւ Աննային էլի հանձնարարվեց շարադրություն գրել. «Կրյակ-կրյակ, մամզել բադիկ»: Ամբողջ դասարանը իրար խառնվեց: Ես էլ ծիծաղեցի, թեւ շատախոսի մասին այլեւ ոչ մի բան չկարողացա հորինել: Հարկավոր էր մի նոր յուրօրինակ բան մտածել: Իմ ընկերուհի Սաննան, որ հիանալի բանաստեղծուհի է, խորհուրդ տվեց բանաստեղծություն գրել եւ ցանկություն հայտնեց ինձ օգնելու: Ես ցնծության մեջ էի: Թող Կեպլերն ինձ ծաղրի, ես նրան կհատուցեմ, ծաղրուծանակի կենթարկեմ ամբողջ դասարանով մեկ:

Բանաստեղծությունը հիանալի էր ստացվել, հաջողությունը ցնցող էր: Այնտեղ գրված էր մայր բադի, բադաթլորի եւ

երեք բաղիկների մասին, որոնց հայրը կոցահարելով սպանել էր, որովհետև նրանք չափից շատ էին կռկռացել: Բարեբախտաբար, Կեպլերը հասկացավ կատակը ու այդ բանաստեղծությունը կարգացւեց և՛ մեր դասարանում, և՛ ուրիշ դասարաններում, և այն էլ՝ բացատրություն տալով: Դրանից հետո ես ուզածիս չափ խոսում եմ և ոչ մի տուգանային աշխատանք չեմ ստանում: Ճիշտն ասած Կեպլերը էլի ինձ կատակով ծաղրում է:

Ա Ն Ն ա :

Չորեքշաբթի, 24-ը հունիսի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Անտանեկի շոգ է: Բոլորը հեռում են, փնչացնում, քրտնում արևի այդ կիզիչ տաքությունից, իսկ դու ստիպված ես նույնիսկ վազել ոտքով: Ես հիմա եմ հասկանում, թե ինչքան լավ բան է տրամվայը, հատկապես բաց վագոնները: Բայց դա արգելված պտուղ է հրեաներիս համար: Մնում է միայն գնալ ոտքով, հետիոտն: Երեկ ինձ անհրաժեշտ էր ընդմիջման ժամին գնալ Յան-Լյուկենստրաատ, ատամնաբույժի մոտ: Դա բավականին հեռու է մեր դպրոցից, այնտեղ գնալու համար պետք է անցնել քաղաքային այգու կողքով: Ես այնքան էի հոգնել, որ վերջին ժամերին քիչ էր մնում քնեի: Լավ էր, որ ճանապարհին բարի մարդիկ հանդիպեցին և ինձ ջուր առաջարկեցին: Ատամնաբույժի ասիստենտուհին շատ լավն է, ուշադիր:

Մենք կարող ենք օգտվել միայն փոքր նավակից, որը գնում է Յոդեֆիդրաեկադից: Եվ այդ նավակի վրա աշխատողը մեր խնդրելուց հետո իսկույն փոխադրեց մեզ: Հոլանդացիներն, իհարկե, մեղավոր չեն, որ մեր վիճակն սյդքան վատ է:

Գոնե դպրոց չգնայի: Զատկի օրերին իմ հեծանիվը գողացան, իսկ մայրիկինը հայրիկը պահ էր տվել ծանոթի մոտ: Բարեբախտաբար շուտով արձակուրդ է, մի շաբաթից հետո մեր տանջանքները կվերջանան:

Երեկ ցերեկը մի շատ հաճելի բան պատահեց: Երբ ես անցնում էի այն տեղով, որտեղ սովորաբար թողնում էի հեծանիվս, ինչ-որ մեկը ինձ ձայն տվեց: Ես շուտ եկա և տեսա շատ համակրելի մի տղայի, որի հետ ծանոթացել էի նախորդ օրը իմ դպրոցական ընկերուհիներից մեկի՝ Եվայի մոտ: Նա մի փոքր ամաչելով ասաց իր անունը՝ Հարրի Հոլդբերգ: Ես զարմացա և չհասկացա թե ինչ էր պետք նրան: Բայց շուտով ամեն ինչ պարզվեց. նա ուղում էր ինձ ուղեկցել դպրոց: «Եթե քո ճանապարհին է, գնանք», — պատասխանեցի ես, և մենք գնացինք միասին: Հարրին արդեն 16 տարեկան է և շատ հաճելի բաներ է պատմում: Առավոտյան նա դարձյալ սպասում էր ինձ, երևի, հիմա այդպես էլ կշարունակվի:

Ա. և Ն.:

Երեքշաբթի, 30-ը հունիսի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մինչև այսօր բոլորովին ժամանակ չեմ ունեցել գրելու: Հինգշաբթի ամբողջ օրը ծանոթների մոտ եմ անցկացրել: Ուրբաթ օրը մեզ մոտ են հյուրեր եկել, և այսպես մինչև այսօր: Այս շաբաթ մենք Հարրիի հետ ընկերություն ենք արել: Նա ինձ շատ բան է պատմել իր մասին: Նա մենակ է եկել Հոլանդիա, այստեղ ապրում են նրա տատիկն ու պապիկը, իսկ ծնողները՝ Բելգիայում են:

Առաջ նա ընկերություն է արել Ֆաննի անունով մի աղջկա հետ: Ես էլ եմ նրան ճանաչում: Նա հեղուկյան ու ձանձրույթի տիպար է: Այն օրից, ինչ Հարրին ինձ հետ ծանոթացավ, հասկացավ, որ Ֆաննիի հետ շատ տխուր է կյանքը: Ես, ինչպես երևում է, նրան հաճույք էի պատճառում: Երբեք չես իմանա, թե ինչի պետք կգաս:

Շաբաթ օրը Յոպպին գիշերեց ինձ մոտ: Բայց կիրակի օրը նա գնաց Լիզի մոտ, և ես մահու չափ տխուր էի:

Երեկոյան ինձ մոտ պիտի գար Հարրին: Ժամը վեցին զանգահարեց.

«Հարրի Հոլդբերգն է խոսում: Կարե՛լի՜ է Աննային կանչել»:

«Այո, Հարրի, այդ ես եմ»:

«Բարի երեկո, Աննա, ինչպե՞ս ես»:

«Շնորհակալություն, լավ եմ»:

«Ցավոք սրտի, այսօր չեմ կարող գալ: Բայց ես ուզում եմ քեզ հետ խոսել: Կարո՞ղ ես ինձ ընդառաջ գալ տասը րոպեից հետո»:

«Լավ, ես դուրս եմ գալիս»:

Ես շորերս արագ փոխելուց և մազերս մի փոքր ուղղելուց հետո կանգնեցի պատուհանի մոտ և հուզված էի: Վերջապես նա եկավ: Զարմանալի բան, ես անմիջապես չվազեցի աստիճաններով, այլ հանգիստ սպասեցի, որ զանգը տա: Այդ ժամանակ ես իջա ներքև, և նա իսկույն սկսեց.

«Լսիր, իմ տատիկը գտնում է, որ դու ինձ համար շատ երիտասարդ ես: Նա ինձ ասում է, որ ես պետք է գնամ Լուրսովների մոտ: Նա, երևի չլիսի է ընկել, որ ես Ֆաննիին տեսնել չեմ ուզում»:

«Ինչո՞ւ, միթե դուք գժտվել եք»:

«Ոչ, ընդհակառակը, բայց ես Ֆաննիին ասացի, որ մենք տարբեր մարդիկ ենք և դրա համար էլ ես չեմ ուզում նրա հետ երկար ժամանակ անցկացնել: Բայց թող նա մեզ մոտ հյուր գա, ես էլ իրենց մոտ կգնամ: Եվ հետո, ես կարծում էի, որ Ֆաննին ուրիշ տղաների հետ է ընկերություն անում: Պարզվում է, որ դա ճիշտ չի, և հիմա քեռիս ասում է՝ դու պետք է ներողություն խնդրես նրանից: Իսկ ես չեմ ուզում: Դրա համար էլ որոշել եմ նրա հետ այլևս չհանդիպել: Տատիկս ուզում է, որ ես Ֆաննիի մոտ գնամ և ոչ թե քեզ մոտ, բայց մտքովս էլ չի անցնում: Ծերունիները ինչ-որ հին պատկերացում ունեն կյանքի մասին: Բայց ես նրանց հետ հաշվի չեմ նստի: Իհարկե, ես կախում ունեմ տատիկիցս, բայց նա էլ որոշ չափով ինձնից կախում ունի: Չորեքշաբթի օրերը ես ազատ եմ, և պապիկն ու տատիկը կարծում են, թե ես գնում եմ ծեփանկարչության դասի, բայց իրականում լինում եմ սիոնիստական ժողովներին: Մենք սիոնիստ չենք, բայց ինձ համար հետաքրքիր է նրանց մասին իմանալ: Թեև վերջերս մի տեսակ հետաքրքիր էլ չի, և ես այլևս այնտեղ չեմ գնա: Ուրեմն մենք կարող ենք հանդիպել շորեքշաբթի և շաբաթ

օրերը ցերեկը և երեկոյան, ու կիրակի երեկոյան, գուցե և ավելի հաճախ»:

«Բայց եթե տատիկդ ու պապիկդ չեն ուզում, ինչո՞ւ ես դու նրանց կամքին հակառակ ինձ մոտ գալիս»:

«Սիրո համար խոչընդոտ չկա»:

Մենք թեքվեցինք դեպի անկյունը, գրքի կրպակի մոտ և այնտեղ տեսա Պետեր Վեսսելին իր երկու ընկերների հետ: Արձակուրդից հետո ես առաջին անգամ էի տեսնում նրան և շատ ուրախացա:

Մենք Հարրիի հետ մի քանի անգամ շրջեցինք ամբողջ թաղով մեկ և վերջապես պայմանավորվեցինք, որ վաղը երեկոյան, յոթին հինգ պակաս, ես սպասեմ նրա տան մոտ:

Ա. Ա. Ա.:

Ուրբաթ, 3-ը հուլիսի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ Հարրին եկավ մեզ մոտ՝ ծնողներին հետ ծանոթանալու: Ես տորթ էի առել, կեքս ու կոնֆետ: Թե՛յ խմեցինք, բայց ինձ ու Հարրիի համար ախուր էր տանը նստելը: Գնացինք զբոսնելու և ութն անց տասը ըոպե նա ինձ ուղեկցեց տուն: Հայրս սարսափելի ջղայնացավ, որ ես այդպես ուշ վերադարձա: Հրեաների համար վտանգավոր էր երեկոյան ութից հետո փողոցում երևալը, և ես խոստացել էի միշտ ութից տասը պակաս տանը լինել:

Վաղը ես հրավիրված եմ Հարրիի մոտ: Իմ ընկերուհի Յոպպին նրան շարունակ ծաղրում է: Բայց ես բոլորովին էլ սիրահարված չեմ նրան: Մի՞թե չի կարելի ընկեր ունենալ: Ոչ մի վատ բան չկա, որ ես ընկեր ունեմ, կամ ինչպես մայրիկն է ասում, կավալեր: Եվսն ինձ պատմեց, որ Հարրին վերջերս եղել է նրա մոտ և նա հարցրել է. «Ո՞վ է քեզ ավելի շատ դուր գալիս՝ Ֆաննի՞ն թե Աննան»: Իսկ նա ասել է. «Քո գործը չի»: Այլևս նրանք այդ մասին չեն խոսել, բայց գնալիս ասել է. «Իհարկե, Աննան. միայն թե ոչ ոքի չասես»: Եվ իսկույն փախել է:

Ես նկատում եմ, որ Հարրին սարսափելի սիրահարված է ինձ, և բազմազանություն համար դա նույնիսկ ինձ դուր է գալիս: Մարգոն նրա մասին ասում է. «Հարրին խելոք է»: Իմ կարծիքով նույնիսկ շա՛տ: Մայրիկը հիացած է նրանով: «Գեղեցիկ տղա է, շատ դուրեկան, լավ դաստիարակված»: Ես ուրախ եմ, որ Հարրին մեր ամբողջ ընտանիքին դուր եկավ և մերոնք էլ նրան են շատ դուր գալիս: Միայն իմ ընկերուհիները նրան բուրբուռով են երեխաներ են թվում. և նա ճիշտ չէ:

Ա. Ն. Ն. ա:

Կիրակի, 5-ը հուլիսի 1942 թ.

Տարեկան ամփոփումը շատ լավ անցավ, մեզ փոխադրեցին: Իմ գնահատականները բուրբուռով վատ չեն: Միայն մի «վատ» ունեմ, հանրահաշիվը՝ հինգ է, երկու վեց ունեմ, իսկ մնացած բոլորը յոթ են և երկու՝ ութ¹: Տնեցիները բուրբուն էլ շատ գոհ են: Այդ հարցում իմ ծնողները ուրիշների նման չեն: Նրանց համար կարևոր չէ իմ լավ կամ վատ գնահատականները, նրանց համար ավելի կարևոր է, որ ես ինձ «բաղաժարի» պահեմ, առողջ լինեմ և ուրախ: Միայն թե դրանք կարգին լինեն, մնացած գործերը յուրա կգնան: Բայց ես այնուամենայնիվ ուզում եմ լավ սովորել: Ըստ էության ես¹ գիմնադիա եմ ընդունվել պայմանական, որովհետև Մոնթնասսորի դպրոցի վերջին դասարանը չավարտեցի: Բայց քանի որ բոլոր հրեաների երեխաները պետք է տեղափոխվեն հրեական գիմնադիա, դիրեկտորը ընդունեց ինձ ու Լիզին, ճիշտ է պայմանական, երկար ու բարակ խոսելուց հետո: Ես չեմ ուզում նրան հիասթափեցնել: Իմ քույրը՝ Մարգոն նույնպես ստացել է իր գնահատականների թերթիկը, նա միշտ փայլուն գնահատականներ է ունենում: Թե պարգևատրեին, նա երևի գովասանագրով կփոխադրվեր, այնքան խելացի է:

Հայրս վերջին ժամանակները շատ է լինում տանը: Նրան չի կարելի գրասենյակ գնալ: Սարսափելի զգացում ունի՝

¹ Հոլանդական դպրոցներում՝ տասնամյակի սիստեմ է:

հանկարծ պարզվի, որ ինքն ավելորդ է: Պարոն Կոռպիտյաք նրանից ընդունել է «Տրավիսը», իսկ պարոն 'Կրալերը՝ «Կոլեն և Լ'նկ.» ֆիրման, որտեղ հայրս նույնպես բաժնետեր էր:

Օրերս, երբ ես ու հայրիկը գրոսնում էինք, նա ինձ հետ սկսեց ինչ-որ «ապաստարանի» մասին խոսել: Ասաց, որ մեզ համար շատ դժվար կլինի ամբողջ աշխարհից կտրված ապրել: Ես հարցրի, թե նա ինչու սկսեց այդ մասին խոսել:

«Դու գիտես,—ասաց նա,—որ մենք մի տարուց ավելի է ինչ մեր հագուստները, գույքն ու մթերքները պահում ենք ծանոթների մոտ: Մենք չենք ուզում մեր ունեցվածքը թողնել գերմանացիներին, և մանավանդ՝ ընկնել նրանց ձեռքը: Դրա համար էլ մենք պիտի հեռանանք, ոչ թե սպասենք, որ նրանք մեզ վերցնեն»:

Ես սկսեցի սարսափել, հայրիկն այնպիսի լուրջ դեմք ուներ:

«Իսկ ե՞րբ»:

«Դրա մասին մի մտածիր, աղջիկս: Ժամանակը կգա՝ կիմանաս: Իսկ քանի հնարավորություն կա, օգտվիր ազատությունից»:

Նվաճաբան: Ախ, գոնե այդ օրը շատ հեռու լիներ:

Ա. Ա. Ա.:

Չորեքշաբթի, 8-ը հուլիսի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Կիրակի առավոտից մինչև այսօր ցերեկը կարծես մի ամբողջ տարի է անցել: Այնքան բաներ են պատահել, կարծես աշխարհը շուռ է եկել: Բայց, ինչպես տեսնում ես, Քիտտի, ես դեռ ապրում եմ, իսկ դա հայրիկի խոսքերով ասած, ամենագլխավորն է:

Այո, ես ապրում եմ, միայն թե մի հարցնի, թե ինչպես և որտեղ: Երևի, այսօր, դու ինձ բողբոջվին չես հասկանում: Ստիպված եմ քեզ սկզբից պատմել այն ամենը, ինչ կատարվեց կիրակի օրից սկսած:

Ժամը երեքին Հարրին հենց նոր էր գնացել և ուզում էր

շուտ վերադառնալ, հանկարծ դանդը տվին: Ես ոչինչ չէի լսել, պատշգամբում ճոճանակին պառկած կարդում էի: Հանկարծ դռների մոտ վախեցած երևաց Մարգոն: «Աննա, հայրիկին դեպքում ծանուցադիր են ուղարկել,— շնջաց նա:— Մայրիկը վազեց վան Դաանի մոտ» (վան Դաանը հայրիկի լավ ծանոթն էր ու նրա պաշտոնակիցը):

Ես սարսափելի վախեցա: Ծանուցագիր... բոլորն էլ գիտեն, թե ինչ է նշանակում համակենտրոնացման ճամբար... Ես պատկերացրի բանտի խցերը, միթե մենք պիտի թողնենք, որ հայրիկին տանեն— «Զպետք է թույլ տալ»,— վրձնական ասաց Մարգոն: Մենք նստել էինք հյուրասենյակում և մայրիկին էինք սպասում: Մայրիկը գնացել էր վան Դաանի մոտ, որպեսզի որոշեին վաղը գնալ ասպատարան, թե ոչ: Վան Դաաններն էլ պիտի գային մեզ հետ, յոթ հոգի կլինենք: Մենք լուռ նստած՝ ոչինչ չէինք կարողանում խոսել: Այն միտքը, որ հայրիկը առանց որևէ բան կասկածելու գնացել էր հրեական անկեղանոցը իր խնամակալության տակ եղածներին տեսնելու, տանջում էր մեզ, իսկ սպասողական վիճակից, շոգից, սարսափից մենք բոլորովին թմրել էինք:

Հանկարծ հնչեց զանգը: «Հարրին է»,— ասացի ես: «Մի բաց»,— արգելեց Մարգոն, բայց իզուր էր այդ վախը, որովհետև մենք լսեցինք մայրիկի և վան Դաանի ձայնը, նրանք Հարրիի հետ էին խոսում: Հետո Հարրին գնաց, իսկ նրանք ներս մտան և դռները փակեցին: Ամեն զանգից հետո ես կամ Մարգոն կռանում էինք ու ներքև նայում, թե հայրիկը չի՞ արդյոք: Որոշել էինք ոչ մեկին ներս չթողնել:

Սենյակից մեզ դուրս արին: Վան Դաանը ուզեց մայրիկի հետ մենակ խոսել: Մեր սենյակում նստած ժամանակ Մարգոն ասաց, որ ծանուցագիրը ոչ թե հայրիկին է եկել, այլ իրեն: Ես ավելի շատ վախեցա ու սկսեցի դառն սրտասովել: Մարգոն ընդամենը տասնվեց տարեկան է: Մի՞թե նրանք ուզում են այդ տարիքի աղջկան ուղարկել առանց ծնողների: Եվ, բարեբախտաբար նա մեզնից չի հեռանա: Այդպես ասաց մայրիկը, և, երևի, հայրը էլ ինձ դրան էր նախապատրաստում, երբ ասպատարանի մասին էր խոսում:

Ի՞նչ ասպատարան է: Ո՞րտեղ պիտի թաքնվենք, քաղա-

քո՞ւմ, գյուղո՞ւմ, որևէ տա՞ն, խրճիթո՞ւմ, ե՞րբ, ինչպե՞ս, որտե՞ղ: Այդ հարցերը չէր կարելի տալ, բայց դրանք շարունակ պատվում էին իմ գլխում:

Ես ու Մարգոն սկսեցինք մեր դպրոցական պայուսակների մեջ դասավորել ամենաուսնհրաժեշտ իրերը: Առաջին հերթին ես վերցրի այս տետրակը, հետո ինչ որ պատահեց՝ թաշկինակներ, դասագրքեր, սանր, հին նամակներ: Ես մտածում էի այն մասին, թե ինչպե՞ս պիտի թաքնվենք, և պայուսակիս մեջ խոթեցի ամեն մի հիմար բան: Բայց ես չեմ ափսոսում. հուշերը զգեստներից թանկ են:

Ժամը հինգին վերջապես վերադարձավ հայրիկը: Նա զանգահարեց սլարոն Կոռպիտյսին և խնդրեց, որ երեկոյան մեզ մոտ անցնի: Պարոն վան Դաանը զնաց Միպի ետևից: Միպն աշխատում էր հորս գրասենյակում 1933 թվականից, նա դարձել էր մեր հավատարիմ բարեկամը, նրա ամուսին հենկն էլ էր մեր բարեկամը դարձել: Նա եկավ, կոշիկները, շգեստները, վերարկուները, մի քիչ սպիտակեղեն և գուլպաներ տեղավորեց ճամպուռկում և խոստացավ երեկոյան նորից անցնել: Վերջապես մեզ մոտ խաղաղվեց: Ոչ ոք ուտել չկարողացավ: Դարձյալ շոգ էր և ընդհանրապես մի տեսակ տարօրինակ ու անսովոր:

Մեր վերևի սենյակը վարձել է ոմն սլարոն Գոուդսմիտ, նա կնոջից բաժանված է, մոտ երեսուն տարեկան է, ինչպես երևում է, այդ կիրակի նա գործ չունի անելու, նստել է մեզ մոտ մինչև ժամը տասը, և ոչ մի կերպ չի կարելի նրան դուրս վռնղել:

Ժամը տասնմեկին Միպն ու Կլանկ վան Սանտենը եկան: Միպի ճամպուռկում և նրա ամուսնու խոր գրպաններում դարձյալ սկսեցին անհետանալ գուլպաներ, մաշիկներ, գրքեր և սպիտակեղեն: Տասնմեկն անց կեսին լրիվ ծանրաբեռնված նրանք գնացին: Ես սառնորեն հոգնել էի, և, թեև գիտեի, որ վերջին գիշերն եմ քնելու իմ մահճակալին, բայց իսկույն քունս տարավ: Առավոտյան հինգն անց կեսին մայրիկն արթնացրեց ինձ: Բարեբախտաբար այնքան էլ շոգ չէր, ինչպես կիրակի օրը: Ամբողջ օրը տաք անձրև էր մաղում: Մենք չոր-

սրս էլ անքան էինք տար շորեր ոհակել, որ կարծես թե պատ-
րաստվում էինք ստուցարանում գիշերելու: Բայց մեզ անհրա-
ժեշտ էր որքան հնարավոր է շատ հաղուստ վերցնել: Մեր
վիճակում ոչ ոք խիղախություն չէր անի ծանր ճամպուկնե-
րով քայլել փողոցներով: Ես հաղել էի երկու շապիկ, երկու
դույզ գուլպա, երեք հատ տրիկո և զգեստ, իսկ վրայից էլ հա-
գել էի յուրկա, ժակետ, ամառային վերարկու, հետո իմ լավ
կոշիկները, բոտիներս, գլխիս դրել էի գլխարկս, կապել ամեն
տեսակի գլխաշորեր և շարժելու: Տանն արդեն քիչ էր մնում
շնչասպառ լինելի, բայց ոչ ոք ժամանակ չունեիր դրա մասին
մտածելու:

Մարգոն պայուսակը լիքը դասագրքեր լցրած, հեծանիվ
նստեց ու քշեց Միպի ետևից: Ես դեռ չգիտեի, թե այդ ինչ
գաղտնի տեղում ենք թաքնվելու... Յոթն անց երեսուն րո-
պեին դռներն աղմուկով փակեցինք մեր ետևից: Միակ արա-
րածը, որին ես հրաժեշտ տվի, դա Մավրիկն էր, իմ սիրելի
փեսիկը, նրան պետք է հարևանները պատսպարեին:

Այդ մասին մենք մի երկտող թողեցինք պարոն Գոռուսմի-
տին: Խոհանոցի սեղանին մի ֆունտ միս էինք թողել կատվի
համար, սեղանատան սեղանը չէինք հավաքել, անկողինները
թողել էինք բաց վիճակում: Կարծես թողած փախած լինեինք:
Բայց մեզ համար միևնույն էր, թե մարդիկ ինչ կասեն: Մենք
ուզում էինք միայն հեռանալ և բարեհաջող տեղ հասնել: Վա-
ղըն էլի կգրեմ:

Ա. Ն. Ն. ա:

Հինգշաբթի, 9-ը հուլիսի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Հայրիկը, մայրիկը և ես այդպես վազում էինք հորդ անձ-
րևի տակով, յուրաքանչյուրիս ձեռքին ամեն ինչով լցված
բերնեբերան պայուսակներ:

Առավոտյան շուտ աշխատանքի գնացող բանվորները կա-
րեկցանքով նայում էին մեզ: Նրանց դեմքերից երևում էր,
որ վշտացած են մեզ համար և խղճում են, որովհետև այդ-

բան ծանրությունը մենք ոտքով պիտի քարշ տայինք, իսկ տրամալայ նստել չենք կարող: Ռուսըն էլ տեսնում էին ղեղին աատրը, իսկ դա արդեն բավական էր:

Ճանապարհին ծնողներս ինձ մանրամասն պատմեցին, թե ինչպես ծագեց փախչելու պլանը: Արդեն ամիսներ առաջ նրանք մեր գույքի և հագուստների մի մասը ապահով տեղ էին տարել: Լախօրոք ամեն ինչ արվել էր և մենք հուլիսի տասնվեցին պետք է թաքնվեինք: Քայքայեցինք տասն օր առաջ եկավ և ստիպված պետք է հաշտվեինք այն մտքի հետ, որ շները ղեռ լրիվ պատրաստ չէին: Ապաստարանը հորս գրասենյակումն է: Կողմնակի մարդիկ դա չեն պատկերացնի: Դրա համար ստիպված պիտի բաղադրեմ: Հայրս միշտ էլ քիչ աշխատողներ է ունեցել, պարոն Կրավերն է, պարոն Կոռպիսոյսը, Միսյր և էլլի Վոսսենը, քսաներեքամյա մի սղադրուհի: Սրանք բոլորը գիտեն, թե մենք որտեղ պիտի լինենք: Տեղյակ չէ միայն պարոն Վոսսենը, էլլիի հայրը, որն աշխատում է պահեստում, և նրա երկու ծառաները:

Տան պլանը տյապիսին է. առաջին հորկում՝ մեծ պահեստն է՝ առաքման բաժինը: Պահեստի դռան կողքին մի կրկնակի դուռ կա, որը տանում է դեպի փոքրիկ առտիճանները: Այն տեղ առտիճաններով բարձրանա, կհանդիպես շթափանցող ապակյա մի դռան, որի վրա սև տառերով գրված է. «Գրասենյակում» Դա հենց ղլխավոր գրասենյակն է, բավականին մեծ ու լուսավոր, որտեղ շատ մարդիկ կան: Յերեկները տյանտեղ աշխատում են Միսյր, էլլին և պարոն Կոռպիսոյսը: Միջանցուկ սենյակի միջով, որտեղ գրված են բաղմամբիվ պահտրաններ, մեծ բուֆետ և չհրկիզվող պահարան, մտնում են մի մութ առանձնատանյակ, որտեղ առաջ նստել են պարոն Կրավերն ու պարոն փան Դոսանը, իսկ հիմա մնացել է միայն պարոն Կրավերը: Միջանցքից մի ապակյա դուռ է բացվում դեպի այդ առանձնատանյակը, որը կարելի է բացել միայն ներսի կողմից:

Կրավերի առանձնատանյակից միջանցքով բարձրանում են չորս առտիճան և ներս մտնում գրասենյակի ամենալավ սենյակը՝ գիրեկատրի առանձնատանյակը: Այնտեղ մուգ պույնի

ղեղեցիկ կահույք կա դրված, լինողեումի վրա գորդ է փռած, ապրիտրնդունիչ կա, ղեղեցիկ, շրեղ լամպ, մի խոսքով հիանալի է Կողբին բնդարձակ խոհանոցն է «տիտունով» և գաղի երկու օջախներով։ Մի քիչ այն կողմ գուդարանն է և Այդ բոլորը ոտաջին հարկումն է Երկար միջանցքից փայտե սասիճանը տանում է ղեպի վեր, ղեպի նախասենյակ։ Աջ և ձախ կողմերում ղոնեք ևն։ Ձախ տանում է ղեպի պահեստը և մատանը, որոնք ունեն ձեղնահարկ, այս տեղամասը դրաղեցնում է շենքի առջևի մասը։ Շենքի մյուս կողմում դարձյալ երկար ու խիստ ուղղահայաց՝ իսկական հոլանդական մի աստիճան կա, որը տանում է ղեպի փողոցի երկրորդ մուտքը։

Այդ դուռը բացվում է ղեպի մեր ապաստարանը։ Ոչ մեկի մաքով չէր անցնի, որ այդ հասարակ գորշ դռան ետևում այդքան ծակոժուկներ կան։ Դռների մոտ մի սանդուղք կա, և դուք այնտեղ եք։ Անմիջապես այդ մուտքից սկսվում են դիք ոստիճանները։ Ձախ կողմում մի փոքրիկ նախասենյակ է, որը տանում է ղեպի սենյակ, իսկ այդ սենյակը Ֆրանկ սմուսինների համար ծառայելու է որպես սեղանատուն և ննջարան, կողքին էլ մի փոքրիկ սենյակ է. դա Ֆրանկ քույրերի ննջարանն է և դասասենյակը։ Սանդուղքի աջ կողմում մուլ մի սենյակ կա՝ լվացարանով և առանձին զուգարանով։ Այս սենյակից մի դուռ է բացվում իմ և Մարգոյի ննջարանի մեջ։ Երբ աստիճաններով բարձրանում ես և բացում վերևի դուռը, պարզապես զարմանում ես, որ այդքան հին շենքի ետևի մասում հանկարծ այդպիսի մեծ, լուսավոր ու ղեղեցիկ սենյակի ես հանդիպում։ Այդ սենյակում գազի սալօջախ կա դրված և մի սեղան՝ ամանները լվանալու համար։ Այստեղ մինչև մեր գալը ֆիրմայի լաբորատորիան է տեղավորված եղել, իսկ հիմա սա կլինի խոհանոց, սեղանատուն, ննջարան և առանձնասենյակ վան Դաան ամուսինների համար։ Փոքրիկ, միջանցուկ խցիկը կլինի Պետեր վան Դաանի թագավորությունը։ Այնտեղ կա և ձեղնահարկ, ինչպես որ շենքի առջևի մասում էր։ Տեսնում ես, ես քեզ նկարագրեցի մեր սքանչելի ապաստարանը։

ԱՆ և ա։

Սիրելի Քիտտի.

Գուցե ես քեզ շատ ձանձրացրի մեր բնակարանի երկար ու բարակ նկարագրութեամբ: Բայց ախր դու պիտի իմանաս, թե որտեղ եմ ես վայրէջք կատարել: Շարունակում եմ, որովհետեւ ես դեռ բոլորը չեմ ասել: Երբ մենք եկանք Պրինստոն-գրախոս, Միպն իսկույն մեզ տարավ վերեւ, ապաստարան: Նա մեր ետեւից փակեց դռները և մենք մնացինք մենակ: Մարգոն հեծանիվով մեզանից առաջ էր եկել ու այնտեղ արգեն մեզ էր սպասում: Մեր սենյակը, և ընդհանրապես մնացած բոլոր սենյակներն էլ նման էին հնավաճառի պահեստի. անհնարին է նկարագրել, թե ինչ էր այնտեղ տիրում: Այն բոլոր սովորաբղթներն ու ճամպրուկները, որոնք ամիսներ չարունակ լըցրել էին այստեղ, անփութ թափված էին իրար վրա: Փոքրիկ սենյակը մինչև լառաստաղը մահճակալներ ու անկողիններ էին: Պետք էր դրանք իսկույն տեղավորել, եթե, իհարկե, երեկոյան ուզում էինք անկողնում պառկել: Մայրիկն ու Մարգոն չկարողացան մատը մատին կպցնել: Նրանք սարսափելի հոգնած էին և պառկեցին ներքնակների վրա: Իսկ մենք, ես ու հայրիկը, ընտանիքի գլխավոր «հավաքարարներս», անմիջապես գործի անցանք: Բոլորը քանդեցինք, հավաքեցինք, թափ տվինք, լվացինք ու երեկոյան դեմ, հալից ընկած, պառկեցինք մաքուր անկողնում: Ամբողջ օրը տաք բան չէինք կերել: Ասենք, դա ավելորդ է: Մայրիկն ու Մարգոն չափազանց ջղախին վիճակում էին, նրանք ուտել չէին ուզում, իսկ ես ու հայրիկն էլ ժամանակ չունեինք: Երեքշաբթի առավոտից նորից շարունակեցինք մեր գործը: Էլլին ու Միպը մեր բարտերով ինչ-որ բաներ էին առել, հայրիկը լուսավորեց խոհանոցը և մենք լվացինք հատակը, մի խոսքով բոլորս էլ առավոտից մինչև երեկո աշխատեցինք: Մինչև չորեքշաբթի ես ընդհանրապես ժամանակ չեմ ունեցել նույնիսկ մտածելու այդ վիթխարի հեղաշրջման մասին, որ կատարվեց իմ կյանքում: Եվ միայն չորեքշաբթի օրը՝ ապաստարան գալուց հետո, առաջին անգամ ես կարողացա խորհել ամեն ինչի մասին և գրել քեզ թե ինչ կատարվեց և դեռ ինչեր կարող են կատարվել մեզ հետ:

Ա և ն ա:

Սիրելի Քիտտի.

Հայրիկը, մայրիկն ու Մարդոն ոչ մի կերպ չեն կարողանում ընտելանալ Վեստերտուրմայից լավող գանդի ձայնին. այդ զանգը զնգում է յուրաքանչյուր տասնհինգ րոպեն մեկ անգամ, իսկ ինձ նույնիսկ դուր 'է գալիս, շատ դեղեցիկ ! հատկապես դիշերը, դա ինձ այնպես է հանգստացնում: Երեկ դու շատ ես ուզում իմանալ, արդյոք ապաստարանն ինձ դուր է գալիս: Զիշտն. ասած, ինքս էլ չգիտեմ: Ինձ թվում է, որ ես այստեղ ինձ այնպես չեմ զգա, ինչպես տանը: Ես չեմ ուզում ասել, որ այստեղ սարսափելի է կամ տխուր: Երբեմն ինձ թվում է, որ ես ընկել եմ ինչ-որ շատ սարսափելի մի պանսիոն: Զարմանալի պատկերացում ունեմ գաղտնի ապաստարանի մասին, ի՞նչ ես կարծում: Ըստ էության շենքի մեր մասը հիանալի ապաստարան է: Դժբախտությու՜ն չի, որ այստեղ խոնավ է և առաստաղները ծուռն են, այնուամենայնիվ ամբողջ Ամստերդամում, գուցե և ամբողջ Հոլանդիայում ավելի հարմար թաքստոց չես գտնի:

Սկզբում մեր սենյակը բոլորովին դատարկ էր: Բարեբախտաբար հայրիկը վերցրել էր կինոաստղերի ու բնանկարների իմ կոլեկցիաները և ես սոսնձի ու վրձինի օգնությամբ ամբողջ պատերը ծածկեցի նկարներով: Հիմա մեզ մոտ շատ ուրախ է: Հենց որ վան Դաանները գան, ձեղնահարկում եղած տախտակներից պատի փոքրիկ պահարաններ կսարքենք և ուրիշ էլի անհրաժեշտ բաներ:

Մարգոն ու մայրիկը իրենց լավ են զգում: Երեկ մայրիկն առաջին անգամ որոշեց ճաշ՝ եփելու Սիսեռով ապուր: Բայց նա ներքևում այնպես էր խոսակցությամբ բռնվել, որ ամբողջ ապուրն այրվեց, սիսեռները բոլորովին ածուխ էին դարձել և հնարավոր չէր դրանք կաթսայից պոկելու Ափսոս, որ այդ մասին չեմ կարող պատմել՝ մեր ուսուցչին՝ Կեպլերին: Այ քեզ ժառանգականությու՜ն:

Երեկ երեկոյան մենք բոլորս իջանք առանձնասենյակ՝ անգրիական ռադիոհաղորդում լսելու: Ես սոսկալի վախենում էի, որ հարևաններից մեկը կնկատի, և ուղղակի աղաչում էի հայրիկին, որ միասին բարձրանանք վերև: Մայրիկը գլխի

ընկալ, որ ես վախենում եմ և եկավ միասին բարձրացանք վերև: Ընդհանրապես մենք շատ ենք վախենում, որ հանկարծ մեկը լսի կամ տեսնի մեզ: Հենց առաջին օրը վարագույրներ կարեցինք: Ծիշտն ասած, դրանք պարզապես տարբեր կոորդինների մնացորդներ էին տարբեր գույնի ու ձևի, որոնք ես ու հայրիկը մի կերպ կարեցինք: Այդ ճոխ վարագույրները մեխերով ամրացրել ենք պատուհանների փայտերին, և քանի մենք այստեղ ենք, դրանք չեն հանվի:

Մեր տնից դեպի աջ մի մեծ գրասենյակ կա, դեպի ձախ՝ կահույքի արհեստանոց, Այդ երկու տեղերում էլ աշխատանքից հետո ոչ մի շունչ չկա, բայց այնուամենայնիվ ձայնը կարող է այնտեղ թափանցել: Դրա համար էլ մենք Մարգոյին արգելել ենք նույնիսկ գիշերը հագալ, նա սարսափելի մրսել է, Խեղճը ստիպված կողերին է կուլ տալիս:

Շատ եմ ուրախացել, որ վան Դաանները երեքշաբթի գալու են: Լավ կլինի, թե չէ այսպես մի տեսակ լուռ է: Իսկ լուռ-թյունը սարսափելի զայրացուցիչ բան է, հատկապես երեկոները և գիշերը. ես ամեն ինչ կտայի, միայն թե մեր պաշտպաններից մեկն ու մեկը մեզ մոտ գիշերեր: Ինձ միշտ թվում է, որ մենք այստեղից այլևս դուրս չենք գա, և որ մեզ կգրտենն ու կզնդակահարեն: Այս միտքը սարսափելի նեղում է ինձ: Յերեկն էլ պիտի լուռթյուն պահպանել, չի կարելի բարձրաձայն քայլել, և պետք է խոսել համարյա շշուկով, որպեսզի ներթեմ, պահեստում մեզ չլսեն: Ինձ են կտնչում:

Ա. Ն. Ն. ա:

Ուրբաթ, 14-ը օգոստոսի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մի ամիս կլինի, որ քեզ լքել եմ: Ախր ամեն օր նոր բան չի լինում գրելու: Հուլիսի 13-ին վան Դաանները եկան, Ըստ էության պայմանավորվել էին տասնչորսին գալու, բայց, որովհետև գերմանացիները այդ օրերին ավելի շատ հրեաներ էին կանչել և ընդհանրապես շատ անհանգիստ ժամանակներ էին, նրանք որոշել էին ավելի լավ է մի օր շուտ գան, քան

թե ուշ: Առաւիոտյան ինն անց կեսին, երբ մենք նստած նախաճաշում էինք, հայտնվեց Պետեր վան Դաանը, որ բաւականին տխուր ու ամոթխած դեմքով մի պատանի է, տասնվեց տարեկան: Նա ծոցին դրած մի կատու էր բերել, անունը Մուշի: Գիտեմ, որ այս տղան ինձ համար անհետաքրքիր կլինի: Կես ժամ հետո ներկայացան վան Դաան ամուսինները, ի զարմանս մեր բոլորի՝ կնոջ ձեռքին գլխարկի մի տուփ կար գիշերանոթը մեջը դրած: «Ձեմ կարող առանց գիշերանոթի ապրել» — բացատրեց նա, և մեծածավալ ամանը իսկույն տեղավորեց մահճակալի տակ: Ամուսինը գիշերանոթ չէր բերել, դրա փոխարեն նա թևի տակ դրած քարշ էր տվել ծալովի մի փոքրիկ սեղան: Առաջին օրը մենք բոլորս հավաքվեցինք, և երեք օր հետո այնպես լավ էինք զգում մեզ, որ կարծես թե միշտ միասին ենք ապրել այդ մեծ ընտանիքում:

Այն շաբաթը, որ վան Դաանները մեզանից հետո մնացել էին մարդկանց մեջ, իհարկե շատ ապրումներ էին ունեցել և դրանք բոլորը պատմեցին: Մեզ առանձնապես հետաքրքրում էր, թե ինչ էր կատարվել մեր բնակարանում և ինչ էր պատահել պարոն Գոուդսմիտին:

Եվ վան Դաանը մեզ պատմեց. «Երկուշաբթի առաւիոտյան ժամը իննին Գոուդսմիտը զանգահարեց ինձ և խնդրեց, որ իր մոտ գնամ: Նա ինձ ցույց տվեց ձեր թողած երկտողը (կատվի մասին, թե ուր պետք է հանձնել): Նա սարսափելի վախենում էր խուզարկութունից, և մենք սեղանը հավաքեցինք ու ընդհանրապես սենյակը կարգի բերեցինք: Հանկարծ տիկին Ֆրանկի սեղանի օրացույցի վրա ինչ-որ նշում տեսա: Դա Մասստրիխտի հասցեն էր: Ես, իհարկե, իսկույն հասկացա, որ դա կանխամտածված «անդգուշութուն» էր, բայց զարմացած ու վախեցած ձեռքով ու սկսեցի խնդրել պարոն Գոուդսմիտին այրել այդ թշվառ թերթիկը: Շարունակ պնդում էի, որ ոչինչ չգիտեմ ձեր փախչելու որոշման մասին: Եվ հանկարծ կարծես թե գլխի ընկա. «Պարոն Գոուդսմիտ, — ասացի ես, — ես նոր հասկացա, թե դու ինչ հասցե է: Մոտավորապես կես տարի առաջ մեզ մոտ գրասենյակ եկավ գերմանացի մի ուշագրավ եպա, պարոն Ֆրանկի մանկության ընկերը: Նա խոստացավ նրան օգնել, եթե այստեղ վտանգա-

վոր դռունս ապրելլոր Այդ սպան ծառայում է Մաաստրիխտում. երեկ նա կատարել է իր խոստումը և Ֆրանկներին ուղարկել Բելգիա, իսկ աշնակցից՝ նրանց հարապատենրի մոտ, Շվեյցարիա: Ֆրանկներին ծանոթները, եթե ձեզ կհարցնեն նրանց մասին, դուր կարող եք հանդիստ առել այդ մասին, միայն խնդրում եմ Մաաստրիխտի անունը չհիշատակեք»: Դրանից հետո ես թողեցի դուրս եկաւ Հիմա ծանոթների մեծ մասը այգուկն դիտի, և ինձ արդեն բաղմամբով անգամ հայտնել են այդ վերսխանքս:

Մենք հիացանք այդ պատմությունով և սրտանց ծիծաղեցինք, թե մարդիկ ինչեր տեսն, որ չեն հորինում: Եվ նույնիսկ մի բնական հալաւացրել է, որ իբր իրենք տեսել են, թե ինչպես մենք բոլորս միասին առավոտ շուտ արագ սլացել ենք հեծանիւններով: Մի ուրիշ կին հաստատել էր, որ իբր ինքը տեսել է, թե ինչպես են մեզ գիշերով տարել դինւորական մեքենայով:

Ա Ն Ն ա:

Ուրբաթ, 21-ը օգոստոսի 1912 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Մեր ապաստարանը իսկական թաքստոց է դարձել: Պարոն Կրաւերի գլխում մի փայլուն միտք է հղացել՝ մեր մուտքը շենքի ետեւի մասից ամուր փակել, որովհետեւ հիմա շատ խուզարկություններ են կատարւում՝ հեծանիւլ են փնտրում: Այդ գործը կատարեց պարոն Վոսսենը: Նա գրքի շարժակուն դարակներ ստրեկ, որը դռան նման բացւում է մի կողմի վրա: Իհարկե, ստիպւած էին նրան «իւրազեկ դարձնել», և հիմա նա պատրաստ է մեզ ամեն ինչով օգնելու: Այժմ ներքե իջնելիս պետք է նախ կոտնուլ և տպա թռչել, որովհետեւ փոքրիկ տատիճանը հանդած է: Երեք օրից հետո բոլորիս ճակատներին էլ ստրամպելի ուտուցքներ պաշտան, որովհետեւ մոտոնում էինք կոտնուլ ու գլուխներս կաշւում էր ցածր գոտներ: Հիմա աշնակց գլանիկ են ամբողջելու: Չգիտեմ, կօգնի թե ոչ: Քիչ եմ կարգում: Առայժմ ես գպրոցում սովորած շատ

բաներ մոռացել եմ: Այստեղ կյանքը միապաղաղ է: Մենք պարոն վան Դաանի հետ հաճախ ենք վիճում: Իհարկե նա Մարգոյին շատ է հավանում: Մայրիկն ինձ միշտ փոքրի տեղ է դնում, իսկ ես դա տանել չեմ կարողանում: Պետերն էլ հաճելի չի: Նա մոռացել է, ամբողջ օրը մահճակալին ընկած, երբեմն ինչ-որ բան է շինում ու հետո էլի քնում: Մի խոսքով փալաս է:

Եղանակը տաք է, և մենք դա վայելում ենք ձեղնահարկում շեղլոնգի վրա նստած:

Ա. Ն. Ն. ա:

Ձորեքշաբթի, 2-ր սեպտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ֆրու վան Դաանը և նրա ամուսինը սոսկալի վիճեցին: Այդպիսի բան ես իմ կյանքում դեռ չէի տեսել: Հայրիկն ու մայրիկը երբեք այդպես չեն բղավել մեկը մյուսի վրա: Վեճի առիթը այնքան դատարկ բան էր, որ դրա մասին խոսել չարժե: Մի խոսքով երկուսն էլ իրենց ասածի են: Պետերի համար սարսափելի տհաճ վիճակ է. երկու կրակի մեջ է: Բայց նրան ոչ ոք լուրջ մարդու տեղ չի դնում, որովհետև նա շատ ծուլ ու դանդաղկոտ է: Երեկ նա հանկարծ սկսեց հուզվել, թե լեզուն փառակալած է: Բայց շուտով ամեն ինչ անցավ: Այսօր նա վիզը փաթաթել էր հաստ շարֆով, ասում է գոտկացավ ունեմ, և բացի այդ ցավում են թոքերը, սիրտը և երիկամները: Ինչեւր ասես, որ չի հնարում: Այս տղան տիպիկ հիպոխոնդրիկ է (կարծեմ դա այդպես է կոչվում):

Մայրիկն էլ շատ չի հաշտվում ֆրու վան Դաանի հետ, և դրա համար բավականին հիմքեր կան: Օրինակի համար վան Դաանը իր սպիտակեղենը խնայելու և մերը օգտագործելու ամենաաղնիվ դիտավորությանը սպիտակեղենի ընդհանուր պահպանում դրել էր ընդամենը երեք սավան: Նա շատ է զարմանում, երբ տեսնում է, որ մայրիկն էլ է հետևել իր օրինակին: Տիկինը միշտ զայրանում է, որ իր սպասքն է օգտագործվում, և ոչ թե մերը: Շարունակ փորձում է իմանալ,

թե որտեղ է մեր ճենապակեղենը, և չի կասկածում, որ իրենից երկու քայլ հեռավորության վրա է, Իսկ մենք դա թաքցրել ենք ձեզնահարկում, վրան զանազան ոեկլամներ լցրել, և կմնա այնտեղ այնքան ժամանակ, քանի մենք չենք գնացել: Իմ բախտը չի բերում: Երեկ ես ձեռքիցս մի ափսե գցեցի: Տիկինը զայրացած բղավեց վրաս. «Ձգույ՛ջ եղիր, էլի՛: Իմ ունեցած շունեցածը սա է»: Բայց պարոն վան Դաանը ոնց որ թե քծնում է ինձ:

Այսօր առավոտյան մայրիկն էլի երկար-բարակ նախա-տինք թափեց գլխիս: Զէ, այլևս չեմ կարող: Մենք բոլոր հարցերում էլ մի քիչ ավելի շատ ենք զայրանում: Հայրիկը բոլորովին ուրիշ է, նա ինձ հասկանում է, թեկուզև մի հինգ րոպե էլ վրաս փնթփնթում է:

Անցյալ շաբաթ ընդհարվեցինք: Առիթը՝ կանանց մասին հղած գիրքն էր... և... Պետերը: Ես պիտի քեզ ասեմ, որ Մարգոյին ու Պետերին թույլ են տալիս ամեն տեսակի գրքեր կարդալու, որոնք պարոն Կոռպիտյան է գրադարանից բերում: Բայց այդ գիրքը մեծերը չէին ուզում նրանց տալ:

Անշուշտ Պետերին հետաքրքրել էր, թե ինչի մասին է գրված այդ արգելված գրքում: Նա մորից թաքուն թռցրել էր և ավարի հետ միասին թաքնվել ձեզնահարկում: Երկու օր ամեն ինչ հարթ անցավ: Նրա մայրն այդ բոլորը նկատել էր, բայց ոչինչ ցույց չէր տվել: Այդ ժամանակ միջամտել էր հայրը: Նա զայրացել էր, Պետերի ձեռքից վերցրել այդ գիրքը և գործը դրանով համարել ավարտված: Բայց նա չէր պատկերացնում, թե ինչքան էր իր որդին հետաքրքրությունից այրվում: Պետերը գտնում էր, որ հոր բողոքի պատճառով ինքն իրեն չպետք է զրկի այդ հաճույքից: Եվ նա մտածում է, թե ոնց անի, որ այդ «խորհրդավոր» գիրքը նորից ձեռք բերի: Միաժամանակ ֆրու վան Դաանը խորհրդակցել էր մայրիկիս հետ, իսկ մայրիկս ասել էր, որ թեև Մարգոյին կարելի է ամեն գիրք կարդալ, բայց այդ գիրքը հարմար չէ:

«Ծիշտն ասած Մարգոյի և Պետերի միջև տարբերություն կա, ֆրու վան Դաան,— ասաց նրան մայրիկը:— Նախ աղջիկներն ավելի շուտ են հասունանում, քան տղաները, երկրորդ, Մարգոն շատ է կարդացել, ծանոթ է ավելի լուրջ ստեղծագոր-

ծությունների, և հետո նա անհամեմատ ավելի զարգացած, ավելի կրթված աղջիկ է: Չէ՞ որ նա համարյա գիմնազիա է ավարտել»:

Սկզբունքորեն ֆրու վան Դաանը համաձայնեց դրան, բայց այնուամենայնիվ ասաց, որ ինքը անհրաժեշտ չի համարում երիտասարդությունը տալ այնպիսի գրքեր, որոնք նախատեսված են մեծերի համար:

Իսկ Պետերը առայժմ միայն սպասում է հարմար առիթի, որ նորից գիրքը ձեռքը գցի: Եվ երեկոյան, երբ ամբողջ ընտանիքով դիրեկտորի առանձնասենյակում նստած ռադիո էին լսում, նա իր գանձի հետ միասին բարձրացավ ձեղնահարկ:

Ութն անց կեսին նա պիտի ներքև իջներ, բայց այնպես էր տարվել գրքով, որ չէր նկատել ժամանակը և ձեղնահարկից գաղտագողի իջավ այն բոլորին, երբ հայրը ներս մտավ: Կարո՞ղ ես պատկերացնել, թե ինչ կատարվեց այստեղ: Մենք լսեցինք խլացուցիչ ապտակ, քաշքշոց, գիրքը թռավ սեղանին, իսկ Պետերը դեպի սենյակի անկյունը: Ընթրիքին եկան միայն ամուսինները: Պետերը մնացել էր վերևում, ոչ ոք նրա մասին չհիշեց, նրան թողել էին առանց ընթրիքի: Մենք անցանք հերթական օրակարգին, այսինքն՝ սկսեցինք ուտել: Եվ հանկարծ... ականջ ծակող սուլոց... Մենք քարացանք, գունատված նայեցինք իրար երեսի, դանակ-պատառաքաղներն ընկան ձեռքներիցս: Եվ այդ ժամանակ լռության մեջ հնչեց Պետերի ձայնը.

«Չկարծեք, թե ես կիջնեմ»:

Վան Դաանը վեր թռավ տեղից, և խեցդետնի նման կտրմըրելով բռնվեց.

«Չէ, սա արդեն չափազանց է»:

Հայրիկը բռնեց նրա թևը, վախենալով որ հանկարծ մի փորձանք կբերի, և նրանք երկուսով բարձրացան վերև: Կատաղի ընդհարումից և սուրսափելի աղմուկից հետո Պետերին ուղարկեցին իր «ենյակը և դուռը վրան բանալիով փակեցին»: Նրա բարի մայրիկը ուզեց որդու համար բուսերբորոդ պահել, բայց հայրը անողոք էր.

«Եթե նա իսկույն ևեթ ներողություն չխնդրի, թող բնի ձեղնահարկում»:

Մենք բոլորս սկսեցինք վիճել և ասպացուցել, որ առանց բնթրիքի մնալը բավարար պատիւ է, իսկ եթե նա մրսի, նույնիսկ բժիշկ չի կարելի կանչել:

Սակայն Պետերը ներդաշնակում շխտեց և գնաց ձեղնահարկ Պարոն վան Դաանը ձեռնարկում էր, թե ինքը գործ չունի որդու հետ, բայց հաջորդ առավոտյան նա Պետերին ահապ մահճակալին քնած ժամը յոթին նա նորից բարձրացավ ձեղնահարկ և միայն հոր հորդորներից հետո համաձայնեց իջնել ներքև:

Երեք օր բոլորը քայլում էին հոնքները կիտած, համառորեն լռում էին. իսկ հետո ամեն ինչ առաջիկա պես բնական:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Երկուշաբթի, 21-ը սեպտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Այսօր ես քեզ կպատմեմ մեր առօրյա մանրանքների մասին: Ֆրու վան Դաանը անտանելի կին է: Շարունակ ինձ հանդիմանում է զրուցասիրության համար: Շարունակ ինչ-որ բանով փշաղնում է մեր կյանքը: Մեկ էլ հանկարծ հրաժարվում է ամանները լվանալուց, Կամ եթե անում էլ է, կաթսայի մեջ մնացած ճաշը մեզ նման չի դատարկում ապակե ամանի մեջ, այլ թողնում է, որ փշանա: Հաջորդ օրը Մարգոն ստիպված երկու անգամ ավելի շատ կաթսա է լվանում, իսկ այգայիսի ժամանակ այդ տիկինն ասում է.

«Այո, Մարգո, սիրելիս, իսկապես դու մինչև կոկորդ թաղված ես գործի մեջ»:

Ես ու հայրիկը մեզ համար դրադմունք ենք գտել: Մենք գծում ենք նրա բնտանիքի տոհմաբանական աղյուսակը, և նա ամեն մեկի մասին մի որևէ բան պատմում է: Եվ ես նրանց հետ ինչ-որ ամուր կապ եմ գտնում: Ամեն երկու շաբաթ մեկ պարոն Կոռնիստյաը զրազարանից ինձ գրեր է բերում, որոնց վրա գրված է՝ «աղջիկների համար»: Ես հիացած եմ «Յուդ-տեր-հելը» մատենաշարով, և Յիսսի ֆոն Մարկսֆելդի բոլոր գրածներն էլ ինձ պար են գալիս: «Ուրախ

ամառ»-ը շորս անգամ եմ կարդացել և էլի հենց որ հասնում եմ ծիծաղելի տեղերին՝ քրքջում եմ: Մենք արդեն սկսել ենք պարապել, ես ամեն օր հինգ անկանոն բայ եմ անգիր անում և ընդհանրապես մեծ հուանդով եմ սովորում Ֆրանսերենը: Պետերը տքնում է իր անզերեն դասի վրա: Մենք նոր դասագրքեր ենք ստացել, իսկ տետրեր, մատիտներ, սոսինձ, ռետին և ուրիշ բաներ մենք տնից ենք բերել մեզ հետ: Հաճախ լսում եմ «Օրաննեի»¹ հաղորդումը: Հենց նոր ելույթ ունեցավ արքայազն Բերնհարդը և ասաց, որ նրանք հունվարին էլի երևիա են սպասում: Բոլորը զարմանում են, որ ես այդպես սիրում եմ Հոլանդիայի թագավորի ընտանիքը:

Մի քանի օր առաջ մենք խոսում էինք այն մասին, որ ես դեռ շատ պիտի սովորեմ և արգյունքը եղավ այն, որ ես նրստեցի դասս սերտելու Հետո չեմ ուզում ամեն ինչ սկզբից սկսել: Խոսակցություն գնաց նաև այն մասին, որ ես վերջերս լավ գրքեր շատ քիչ եմ կարդում: Մայրիկը հիմա կարդում է «Պարոններ, տիկիներ և ծառաներ» գիրքը: Իսկ ինձ դա էլ են արգելել կարդալ, սկզբում պետք է դառնալ կրթված, ինչպես իմ խելացի, տաղանդավոր քույրիկն է: Մենք խոսում ենք նաև փիլիսոփայության, հոգեբանության, ֆիզիոլոգիայի (ես բառարան եմ նայել, թե ինչպես են գրվում այդ դրժվար բառերը) մասին, բայց այս դեպքում էլ ես բոլորովին ոչինչ չգիտեմ: Հուլյս ունեմ, որ մյուս տարի տեղը կհանեմ:

Ես սարսափով հայտաբերեցի, որ ձմեռվա համար մի շոր ունեմ երկար թևերով ու երեք հատ բրդյա բլուզներ: Հայրիկը թույլ տվեց, որ ես ինձ համար պոլոսվեր գործեմ ոչխարի սպիտակ բրդից: Այդ թելը, ճիշտ է, գեղեցիկ չի, բայց շատ տաք է: Մեր հագուստների մեծ մասը թաքցրել ենք ծանոթների մոտ, բայց դրանք կարելի է վերցնել միայն պատերազմից հետո, եթե իհարկե անվնաս մնան:

Հենց այն ժամանակ, երբ ես ինչ-որ բան էի գրում ֆրովան Դասանի մասին, ինքը ներս մտավ: Ես իսկույն տետրը փակեցի:

«Ախ, Աննա, կարելի՞ է նայել»:

¹ Ընդհատակյա ռադիոկայան:

«Ո՛չ, ֆրոու վան Դաան»:

«Գոնե վերջին տողը»:

«Ո՛չ, վերջինն էլ չի կարելի»:

Ես մահու շափ վախեցաւ: Հենց այդ էջում նրա մասին
այնքան էլ գովասանական խոսքեր չէի գրել:

Ա Ա Ա:

Ուրբաթ, 25-ը սեպտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ ես դարձյալ հյուր գնացի վան Դաանների մոտ մի
քիչ զրույց անելու: Երբեմն այնտեղ շատ լավ է լինում: Մենք
«նավթալինի կեքս» կերանք (կեքսի տուփը դրված է եղել
պահարանում, որտեղ նավթալին են շաղ տվել ցեցերի դեմ)
և լիմոնադ խմեցինք:

Խոսակցությունը գնում էր Պետերի մասին:

Ես ասացի, որ երբեմն նա ինձ սարսափելի ձանձրաց-
նում է, իսկ ես տանել չեմ կարողանում ինձ կաշող տղանե-
րին: Այդ ժամանակ նրանք (ախ, այդ ծնողները) հարցրին,
թե չէի ուզենա աղոյոք Պետերի հետ ընկերություն անել, ո-
րովհետեւ ես նրան շատ եմ դուր գալիս: Ես մտքումս համա-
ձայնեցի, բայց ասացի՝ «Վայ, չէ՛»: Պետերը ամաչկոտ էր ու
անշնորհք, ինչպես բոլոր մյուս այն տղաները, որոնք դեռ քիչ
են ընկերություն արել աղջիկների հետ:

Մեր ապաստարանի «ընդհատակյա կոմիտեն» պարզվեց,
որ շատ հնարամիտ է: Տես թե ինչ մոգոնեցին մեր տղամար-
դիկ: Նրանք շատ են ուզում, որ ինչ-որ մի վան Դեյկ, մեր
բարի ծանոթը և «Տրավիս» ֆիրմայի գլխավոր ներկայացու-
ցիչը (ի միջի այլոց մեր իրերի մեծ մասը նրա մոտ է թաքցը-
ված) լուր ունենա մեր մասին: Եվ ահա նրանք նամակ են
գրում դեղագործ Զյուլիշ-Ֆլանդեռնին հարցում անելով մեր
մասին և այդ նամակի մեջ գնում են մի ծրար՝ պատասխա-
նելու համար: Հասցեն, այսինքն՝ ֆիրմայի հասցեն հայրի-
կի իր ձեռքով գրեց: Երբ այդ ծրարը վերադառնա գրասե-
յակ, այնտեղ դեղագործի պատասխանը կհանեն ու տեղը

կղնեն հորս ձեռքով գրած նամակը, և այսպիսով վան Դեյ-
կը լուր կստանա հայրիկից: Զեեւանդն ընտրեցին, որովհետեւ
դա Բելգիական սահմանին մոտ է, հեշտ է նամակն այնտեղ
ուղարկելը:

Ա Ն Ն ա:

Կիրակի, 27-ը սեպտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քրիտտի.

Կովել եմ մայրիկի հետ, մի բան, որ վերջերս հաճախ է
կրկնվում: Մենք բոլորովին իրար չենք հասկանում: Մարգոյի
հետ էլ լեզու չենք գտնում: Իհարկե մեր ընտանիքում երբեք
այնպիսի տեսարաններ չեն լինում, ինչպես վերևում, բայց
այնուամենայնիվ մեր հարաբերությունները ինձ դուր չեն
գալիս: Իմ բնավորությունը բոլորովին ուրիշ է, մայրիկինն
ու Մարգոյինը ուրիշ: Երբեմն ես իմ ընկերուհիներին ավելի
լավ եմ հասկանում, քան սեփական մորս: Ինչքան վիրավո-
րական է:

Փրու վան Դաանից դարձյալ չես կարող գլուխ հանել: Նա
աշխատում է ավելի շատ այն իրերը պահել, որոնք պետք են
ընդհանուր տնտեսության մեջ: Լավ կլինի, որ մայրիկը նրան
նույն վերաբերմունքով պատասխանի:

Ըստ երևույթին, որոշ ծնողներ հատուկ բավականություն
են ստանում դաստիարակել ոչ միայն իրենց երեխաներին,
այլև իրենց ծանոթների երեխաներին: Վան Դաանները հենց
այդպիսին են: Մարգոն դաստիարակության կարիք չունի,
նա տեղով բարություն է, խելք, անկեղծություն: Բայց այն
ինչ որ նա ունի առատորեն, ես բոլորովին չունեմ: Քանի-քա-
նի անգամ է ճաշի ժամանակ գլխիս նկատողությունների հե-
ղեղ թափվել և ես չեմ կարողացել ինձ զսպել ու կատաղած,
իսկ երբեմն էլ խիստ կոպիտ պատասխաններ եմ տվել: Հայ-
րիկն ու մայրիկը միշտ իմ կողմից են լինում, թե չէ ես կո-
րած եմ: Բայց հենց որ այդ «վերևները» ինձ ներշնչում են,
որ ես այդքան շատ չպետք է խոսեմ և ամեն ինչին խառնվեմ
և որ ես ինձ անհամեստ եմ պահում, միևնույն է ես նույն

զանցանքները կատարում եմ: Եթե հայրիկն իմ նկատմամբ այդքան համբերատար չլիներ, ես վաղուց կորցրած կլինեի ուղղվելու հույսերս: Եվ ընդհանրապես այն ինչ-որ ինձնից պահանջում են իմ ծնողները դժվար չէ իրագործել:

Բայց երբ ես գազարը քիչ եմ վերցնում (տանել չեմ կարող), իսկ կարտոֆիլը շատ, վան Դաանները սկսում են զայրանալ իմ այդպիսի «երեսառածության» վրա:

«Էլի գազար վերցրու»,— ասում է ֆրու վան Դաանը:

«Ոչ, շնորհակալություն, ես միայն կարտոֆիլ եմ ուղում»:

«Գազարը շատ օգտակար է, մայրդ էլ է այդպես համարում,— չի հանգստանում նա:— Էլի՛ վերցրու»:— Եվ նա ձեռք չի քաշում ինձնից, մինչև որ հայրս չի խառնվում ու չի ընդհատում խոսակցությունը:

«Մեր տանը պիտի ապրեիք,— բորբոքվում է նա,— այնտեղ երբեք այդպիսի բան չէի թույլ տա: Սա ինչ դաստիարակություն է: Դուք բոլորովին երես եք տվել Աննային: Հալա թող նա իմ աղջիկը լինե՛ր...»:

Կշտամբանքների հեղեղը միշտ ավարտվում էր այս բաներով: Ինչ բախտավոր եմ, որ նրա աղջիկը չեմ:

Դարձյալ դաստիարակության թեմայի մասին: Երեկ, երբ վերջապես խաղաղվեց և ֆրու վան Դաանը վերջ տվեց իր բառաժայթքումներին, հայրս պատասխանեց նրան.

«Ես գտնում եմ, որ Աննան վատ չի դաստիարակված: Տեսնում եք, նա նույնիսկ հասկացավ, որ ավելի լավ է չպատասխանել ձեր երկարուբարակ ճառին: Իսկ ինչ վերաբերում է գազարին, ապա ես կարող եմ միայն «vice versa»¹ ասել»:

Դրանով նրան վերջնականապես սպանեց. «vice versa»-ն վերաբերում էր այն բանին, որ նա ինքը բանջարեղեն շատ քիչ է ուտում: Նա արգարանում է նրանով, որ բանջարեղենը գիշերով վնաս է առողջությանը: Միայն թե թող ինձ հանգիստ թողնի: Ծիծաղելի է նայել, թե ինչպես է ֆրու վան Դաանը թեթևակի կարմրում: Իսկ ես այդպիսի բաներ չունեմ, և նա դրանից ավելի է կատաղում:

Ա. Ե. Ե. ա:

¹ Ընդհակառակը (լատ.):

Սիրելի Քիտտի.

Նրեկ ես բոլորը չգրեցի, բայց ստիպված էի սլոկվել տետրից: Ես քեզ կպատմեմ մի վեճի մասին, սակայն նախօրոք պիտի ասեմ, թե ինձ համար ինչքան զգվելի ու անհասկանալի է մեծերի այդքան հաճախ, ամենաշնչին, դատարկ բաների համար անմիջապես վիճելը: Մինչև հիմա ես կարծում էի թե միայն երեխաներն են վիճում, իսկ մեծերը այդպիսի բաներ չեն անում: Բայց այդ անվերջ հակաճառությունները պարզապես հնարավոր չի տանել: Ըստ էության պետք է ընտելանալ այն մտքի հետ, որ գծաությունները շատ սովորական են նրանց համար: Բայց դրան ընտելանալը դժվար է, երբ այդ «գիսկուսիաները» (այստեղ այդպես են անվանում սկանդալները) պատվում են իմ անձի շուրջը: Այստեղ ինձ բզիկ-բզիկ են անում. իմ վարքը, իմ բնավորությունը, իմ շարժումները, ամեն ինչ քննադատում են, զրպարտում են ու քննարկում: Ես երբեք չեմ լսել ոչ վատ բառեր, ոչ էլ բղավոցներ: Իսկ հիմա ստիպված եմ ամեն ինչ լսելու: Ո՛չ, չեմ կարող: Եվ չեմ էլ ուզում նրանց ամեն բանում զիջել: Ես նրանց ցույց կտամ, որ Աննա Ֆրանկը երեկվա երեխան չի: Գուցե նրանք կհասկանան և բերանները կփակ... Նրանց պետք է դաստիարակել և ոչ թե ինձ: Ամեն անգամ ես պապանձվում եմ այդպիսի կոպտություններից ու հիմարություններից: (Սա ես ֆրու վան Դաանի մասին եմ ասում): Բայց ես կվարժվեմ այդ բոլորին և այն ժամանակ ամեն ինչ կասեմ անկեղծորեն: Մի՞թե ես իսկապես այդքան անդաստիարակ եմ, հետաքրքրասեր, ձանձրացնող, հիմար ու ծուլ, ինչպես այդ «վերեվիներն» են պնդում: Ես հիանալի գիտեմ, որ շատ թերություններ ու թուլություններ ունեմ, բայց համենայն դեպս այդ «վերեվները» շատ են չափազանցում:

Քիտտի, եթե դու իմանաս, թե ես ինչպես եմ եփ գալիս դրանց անվերջ նախատինքներից, իմ մեջ այնքան չարություն է կուտակվել, որ այն երբևէ կբռնկվի:

Գուցե ես քեզ արդեն ձանձրացրի, բայց այնուամենայնիվ

մի հետաքրքիր խոսակցություն էլ պատմեմ, որ տեղի ունեցավ սեղանի շուրջը: Խոսքը Պիմի (սա հայրիկիս փաղաքական մականունն է) բացարձակ համեստության մասին էր: Այս հարցում նույնիսկ ամենաբուժ հիմարն էլ չի վիճի, քանի որ դա բոլորին էլ պարզ է: Եվ հանկարծ ֆրու վան Դաանը, որը ամեն բան իրեն է վերագրում, հայտարարում է. «Ես էլ շատ համեստ մարդ եմ, անհամեմատ ավելի համեստ, քան ամուսինս»:

Պարոն վան Դաանը ուզեց մեղմացնել նրա դիտողությունը և շատ հանգիստ սուսաց.

«Իսկ ես չեմ ձգտում ավելորդ համեստության, ես գտնում եմ, որ վճռական մարդիկ կյանքում ավելի մեծ հաջողություններ են ունենում»:

Եվ դիմելով ինձ ավելացրեց.

«Չափից ավելի համեստ մի լինիր, Աննա, և ավելի շատ բանի կհասնես»:

Մայրիկը նրա հետ համաձայնեց, բայց ֆրու վան Դաանը անպայման պիտի մի հակառակ բան ասի, և դիմելով ոչ թե ինձ, այլ իմ ծնողներին, հայտարարեց.

«Այդ ի՞նչպես եք խոսում Աննայի հետ: Կյանքումս այսպիսի բան չէի տեսել, ինձ երեխա ժամանակ այդպես չեն դաստիարակել: Ասինք հիմա այդպիսի հարաբերություններ ոչ մի տեղ չես տեսնի, երեւի միայն ձեր ուտրաժամանակակից ընտանիքում է»:

Նա դրանով ակնարկում էր մայրիկի մանկավարժական հայացքները, որոնց մասին նրանք հաճախ էին վիճում: Այդ ընթացքում նա ամբողջապես կարմրել էր ինչպես խեցգետինը, իսկ երբ մարդ իրեն կորցնում է, ուրեմն միշտ վեճախեղդ է լինում:

Մայրիկը հանգիստ, ինչպես միշտ, ուզում էր վերջ տալ «գիսկուսիային» և ասաց. «Գիտեք ինչ, ֆրու վան Դաան, ես էլ եմ կարծում, որ ավելորդ համեստությունը վտանգավոր է: Իմ ամուսինը, Մարգոն ու Պետերը իսկապես շափազանց համեստ են, բայց ձեր ամուսինը և դուք, Անան և ես, բոլորովին էլ զուրկ չենք համեստությունից, բայց մեզ համար պիտի ասել, մատդ բերանը չգնես՝ կկծի»:

«Բայց դե ես շատ համեստ եմ, ֆրու Ֆրանկ: Ինչպե՞ս կարող եք դուք ինձ անհամեստ անվանել»:

Մայրիկը. «Ոչ, ես չեմ ասում, որ դուք բոլորովին զուրկ եք համեստությունից, բայց և չի կարելի ձեզ շափաղանց համեստ մարդ համարել...»:

Ֆրու վան Դաանը. «Հետաքրքիր է, այդ ե՞րբ եմ ես ինձ անհամեստ պահել: Եթե այստեղ ես իմ մասին չհոգայի, երեւի սովից կմեռնեի: Այո, ես չեմ զիջի ձեր ամուսնուն, իմ համեստությունը պակաս չի»:

Այդ ինքնագովության ընթացքում մայրիկը չկարողացավ զսպել ծիծաղը, իսկ այդ «խղճուկը» այնպես ջղայնացավ, որ այլևս չկարողացավ իրեն պահել և ամեն ինչ ասաց, ասաց, հետո խոսքի թելը կորցրեց, խճճվեց իր սեփական ճարտասանության մեջ, նեղացած վերկացավ և ուզեց հեռանալ: Բայց հանկարծ նայեց իմ կողմը: Դժբախտաբար, երբ նա թիկունքով շուռ եկավ դեպի ինձ, ես ծաղրական ու կարեկցական օրորեցի գլուխս, ավելի շուտ անզգուշաբար, քան դիտմամբ: Նա չգնաց, սկսեց բարձր ու կռպիտ գոռոգոռալ, ինչպես հաստափոր ու պառավ վաճառական: Նրան նայելը կատարյալ հաճույք էր: Եթե նկարել իմանայի ես կհավերժացնեի այդ ծիծաղելի, չնչին արարածին:

Ես քեզ մի բան կարող եմ ասել. եթե ուզում ես մարդուն ճանաչել ինչպես որ հարկն է, պետք է գոնե մեկ անգամ վիճել նրա հետ: Միայն այդ ժամանակ կարելի է դատել նրա մասին:

Ա Ն Ն Ա:

Երեքշաբթի, 29-ը սեպտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Միշտ պատմելու բան կգտնենք: Քանի որ այստեղ վան-Նա չկա, մենք լողանում ենք տաշտի մեջ, իսկ գրասենյակում (եւ այդպես եմ անվանում ամբողջ ներքևի հարկը) տաք ջուր կա, և մենք յոթս էլ հերթով գնում ենք այնտեղ: Մենք բոլորս էլ տարբեր մարդիկ ենք, և քանի որ մեկս ավելի շատ է մտա-

ծում, քան մյուսս, ուստի ամեն մեկս մեր ճաշակի համապատասխան տեղ ենք ընտրում լողանալու համար: Պետերը խոհանոցում է լողանում, թեև դռներն ապակուց են: Մինչև լողանալը նա բոլորին հայտնում է իր մտադրությունը և խնդրում է կես ժամով խոհանոց չմտնել: Նրա հայրը լողանում է վերևում: Նա դժվարություն չի համարում տաք ջուրը վերև տանելը, միայն թե հարմար լինի իր սենյակում: Ֆրուվան Դաանը դեռ ոչ մի անգամ չի լողացել: Նա նախ ուզում է պարզել, թե որտեղ ավելի հարմար կլինի: Հայրիկը լողանում է առանձնասենյակում, մայրիկը՝ խոհանոցում, վառարանի ետևը: Ես ու Մարգոն ընտրել ենք մեծ գրասենյակը՝ այնտեղ մենք «վաննա» ունենք: Շաբաթ օրերը երեկոյան իջեցնում ենք այնտեղի լուսամուտների մուգ վարագույրները և լողանում կիսախավարի մեջ: Մեզանից մեկը լողանում է, իսկ մյուսը այդ ընթացքում ճեղքերի արանքից նայում է դեպի փողոցը և մենք հաճախ ծամածուլություններ ենք անում ու ծիծաղում անցորդների վրա: Բայց անցած շաբաթվանից այդ «վաննան» դադարեց ինձ դուր գալ և ես սկսեցի փրնտրել ավելի հարմարավետ տեղ: Պետերի գլխում փայլուն միտք ծագեց. նա ինձ առաջարկեց լողարանի ամբողջ եղած-չեղածը տանել առաջին հարկի մեծ զուգարանը և փակել այնտեղ, այն մոտ է գրասենյակին: Այնտեղ ես կարող եմ փակվել, լույսը վառել և օճառվելուց հետո վրաս ջուր լցնել: Այսօր ես օգտվեցի իմ «վաննայից» և շատ գոհ եմ:

Երեկ մեր տուն եկավ ջրմուղագործը, որպեսզի տաքացնի ներքևի միջանցքի խողովակները, նրանք գործ ունեին նաև մեր զուգարանի միջով անցնող ջրմուղի խողովակների հետ: Դա անհրաժեշտ էր խողովակները ցուրտ ձմռանը սառելուց պահպանելու համար: Սա հաճելի այցելություն չէր: Ոչ միայն չէր կարելի ջուր վերցնել, այլ նաև զուգարանից օգտվել: Գուցե պատշաճ չէ՞, որ ես քեզ պատմեմ, թե մենք ինչպես ենք յուրա գնում: Բայց ես այնքան էլ ամաչկոտ չեմ, որ այդպիսի բաների մասին լռեմ: Ես ու հայրիկը նախօրոք ամեն ինչի մասին մտածել էինք և բոլորի համար էլ բանկաներ նախատեսել: Հիմա մենք դրանք օգտագործել ենք և, որքան էլ դա վատ լինի, թողել ենք անկյունում դրած: Բայց դա ի՞նչ է

որ. շատ ավելի դժվար է ամբողջ օրը լուռ, առանց բերանը բացելու նստելը: Հատկապես այնպիսի շաշանակի համար, ինչպիսին ես եմ, դա անտանելի դժվար է: Մենք առանց այն էլ միշտ շշուկով ենք խոսում: Բայց բոլորովին լռել և ամբողջ օրը նստել անշարժ, վախենալ նույնիսկ ամենափոքրիկ շարժումից, դա արդեն շատ վատ է: Ես այնքան էի նստած մնացել, որ հետույքս բոլորովին թմրել էր և երեք օր ցավում էր: Երեկ մարզանք սրեցի՝ օգնեց:

Ա. Ն. Ն. ա:

Հինգշաբթի 1-ը հոկտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ ես սոսկալի վախեցաւ: Ժամը ութին զանգը տվեցին և մտքովս շատ սարսափելի բան անցավ. դու հասկանում ես, թե ես ինչ եմ ասում: Բայց բոլորն սկսեցին ինձ համոզել, որ դա փողոցային տղաներն էին, և ես աստիճանաբար հանգըստացաւ:

Օրերն անցնում են խաղաղ: Ներքեում, խոհանոցում աշխատում է պարոն Լեվենը, նա դեղագործ է և ֆիրմայի համար քիմիական փորձեր է դնում: Նա ամբողջ շենքը գիտի, և մենք երբեմն վախենում ենք, թե հանկարծ մտքին չփչի նախկին լաբորատորիան գնալ: Մենք մեզ շատ հանգիստ ենք պահում: Երեք ամիս առաջ ո՞վ կարող էր ասել, թե Աննան, այդ տեղում տիտիկ շանոդ աղջիկը, պիտի երկար ժամանակ նստի անշարժ և լռի ձկան նման:

29-ին ֆրու վան Դաանի ծննդյան օրն էր: Նշեցինք համեստորեն: Նրան ծաղիկներ և զանազան մանր-մունր բաներ նվիրեցինք և ճաշին էլ ինչ-որ բաներ ավելացրինք: Նրանց տանը այսպիսի սովորություն կա. ամուսինը միշտ նրան կարմիր մելաակներ է նվիրում: Ի դեպ, մի երկու խոսք ֆրու վան Դաանի մասին. ես սաստիկ ջղայնանում եմ հորս հետ սիրաբանելու նրա մշտական փորձերից: Նա միշտ ջստում է շոյել նրա այսը կամ գլուխը, դիտամար իր «սիրունիկ» ոտքերն է ցուցադրում, փորձում է սրախոսություններ անել,

ընդհանրապես ամեն պատեհ առիթի ուզում է գրավել Պիմի ուշադրությունը: Բայց Պիմի կարծիքով նա բոլորովին էլ ոչ լավիկն է ոչ էլ սիրունիկը ու հայրիկն անտարբեր է նրա սիրահետումներին: Ես ամենևին էլ չեմ խանդում, պարզապես դա ինձ համար անտանելի է: Ես նրա երեսին ասացի, որ մայրս թերևս չի սեթևեթում նրա ամուսնու առաջ:

Պետերը երբեմն շատ ծիծաղելի է լինում: Մենք երկուսս էլ չարաճճիություն լսելու տենչ ունենք, և մեզ համար շատ ուրախ է լինում: Երկուսս էլ սիրում ենք ամեն տեղակի շորեր հագնել-հանելը: Երեկ նա հագել էր իր մոր շորը, որը նեղ էր նրա վրա, գլխին էլ դրել էր կանացի գլխարկ: Իսկ ես հագել էի նրա կոստյումը և գլխարկը:

Մեծերը քիչ մնաց ծիծաղից ուշաթափվելին, մենք էլ շատ ուրախացանք:

էլլին ինձ ու Մարգոյի համար ունիվերսալից յուբկաներ է առել, որոնք շատ վատ կտորից են կարված և թանկ են: Բայց դրա փոխարեն մեզ շատ հաճելի պարապմունքներ էին սպասում. նա բաժանորդագրվել էր սղագրության հեռակա դասընթացներ ինձ, Մարգոյի ու Պետերի համար: Մինչև մյուս տարի մենք հիանալի կիմանանք սղագրությունը: Վատ չի այդպիսի «գաղտնագրություն» իմանալը:

Ա Ն Ն ա:

Շաբաթ, 3-ը հոկտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ էլի ահավոր աղմուկ բարձրացավ: Մայրիկը հայրիկին պատմեց իմ բոլոր մեղքերը, այն էլ չափազանցված ձևով: Նա լաց եղավ, ես էլ իհարկե, զուռացի և գլուխս շատ ցավեց: Իսկ հայրիկիս ասացի, որ ես ամենից շատ իրեն եմ սիրում: Պիմն ասում է, որ հետո ամեն ինչ կփոխվի, բայց ես չեմ հավատում: Ես պիտի շատ ջանք գործադրեմ, որ մայրիկի հետ հանգիստ խոսեմ: Հայրիկն ուզում է, որ ես նրան խնամեմ, երբ նա իրեն վատ է զգում, իսկ ես, միևնույն է, ոչինչ չեմ անում:

Ջանասիրաբար պարապում եմ ֆրանսերեն լեզուն և կտոր-
դում «նիվեոնացի գեղեցկուհին»¹։

Ա ն ո ա :

Ուրբաթ, 9-ը հոկտեմբերի 1912 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր ես քեզ պիտի շատ ցավալի ու ծանր լուր հայտնեմ։
Մեր բարեկամ ու ծանոթ հրեաներից շատերին ձերբակալել
են։ Գեստապոն նրանց հետ շատ վատ է վարվում։ Նրանց
լցնում են տաքացվող ապրանքատար վագոնները և ուղար-
կում Վեստերբորգի հրեական համակենտրոնացման ճամ-
բարները։ Դա սարսափելի տեղ է։ Հալաքավոր մարդիկ ոչ
զուգարան ունեն, ոչ լվացարան։ Ասում են, որ բարաքներում
լուրջը քնում են իրար կողքի՝ տղամարդիկ, կանայք, երեխա-
ները։ Փախչել հնարավոր չի։ Ճամբարի բանտարկյալներին
անմիջապես կճանաչեն նրանց ածիլված գուլիաներից, իսկ
շատերին էլ հենց իրենց տիպիկ հրեայի արտաքինից։

Եթե այստեղ, Հոլանդիայում, ույդբան սարսափելի է, ու-
րեմն ինչպիսի սարսափ է սպասում այնտեղ, ուր տքսորում
են նրանց։ Անգլիական ռադիոն հաղորդում է, որ նրանց այն-
տեղ սպասում են գազի խցիկները, և, գուցե դա մարդկանց
ոչնչացնելու ամենաարագ եղանակն է։ Միպը սարսափելի
դեպքեր է պատմում, նա ինքը սոսկալի հուզված է։ Վերջերս
գիշերը Միպի շնմբին մի կաղ պառավ կին է նստած եղել։
Նա գեստապոյի Տեքենային էր սպասում, որը բուրդին հեր-
թով հավաքում էր։ Պառավը վախից դողում էր։ Որոտում էին
գենիթային հրանոթները, լուսարձակների ճառագայթները
խավարի մեջ մարդ էին փնտրում, անգլիական ինքնաթիռ-
ների արձագանքը արագ անցնում էր տների միջով։ Բայց
Միպը չի համարձակվում պառավին ներս տանել։ Գերմանա-
ցիները դրա համար շատ խիստ են պատժում։

Էլլին էլ է հիմա լուռ ու տխուր։ Նրա ընկերոջը ուղարկել

¹ Ֆրանսիացի գրող Ա. Դոդեի վեպը։

են Գերմանիա հարկադիր աշխատանքի: Նա վախենում է, որ ընկերը կսպանվի ռմբակոծության ժամանակ: Անգլիական օդաչուները տոննաներով ռումբեր են նետում: Ես գտնում եմ, որ այն կատակները, թե. «Հո ամբողջ տոննան նրա վրա չի ընկնի» կամ «մի ռումբն էլ բավական է», — շատ անտակտ են ու հիմար: Եվ միայն հո Դիրկը չի ընկել փորձանքի մեջ, ամենևին էլ ոչ: Ամեն օր երիտասարդներ են տանում հարկադիր աշխատանքի: Որոշ մարդկանց հաջողվում է ճանապարհին փախչել կամ նախօրոք թաքնվել, բայց այդպիսիք շատ քիչ են:

Իմ տխուր պատմությունը դեռ չի վերջացել: Դու գիտե՞ս արդյոք, թե ինչ բան է պատանդ: Այստեղ գերմանացիները հորինել են ամենանուրբ տանջանքը: Դա բոլորից սարսափելին է: Առանց խտրության բռնում են բոլորովին անմեղ մարդկանց և բանտարկում: Եթե որևէ տեղ «սաբոտաժ» են հայտաբերում և մեղավորներին չեն գտնում, ուրեմն առիթ է լինում մի քանի պատանդների գնդակահարել: Եվ հետո թերթերում երևան են գալիս նախազգուշացումներ: Ի՞նչ մարդիկ են այդ գերմանացիները: Եվ ես էլ եմ ինչ-որ ժամանակ նրանց պատկանել: Բայց Հիտլերը վաղուց է մեղ քաղաքացիությունից զրկել: Եվ գերմանացիների ու հրեաների միջև զուլություն ունեցող թշնամությունից ավելի մեծ թշնամություն չկա աշխարհում:

Ա. Ն. Ն. ա:

Ուրբաթ, 16-ը հոկտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ես շատ գործեր ունեմ: Հենց նոր «Նիվեռնացի գեղեցկուհին» վեպից մի գլուխ թարգմանեցի և արտագրեցի բոլոր անձանոթ բառերը, հետո լուծեցի շատ դժվար մի խընդիր և երեք էջ ֆրանսերեն քերականություն սովորեցի: Խընդիրներ չեմ սիրում և հաճախ մի կողմ եմ դնում դրանք: Հայրիկն էլ է խնդիրները դժվարությամբ վճռում, երբեմն նույնիսկ ես ավելի լավ եմ կարողանում վճռել, քան նա, բայց

ընդհանրապես մենք երկուսս էլ չենք կարողանում լուծել և ստիպված օգնութեան ենք կանչում Մարգոյին: Իսկ սղագրությունից ես բոլորից լավ եմ: Երեկ կարդացի վերջացրի «Նվաճողները», շատ լավ գիրք է, բայց դե «Յուպ-տեր-հել»-ի հետ չի կարելի համեմատել: Ես քեզ արդեն ասել եմ, որ Յիսսի ֆոն Մարկսվելդին համարում եմ փայլուն կին գրող: Մեր երեխաները անպայման պիտի կարդան նրա բոլոր գրքերը: Հայրիկն ինձ տվեց Կեռների պիեսները «Բրեմենցի Կուզենը», «Տնային դաստիարակչուհին», «Կանաչ դոմինոն»: Լավ գրող է:

Մայրիկը, Մարգոն և ես դարձյալ համերաշխ ենք ապրում, և, իմ կարծիքով, դա ամենալավ բանն է: Երեկ երեկոյան Մարգոն պառկել էր իմ կողքին, մահճակալի վրա: Սոսկալի նեղ էր, բայց և շատ հաճելի: Նա ինձ հարցրեց, կարելի է օրագիրդ կարդալ: Ես ասացի. «Որոշ տեղեր կարելի է», իսկ հետո հարցրի նրա օրագրի մասին: Նա խոստացավ ինձ տալ: Հետո մենք խոսեցինք ապագայի մասին, և ես նրան հարցրի, թե ինքն ինչ է ուզում դառնալ: Բայց նա գաղտնի է պահում: Ես լսել եմ, որ նա ուզում է ուսուցչուհի դառնալ— և, կարծում եմ, որ այդպես էլ կա: Այնուամենայնիվ չեմ ստիպի նրան ասել:

Այսօր առավոտյան ես Պետերին վռնդեցի իր մահճակալից և ինքս պառկեցի այնտեղ: Նա կատաղեց, ես ուշադրություն էլ չդարձրի: Ըստ էության նա կարող էր ինձ հետ շատ սիրալիր լինել, ես դեռ երեկ երեկոյան նրան խնձոր տվեցի:

Ես Մարգոյին հարցրի, թե ինքն ինձ տգեղ է համարում, և նա ասաց, որ ես ծիծաղելի եմ, բայց աչքերս գեղեցիկ են: Սա այնքան էլ որոշակի պատասխան չի, ի՞նչ ես կարծում:

Մնացածը հաջորդ անգամ:

Ա. և Ն. ա:

Երեքշաբթի, 20-ը հոկտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մեզ դարձյալ այնպես վախեցրին, որ ձեռքերս դեռ դողում են, թեև երկու ժամ արդեն անցել է: Շենքում հինգ «Մի-

նիմաքս» կրակմարիչ կա: Մեզ ոչ ոք չի զգուշացրել, որ պիտի գան դրանք լցնելու: Եվ մենք իհարկե, մեզ այնքան էլ զգուշ չպահեցինք, մինչև որ հանկարծ ես նախասենյակում մուրճի թակոց չլսեցի: Կարծեցի թե դա հյուան է, և էլլիին ասացի, որ հիմա չի կարելի ներքև գնալ, նա մեզ հետ վերեվում ճաշում էր: Ես ու հայրիկը սկսեցինք դռան մոտ հերթով ականջ դնել, թե երբ պիտի այդ մարդը գնա: Զորս ժամ աշխատելուց հետո նա, ինչպես մեզ թվաց, գործիքները դրեց պահարանը և ծեծեց մեր դուռը: Մենք երկուսս էլ գունատվեցինք: Մի՞թե նա ինչ-որ բան է նկատել և որոշել է ստուգել, թե ինչ կա այդտեղ պահված: Պարզվում է, որ այդպես էլ եղել է, որովհետև շարունակ ծեծում էին դուռը, քաշում, թափահարում և հրում: Քիչ մնաց ուշաթափվելի այն մտքից, որ այդ օտար մարդը հանկարծ կհայտնաբերի մեր հիանալի տպաստարանը, և թվաց թե մի ամբողջ դար անցավ, մինչև որ ես լսեցի Կոռպիտյսի ձայնը. «Բաց արեք, այդ ես եմ»:

Մենք իսկույն բացեցինք դուռը: Պարզվեց, որ ներսից գցած կեռը, որը կարող են բացել և դրսից եկողները, ինչ-որ բանի դեմ է ընկել, և դրա համար էլ մեզ չեն կարողացել ժամանակին զգուշացնել բանվորի գալու մասին: Հիմա նա արդեն գնացել է: Բայց երբ Կոռպիտյսը ուզեցել էր մտնել էլլիի մոտ, նա չէր կարողացել բացել պտտվող դուռը և դրա համար էլ այդպես ծեծել էր ու թափահարել: Վիթխարի մի ծանրություն ընկավ սրտիցս: Ես պատկերացրի այդ մարդուն, որը ուր որ է պիտի մտներ մեզ մոտ և նա գնալով մեծացավ, մեծացավ ու դարձավ անհաղթ մի հսկա: Ինչ խոսք, բախտներս բերեց. այս անգամ էլ ամեն ինչ հաջող անցավ:

Երկուշաբթի սարսափելի ուրախ էինք: Միայն ու հենկը գիշերել էին մեզ մոտ: Ես ու Մարգոն այդ գիշեր «տեղավորվել» էինք հայրիկի ու մայրիկի մոտ, իսկ մեր ընկերները քնել էին մեր սենյակում: Ծաշը փառավոր անցավ: Հայրիկի սեղանի լամպը կարճ միացում տվեց և մենք հանկարծ մեզ զգացինք մթության մեջ: Էլեկտրական հաշվիչը, որի վրա ամրացված են ապահովիչները, կախված է պահեստի ամենախոր մասում, և առանց լույսի դա փոքրիկը կասկածե-

լի բավականութիւնն է: Սակայն, բարեբախտաբար, տասը
րոպեից հետո սարքեցին: Կարելի էր հանգցնել մեր հրավա-
ռութիւնը: Առավոտյան մենք վաղ արթնացանք, հենկը պետք
է ութն անց կեսին գնար, իսկ մենք ուզում էինք հանգիստ
նախաճաշել: Հորդ անձրև էր թափվում և Միսկն ուրախացավ,
որ այդ եղանակին տնից դուրս չի գա: Հայրիկի հետ տունը
հավաքելուց հետո, ես նստեցի ֆրանսերենի բայերը սերտե-
լու: Հետո սկսեցի կարգալ «Անտառը երգում է անվերջ» հիա-
նալի գիրքը, ավստոս, որ վերջացնում եմ:

Մի շաբաթ հետո էլլին դարձյալ կգիշերի մեզ մոտ:

Ա. Ե. Ն. ա:

Հինգշաբթի, 29-ը հոկտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ես շատ եմ անհանգստանում: Հայրիկը հիվանդացել է:
Բարձր տաքութիւն ունի և մարմնին կարմիր ցան է դուրս
տվել, ոնց որ կարմրուկ լինի: Պատկերացրու, որ մենք
նույնիսկ բժիշկ չենք կարող կանչել: Մայրիկը նրան ստիպում
է լավ քրտնել: Գուցե տաքութիւնը իջնի:

Երեկ Միսկը պատմեց, որ վան Դաանների բնակարանը
գերմանացիները կողոպտել են: Մենք դեռ ոչինչ չենք ասել
ֆրու վան Դաանին: Վերջերս նա շատ է ջղայնանում, իսկ մեզ
բոլորովին հետաքրքիր չի ժամերով լսել նրա բնակարանում
մնացած շքեղ սպասքի և թանկարժեք կահույքի մասին: Չէ՞
որ մենք էլ էինք ստիպված մեր ամբողջ լավ բաները տանը
թողնել: Այսպիսի դեպքերում դժգոհութիւնները չեն օգնում:

Ինձ հիմա թույլատրում են մեծական մի շարք գրքեր
կարդալ, և ես հիմա վերցրել եմ կարդալու նիկո վան Սուխ-
տելենի «Եվլայի պատանեկութիւնը»: Ըստ էութեան ես մեծ
տարբերութիւն չեմ տեսնում այս գրքի և փոքրահասակ աղ-
ջիկների համար նախատեսված գրքերի միջև: Իհարկե, այս
գրքում կանայք երբեմն իրենց վաճառում են անձանոթ տղա-
մարդկանց և դրա համար շատ փող են ստանում: Ես ամո-
թից կմեռնեի այդ անձանոթ տղամարդու առջև: Հետո այն-
տեղ ասված է, որ Եվան սկսեց «տկարանալ»: Շատ եմ ու-

զում, որ ես էլ այդպես տկարանամ, ես գիտեմ, թե դա ինչ-
քան կարևոր է:

Հայրիկը սլահարանից հանել է Շիլլերի և Գյոթեի դրա-
մաները և սմբն երեկո պիտի բարձրաձայն կարդա մեզ հա-
մար: Մենք սկսել ենք «Դոն Կարլոսից»: Հայրիկի լավ օրի-
նակը մայրիկին ստիպեց ինձ տալու ուղտթագիրքը: Ես քա-
ղաքավարության համար մի քիչ կարդացի: Այդ բոլորը բա-
վականին գեղեցիկ է հնչում, բայց ինձ ոչինչ չի առիտ: Եվ
ինչո՞ւ է նա ուզում զոռով ինձ կրոնասեր դարձնել:

Վաղն առաջին անգամ սիրտի վառեն վառարանները: Երեկ
ծխի մեջ կնստենք: Բուխարին շատ վաղուց չի մաքրվել:

Ա և և ա:

Շաբաթ, 7-ը նոյեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մայրիկը սարսավելի ջղայնանում է, և ինձ համար դա
ստորջրյա վտանգավոր ժայռ է: Պատահակա՞ն է արդյոք, որ
իմ ծնողները երբեք չեն կշտամբում Մարգոյին, և ամեն ինչ
իմ գլխին են թափում: Երեկ, օրինակ, Մարգոն սքանչելի
նկարներով մի գիրք էր կարդում: Նա վեր կացավ, գիրքը
ներքև դրեց, որ հետո նորից շարունակի ընթերցումը: Քանի
որ ես ոչ մի գործ չունեի, գիրքը վերցրի և սկսեցի նկարները
նայել: Նա վերադարձավ, տեսավ, որ «իր» գիրքն իմ ձեռքին
է, մռայլվեց և ուզեց ձեռքիցս առնել: Իսկ ես ուզում էի մի
քիչ նայել: Մարգոն ջղայնացավ, և մայրիկն ասաց. «Գիրքը
Մարգոն է կարդում, շուտ վերադարձրու իրեն»: Եկավ հայ-
րիկը, առանց որևէ բան իմանալու, նա էլ որոշեց, որ Մար-
գոյին վիրավորում են, և ասաց. «Ես կուզեի տեսնել, թե դու
ի՞նչ կանեիր, եթե Մարգոն քո գիրքը խլեր»:

Այդ ժամանակ ես զիջեցի, գիրքը տվեցի և սենյակից
դուրս եկա, նրանք կարծել էին, թե ես վիրավորվել եմ. բայց
ես չէի վիրավորվել և չէի գայրացել, այլ մի տեսակ շատ էի
տխրել:

Ծիշտ չէր, որ հայրիկն առանց իմանալու, թե բունն ին-

շումն է, խառնվեց այդ գործին: Ես ինքս գիրքն ավելի շուտ կտայի Մարգոյին, եթե ծնողներս չխառնվեին և իսկույն Մարգոյին չսլաշտպանեին: Միանգամայն հասկանալի է, որ մայրիկը պաշտպանում է նրան: Նրանք միշտ պաշտպանում են իրար. ես այնպես եմ դրան սովորել, որ ուշադրություն չեմ դարձնում, երբ մայրիկն ինձ նախատում է կամ Մարգոն զայրանում: Ես նրանց սիրում եմ, որովհետև նրանք մայրիկն ու Մարգոն են:

Հայրիկը՝ արդեն ուրիշ է: Երբ նա Մարգոյին որպես օրինակ է բերում, գովում է նրա բոլոր արածները, և նուրբ է վերաբերվում նրա հետ, ես ինչ-որ ներքին ցավ եմ զգում: Որովհետև հայրիկն ինձ համար ամեն ինչ է: Նա իմ իդեալն է, ես նրան բոլորից շատ եմ սիրում: Նա ինքը չի գիտակցում, որ Մարգոյի հետ այնպես չի վարվում, ինչպես ինձ հետ: Նրա համար Մարգոն ամենախելացի, ամենազեղեցիկ, ամենալավ լաղջիկն է: Բայց ես էլ իրավունք ունեմ լուրջ վերաբերմունքի արժանանալու: Մեր ընտանիքում գտնում են, որ ես կոտրատվող ու անգործի մեկն եմ: Եվ ես միշտ կրկնակի վիշտ եմ ապրում: Նախ նրա համար, որ ինձ շարունակ կշտամբում են, և ավելի շատ նրա համար, որ գլուխ չեմ հանում ինձնից: Ինձ պետք չեն արտաքուստ ցուցադրվող նրբություններ, ինձ պետք չեն, այսպես կոչված, «անկեղծ-բարեկամական զրույցներ»: Ես հայրիկից սպասում եմ այն, ինչ նա չի կարող ինձ առաջ: Ոչ, ես Մարգոյին չեմ խանդում: Ինձ ո՛չ նրա գեղեցկությունն է պետք և ո՛չ էլ նրա խելքը: Ես մի բան եմ ուզում՝ որ հայրիկն ինձ իսկականից սիրի, խորը սիրի, ոչ միայն որպես իր երեխայի, այլ որպես մարդու, որպես Աննայի:

Ես կառչում եմ հայրիկից, որովհետև նա միակն է, որ դեռ պահպանում է իմ սերը մեր ընտանիքի նկատմամբ: Նա չի հասկանում, որ ես երբեմն անհրաժեշտություն եմ զգում մայրիկի մասին ամեն ինչ առելու նրան: Նա չի ուզում լսել մայրիկի թերությունների մասին, խուսափում է այդ թեմայի մասին խոսելուց: Իսկ ինձ համար անտանելի է լինում մայրիկի վերաբերմունքը: Երբեմն չեմ կարողանում ինձ զսպել և կշտամբում եմ արհամարհական մեծամտության համար,

ծաղրելու հակում ունենալու, դաժանության համար: Եվ միշտ չէ, որ ես եմ մեղավոր լինում մեր գոտությունների համար:

Ընդհանրապես ես ու մայրիկը բոլոր հարցերում լրիվ հակապատկերներ ենք, դրա համար էլ շարունակ ընդհարվում ենք: Ես չեմ ուզում դատապարտել նրա բնավորությունը, ես հո դատավոր չեմ: Ես նրա վրա նայում եմ որպես մոր: Բայց նա ինձ համար այնպիսի մայր չի, ինչպիսին ինձ անհրաժեշտ է: Ստիպված եմ ինքս ինձ մայր լինելու: Ես բոլորովին առանձնացել եմ նրանցից, գնում եմ իմ ճամփով: Եվ ո՞վ գիտե, թե այդ ճանապարհն ինձ ուր կտանի: Մտովի ես ինձ իդեալական մայր ու իդեալական կին եմ պատկերացնում, բայց նրան, որին ես պետք է «մայր» կոչեմ, ամենափոքր նմանություն անգամ չունի այդ իդեալի հետ:

Ես աշխատում եմ ուշադրություն չդարձնել մայրիկի թերությունների վրա, նրա մեջ տեսնել միայն լավը և իմ մեջ զարգացնել այն, որից զուրկ է մայրիկը: Բայց միշտ չի հաջողվում. և ամենից վատն այն է, որ ո՛չ հայրիկը, ո՛չ էլ մայրիկը չեն ուզում հասկանալ, թե կյանքում ինչ է պակասում ինձ, և ես դրա համար շատ եմ վիրավորվում նրանցից: Մի՞թե ծնողները չեն կարող արդարացի վարվել իրենց երեխաների հետ:

Երբեմն ես մտածում եմ. գուցե աստված ինձ փորձում է: Ես պետք է աշխատեմ ինձ վրա առանց որևէ օրինակի և առանց որևէ օգնության, և փոխարենը ես ուժեղ կլինեմ և տոկուն:

Ինձնից բացի ո՞վ պիտի երբևէ կարդա այս նամակները: Ո՞վ կօգնի ինձ: Ես այնքան կարիք ունեմ օգնության, կարեկցանքի: Հաճախ ընկճվում եմ և ոչ մի կերպ չեմ կարող լինել իմ ուզածի պես: Ես դա գիտակցում եմ, և ամեն օր աշխատում եմ ամեն ինչ սկսել նորից, ուղղվել:

Բայց իմ նկատմամբ այնքան անդարացի են: Այսօր ինձ համարում են չափահաս և ամեն ինչ ինձ կարելի է իմանալ, իսկ հաջորդ օրը պարզվում է, որ Աննան դեռ տխմար է, երեխա է, երևակայում է, թե ամեն ինչ գիտե իր կարդացած գրքերից, բայց ինքը ոչինչ չի հասկանում: Բայց ոչ երեխա եմ և ոչ էլ տիկնիկ, որի հետ կարելի է զբաղվել: Ես իմ ի-

դեալներն ունեմ, իմ մաքերն ու պլանները, թեև դրանք դեռ չեմ կարողանում արտահայտել բառերով: Այնքան կասկածներ են առաջանում մեջս, հատկապես երեկոյան, երբ ես մենակ եմ, իսկ երբեմն էլ ցերեկը, այս բոլոր մարդկանց ներկայութեամբ, որոնց հետ ես փոխված եմ այս շենքում— ինչպե՞ս են ինձ ձանձրացնում: Այնպես եմ ձանձրացել, որ նրանք չեն հասկանում ո՛չ իմ դժվար կացութիւնը և ո՛չ էլ ինձ: Եվ վերջ ի վերջո ես միշտ վերադառնում եմ իմ օրագրին: Սրանից սկսում եմ, սրանով ավարտում: Քիտտին միշտ համբերութեամբ է լսում, և ես նրան խոստանում եմ դիմանալ մինչև վերջ, հաղթահարել դժվարութիւնը և ուղի գտնել: Բայց թե որքան կուզեի մի բանի հասնել, ինչքան կուզեի, որ ես հոգատար ձեռքերում լինեի և ինձ փաղաքը-շեին...

Մի՛ դատապարտիր ինձ: Խնդրում եմ հասկանաս, որ երբեմն մարդ համբերութիւնից դուրս է գալիս:

Ա. Ա. Ա.:

Երկուշաբթի, 9-ը նոյեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ Պետերի ծննդյան օրն էր: Նա լավ նվերներ ստացավ, որոնց մեջ կային շատ հետաքրքիր խաղեր, էլեկտրական ածելի և վառիչ, ոչ թե նրա համար, որ նա ծխում է, այլ նրա համար, որ դա շքեղ է:

Բայց մեզ համար ամենամեծ սյուրպրիզը պատրաստել էր պարոն վան Դաանը, հաղորդելով, որ անգլիացիները իջել են Թունիս, Կասաբլանկ, Ալժիր և Օրան:

— Սա վերջի սկիզբն է,— ասացին բոլորը:

Բայց Չերչիլը, անգլիայի պրեմիեր-մինիստրը, որը երեի Անգլիայում նույնպիսի կարծիք էր լսել, իր ճառում ասաց.

«Այս ամիսանումը շափազանց կարևոր էր, բայց թող չմտածեն, որ դա վերջի սկիզբն է: Ավելի շուտ դա սկզբի վերջն է»:

Տարբերութիւնը մեծ է, ճիշտ է: Բայց այնուամենայնիվ

հուսատու հիմքեր կան: Գերմանացիները արդեն երեք ամիս է ինչ շրջապատել են ռուսական վիթխարի Ստալինգրադ քաղաքը, և ոչ մի կերպ չեն կարողանում գրավել:

Վերադառնում եմ առօրյա գործերին: Երբ պատմում եմ մեր ասպատարանի մասին, պետք է գոնե մեկ անգամ հիշել, թե ինչպես են մատակարարում մեզ մթերքով: Նկատի ունեցիր, որ մեր «վերեկները» իսկական շատակներն են: Հացը մեզ մատակարարում է շատ հիանալի մի բուլկեվաճառ, Կոռպիսոյսի ծանոթը: Իհարկե, մենք հիմա առաջվանից բիշ ենք ստանում, բայց դե բավականացնում է: Մթերային քարտերը մեզ համար գնում են սև շուկայից: Դրանց գները գնալով բարձրանում են: Այդ թղթի կտորին սկզբում վճարեցինք 27 գուղեն, իսկ հիմա՝ 33:

Որպեսզի պահածոներից բացի տանը ուրիշ բաներ էլ լինի, մենք 270 ֆունտ չորացրած սիսեռ ու լոբի էինք առել, որոնք պարկերով կախել ենք միջանցքում, հենց դռան մոտ: Բայց ծանրությունից պարկերի կարերը բացվել են, դրա համար էլ որոշել ենք ձմեռվա այդ պաշարը տեղափոխել ձեղնահարկ: Պետերին են հանձնարարել պարկերը քարշ տալ վերև: Վեց պարկից հինգը բարեհաջող հասան վերև, և Պետերը հենց նոր էր վերցրել վեցերորդ պարկը, որ հանկարծ ներքևի կարը քանդվեց և գորշավուն լոբու հատիկները կարկուտի պես խշշալով թափվեցին աստիճանների վրա: Ներքևում, գրասենյակում կարծել էին թե հին շենք է փուլ գալիս իրենց գլխին: Բարեբախտաբար այնտեղ կողմնակի մարդ չի լինում: Պետերը մահվան շափ վախեցավ, բայց և իսկույն սկսեց շատ րարձր հռհռալ, երբ ինձ տեսավ ներքևի աստիճանի վրա կանգնած, ամբողջապես լոբու մեջ կորած, ես կանգնել էի մինչև կոճերս լոբու մեջ թաղված:

Մենք սկսեցինք հավաքել լոբին, բայց այնքան մանր ու պլստան էին, որ անրնդհատ թռչում էին մատներիս արանքից և գլորվում ընկնում ճեղքերն ու անցքերը: Այժմ ով որ աստիճաններով բարձրանում է, տնպայման լոբի է հավաքում ու տանում վերև, ֆրու վան Դաանի մոտ:

Քիչ էր մնում ամենազլխավորը մոռանայի. հայրիկն առողջացել է:

Ա Ա Ա ա:

Հետ գրության: Հենց նոր ռադիոյով հաղորդեցին, որ Ալ-
ժիրը գրավել են: Մարոկկոն, Կասաբլանկան և Օրանը արդեն
մի քանի օր է, ինչ անգլիացիների ձեռքին է: Շուտով Թու-
նիսն էլ կվերցնեն:

Երեքշաբթի, 10-ը նոյեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ցնցող նորություն: Մենք պետք է ընդունենք ութերորդ
«ընդհատակյա բնակչին»: Հաճախ էինք մտածում, որ այս-
տեղ մի մարդ էլ կարելի է տեղավորել, սնունդն էլ կբավա-
կանացնի: Մենք միայն չէինք ուզում ծանրաբեռնել Կրալերին
ու Կոռպիսոյսին: Բայց երբ սկսեցին ավելի շատ պատմել
հրեաների սարսափելի հետապնդումների մասին, հայրիկը
փորձեց իմանալ մեր բարեկամների կարծիքը, և նրանք ասա-
ցին, որ դա շատ լավ միտք է: «Յոթ մարդ լինենք, թե ութ՝
վտանգը նույնն է»,—ասացին նրանք, և ճիշտ էին: Հետո
սկսեցինք քննարկել, թե մեր միայնակ ծանոթներից ով է
հարմար մեր «ընդհատակյա» ընտանիքին: Պարզվեց, որ այդ-
պիսի մեկին գտնելը դժվար չէր: Երբ հայրիկը մերժեց վան
Դաանների՝ իրենց բարեկամներից որևէ մեկին վերցնելու ա-
ռաջարկը, մենք ընտրեցինք մեր ծանոթին, Ալբերտ Դուսսել
անունով ատամնաբույժին: Նրա կինն արդեն արտասահմա-
նում է: Ասում են, որ նա լավ մարդ է, իսկ մեզ համար էլ,
վան Դաանների համար էլ նա շատ հաճելի է: Քանի որ Մի-
պը լավ է ճանաչում նրան, ամեն ինչ հիսնալի կկազմակերպ-
վի: Նա որ գա, իմ սենյակում պիտի քնի, Մարգոյի տեղը,
իսկ Մարգոն իր ծալովի մահճակալի հետ կքոչի ծնողներիս
սենյակը:

Ա ն ն ա:

Հինգշաբթի, 12-ը նոյեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Դուսսելը ուղղակի երջանիկ էր զգացել իրեն, երբ Միպը
նրան հայտնել էր, որ ապաստարան է գտել իր համար: Նա

խորհուրդ էր տվել նրան, որքան հնարավոր է շուտ գալ մեզ մոտ, լավ կլինի, որ վաղը չէ մյուս օրը: Բայց նա չէր վրձնել, ասել էր, որ ինքը դեռ պետք է քարտարկղը կարգի բերի, երկու հիվանդ ընդունի և բոլոր հաշիվները մաքրի: Այսօր առավոտյան Միպը պատմեց մեզ այդ մասին: Մենք գտանք, որ ճիշտը ձգձգելն է: Այս ամբողջ նախապատրաստական աշխատանքը միայն պահանջում է բացատրություն տալ տարբեր մարդկանց, որոնք ընդհանրապես լավ կլինեն, որ ոչինչ չիմանային: Միպն աշխատել էր համոզել այդ Դուսսելին, որ շաբաթ օրը տեղափոխվի: Նա մերժել էր և կգա միայն երկուշաբթի օրը: Ծիծաղելի է, որ նա իսկույն չի կառչել այդ պիսի առաջարկությունից: Այ, որ նրան փողոցում բռնեն, նա չի կարող ո՛չ քարտարկղը կարգի բերել, ո՛չ հաշիվները մաքրել և ո՛չ էլ հիվանդներ ընդունել: Ես գտնում եմ, որ հայրիկն իզուր է նրան գիջել: Ուրիշ նորություններ դեռ չկան:

Ա և և ա:

Երեքշաբթի, 17-ը նոյեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Դուսսելն այստեղ է: Ամեն ինչ հաջող անցավ: Միպը նրան հրամայել էր գալ փոստի մոտ: Նա ներկայացել էր ճիշտ ժամին: Կոոպիոյսը, որ նրան ճանաչում էր դեմքով, մոտեցել էր և ասել, որ այն պարոնը, որի մոտ իբր թե նրան կանչել են, ուշ կգա, իսկ առայժմ Դուսսելը ստիպված պիտի սպասի Միպի գրասենյակում: Կոոպիոյսը տրամվայ էր նըստել, իսկ Դուսսելը ոտքով էր գնացել և տասնմեկն անց կեսին արդեն գրասենյակումն էր: Նա ստիպված էր եղել վերարկուն հանելու, որպեսզի դեղին աստղը չտեսնեին, և սպասել Կոոպիոյսի առանձնասենյակում, մինչև որ հավաքարարը գնա: Դրա մասին, իհարկե, նա չգիտեր: Հետո Միպը Դուսսելին ուղեկցել էր դեպի վերև, պատճառաբանելով, թե առանձնասենյակում խորհրդակցություն է լինելու: Խենթացած Դուսսելի աչքերի լույսն էր բացվեց վերևում կախված դուռը, և նրանք Միպի հետ աննկատելի մտան այնտեղ:

Մենք բոլորս հավաքվել էինք վերևում, վա՛ն Դաանների մոտ, որպեսզի մեր նոր բնակչին դիմավորեինք սուրճով ու կոնյակով: Միպը նրան տարել էր մեր սենյակը: Նա իսկույն ճանաչել էր մեր կահույքը, բայց մտքով չէր անցել, որ մենք այդքան մոտ ենք: Երբ Միպը նրան ասել էր այդ մասին, նա ոչինչ չէր հասկացել, Միպը ժամանակ չտվեց որ նա ուշքի գա և նրան բերեց վերև: Դուսսելն ընկավ աթոռին, աչքերը չռեց մեզ վրա, կարծես թե ինքն իրեն չհավատարկով: Հետո նա կահազելով սկսեց քթի տակ ինչ-որ բան խոսել. «Ախր այդ ինչպես... բա... Մի՞թե դուք Բելգիայում չեք: Ուրեմն, սպան չեկա՞վ... իսկ մեքենա՞ն: Ուրեմն փախուստը ձախողվե՞ց...»:

Եվ այդ ժամանակ մենք նրան պատմեցինք, որ ինքներս տարածեցինք այդ լուրը սպայի և մեքենայի վերաբերյալ, որպեսզի բոլորին և հատկապես գերմանացիներին խաբենք, եթե նրանք սկսեն մեզ փնտրել: Դուսսելը քարացել էր այդ հնարագիտությունից և ավելի շատ զարմացավ, երբ նրան ցույց տվին մեր խորամանկորեն, հիանալի սարքավորած ապաստարանը: Մենք միասին կերանք, հետո նա հանգստացավ, մեզ հետ թեյ խմեց և դարսեց իր տան իրերը, որոնք նախօրոք Միպն էր բերել: Շուտով նա բոլորովին համակերպվեց, հատկապես այն բանից հետո, երբ կարդաց մեր ապաստարանի ներքին կարգ ու կանոնը (հեղինակություն վա՛ն Դաանների):

Ապաստարանի պրոսպեկտը և ուղեցույցը.

հատկապես ստեղծված է հրեաների և նրանց նմանների ժամանակավոր բնակեցման համար:

Բաց է ամբողջ տաճիկ: Գեղեցիկ, խաղաղ, անտառազուրկ վայր է, որը Ամստերդամի սիրտն է կազմում: Այնտեղ կարելի է գնալ № 17 և 13 տրամվայներով, ինչպես նաև մեքենաներով ու հեծանիվներով կարող են գնալ նրանք, ում գերմանացիները չեն արգելել օգտվել երթևեկություն այդ միջոցներից, բացի դրանից՝ ոտքով:

Սենյակի վարձը: Զրի:

Ճարպագուրկ դիետիկ սնունդ:

Հոսող ջուր՝ վաննայի սենյակում (առանց վաննայի), և ցավոք սրտի, նաև որոշ պատերի վրա:

Ընդարձակ շենք ամեն տեսակի գույք պահելու համար:

Սեփական ռադիոկայան, անմիջական կապ ինդոնի, Նյու-Յորքի Թեյ-Ավիվի և ուրիշ շատ կայանների հետ: Բնակիչների տրամադրության տակ է երեկոյան ժամը վեցից:

Հանգստի ժամեր: Երեկոյան ժամը տասից մինչև առավոտյան յոթն անց երեսուն ռոպե, կիրակի օրերը՝ մինչև առավոտյան տասը: Բացառիկ պայմաններում հանգստի ժամ կարող է նշանակվել օրվա մեջ, ապաստարանի վարչության հրամանով: Այս հրահանգները կատարվում են ամենախստագույն ձևով, ելնելով ընդհանուր անվտանգության շահերից:

Արձակուրդ: Ժամանակավորապես վերացվել է:

Խոսակցական լեզուն: Ամեն լեզվով... միայն շշուկով:

Մարզանք: Ամեն օր:

Պարապմունքներ: Սղագրություն՝ շաբաթը մեկ անգամ մի ժամ (գրավոր): Անգլերեն, ֆրանսերեն, մաթեմատիկա և պատմություն օրվա բոլոր ժամերին:

Սնունդ ընդունելու ժամեր: Նախաճաշ ամեն օր ուղիղ ժամը երկուսին, բացառությամբ կիրակի և տոն օրերի:

Ճաշ՝ 1¹⁵-ից մինչև 1⁴⁵:

Ընթրիք՝ սառը կամ տաք՝ տարբեր ժամերի, դա կախված է վերջին լուրերի հաղորդումից:

Պարտականություններ մթերքներ մատակարարող հանձնաժողովի նկատմամբ: Մշտական պատրաստակամություն օգնելու նրանց գրասենյակային աշխատանքներում:

Հիգիենիկ պրոցեդուրաներ՝ «Լողանք» տրվում է բոլոր բնակիչներին կիրակի օրերը առավոտյան ժամը իննից: Լողանալ կարելի է զուգարանում, խոհանոցում, առանձնասենյակում կամ գրասենյակում՝ ըստ ընտրության:

Սպիրտային խմիչքներ թույլատրվում է միայն բժշկի դեղատոմսով:

Ա Ն Ն ա:

Սիրելի Քիտտի.

Մեր սպասածի համաձայն, Դուսսելը շատ հիանալի մարդ ղուրս եկավ: Ճիշտն ասած ինձ համար այնքան էլ հաճելի չէ, որ օտար մարդը իմ սենյակում օգտվում է ամեն ինչից, բայց բարի գործի համար կարելի է և համբերել: «Միայն թե փրկել մարդուն, մնացածը նշանակություն չունի»,—ասում է հայրիկը և նա միանգամայն իրավացի է:

Իսկ առաջին օրը Դուսսելը ամեն ինչի մասին մանրամասն հարցրեց ինձ. հավաքարարը երբ է լինում գրասենյակում, երբ կարելի է օգտվել զուգարանից և ամենից լավ որտեղ կարելի է լվացվել: Քեզ համար, Քիտտի, գուցե սա ծիծաղելի է, բայց ապաստարանում ամեն ինչն էլ շատ կարևոր է: Քանի որ ներքևում հաճախ անտեղյակ մարդիկ են լինում, ուրեմն մենք պետք է առանձնապես մեզ լուռ պահենք, երբ գրասենյակում որևէ մարդ կա, իսկ մենք գիտենք, թե երբ են լինում այցելուները: Այդ բոլորը ես բացատրեցի Դուսսելին ամենամանրամասն ձևով և զարմացա, թե նա որքան անհասկացող է, ամեն ինչ նորից հարցնում է մի երկու անգամ և վատ է հիշում: Գուցե նա զարմանքից դեռ ուշքի չի եկել և ամեն բան կկարգավորվի: Իսկ ընդհանրապես ամեն ինչ կարգին է:

Դուսսելը մանրամասն պատմեց մեզ արտաքին աշխարհի մասին, որից մենք այնքան վաղուց կտրված ենք: Ավելի շատ նա տխուր բաներ պատմեց: Մեր բարեկամներից ու ծանոթներից շատերին տարել են և հիմա նրանք սարսափով սպասում են սոսկալի վախճանին: Ամեն երեկո՝ փողոցներով կանաչ ու գորշ զինվորական մեքենաներ են գնում-գալիս: «Կանաչները», այսինքն՝ էսեսականները, և «սևերը»—հոլանդական ֆաշիստական ոստիկանները, ամենուրեք հրեաներ են փնտրում: Բավական է որ նրանք թեկուզ մեկին գտնեն, կհավաքեն ամբողջ տնեցիներին: Նրանք զանգահարում են ամեն տուն և, եթե ոչ ոքի չեն գտնում, գնում են հաջորդը: Հաճախ նրանց ձեռքին ցուցակ է լինում և նրանք բոլորին հավաքում են այդ ցուցակով: Ոչ ոք չի կարող փախչել այդ ճակատագրից, եթե ժամանակին չթաքնվի: Երբեմն նրանք փրկագին

են վերցնում: Նրանք շատ լավ գիտեն իրենց զոհերի նյութական վիճակը:

Ինչքան նման է հին ժամանակների ստրուկներ որսալուն: Ես հաճախ աչքիս առաջ տեսնում եմ այդ պատկերը. անմեղ, լավ մարդկանց բազմությունը՝ լացող երեխաների հետ միասին, որոնց հրամայում են մի քանի նողկալի ստորներ, ծեծում են, տանջում և առաջ քշում, քանի դեռ նրանք հոգնածությունից վայր չեն ընկել: Ոչ մեկին չեն խնայում: Մերերին, կրծքի երեխաներին, հղի կանանց, հիվանդներին, հաշմանդամներին... բոլորին, բոլորին քշում են այդ մահվան ուղին:

Իսկ այստեղ մեզ համար այնքան լավ է, այնպես խաղաղ ու հանգիստ: Մեզ չի վերաբերում այդ սարսափը, բայց մենք շարունակ ահ ու դողի մեջ ենք այն մարդկանց համար, ովքեր թանկ են մեզ, այն մարդկանց համար, որոնց չի կարելի օգնել:

Ես շատ վատ եմ զգում, երբ պառկում եմ տաք անկողնում, իսկ իմ լավագույն ընկերները այդ ժամանակ, գուցե, քամու տակ են, ցրտում, անվերջ տանջվում են, իսկ շատերն էլ երևի, սպանվել են: Սարսափում եմ, երբ հիշում եմ, որ նրանք, որոնց հետ ես կապված էի ամենասերտ ընկերակալան կապով, այժմ ընկել են դաժան դահիճների ձեռքը, որպիսիք դեռևս պատմությունը չի ճանաչում: Եվ միայն նրա համար, որ նրանք հրեաներ են:

Ա. և և ա:

Ուրբաթ, 20-ր նոյեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ճիշտն ասած, զլուխներս կորցրել ենք: Առաջներում քիչ լուրեր էին հասնում մեր ծանոթների ճակատագրի մասին: Գուցե և լավ էր, որ մի ճշմարտություն չգիտեինք: Երբ Միպը մի որևէ սարսափելի դեպք էր պատմում մեր բարեկամների մասին, մայրիկը և ֆրու վան Դաանը սկսում էին լաց լինել, այնպես որ Միպը այլևս բան չի պատմում: Բայց Դուա-

սելին շարունակ հարցեր են տալիս, և նա այնպիսի սարսափելի ու ծանր բաներ է պատմում, որ հնարավոր չի դիմահալ: Մի՞թե մենք նորից կծիծաղենք և անհոգ կուրախանանք, հրե աղոտանան այս տպավորությունները: Բայց ոչ մի օգուտ չենք կարող տալ ոչ մեզ և ոչ էլ նրանց, ովքեր մնացել են քաղաքում, եթե անընդհատ մորմոքանք և մեր ապաստարանն էլ գերեզմանատան վերածենք: Բայց այնուամենայնիվ, ինչ էլ որ անում եմ ես, շարունակ նրանց մասին եմ մտածում, ում որ տարել են: Բավական է, որ ծիծաղեմ՝ և ես վախենում եմ ու ինքս ինձ ասում, որ լավ չէ ուրախ լինելը: Մի՞թե ամբողջ օրը պետք է տխրել: Չեմ կարող ես այդպես, այդ ընկճված վիճակը պետք է անցնի:

Այս տխուր գործերի հետ միասին ես ունեմ նաև իմ անձնական տհաճությունները, ճիշտ է, այդ հսկայական դժբախտությունների համեմատությամբ, որոնց մասին ես հենց նոր գրեցի քեզ, դրանք մանրուք են թվում, բայց քեզ պետք է ասեմ, որ վերջին ժամանակներս ես սարսափելի մենակ եմ: Ինչ-որ սոսկալի դատարկություն եմ զգում: Առաջ ես դրա մասին չեմ մտածել: Ամբողջ միտքս զբաղված է եղել զվարճություններով և իմ ընկերներով: Իսկ հիմա բարդ հարցեր են ինձ տանջում: Եվ ես հասկացա, որ նույնիսկ հայրիկը, որին ինչքան էլ սիրեմ, չի կարող փոխարինել իմ նախկին խաղաղ կյանքին:

Ըստ երևույթին, ես, քո կարծիքով, անշնորհակալ արարած եմ, Քիտտի: Բայց երբեմն ինձ թվում է, որ ես չեմ դիմանա լսելու այս ամբողջ սարսափները, ապրելու սեփական դժվարությունները և դեռ բոլորի համար լինելու քավության նոխազ:

Ա. և. և. ա:

Շաբաթ, 28-ը նոյեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մենք բավականին շատ էլեկտրականություն ենք օգտագործել և մեր լիմիտը գերաժախսել ենք: Հիմա պետք է շա-

փից ավելի խնայե՞ք: Այլապես կանջատեն և մենք մի երկու շաբաթ առանց լույսի կնստենք: Ժամը չորսից կամ չորսն անց կեսից մեզ այլևս չի կարելի կարգալ: Մեր ժամանակը զվարճալի է անցնում՝ հանելուկներ ենք լուծում, միության մեջ մարզանք ենք անում, խոսում ենք անպերեն կամ ֆրանսերեն, պատմում ենք մեր կարգացած գրքերը... Բայց վերջի վերջո բոլորն էլ ձանձրալի են: Հիմա ես ինձ համար նոր զվարճանալու միջոց եմ դուել՝ դաշտային հեռադիտակով նայել հարևանների պայծառ լուսավորված պատուհաններին: Ցերեկով մեզ չի կարելի վարագույրը ոչ մի սանտիմետր բաց անել, բայց երեկոները դա այնքան էլ վտանգավոր չի: Երբեք մտքովս չէր անցնի, որ հարևաններին նայելը այդքան հետաքրքիր է: Ես տեսա, թե ինչպես մի ընտանիք ճաշում էր, կինոնկար էր նայում, իսկ ատամնաբույժը դիմացում ինչ-որ մի ջղային պառավ տիկնոջ էր բուժում:

Ի դեպ մի երկու խոսք ատամնաբույժների մասին: Դուստելը, որի մասին միշտ ասում էին, թե շատ լավ է վարվում երեխաների հետ և նրանց շատ է սիրում, պարզվում է, որ նա զառամյալի մեկն է և ամբողջ օրը երկար ու բարակ բալոյախոսություններ է կարգում՝ լավ շարժուձևի և վարվելակերպի մասին: Ինչպես հայտնի է, ինձ կասկածելի «բախտ» է վիճակվել ապրել միասին «նորին պայծառափայլության» հետ, և քանի որ մեր ամբողջ երիտասարդ եռյակից ես եմ համարվում ամենաանդաստիարակը, ուրեմն ինձ համար շատ դժվար է աղատվել մշտական կշտամբանքներից և խրատներից, մնում է որ խուլ ձևանամ. բայց դա դեռ ոչինչ, գոնե բանսարկու շլիներ և ամեն վայրկյան շվաղեր մայրիկի մոտ ինձ մատենելու: Դեռ նա չվերջացրած, մեկ էլ մայրիկն է գալիս ու կրակի վրա յուզ ավելացնում, իսկ եթե հատկապես բախտս բերում է, այդ դեպքում մի հինգ րոպե հետո ֆրուվան Դաանն է ինձ կանչում և դարձյալ սկսում փնթփնթալ:

Այո, Քիտտի, այնքան հեշտ բան չի վատ դաստիարակված լինել և բացի դրանից հիմնական թիրախ (կարդա շունթարգել) լինել մշտական կշտամբանքների և մեր քննադատաբար տրամադրված ընտանիքի խրատների համար:

Երեկոյան անկողնում պառկած, երբ ես սկսում եմ մտա-

ծել ինձ վերագրված մեղքերի ու հանցանքների մասին, այդ բողոքներից գլխումս այնպիսի խառնաշփոթություն է ստեղծվում, որ ես սկսում եմ լաց լինել, իսկ երբեմն էլ ծիծաղել՝ նայած տրամադրության: Եվ ես քնում եմ ամեն տեսակի տարօրինակ երևակայություններով. պետք է լինել ոչ այնպիսին, ինչպիսին ես եմ ուզում, կամ հիմա էլ ես այն չեմ, ինչպիսին կուզեի լինել, և որ ամեն ինչ պետք է այնպես չանել, ինչպես ես եմ ուզում: Ես ուզում եմ ուրիշ մարդ դառնալ, որովհետև ես այդպիսին չեմ, ինչպիսին կուզենայի լինել...

Ինչպես տեսնում ես, քեզ էլ շփոթեցրի: Մի՛ զայրանա: Բայց և ոչինչ չեմ ջնջի, քանի որ արդեն այն սևով գրված է սպիտակի վրա, իսկ թերթը պատուել նույնպես չի կարելի՝ հիմիկվա թղթի սղության պայմաններում դա պարզապես հանցագործություն է: Միայն քեզ խորհուրդ կտամ, որ վերջին տողերը չկարդաս և ջանք չթափես դրանք հասկանալու համար, թե չէ այնպես կխճճվես, որ հետո դուրս գալ չես կարող:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Երկուշաբթի, 7-ը դեկտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այս տարի խանուկան¹ և ս. Նիկոլայի² օրը համարյա զուգահիստում են: Խանուկայի օրը մենք միայն մոմեր վառեցինք, ընդամենը տասը բոպե, որովհետև դրանք չճարվող մոմեր էին: Բայց այնուամենայնիվ, երբ բոլորը երգում էին, շատ հանդիսավոր էր: Պարոն վան Դաանը փայտից շատ գեղեցիկ մոմակալ էր սարքել:

Բայց ս. Նիկոլայի օրը, շաբաթ օրը, մենք ավելի լավ տոնեցինք: Մեզ շատ էր հետաքրքրում, թե էլլին ու Միպը հայրիկի հետ ինչ էին փսփսում, երբ մեզ մոտ վերև եկան. մենք զգում էինք, որ նրանք ինչ-որ բան են ուզում ձեռնարկել: Եվ,

¹ Խանուկա—հրեական տոն:

² Ս. Նիկոլայի օր—դեկտեմբերի 6-ին, ազգային տոն Հոլանդիայում:

խակապես, ժամը ութին բոլորս աստիճաններով իջանք միջանցուկ սենյակը. և ես այնպես էի սարսափում, որ շարունակ մտածում էի՝ գոնե կենդանի վերադառնամ: Որովհետև այդ սենյակում պատուհաններ չկան, ուրեմն կարելի է այստեղ լույս վառել: Հայրիկը բացեց պատի պահարանը և բոլորը գռչեցին. «Ախ, ինչ գեղեցիկ է»: Այնտեղ մի հսկայական զամբյուղ էր դրված՝ գունավոր թղթերով զարդարված և «Սև Պետերի» սիմվոլիկ դիմակով զուգած: Երբ մենք զամբյուղը բարեհաջող տարանք վերև, յուրաքանչյուրն այնտեղ իր համար նվեր գտավ՝ բանաստեղծական մակագրությամբ: Դու ինքդ էլ գիտես, թե այդպիսի դեպքերում ինչպիսի փոքրիկ ոտանավորներ են գրում, և հիմա ես դրանք չեմ կրկնի: Ես մի մեծ մեղրաբլիթ տիկնիկ ստացա, հայրիկը՝ գրքի պատվանդան, մայրիկը՝ օրացույց, ֆրու վան Դաանը՝ մի տոպրակ՝ փոշի մաքրող լաթերի համար, պարոն վան Դաանը մոխրաման: Մի խոսքով բոլորի համար էլ մտածել էին ինչ-որ մի հաճելի բան սնել, բայց որովհետև, ս. նիկոլայի օրը մենք երբեք չէինք տոնել, ուստի «պրեմիերան» համարեցինք միանգամայն հաջողված:

Իհարկե, մեր «նեբբել» բարեկամների համար էլ նվերներ պատրաստեցինք վաղուց մնացած ինչ-որ բաներից: Այսօր մեզ ասացին, որ հայրիկի գրքի պատվանդանը և պարոն վան Դաանի մոխրամանը պարոն Վոսսեն ինքն էր սարքել: Հիանալի է, որ մարդ կարողանում է իր ձեռքերով այդպիսի գեղեցիկ բաներ սարքել:

Ա և և ա:

Հինգշաբթի, 10-ը դեկտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Վան Դաանը ղեկավարում էր ֆիրմայի մսի, երշիկի և նպարեղենի բաժինները: Նրան հրավիրել էին որպես աչքի ընկնող մասնագետի: Եվ հիմա, հուրախություն մեր ընտանիքի, նա իրեն դրսևորեց «երշիկային» տեսակետից:

Մենք շատ միս էինք պատվիրել երշիկի համար (իհարկե, սև շուկայում), որպեսզի սովի դեպքում որևէ պաշար ունենայինք: Շատ հաճելի է նայել, թե ինչպես են սկզբում միսը երկու-երեք անգամ անցկացնում մսի մեքենայով, հետո խառնում են ամեն տեսակի համեմունքներ և, վերջապես, այդ զանգվածը լցնում են աղիքների մեջ: Ճաշին արդեն տապակած երշիկ կերանք կաղամբով, բայց երշիկը ապխտելու համար պետք է սկզբում լավ շորացնել, դրա համար էլ այն թելերով կախել էին առաստաղից: Ովքեր սենյակ են մտնում և կախված երշիկները տեսնում են, սկսում են քրքշալ. դրանք այնպես ծիծաղելի են:

Սենյակում սարսափելի անկարգություն էր տիրում: Վան Դաանը զբաղված էր մսով, նա կնոջ գոգնոցը կապած նույնիսկ ավելի հաստ էր երևում: Նա իսկական մսավաճառի նման էր՝ ձեռքերը արյունոտ, երեսը քրտնած, կարմիր, գոգնոցը լաքաների մեջ կորած: Իսկ Ֆրու վան Դաանը ինչպես միշտ, ուզում է ամեն ինչ միանգամից անել, սովորել հոլանդերեն բառեր, ապուրը խառնել, մսին նայել և բոլորի ներկայությամբ տնքալ, որ կողոսկրը ջարդվել է: Այ թե ինչ է պատահում, երբ հասակն առած (!!!) սնափառ տիկիները մարմնամարդական համարձակ վարժություններ են անում, որպեսզի հաստ քամակի յուղերը մաշեն:

Դուսսելի աչքը բորբոքվել է, նա վառարանի մոտ նստած՝ թրջոց է դնում աչքին: Հայրիկը նստել է պատուհանի առաջ, նրան լուսավորում են արևի նուրբ ճառագայթները: Երևի նա էլի ունատիպի նոպա ունի, նա ամբողջ մարմնով կծկվում, և դժբախտ տեսքով նայում է, թե ինչպես է աշխատում վան Դաանը: Մայրիկը, Մարգոն և ես կարտոֆիլ ենք մաքրում, բայց մենք դա անում ենք մեքենայորեն, որովհետև այնպես հմայված ենք հետևում վան Դաանի աշխատանքին:

Դուսսելը վերսկսել է իր ատամնաբուժական գործը: Դու էլ հաճույք կստանաս նրա առաջին ընդունելության մասին լսելով: Մայրիկը սպիտակեղեն է արդուկում և Ֆրու վան Դաանը որոշել է ինքը լինել առաջին հաճախորդը: Նա նրստել է սենյակի կենտրոնում դրված աթոռին, իսկ Դուսսե-

լը փքված ու դանդաղորեն սկսել է գործիքները դասավորել: Նա ախտահանման համար օդեկոլոն խնդրեց, իսկ մոմի փոխարեն՝ վաղելին: Հետո նայեց վան Դաանուհու բերանը և սկսեց չխկչխկացնել ու փորել նրա ատամի արմատը, ընդ որում ֆրու վան Դաանը անընդհատ ցնցվում էր, կարծես թե անտանելի ցավից, և անհողաբաշխ ձայներ էր արձակում: Երկարատև զննումից հետո (այդպես թվաց նրան, թեև ընդամենը երկու րոպե էր անցել) Դուսսելն ուղեց մաքրել նրա ատամի խոռոչը: Այդ մասին մտածել անգամ պետք չէր: Ֆրու վան Դաանը ձեռքերով ու ոտքերով այնպես հրեց, որ Դուսսելը ստիպված ձեռքից բաց թողեց ատամի խոռոչը մաքրող գործիքը և դա մնաց ատամի մեջ: Այդ ժամանակ սկսվեց սատանան գիտի, թե ինչ: Տիկինը դես ու դեն է ընկնում, շնայած որ ատամի մեջ եղած գործիքը խանգարում էր, փորձում է հանել, բայց ավելի է խրվում ատամի մեջ: Դուսսելը բոլորովին հանգիստ, ձեռքերը կողքին կանթած, նայում էր այդ կրկեսը: Մնացած բոլոր հանդիսականները հռհռում էին: Իհարկե ցածրաձայն. երևի ես, ամենաքիչը, էբղավեի:

Մեծ ուժ գործադրելուց, ախ ու վախից հետո ֆրու վան Դաանը վերջապես հանեց գործիքը, իսկ Դուսսելը ոնց որ ամեն ինչից, անտեղյակ նորից անցավ իր գործին: Նա այնպես արագ էր աշխատում, որ նրա հաճախորդը այլևս չհասցրեց օյիներ սարքել: Բայց երբեք Դուսսելն այդքան օգնականներ չէր ունեցել: Վա՛ն Դաանն ու ես հանդես էինք գալիս որպես ասիստենտներ, և, ըստ երևույթին, մենք բոլորս էլ այնպիսի տեսք ունեինք, որ ասես միջնադարի «Շառլատաններըն աշխատելիս» նկարներից իջած լինեինք: Բայց վերջապես հաճախորդի համբերությանը հատավ: Նա ասաց, որ ինքը պետք է ճաշին հետևի:

Սակայն հաստատ կարելի է ասել, որ նա երկար ժամանակ էլ ատամնաբույժի չի դիմի:

Ա. Ա. Ա.:

Սիրելի Քիտտի.

Մեծ գրասենյակի պատուհանի մոտ հարմար նստած, հաստ վարագույրների արանքից նայում եմ, թե ինչ է կատարվում փողոցում: Արդեն իրիկնամուտ է, բայց լույսը բավարար է քեզ նամակ գրելու համար:

Սարսափելի է նայել, թե ինչպես են մարդիկ վազում փողոցում: Թվում է, թե նրանք ինչ-որ տեղ են շտապում և սայթաքում: Հեծանվորդները այնպես են քշում, որ դժվար է որոշել հեծանիվ նստողը կին է, թե տղամարդ:

Այստեղ իսկական բանվորական թաղամաս է և բոլորն էլ բավականին խղճուկ տեսք ունեն, իսկ երեխաներն այնքան կեղտոտ են, որ նրանց միայն կարելի է ունելիով բռնել: Իսկական փողոցային երեխաներ, խնքոտ և այնպիսի բարբառով են խոսում, որ ոչինչ չես հասկանում:

Երեկ երբ ես ու Մարգոն լողանում էինք, իմ մտքով անցավ, թե ինչ կլինի, եթե այդ երեխաներից մի երկուսին խաբելով բռնենք, նստեցնենք տաշտի մեջ, լողացնենք, շորերը փոխենք ու այդպես մաքուր բաց թողնենք, և նրանք...

«Եվ նրանք վաղն էլի նույն կեղտոտներն ու նույն գլխուները կլինեն»,—ընդհատեց Մարգոն:

Բայց պատուհանի մոտ էլի շատ հետաքրքիր բաներ կան. մեքենաներ, բեռնանավեր, անձրև: Ես լսում եմ, թե ինչպես են դանդաղեցնում տրամվայների ընթացքը և մտքովս ինչեր ասես, որ չի անցնում: Մեր մտքերն էլ մեր կյանքի նման միօրինակ են և շարունակ պտտվում են միջին հաշվով՝ հրեաներից—ուտելիքի, ուտելիքից—քաղաքականության, իսկ քաղաքականությունից էլ... Ի դեպ հրեաների մասին. երեկ ես անցքից նայելու ժամանակ փողոցում երկու հրեա տեսա: Սարսափելի զգացում առաջացավ մեջս. կարծես թե ես նրանց դավաճանում եմ, որ այստեղ նստել ու նրանց դժբախտությունն եմ դիտում:

Մեր դիմացի ափին մի լաստանավ-տնակ է կանգնած, այնտեղ մի ծովային է ապրում իր ընտանիքի հետ: Նրանք փոքրիկ շնիկ ունեն, մենք լսում ենք նրա հաչոցը, իսկ երբ նա վազում է նավի մոտ, տեսնում ենք նաև պոչը:

Դարձյալ անձրև է մաղում, և համարյա բոլոր մարդիկ անձրևանոց ունեն գլխներին բռնած:

Բայց ինձ պետք չէ այլևս ուրիշ բան տեսնել: Ես առանց այն էլ լավ եմ ճանաչում այդ կանանց, նրանք ման են գալիս իրենց կանաչ ու կարմիր մակինթոշներով, կոտրված կրունկներով, մաշված պայուսակներով, և նրանց տեսքն էլ է հոգնած, փորները ուռած, որովհետև կարտոֆիլ ավելի շատ են ուտում, իսկ մնացած բաները քիչ: Մեկի դեմքին դժբախտություն կա, մյուսին՝ բավականություն, ըստ երևույթին դա կախված է նրանց ամուսինների տրամադրությունից:

Ա և և ա:

Երեքշաբթի, 22-ը դեկտեմբերի 1942 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մեր ապաստարանն ուրախ լուր է եկել, ծննդին մեզնից յուրաքանչյուրին խոստանում են հարյուր քսանհինգ գրամ լրացուցիչ յուղ տալ: Պաշտոնապես երկու հարյուր հիսուն գրամ են տալիս, բայց դա վերաբերում է միայն այն երջանիկ մահկանացուներին, որոնք ապրում են աղատություն մեջ: Մեզ նման փախստականները, որոնք կարող են գնել չորս քարտ ութ հոգու համար, ուրախանում են և կես բաժին ըստանալով: Քանի որ յուղ կա ուզում ենք որևէ բան թխել: Ես ուզում եմ կարկանդակ ու երկու հատ էլ տորթ սարքել: Մայրիկն ասում է՝ մինչև տնտեսական գործերը լրիվ չվերջացնենք, ես քեզ թույլ չեմ տա ո՛չ կարդալ, ո՛չ էլ պարապել:

Ֆրու վան Դաանի ջարդված կողը ցավում է և նա անկողնում պառկած առավոտից մինչև երեկո տնքում է, ստիպում է բոլորին, որ իրեն խնամեն, թրջոցներ դնեն ու ամեն բանից դժգոհ է: Թող շուտ վեր կենա ինքն իր համար ամեն ինչ ահի: Պետք է խոստովանեմ, որ նա շատ աշխատասեր է և, երբ իրեն լավ է զգում, շատ աշխույժ է լինում:

Բավական չէ, որ նրանք ցերեկը անընդհատ զգուշացնում են ինձ, թե լոկի, համարելով, որ ես շատ բարձր եմ խոսում, դեռ իմ հարգելի պարոն հարևանն էլ սովորություն է դարձ-

րել գիշերն էլ ինձ ղզուշացնել: Եթե նրան լսեմ, ուրեմն անկողնում էլ իրավունք չունեմ շարժվելու: Ես ձեռացնում եմ, թե ոչինչ չեմ նկատում, բայց մյուս անգամ հենց որ նա էլի ասի «շշ-շշ», ես կպատասխանեմ: Առանց այդ էլ ես նրա վրա զայրացած եմ, որ կիրակի օրերը, շատ վաղ առավոտյան լավալը վառում է, որ մարզանք անի: Ինձ թվում է, որ նա ժամերով զբաղվում է, և բացի այդ կալում է մահճակալիս մոտ դրված աթոռներին, և ես վերջնականապես արթնանում եմ: Վեր եմ կենում առանց քնից կշտանալու և հաճույքով մի քիչ էլ կքնեի: Իսկ երբ վերջացնում է «ուժի և գեղեցկության մասը», նա սկսում է հագնվել: Վարտիքը երեկոյան կախում է մեխից, դրա համար էլ մարզանքից հետո գնում է վերցնելու, հետո ետ է գալիս: Իհարկե, այդ ընթացքում նա մոռանում է սեղանին ընկած փողկապը վերցնել, անվերջ ետ ու առաջ է վազում, աթոռներին կալում: Մնա՛ս բարով իմ կիրակնօրյա հանգիստ:

Բայց մի՞թե արժե գանգատվել այդպիսի ծիծաղելի ծերուկներից. երբեմն այնպես եմ ուզում նրա գլխին մի խաղ խաղալ. դռները փակել, լամպը հանգցնել, ու նրա շորերը պահել մի տեղ: Բայց հանուն համերաշխության ու խաղաղության, այնուամենայնիվ ես ինձ զսպում եմ:

Ախ, ես այնպես օրի-նակ-ե-ե-լի՜ կդառնամ: Այստեղ պետք է ամեն ինչ խելքով անել, ազատություն չտալ լեզվին, լսել, քաղաքավարի լինել, պատրաստակամ, գիշել՝ միթե քիչ բան կա: Իսկապես, ինձ թվում է, որ իմ ամբողջ խելքը (որն այնքան էլ շատ չի) գնում է այդ ջանքերի վրա: Վախենում եմ, որ ետպատերազմյան շրջանի համար ոչինչ չմնա:

Ա և և և:

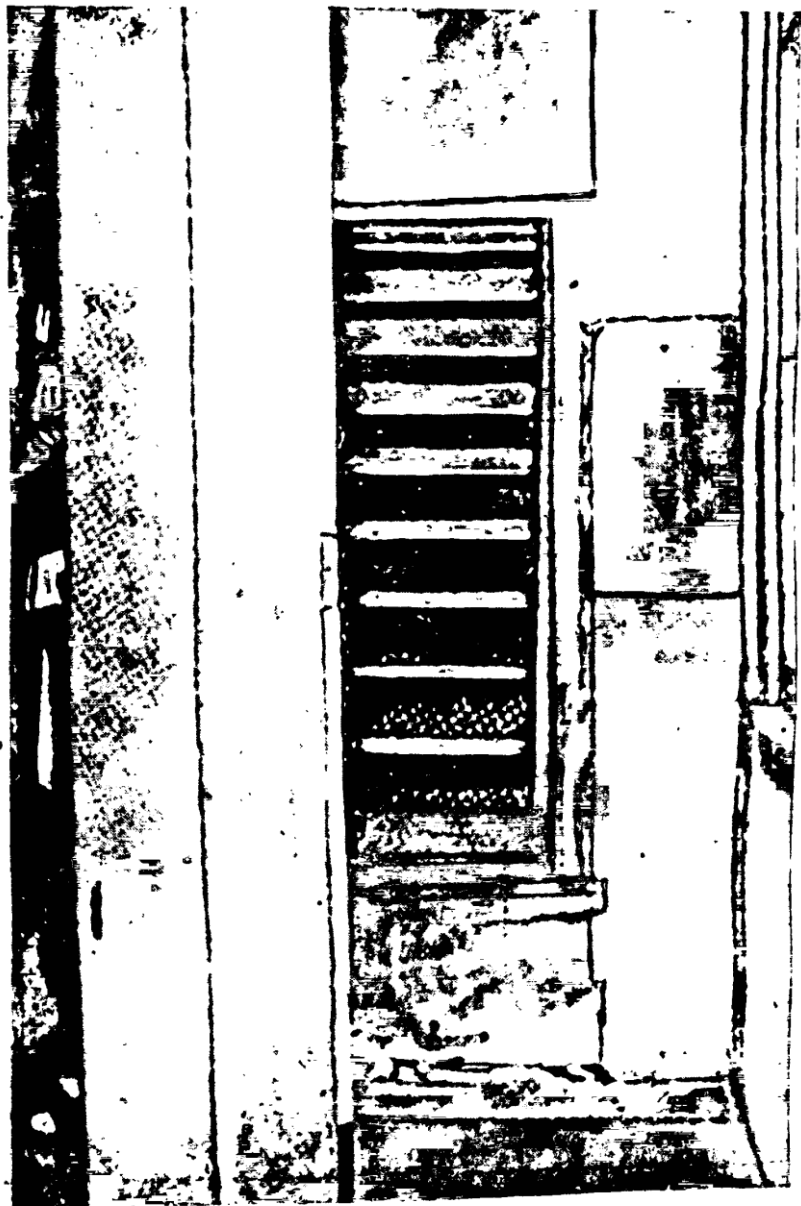
Զորեքշաբթի, 13-ը հունվարի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր մենք էլի սարսափելի վրդովված ենք, չի կարելի հանդիստ նստել աշխատել: Ինչ-որ սոսկալի բան է կատարվում, գիշեր ու ցերեկ դժբախտ մարդկանց են տանում և

ՇԼՆԲԻ ԼՍԿԻ մուտքը փողարկող շարժական գրադարանը

Ապաստարանի սանդուղքի վրա բացվող շուր տված դրադարակը

թուշլ շեն տալիս ոչինչ վերցնելու իրենց հետ,—միայն ուսապարկ և մի քիչ փող: Բայց դա էլ են հետո նրանցից խլում:

Ընտանիքը բաժանում են իրարից, հորն ու մորը անջատում երեխաներից: Պատահում է, որ երեխաները դպրոցից տուն են գալիս, իսկ ծնողները չկան կամ կինը գնում է գնումներ կատարելու և վերադառնում է՝ տեսնում դռները կնքած են՝ պարզվում է, որ ամբողջ ընտանիքին տարել են:

Քրիստոնյաների տաղնապն էլ է մեծանում, երիտասարդովթյանը՝ նրանց որդիներին՝ աքսորում են Գերմանիա: Չորս կողմդ վիշտ է:

Ամեն գիշեր հարյուրավոր ինքնաթիռներ են թռչում Հռլանդիայի վրայով գերմանական քաղաքները ուժակոծելու համար, ամեն ժամ Ռուսաստանում և Աֆրիկայում հարյուրավոր մարդիկ են սպանվում: Ամբողջ աշխարհը խենթացել է, ամենուրեք մահ է ու ավերածություն:

Իհարկե, դաշնակիցները հիմա ավելի լավ վիճակում են, քան գերմանացիները, բայց բոլոր դեպքերում վերջը չի երեվում:

Մենք վատ չենք սպրում, ավելի լավ, քան միլիոնավոր ուրիշ մարդիկ: Հանգիստ նստած ենք, անվտանգ, ի վիճակի ենք ետպատերազմյան պլաններ կազմելու, մենք նույնիսկ կարող ենք ուրախանալ նոր շորի և գրքի համար, բայց պետք է մտածել, թե ինչպես խնայել յուրաքանչյուր ցենտ և անտեղի չծախսել, որովհետև մենք պետք է օգնենք նաև ուրիշներին, և փրկենք բոլոր նրանց, ում որ հնարավոր է փրկել:

Շատ երեխաներ, մի բարակ շորի մեջ են, բոբիկ ոտքերին փայտե մաշիկներ գցած, առանց վերարկուի, առանց ձեռնոցների, առանց գլխարկի: Նրանց ստամոքսը դատարկ է, նրանք շաղգամ են խժռում, ցուրտ սենյակներից դուրս են գալիս խոնավ փողոցները և վազում անձրևի ու քամու տակ, հետո գնում են խոնավ, շտաքացվող դպրոցը: Այո, Հոլանդիան այնպիսի վիճակի է հասել, որ երեխաները փողոցում մի կտոր հաց են աղերսում անցորդներից: Ծա կարող եմ ժամերով պատմել, թե պատերազմն ինչքան վիշտ է բերել, բայց ես դրանից ավելի եմ տխրում: Մեզ ոչինչ չի մնում անելու, քան հանգիստ ու տոկուն սպասել մինչև որ գա դժբախտության

վերջը: Եվ բոլորն են սպասում՝ հրեաները, քրիստոնյաները, ամբողջ ժողովուրդը, ամբողջ աշխարհը... Իսկ շատերը սպասում են մահվան:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Շաբաթ, 30-ը հունվարի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Կատաղությունից ինձ կորցրել եմ, բայց պետք է զսպեմ: Ուզում եմ ոտքերով դուրսել, բղավել, բռնել մորս ուսերից ու թափահարել: չգիտեմ ես նրան ինչ կանեմ այդ շար խոսքերի, ծաղրող հայացքների և բոլոր այն մեղադրանքների համար, որոնք նա իմ գլխին թափում է պիրկ աղեղից արձակված նետերի պես: Ես ուզում եմ բղավել մայրիկի, Մարգոյի, Դուստելի, նույնիսկ հայրիկի վրա. թողեք ինձ հանգիստ շունչ քշեմ: Մի՞թե ես ամեն երեկո պեսք է արցունքներով, ուռած աչքերով ու ծանր գլխով պառկեմ թաց բարձի վրա: Մի դիպչեք ինձ, ես ուզում եմ բոլորից հեռանալ, հեռանալ կյանքից,— ամենից լավը դա կլինի: Բայց ոչինչ չի դուրս գալիս: Նրանք չգիտեն, թե ես ինչպիսի հուսահատություն մեջ եմ: Նրանք իրենք էլ չեն հասկանում, թե ինչպիսի վերքեր են ինձ հասցնում:

Իսկ նրանց կարեկցանքը, նրանց հեգնանքը ես բոլորովին տանել չեմ կարող: Ուզում եմ ամբողջ ձայնով ոռնալ:

Հենց որ բերանս բաց եմ անում, նրանց արդեն թվում է, որ ես ավելորդ բան եմ ասում, բավական է որ լռեմ, և նրանց համար զա ծիծաղելի թվա, իմ յուրաքանչյուր պատասխանը՝ անպատկառություն, յուրաքանչյուր խելացի միտքս՝ նենգություն, եթե ես հոգնել եմ՝ ուրեմն ես ծուլ եմ, եթե մի կտոր ավելի եմ ուտում՝ եսամոլ եմ, հիմար, վախկոտ, խորամանկ. մի խոսքով բոլորը չես կարող թվարկել: Ամբողջ օրը միայն կլսես, որ ես անտանելի արարած եմ, թեև ես ձևացնում եմ, որ ինձ համար ծիծաղելի է և ընդհանրապես տրհամարհում եմ, բայց իրականում բոլորովին էլ անտարբեր չեմ լինում:

Ես կխնդրեմ աստծուն ինձ արհեստիս դարձնել, որ ոչ մեկին չզայրացնեմ: Բայց դրանից բան դուրս չի գա: Ինչպես երևում է, ես արհեստիս եմ ծնվել, թեև դգում եմ, որ ամենեւին էլ վատը չեմ: Նրանք չեն էլ կասկածում, որ ես աշխատում եմ այդ բոլորը լավ անել: Ես նրանց հետ միասին ծածաղում եմ, որպեսզի ցույց չտամ, թե ինչքան խորն եմ ես տանջվում: Քանի անգամ եմ մայրիկին ասել, երբ նա անիրավացիորեն հարձակվել է ինձ վրա. «Ինձ համար միևնույն է, ինչ ուզում ես ասա, միայն թե ինձ հանդիստ թող, միևնույն է, ես անուղղելի եմ»:

Այդ ժամանակ ինձ ասում են, որ ես հանդուգն եմ ու մի երկու օր հետո չեն խոսում, իսկ հետո հանկարծ ամեն ինչ մոռացվում է ու ներվում: Իսկ ես արդարև չեմ կարող մարդու հետ մի օր խիստ քնքուշ ու նուրբ լինել, իսկ մյուս օրը նրան ատել: Ավելի լավ է ընտրել «ոսկե միջինը», թեև դրա մեջ էլ «ոսկե» ոչինչ չեմ տեսնում: Լավ է մտքերս իմ մեջ պահեմ և բոլորին արհամարհանքով վերաբերվեմ, ինչպես նրանք են վերաբերվում ինձ:

Միայն թե հաջողվի:

Ա. Ն. Ն. ա:

Ռուբրաթ, 5-ը փետրվարի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Վաղուց քեզ չեմ գրել մեր գծադրությունների մասին, չնայած մեզ մոտ ոչինչ չի փոխվել: Սկզբում պարոն Դուսսելի վրա վատ էր անդրադառնում մեր ընդհարումները: Հիմա նա սովորել է և աշխատում է չխառնվել:

Մարգոյի ու Պետերի մեջ «երիտասարդության» ոչ մի նշան չկա: Երկուսն էլ արքան ձանձրալի են, հանդիստ: Իհարկե, սրանց համեմատությամբ ես շատ եմ աչքի ընկնում, շարունակ միայն կլսես, «Մարգոյից, Պետերից օրինակ վերցրու: Նրանք երբեք այդպես չեն անում»:

Որ իմանաս թե ինչքան զգվելի է: Պիտի խոստովանեմ քեզ, որ ոչ մի դեպքում չեմ ուզում արհեստիս լինել, ինչպի-

սին Մարգոն է: Իմ ճաշակով նա շատ թոշնած է, անգույն, ենթարկվում է ամեն մի ազդեցության և շարունակ բոլորին զիջում: Ախր մարդ պիտի իր սեփական կարծիքն ունենա: Ասենք, այս թեորիայի մասին ավելի լավ է լուել, թե չէ ինձ վրա կծիծաղեն:

Մեր սեղանի շուրջը միշտ լարվածություն է զգացվում: Այդ լարվածությունը մեղմանում է միայն «հյուրերի» մուտքով՝ գրասենյակի աշխատողների, որոնք մեզ մոտ դալիս են մի ափսե ապուր ուտելու:

Այսօր ճաշի ժամանակ վան Դաանը դարձյալ նշեց, որ Մարգոն շատ քիչ է ուտում: «Երևի, ուզում է բարակ իրանը պահպանել»,— թունոտ ավելացրեց նա: Մայրիկը, որ միշտ սարի պես կանգնած է Մարգոյի համար, բարձրաձայն ասաց. «Ինչքան եմ ձանձրացել ձեր հիմար դիտողություններից»: Ֆրու վան Դաանը խեցգետինի նման կարմրեց: Իսկ ամուսինը շփոթված գլուխը կախեց ափսեի վրա:

Բայց պատահում է, որ մենք բոլորս միասին մի բանի վրա ծիծաղում ենք: Վերջերս Ֆրու վան Դաանը շատ զվարճալի դեպքեր պատմեց, պատմեց երիտասարդական տարիներին իրեն սիրահետող տղամարդկանց մասին և այն մասին, թե ինչպես է նա կարողացել «մատների վրա խաղացնել» իր հայրիկին: «Հայրիկս ինձ միշտ սովորեցնում էր,— ասաց նա,— որ եթե երիտասարդը սկսում է ազատություն տալ իր ձեռքերին, դու պետք է ասես,— Ողորմած տեր, ես կարգին կին եմ»: Այն ժամանակ նա կիմանա ում հետ գործ ունի»:

Մենք ծիծաղեցինք, ինչպես իսկական սրամիտ կատակի վրա:

Պետերի վրա էլ ենք երբեմն լիաթոք ծիծաղում, թեև նա ընդհանրապես շատ հանգիստ է ու խաղաղ: Նա թուլություն ունի օտար բառերի նկատմամբ, սիրում է խոսակցության մեջ անպատեհ առիթով դրել այդ բառերը, մեծ մասամբ, չհասկանալով, թե ինչ են նշանակում և, իհարկե, անհեթեթություն է ստացվում: Օրերս գրասենյակում հաճախորդներ էին նստած և զուգարանից օգտվել չէր կարելի: Բայց Պետերը խիստ անհրաժեշտություն էր զգում, գնաց, սակայն ջուր.

բաց չթողեց: Նա ուղեցել էր մեզ նախազգուշացնել և զուգարանի դռանը մի թուղթ էր ամրացրել. «S. V. P. դազերից»: Նա կարծել էր, թե S.V.P. նշանակում է «Զգուշացեք»: Նրան թվացել էր, որ ֆրանսերեն ավելի քաղաքավարի է: Ըստ երեւոյթին նա գաղափար չի ունեցել, որ S. V. P. նշանակում է «Si'l vous plait—խնդրեմ»:

Ա Ն Ն ա:

Շաբաթ, 27-ը փետրվարի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ամեն օր սպասում ենք դաշնակիցների զորք ափ հանելուն: Զերչիլը թոքերի բորբոքում էր ստացել, բայց հիմա լավ է, Գանդին, հնդիկ ժողովրդի ազատության մարտիկը, քանի անգամ արդեն հացադուլ է հայտարարել:

Ֆրու վան Դաանը հավատացնում է, որ ինքը ֆատալիստ է: Բայց ո՞վ է ամենից շատ վախենում, երբ կրակում են: Նա, Պետրոսենլան:

Խենկը մեզ կարդաց եկեղեցական համայնքին ուղղված կաթողիկոսների ուղերձը, որը բարձրաձայն կարդում են բոլոր եկեղեցիներում: Հիանալի ուղերձ է, այն ոտքի է հանում ժողովրդին. «Նիդերլանդացիներ, մի՛ հանձնվեք: Թող յուրաքանչյուրն իր զենքով պայքարի հանուն ազատության, հանուն ժողովրդի, հանուն հայրենիքի ու հավատի: Օգնեցեք բոլորին, ինչով կարող եք, մի՛ վհատվեք»: Ահա թե ինչ են քարոզում: Կօզնե՞ն արդյոք այդ քարոզները: Մեր միահավատներին հազիվ թե:

Զես կարող պատկերացնել, թե ինչ պատահեց մեզ հետ: Այս տան տերը առանց Կոռպիսոյսին և Կրալերին զգուշացնելու, որոշել է տունը ծախել: Մի գեղեցիկ առավոտ նոր տանտերը ճարտարապետի հետ միասին եկավ տունը նայելու: Փառք ասածո, որ Կոռպիսոյսը այդ ժամանակ այնտեղ էր և նա բոլորը ցույց էր տվել նրանց, բացի շենքի հետևի մասից: Նա ասել էր, որ բանալին մոռացել է դռան ներսի կողմը: Նրանք նրան ոչ մի բանի մասին չէին հարցրել: Հուսով եմ,

որ նրանք այլևս չեն գտնուել և չեն բացի մեր տպաստարանը: Մեզ համար դա սարսափելի բան կլիներ:

Հայրիկը մեզ նոր քարտարան է նվիրել, Հիմա ես ու Մարգոն սկսել ենք գրքերի ցուցակ կազմել: Քարտերի վրա գրում ենք մեր բոլոր կարդացած գրքերի անունները, և ոչ միայն հեղինակի ու գրքի անունը, այլ նաև մեր կարծիքը տվյալ գրքի մասին: Օտար բաների ու արտահայտությունների համար ես հատուկ տեսուր եմ ստորել:

Վերջին ժամանակներս ես ու մայրիկը բավականին համերաշխ ենք: Բայց իսկական փոխադարձ վստահություն չկա: Մարգոն ավելի հաճախ է փնջացնում ինձ վրա, իսկ հայրիկն իրեն բոլորովին կորցրել է՝ երևի ինչ-որ բան է անհանգստացնում նրան: Բայց ամեն դեպքում նա բոլորից լավն է:

Յուզը և կարագը բաժանելու նոր սխտեմ: Ամեն մեկին տալիս են իր ամբողջ օրվա բաժինը: Իմ կարծիքով, երբ վան Դաաններն են բաժանում, նրանք մի քիչ խարդախություն են անում: Հայրիկն ու մայրիկը զգվոտոցից շատ են վախենում, դրա համար էլ լուր է: Բայց իզուր: Ինձ թվում է, որ այդպիսի մարդկանց պետք է նույնպիսի վերաբերմունքով պատասխանել:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Ձորեքշաբթի, 10-ը մարտի 1943 թ.

Սիզելի Քիտտի.

Երեկ երեկոյան կարճ միացումից լույսը հանգավ, իսկ գեղիթային հրանոթները որոտում էին ամբողջ ուժով: Կրակոցների ու հարձակումների ժամանակ ես ոչ մի կերպ չեմ կարողանում վախս հաղթահարել և համարյա ամեն երեկո մտնում եմ հայրիկի անկողինը: Գուցե քո կարծիքով դա երեխայություն է, բայց ինքդ պիտի փորձես, որ իմանաս: Հրանոթներն այնպես են որոտում, որ ասածդ չես լսում: Ֆրուվան Դաանը, այդ «Ֆատալիստուհին», հազիվ է լացը զսպում և շնչալով կրկնում է. «Ա՛խ, էդ ոնց են գրանք էդպես ուժեղ

կրակում, ա՛խ, ինչ սարսափելի է»։ Կա՛վ կլինե՞ր, որ նա ասե՛ր.
«Ախ, ոնց եմ վախենում»։

Հուլիսի տակ ես այնպես չեմ սարսափում, ինչպես մթու-
թյան մեջ։ Գիշերը այնպես բղավեցի, ասես զառանցանքի
մեջ լինելի, և խնդրեցի հայրիկին, որ մոմը վառի։ Բայց նա
անողոք էր և մոմը չվառեց։ Այդ ժամանակ սկսվեց գնդացի-
ների ճարճատյունը, դա հրետանուց ավելի վատ էր։ Մայրիկը
մահճակալից թռավ և մոմը վառեց, թեև Պիմը շատ զայրա-
ցավ։ Իսկ երբ նա սկսեց մայրիկին համոզել, մայրիկը վրճ-
ռականորեն ասաց. «Աննան քեզ նման զինվոր չի»։ Եվ խո-
սակցությունն ավարտվեց։

Արդյո՞ք քեզ ասել եմ ֆրու վան Դաանի «սարսափների»
մասին։ Դու պետք է իմանաս այն ամենը, ինչ կատարվում
է մեր ապաստարանում։ Մի անգամ նա ձեղնահարկում ծանր
ոտնաձայներ է լսել և կարծել է, թե դա գող է։ Նա այնպես է
վախեցել, որ ամուսնուն արթնացրել է։ Բայց այդ ժամանակ
աղմուկը հանդարտվել է, և վան Դաանը լսել է միայն, թե
ինչպես է ուժգին խփում մեր «ֆատալիստուհու» սիրտը։

— Ախ, Պութթի,— այդպես քնքշորեն է դիմում նա ամուս-
նուն։— Երեւի մեր ամբողջ երշիկն ու լոբին գողացան։ Իսկ
ո՞րտեղ է Պետերը։ Արդյոք կենդանի է Պետերը»։

«Ոչ ոք քո Պետերին չի գողանա։ Վերջ տուր ախ ու վա-
խիդ, թող քնենք»։

Ինչ քնել, նա վախից աչքերն էլ չի փակում։ Մի քանի գի-
շեր անց՝ նրանց ամբողջ ընտանիքը արթնանում է ինչ-որ
խորհրդավոր աղմուկից։ Պետերը գրպանի լապտերը վերցրած
գնում է ձեղնահարկ և—տրրորրո՛ր՝ առնետների ամբողջ հոտը
փախցնում։ Հիմա մենք գիտենք, թե ովքեր են այդ փողերը,
որոնք ստիպեցին մեր Մուշիին քնել ձեղնահարկում, և այդ
անկող հյուրերը այլևս չեն երևում, համենայն դեպս, գիշերը
հանդիսատ է։ Բայց մի անգամ երեկոյան Պետերը հին լրագիր
վերցնելու համար բարձրանում է ձեղնահարկ,—ժամը յոթն
անց կեսին դեռ բոլորովին լույս է լինում։ Նա ներքև իջնելիս,
ստիպված է լինում բռնել դռնակի եզրից։ Առանց նայելու,
նա ձեռքը դնում է տախտակին և քիչ է մնում ցավից ու վա-
խից զլորվի ներքև, առնետը այնպես խորն էր կծել նրա տփը։

Պիժամը ամբողջապես արյուն էր, ինքն էլ գունատվել էր կտավի պես, և ամբողջ մարմնով դողում էր: Եվ ոչ մի զարմանալու բան չկա: Պատկերանցում ևս թե ինչ զզվելի բան է՝ ձեռքերը կպցնել առնետին, և հանկարծ ինքն էլ քեզ կծի՝ սարսափելի է:

Ա. Ա. Ա. Ա:

Ուրբաթ, 12-ը մարտի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Թույլ տուր քեզ ներկայացնեմ Ֆրանկ մայրիկին, երիտուսարդության իրավունքի համար պայքարող մարտիկին:

Ժամանակակից երիտասարդության կենսական պրոբլեմը՝ ավել բաժին յուզն է: Մայրիկը միշտ պաշտպանում է մեր երկուսին ու Պետերին և երկար վիճաբանություններից հետո հասնում է նպատակին:

Մի բանկա ապիտած լեզու է փչացել՝ Մուշիի և Մոֆֆիի համար քեֆ կլինի: Հա, կարծեմ դու դեռ ծանոթ չես Մոֆֆիին¹: Նա այստեղ է եղել մինչև «Ընդհատակյա բնակիչների» գալը: Ապրում է պահեստի և գրասենյակի մոտ, վախեցնում է առնետներին: Նրա քաղաքական մականունը հեշտ է բացատրել: Առաջ, այստեղ, շենքում երկու կատու են եղել՝ մեկը պահեստում, մյուսը՝ ձեղնահարկում: Բավական էր, որ նրանք հանդիպեին, իսկույն սկսվում էր սարսափելի զզվտոցը: Պահեստում ապրողը միշտ նախահարձակ էր լինում, իսկ ձեղնահարկինը մշտապես հաղթող էր դուրս գալիս: Դրա համար էլ նրանց ավելորդ անուն դրին՝ պահեստիին, որպես գերմանացի՝ Մոֆֆի, իսկ ձեղնահարկում ապրողին, որպես անգլիացի՝ Թոմմի: Թոմմիին տվել են ինչ-որ մեկին, իսկ Մոֆֆին հիմա էլ է մեզ հետ խաղում, երբ իջնում ենք ներքև:

Հենց նոր հայրիկն ասաց, որ ինքը շատ է անհանգստանում, Եվ աչքերն էլ թախծոտ են, իսկ զ հայրիկ:

Չեմ կարողանում կտրվել ինա Բուդոե-Բակերի «Դուսն

¹ Մոֆֆի—հիտլերականների մականունն է:

թակոցը» գրքից: Սա ընտանեկան վեպ է, մարդկանց միջև եղած հարաբերությունների զարմանալի նկարագրությամբ: Մնացած նկարագրությունները՝ պատերազմը, կնոջ և գրողի իրավունքը, այնքան էլ գրավիչ չեն և ճիշտն ասած, ինձ էլ քիչ է հետաքրքրում:

Ռմբակոծիչների սարսափելի հարձակում Գերմանիայի վրա:

Պարոն վան Դաանը շատ վատ տրամադրության մեջ է՝ ծխելու ոչինչ չունի:

Այն հարցը, թե՞ մեզ կարելի է բանջարեղենի պահածո ուտել, լուծվեց մեր խմբի օգտին:

Ոչ մի բան չեմ կարողանում հագնել, բացի դահուկային երկարաճիտ կոշիկներից, իսկ տանը դրանցով քայլելը շատ ծանր է: Ծղոտի սանդալներս ընդամենը մի շաբաթ դիմացան, գուցե Միպը սև շուկայում սրէ բա՞ն կգտնի: Պիմի մազերը մի քիչ էլ պիտի կտրել: Նա հավատացնում է, որ այլևս երբեք ուրիշ վարսավիրի մոտ չի գնա՝ այնքան լավ եմ խուզում: Միայն ափսոս, որ հաճախ է մկրատը ականջը կսմթում:

Ա. Ա. Ա.:

Հինգշաբթի, 18-ը մարտի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Թուրքիան պատերազմի մեջ է մտել: Բոլորը հուզված են: Ոչ մի կերպ չենք համբերում մինչև ռադիոհաղորդումը:

Ա. Ա. Ա.:

Ուրբաթ, 19-ը մարտի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ուրախությունից հետո՝ անմիջապես հիասթափություն, իսկ դա առանձնապես հաճելի չէ: Պարզվում է, որ Թուրքիան չի մտել պատերազմի մեջ: Նրանց արտաքին գործոց մինիստրը

պարզապես ասել է, որ շուտով իրենց շեղոթությունը կվերջանաւ իսկ «Դամ»-ում լրագիր վաճառողը ղդավել էր.

— Թուրքիան անցել է անգլիացիների կողմը:

Այդպես է ծագել այդ լուրը և նույնիսկ մեզ հասել:

Հինգհարյուրանոց և հազարանոց զուլդեն թղթադրամները համարել են անվավեր: Դա մեծ հարված է առևտրականների և նրանց համար ուլքեր «սև» փողեր են դիզում, բայց դավատ է և շատ մարդկանց համար, ուլքեր թաքնվում են: Հազարանոց տոմսը փոխելու ժամանակ պետք է բացատրես, թե որտեղից քեզ: Դեռ մինչև շաբաթվա վերջը կարելի է դրանով վճարել հարկերը:

Դուսսելը ձեռքի բորմեքենա է ստացել և շուտով կսկսի ինձ բուժել:

«Համայն գերմանացիների ֆյուրերը» ռադիոյով խոսեց վիրավոր վինվորների մասին, իսկ հետո «զրույց» ունեցավ նրանց հետ: Սարսափելի էր լսելը: Օրինակ.

«Իմ անունը Հենրիխ Շեպպել է»:

«Ուրտե՞ղ ես վիրավորվել»:

«Ստալինգրադի տակ»:

«Ինչպիսի՞ վերքեր ես ստացել»:

«Ցրտահարվել են իրկու ոտքս և կոտրվել է ձախ ձեռքս»:

Եվ այսպես, բառ առ բառ ռադիոյով հաղորդում են այդ նողկալի ֆարսը: Թվում է, թե վիրավորները նույնիսկ հպարտանում են իրենց հաշմանդամությամբ, Իբր որքան շատ են վերքերը, այնքան լավ: Իսկ մեկը հուզմունքից, որ «ֆյուրերը» ուղեց ձեռքով նրան բարենի (եթե իհարկե ձեռքը կա), նույնիսկ մի բառ չկարողացավ արտասանել:

Ա. Լ. Ն. ա:

Հինգշաբթի. 25-ը մարտի 1943 թ

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ մայրիկը, հայրիկը, Մարգոն և ես նստել էինք միասին, մեկ էլ հանկարծ Պետերը ներս մտավ և սկսեց հայրիկի հետ ինչ-որ բան փսփսալ: Ես միայն լսեցի. «Պահեստում

տակառը վայր է ընկել»։ Հետո. «Ինչ-որ մեկը անհանգիստ պատվում է դռների մոտ»։ Մարգոն էլ լսեց, բայց սկսեց ինձ հանգստացնել. ես վախից կալճի գույն ստացա, երբ հայրիկը գնաց Պետերի հետ։

Մենք նստել սպասում էինք։ Մի երկու րոպե հետո ներկայացավ ֆրու վան Դաանը, նա առանձնասենյակում ռադիո լսելիս է լինում, երբ հայրիկը մտնում է ներս ու խնդրում, որ ռադիոընդունիչը անջատի ու ինքը կամաց բարձրանա վերև։ Բայց երբ ուզում ես առանձնապես զգույշ լինել, չի ստացվում, և նրան թվացել էր, թե հին սանդուխքը սարսափելի ճռուում է իր ոտքերի տակ։ Մի հինգ րոպե ևս անցավ... Այդ ժամանակ վերադարձան հայրիկն ու Պետերը, երկուսն էլ քաթանի պես գունատ, և պատմեցին իրենց տեսածը։ Նրանք նստել էին աստիճանների տակ և ականջ դրել, բայց սկզբում ոչ մի ձայն չէր եղել։ Հանկարծ նրանք բարձր թխկոց էին լսել, կարծես թե ինչ-որ մեկը մեր տան դուռն էր թափահարել։ Պիմը միանգամից աստիճաններով վեր էր սլացել, Պետերը գնացել է Դուսսելի հետևից, որը նախ սկսել էր իր եղած-չեղածը հավաքել և ապա նոր տեղից շարժվել։ Այդ ժամանակ մենք բոլորս առանց կոշիկների, գուլպաներով կամացուկ բարձրացանք վերև, վան Դաանի մոտ։ Նա մրսել էր և անկողնում պառկած էր։ Մենք հավաքվեցինք նրա շուրջը և սկսեցինք պատմել այն ամենը, ինչ լսել էինք, իհարկե, շշուկով։ Մեկ էլ հանկարծ այնպիսի մի հազ բռնեց վան Դաանին, որ ես ու նրա կիներ վախից պապանձվեցինք։ Վերջապես ինչ-որ մեկը գլխի ընկավ և նրան կոդեին տվեց, ու հազն իսկույն անցավ։

Մենք սպասում էինք, անվերջ սպասում... Քանի որ այլևս ոչինչ չէր լսվում, մտածեցինք, որ գողերը, այդ դատարկ տան մեջ ինչ-որ քայլերի ձայներ լսելով, ծլկել են։ Դժբախտաբար ռադիոընդունիչը հարմարեցված էր անգլիայի կայանի համար և շորս կողմը աթոռներ էին դրված, այնպես, որ բոլորն էլ կտեսնեին, որ սենյակից նոր են դուրս եկել։ Իսկ եթե հակաօդային պաշտպանությունը նկատի, որ դռները ջարդված են, նրանք անմիջապես կհայտնեն ոստիկանությանը և շատ վատ բան կկատարվի։ Վան Դաանը այնուամեն-

նայնիվ որոշեց վեր կենալ, նա վերարկուն հագավ, գլխարկը դրեց և հայրիկի հետ կամաց իջավ ներքև, իսկ նրանց հետևից գնաց Պետերը, անվտանգության համար իր հետ վերցնելով մուրճը: Ֆրու վան Դաանը, մայրիկը և ես շունչներս պահած սպասում էինք: Մի հինգ րոպե հետո նրանք վերադարձան և հայտնեցին, որ ամեն ինչ կարգին է: Մենք պայմանավորվեցինք ջրի ծորակը բաց չանել և դուգարանում ջուր բաց չթողնել: Բայց վախից բոլորի փորն էլ ցավում էր, և կարող ես պատկերացնել, թե ինչպիսի բուրմունք էր այդ մի տեղում, ուր բոլորը մտել էին:

Բայց դժբախտությունը երեք մենակ չի գալիս: Նախ և առաջ դադարեց Վեստերտուրմի զանգի ղողանջները: Իսկ ինձ այնպես էր դուր գալիս այդ ղողանջը, նա ինձ այնպես էր հանգստացնում: Երկրորդ, թեև մենք գիտեինք, որ պարոն Վոսսենը երեկ երեկոյան շատ վաղ էր դնացել, բայց մենք հավատացած չէինք, որ էլլին նրա: Գնալուց հետո բանալիները վերցրել էր. իսկ եթե հանկարծ նա մոռացած լինի դուռը փակել, Մենք շատ էինք անհանգստացել, թեև երեկոյան ութից հետո (արդեն տասն տնց կեսն էր) ոչ մի աղմուկ չէր եղել: Երբ հուզմունքն անցավ, մենք սկսեցինք մտածել, որ ըստ էության շանսերը բավականին քիչ են, որպեսզի գողը այդ ժամին, երբ փողոցներում այնքան մարդիկ կան, սկսի դուռը ջարդել: Բացի այդ, մեկը ենթադրեց, որ հարևան պահեստում գուցե դեռ աշխատում են: Իսկ պատերն այնքան բարակ են, որ դժվար էր տարբերել, թե որտեղ են աղմկում, մանավանդ, երբ հուզվում ես, կարող ես ամեն բան պատկերացնել: Մենք պառկեցինք, բայց ոչ մեկս չկարողացանք քնել: Հայրիկը, մայրիկը և Դուսսելը շարունակ վեր էին թրուշում, իսկ ես տառաջիորեն սւշ չկայցրի...

Առավոտյան մեր տղամարդիկ գնացին ներքև նայելու, թե արդյոք դուռը բաց է: Բայց պարզվեց, որ ամեն ինչ կարգին է: Այդ գեպիքի մասին մենք հաճախմանորեն հաղորդեցինք մեր գրասենյակի բարեկամներին: Ուրիշի վախկոտության վրա հեշտ է ծիծաղել, հատկապես հետին թվով: Միայն էլլին լուրջ ընդունեց մեր ասորումները:

Ա և և ա:

Սիրելի Քիտառի.

Սղագրության դասընթացն ավարտվեց: Մենք հիմա սկըսում ենք վարժվել արագության ու մի րոպեում հասնում ենք վանկերի մինչև ռեկորդային թվերի: Ես քեզ ավելի շատ կպատմեմ ժամանակը սպանելու իմ եռանդի մասին (այդպէս եմ անվանում, որովհետեւ ամեն ինչ արվում է նրա համար, որ ինչքան կարելի է շուտ անցնեն մեր այստեղ՝ ապաստարանում մնալու օրերը): Ես պաշտում եմ դիցաբանությունը և առանձնապես հրապուրվում եմ հունական ու հռոմեական աստվածների և աստվածուհիների մասին դոյություն ունեցող առասպելներով: Մերոնք այստեղ գտնում են, որ դա ժամանակավոր ոգեորություն է, նրանք երբեք չեն լսել, որ աղջիկները զբաղվեն դիցաբանության ուսումնասիրությամբ: Դա հիանալի է՝ թող ես լինեմ առաջինը:

Վան Դաանը մրսել է, ավելի շուտ, պարզապես կոկորդն է քերվում, իսկ նա դրա համար աստված գիտի, թե ինչեր է անում. ողորդում է կոկորդը, երիցուկաջուր է խմում, տինկտուրա է քսում քթին, կոկորդին, լնդերին, լեզվին և բացի այդ շատ շմահավան է:

Ռաուտերը, Հոլանդիայում ծառայող գերմանական խոշոր չինովնիկներից մեկը, իր ճառում ասաց, որ մինչև հուլիսի մեկը գերմանական հողը պիտի մաքրվի հրեաներից: Ապրիլի մեկից մինչև մայիսի մեկը կմաքրվի Ուտրեխտի գավառը (կարծես թե խոսքը խոհանոցը մաքրելու մասին է), մայիսի մեկից մինչև հունիսի մեկը՝ հյուսիսային և հարավային Հոլանդիան: Հիվանդ ու անապատան անասունների պես այդ դժբախտ մարդկանց քշում են մորթելու: Չէ, ավելի լավ է լռենք: Այդ մտքերից աւաջալացած մղձավանջն ինձ խեղդում է:

Մենք լավ լուր էլ ունենք. այրել են գերմանական «աշխատանքային բորսան», իսկ մի քանի օր հետո՝ ոստիկանական մատենավարությունը: Գերմանական ոստիկանական համադրեստով մարդիկ պահուկին կապել են և ամենակարևոր քարտարկղները տարել, այնպես որ հիմա գերմանացիների համար շատ դժվար է որևէ մեկին փնտրել-գտնելը:

Սիելի Բիտտի.

Մենք կատակ անելու տրամադրություն չունենք, թեև այսօր ապրիլի մեկն է: Ճիշտ է այն առածը, որ երբ դժբախտությունը գալիս է՝ դռները բաց արա: Նախ մեր հովանավոր ու պաշտպան Կոռպիսոյսը երեկ ստամոքսի շատ ծանր արյունահոսություն է ունեցել, և նա ամենաքիչը մի երեք շաբաթ պետք է անշարժ պառկի: Երկրորդ, էլլին գրիպով է հիվանդ: Երրորդ, պարոն Վոսսենը հաջորդ շաբաթվա մեջ պետք է հիվանդանոցում պառկի: Ըստ երևույթին նա ստամոքսում ուռուցք ունի և վիրահատության կարիք է ղգացվում:

Ֆիրման պետք է գործնական կարևոր բանակցություններ վարի, և հայրիկը դրանք բոլորը պատրաստել է Կոռպիսոյսի հետ միասին: Կրալերին հնարավոր չէ այնքան էլ շուտ տեղեկացնել ամեն ինչ, և հայրիկը հալվում է բանակցությունների ընթացքի մասին մտածելուց. «Եթե ես կարողանայի ներքև իջնել,— ասում է նա,— եթե ես կարողանայի ներկա լինել»:

— Իսկ դու պառկիր հատակին, նրանք առանձնասենյակում են խորհրդակցում, դու բոլորը կլսես:

Հայրիկի դեմքը պայծառացավ, և տասն անց կեսին նա ու Մարգոն պառկեցին հատակին՝ երկու ականջն ավելի լավ է, քան մեկը: Բայց մինչև ճաշ բանակցությունները դեռ չէին վերջացել, իսկ ճաշից հետո հայրիկն այլևս չկարողացավ հատակին պառկել՝ նա բոլորովին կորացել էր աչդ անսովոր գիրքից: Երկուսն անց կեսին, երբ նորից ձայներ լսվեցին, ես գրավեցի նրա տեղը՝ Մարգոյի կողքին: Երկար ու բարակ, տխուր խոսակցություն էր գնում, և հանկարծ քունս տարել էր և ես քնել էի սառը, կոշտ լինուկումի վրա: Մարգոն որոշել էր ինձ ձայն չտալ ու չգարթնեցնել: Նա վախեցել էր, որ ներքևում կլսեն: Ես մի կես ժամ քնեցի, իսկ երբ զարթնեցի, արդեն ամենակարևոր բաներն էլ մոռացա, բարեբախտաբար, Մարգոն ինձնից ավելի ուշադիր էր եղել:

Ա. Ն. Ն. ա:

Սիրելի Քիտտի.

Ես դարձյալ մեծ մեղք եմ գործել: Երեկ երեկոյան, երբ ես սպասում էի, որ հայրիկը ամեն անգամվա պես գա «բարի գիշեր» ասի և ինձ հետ միասին աղոթի, ներս մտավ մայրիկը: Նա նստեց իմ անկողնու վրա և շատ քնքշորեն ու սիրալիք ասաց. «Աննա, հայրիկը հիմա գալ չի կարող: Ուզո՞ւմ ես ես քեզ հետ կաղոթեմ»: Իսկ ես ասացի. «Ո՛չ, մայրիկ, չեմ ուզում»:

Մայրիկը վեր կացավ, կանգնեց իմ անկողնու մոտ և հետո դանդաղ գնաց դեպի դուռը. հանկարծ նա շուռ եկավ և տխուր ասաց. «Ես չեմ զայրանում, զոռով սիրել չես ստիպի»: Նա արցունքներն աչքերին հեռացավ:

Ես նույնիսկ շշարժվեցի, թեև իսկույն զգացի, որ ինչքան վատ ու կոպիտ վարվեցի նրա հետ, բայց այլ կերպ չկարողացա: Չեմ կարող երկերեսանություն անել, չեմ կարող կամքիս հակառակ ինձ ստիպել նրա հետ միասին աղոթել, պարզապես չեմ կարող:

Ես խղճում եմ մայրիկին, խորապես խղճում, որովհետև առաջին անգամ զգացի, որ իմ վերաբերմունքը նրա համար միևնույնը չէ: Ես տեսա, թե նա ինչպիսի դառնություններ ասաց, որ զոռով սիրել չես ստիպի: Ինձ համար դժվար է բարձրաձայն ասել ճշմարտությունը, բայց այնուամենայնիվ դա ճշմարտություն է. նա ինքն է ինձ իրենից ետ մղել: Նա ինքն է մեղավոր, որ ես անզգա դարձա իմ նկատմամբ ցուցաբերած նրա ամեն տեսակի սիրո արտահայտություններին: Դրանց պատճառը նրա անտակտ նկատողություններն են, կոպիտ կատակները սյնպիսի բաների նկատմամբ, որոնց վրա ես թույլ չեմ տալիս կատակ անել:

Եվ նրա դաժանությունից ինչպես իմ սիրտն էր ճմլվում, այնպես էլ հիմա նրա սիրտն է ճմլվում, երբ նա հասկանում է, որ մեր միջև սեր չկա: Նա մինչև կես գիշեր լաց է եղել և չի քնել: Հայրիկը վրաս նայել չի ուզում, իսկ երբ նայում է, ես նրա աչքերի մեջ կշտամբանք եմ կարդում: «Ինչպե՞ս ես կարողացել այդքան շար լինել, ի՞նչպես ես մորդ այդքան ցավ պատճառել»:

Նրանք սպասում են, որ ես ներողություն խնդրեմ: Բայց ես չեմ կարող, ես միայն ճշմարտությունն եմ ասել, և վաղ թե ուշ միևնույն է մայրիկը պետք է իմանար այդ բոլորը:

Ինձ թվում է, որ ես անտարբեր եմ դարձել և՛ հայրիկի կշտամբալից հայացքների նկատմամբ, և՛ մայրիկի արցունքների նկատմամբ: Նրանք առաջին անգամ ղղացին այն, ինչն ինձ տանջում է անդադար: Միայն կարող եմ խղճալ մայրիկին, բայց մեր հարաբերություններն ուղղելը՝ նրա գործն է: Իսկ ես կլռեմ, անվրդով կտանեմ լամեն ինչ և չեմ վախենա ճշմարտությունից: Ավելի լավ է միանգամից անկեղծորեն ամեն ինչ ասել, հատկապես եթե դա անհրաժեշտ է:

Ա. Ա. Ա.:

Երեքշաբթի, 27-ը ապրիլի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Տանը բոլորն իրար հետ կռվել են, մայրիկը և ես, վան Դաանը և հայրիկը, մայրիկն ու Ֆրու վան Դասենը՝ բոլորն էլ բարկացած են մեկը մյուսի վրա: Հաճելի մթնոլորտ է, չէ՞: Աննայի մեղքերի երկար ցուցակը դարձյալ քննարկվում է բոլոր կետերով:

Պարոն Վոսսենը հիվանդանոցում պառկած է, իսկ պարոն Կոոպխոյսը արդեն ոտքի վրա է: Բարեբախտաբար, ստամոքսի արյունահոսությունը այս անգամ հաջողվեց ավելի արագ դադարեցնել, քան անցյալ անգամ: Կոոպխոյսը պատմում է, որ վերջերս բռնկված հրդեհի ժամանակ ոստիկանական մատենավարությունը բավականին տուժել է. փոխանակ կրակը հանգցնելու, հրշեջ խումբը դիտավորյալ ամբողջ շենքը ողողել է ջրով, և շենքը դրանից ավելի շատ է տուժել, քան հրդեհից:

Կարլտոն-հոթելը բոլորովին ավերվել է: Հրկիզող ռումբերով բռնված անգլիական Երկու ինքնաթիռ հարձակվել են ուղիղ նրանց այդ «Սպայի ակումբի» վրա, և Վեյցել-ստրաստ-Ջինդել անկյունը մինչև վերջ ամբողջապես այրվել է:

Գիշերը մենք ոչ մի լուսի հանգիստ չունենք: Աչքերիս տա-

կը միշտ սև է, որովհետեւ ես բոլորովին չեմ քնում: Հիմա մեր սնունդը շատ վատ է՝ նախաճաշին չոր հաց է, սուռճատային սուրճ, ճաշին՝ արդեն ևրկու շաբաթ է կամ սպանախ, կամ սալաթ, և բացի դրանից մոսաւորապես քսան սանտիմետրանոց հսկայական կարտոֆիլներ՝ բոլորովին գորշ ու քաղցր: Ով երազում է գեղեցիկ կաղմվածք ունենալ, թող դա մեր ապաստարանում ապրի: «Վերեխներն» անվերջ տրտնջում են, իսկ մենք գտնում ենք, որ դա այնքան էլ սարսափելի չէ:

Բոլոր սղամարկանց, ուլքեր մասնակցել են «հինգօրյա» պատերազմին, կամ մոբիլիզացված են եղել, կանչում են որպես «ռազմիկների» և աշխատանքի ուղարկում «ֆլուերի» մոտ: Դա նոր նախազգուշութուն է դաշնակիցների զորք ավհանելու գեպքում:

Ա. Ա. Ա. ա:

Շաբաթ, 1-ը մայիսի 1913 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Նրբ մտածում եմ մեր ապաստարանային կյանքի մասին, ամեն անգամ զալիս եմ այն եղրակացության, որ մյուս հրեաների համեմատությամբ, որոնց չի հաջողվել թաքնվել, մենք ստեպ դրախտում ապրելիս լինենք, բաց, այնուամենայնիվ, հետապաշտում, այս բոլորը վերհիշելով, ես երևի կզարմանամ, թե մենք ինչքան էինք ընկել: Օրինակ, ամբողջ ժամանակ, ինչքան որ մենք աչստել ենք, ոչ մի անգամ սեղանի մոմլաթը չի փոխվել, իսկ մշտական օգտագործումից այն, իհարկե, չի լավացել: Մաշված լաթի օգնությամբ (լաթ չի, այլ ամբողջապես ցանց դառած) ես փորձում եմ գոնե մի քիչ «փայլեցնել այն», բաց սոսանձին գեղեցկութուն տալ այլևս չես կարող: Վառն Դաանները ամբողջ ձմեռը չկարողացան իրենց ներքնակի երեսը լվանալ, որովհետեւ օճառի փոշի չկա և այն ընդհանրապես բանի պեսք էլ չի: Հայրիկը քրքրված տաբատով է ման գալիս, փոփկապր բոլորովին մաշվել է: Մայրիկի գուպաների գոտին հնությունից համարյա քայքայվել է, իսկ Մարգոն այնպիսի մի կրծքակալ է հագնում, որն իր վրա եր-

կու համար փոքր է: Մայրիկն ու Մարգոն երկուսով ամբողջ ձմեռը երեք շապիկ են ունեցել, իսկ իմը բոլորովին փոքրացել է վրաս՝ հիմա պորսուցս հետ է: Առայժմ դա դեռ տանելի է, բայց ես սարսափով եմ մտածում, թե ինչպես մաշեցինք մեր ամբողջ ունեցածը (իմ ներբաններից մինչև հայրիկի թրաշի վրձինը), կկարողանա՞նք նորից առաջվանը դառնալ:

Այսօր դարձյալ սարսափելի հրաձգություն էր, հուսկապես գիշերը: Ես շտապով հավաքեցի իմ ունեցածը և ցերեկը ամենաանհրաժեշտ իրերը դասավորեցի փոքրիկ ճամպրուկի մեջ «փախչելու» դեպքում պատրաստ լինելու համար: Բայց մայրիկը հարցրեց. «Իսկ ո՞ւր ես պատրաստվում դու փախչել», — և նա իրավացի էր:

Ամբողջ Հոլանդիայով մեկ պատժիչ զորամասեր են շրջում, այնպես որ ամեն տեղ և ամենուրեք սաբոտաժ է: Պաշարողական դրություն է հայտարարված: Յուրաքանչյուրը զրկվում է միայն յուզի բաժնից: Կարելի է մտածել, որ անհնազանդ երեխաներին են պատժում:

Այսօր երեկոյան մայրիկը գլուխը լվաց: Սա այստեղ այնքան հասարակ բան չի: Նախ, օճառը մածուցիկ է ու կպչուն, երկրորդ, մայրիկի մազերը շատ խիտ են, և նրան չի հաջողվում ոնց որ պետք է սանրել. մեր տան սանրի վրա ընդամենը մի տասը ատամ է մնացել:

Ա և և ա:

Երեքշաբթի, 18-ը մայիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մենք դիտում էինք դերմանական և անգլիական օդաչուների միջև կատարված օդային մարտը: Դժբախտաբար, անգլիական երկու ինքնաթիռների անձնակազմը ստիպված ցած թռավ պարաշյուտով: Մեր կաթնավաճառը ապրում է եռալիմի կես ճանապարհին և այստեղ գալիս ճանապարհին հանդիպել էր չորս կանադացիների: Նրանցից մեկը վարժ հոլանդերենով ծխախոտ էր խնդրել: Նրանք պատմել էին, որ իրենց մեքենայի անձնակազմը վեց մարդուց էր բաղկացած,

բայց խեղճ օգաշուն, երևի, այրվել է, իսկ իրենց հինգերորդ ընկերը ինչ-որ տեղ թաքնվել: Այդ ժամանակ «կանաչ» ոստիկանությունը վրա էր հասել և շորսին էլ տարել: Ինչպիսի զարմանալի հանգստություն ու հոգու արիություն՝ այդպիսի թուխքներից հետո:

Արդեն եղանակը բոլորովին տաքացել է, բայց այսօր մենք ստիպված էլի վառարան ենք վառել, որպեսզի մնացորդներից,— մյուս զիբիլներից ազատվենք: Պետք է զգուշ լինենք հավաքարարներից, դրա համար էլ ոչինչ չպետք է լցնենք աղբի դուլերի մեջ: Ամենափոքրիկ անզգուշությունն անգամ կարող է մեզ մատնել:

Բոլոր ուսանողներին ստիպել են ստորագրել շեղոթության և օկուպացիոն կառավարության գործողություններին համաձայն լինելու դիմումը: Միայն այդ դեպքում նրանց թույլ կտան հետագայում սովորել: Բայց 80 տոկոսը չեն ուղեցել գնալ խղճի դեմ և վաճառքի հանել իրենց համոզմունքները: Հետևյալները երկար սպասեցնել չեն տալիս. ստորագրելուց հրաժարված բոլոր ուսանողներին ուղարկում են Գերմանիա հարկադիր աշխատանքի: Եթե այդպես գնա, էլ ի՞նչ կմնա հոլանդական երիտասարդությունից:

Այսօր գիշերը մայրիկը պատուհանը փակեց՝ դարձյալ այնպիսի կրակոցներ էին, որ դիմանալ հնարավոր չէր: Ես գնացի մտա Պիմի մահճակալը: Մեկ էլ լսեցինք, որ ֆրուվան Դաանը մահճակալից վաչթ թռավ, կարծես թե նրան մորմը խայթեց, հետո ուժեղ հարված լսվեց... Ես կարծեցի, թե ուղիղ մեր մահճակալի վրա հրձիգ ումբ ընկավ, և սկսեցի բղավել «Լույսը վառեք: Շուտ արեք»:

Պիմը չբիկացրեց լույսի կոճակը: Ես կարծում էի, որ ուր որ է սենյակը փոշու մեջ կկորչի, բայց ոչինչ չեղավ: Մենք բոլորս վաղեցիկնք վերև՝ տեսնելու, թե ինչ է պատահել: Պարզվեց, որ վան Դաանները պատուհանից հրացուք էին տեսել: Ամուսինը կարծել էր, թե հրդեհը շատ մոտ է, իսկ կինը ենթադրել էր, թե մեր շենքն էլ է այրվում: Երբ հարվածը լսվեց, նա արդեն անկողնուց վեր էր ցատկել դռահար: Այլևս նայելու բան չկար, խոսելու նյութ էլ չկար, և մենք նորից մտանք վերմակների տակ: Մի տասնհինգ րոպե շան-

ցած, նորից թնդացին հրանոթները: Պրու վան Դաանը սանդուղքից գլուխկոնծի տալով գլորվեց և ներխուժեց Դուսսելի սենյակը՝ օգնություն փնտրելով նրա մոտ, որն ըստ երեվույթին չէր կարողացել տպահովել հարգարժան ամուսինը:

Դուսսելը նրան դիմավորեց այս բառերով. «Պատկեք իմ անկողնում, զավակս»:

Մենք բոլորս բարձրաձայն փոթկացինք, և այս անգամ էլ մեք, ամբողջ վախը փարատվեց:

Ա. Ա. Ա. Ա:

Կիրակի, 13-ը հունիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Հայրիկը իմ ծննդյան առթիվ այնպիսի մի հիանալի բանաստեղծություն է հորինել, որ ես պետք է պատմեմ քեզ: Սկզբում նա համառոտակի պատմում է, որ այս տարի մենք ստիպված շատ բանի ենք դիմացել, իսկ հետո գրում է.

Դու տան կրտսերն ես, բայց մարդիկ գիտեն

Որ էլ փոքրիկ չես ու մեծ ես արդեն:

Դե քեզ համար էլ շատ հեշտ չի լինում

Հարյուր խրատներ լսել մի ժամում:

Բոլորն ուզում են ուսուցիչ լինել,

Բոլորն ուզում են օրինակ բերել.

«Քո մոտ, իբր թե, մեր փորձը չկա,

Ինչն է օգտակար, ինչից վնաս կա»:

Իր սխալները ո՞վ չի թաքցնում,

Իսկ ուրիշինը՝ իսկույն նկատում:

Ամեն օր խրատ, խորհուրդներ բազում...

Դու մտածում ես. «Ախ, ի՞նչ են ուզում»:

Ծիշտ չես մտածում, դե մեր օրերում,

Համբերությունը վնաս չի բերում,

Հանուն ընտանյաց խաղաղ օրերի,

Դու լսող եղիր ու եղիր բարի»

Այս վերջին տարում հասակ ես առել,

Մեծացել ես դու ու խելոք դառել,

Ջլիր ձանձրանում, դե փառք երկնքին,

Աշխատում էիր ու կարգում կրկին,

Շորերի հարցով դու հաճախ ես մեզ
նեղ տեղը գցում, տխրեցնում այնպես
թի՛նչ հագնեմ հիմա, դե ասեք, ասեք,
Էոլորը փոքր են՝ շապիկ ու զգեստ,
Կոշիկի մասին ղեռ ես չեմ խոսում,
Որ չզգամ նորից տխրություն, հուզում:
Հինգ սանտիմետր հասակ եմ առել...
Շորերս փոքր են: Փորձանք է դառելու:

Մի փոքրիկ ուսանավոր էլ Մարգոն է հնարել ուտելիքի
վերաբերյալ, բայց այնտեղ հանգերը սոսկալի անհամաչափ
են, և դրա համար էլ ես դա չեմ արտագրում:

Ընդհանրապես ես բաղմամբիւմ հիանալի նվերներ եմ ըս-
տացել, այդ թվում և մի հաստ գիրք՝ հունական և հռոմեա-
կան դիցաբանության վերաբերյալ. դա ինձ շատ է հրապու-
րում: Քաղցրավենիքի քննությունից էլ դժգոհել չեմ կարող:
Ամեն մեկն իր հուպապահուստից մի բան բերել է: Որպես
«ընդհատակյա ընտանիքի» կրտսեր շառավիղը երեկ ինձ ա-
վելի շատ երես տվին, բան արժանի էի:

Ա. Ե. Ե. ա:

Երեքշաբթի, 15-ը հունիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մենք դարձյալ շատ նորություններ ունենք, բայց երբեմն
ինձ թվում է, որ իմ տխուր դատարկաբանությունները բավա-
կանաչափ քեզ ձանձրացրել են և դու բոլորովին էլ չես փա-
փաղում այդպիսի անհետաքրքիր նամակների ստանալ: Դրա
համար էլ կտրճ կկապեմ:

Պարոն Վոստենին այդպես էլ չվիրահատեցին: Երբ բժիշկ-
ները բաց էին արել, հաստատել էին, որ քաղցկեղ է, դժբախ-
տաբար այնքան անուշադրություն մատնված, որ վիրահա-
տել հնարավոր չէր: Դրա համար էլ վերքը կարել էին, մի երեք
շուրթ նրան հիվանդանոցում բուժել, հետո տուն էին ուղար-
կել: Ես այնպես ևմ խղճում նրան, և առանձնապես ծանր է,
որ մեկ չի կարելի դուրս գալ: Ես հաճախակի կայցեյի նրան,
կաշխատեի զվարճացնել: Ինչ ցավալի է, որ մեր բարի Վոս-

սենը չի կարող այլևս մեզ հաղորդել պահեստում տեղի ունեցող բոլոր անցուդարձերը, այն մասին, թե ինչ են այնտեղ պատմում, նա մեզ համար այնպիսի բարեկամ է եղել, այնպես սրտանց է հոգացել մեր մասին: Մենք շատ ենք դգում նրա պակասությունը:

Հաջորդ ամսին, երևի պիտի ստիպված լինենք մեր ուղիորենդունիչը հանձնել: Պարոն Կոռպիտյսը տանը մի հատ էլ, այսպես կոչված, «պառլիկ-ռադիոընդունիչ» ունի, և մենք սուսուփուս դա կզնենք մեր մեծ «Ֆիլիպսի» փոխարեն: Շատ ցավալի է, որ ստիպված պիտի հանձնենք այդ գեղեցիկ ուղիորենդունիչը, բայց ապաստարանում, որտեղ փախստականներ են թաքնվել, չի կարելի որևէ ոիակ թույլ տալ և բոլոր դեպքերում ավելի լավ է «կառավարություն» սուպերությունը ոչ մի բանով չգրավել: Փոքրիկ ռադիոընդունիչը քոչում է մեզ մոտ վերև: Հրեաների մոտ, ապաստարանում, ուր ամեն ինչ գաղտնի ձևեր է բերվում սև շուկայից, ի լրումն այդ բոլորի, կա նաև արգելված ռադիոընդունիչ:

Բոլորն աշխատում են որևէ հին ռադիոընդունիչ ճարել և հանձնել իրենց լավի փոխարեն: Չէ՞ որ ռադիոն արտաքին աշխարհի հետ կապվելու միակ միջոցն է: Եվ իսկապես, երբ տրամադրությունդ, ինչպես ասում են, «down» է, էֆիրի հոյակապ ձայնն այնպես է օգնում, աշխուժություն ներշնչում և գոտեպնդում. «Գլուխնե՛րդ բա՛րձր: Կզան և լավ օրեր»:

Ա. Ն. Ն. ա:

Կիրակի, 11-ը հուլիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Արդեն քանիհորդ անգամն է դարձյալ դաստիարակվելու մասին եմ մտածում: Քեզ պիտի ասեմ, որ ես հիմա աշխատում եմ պատրաստակամ լինել, բարեհամբույր և սիրալիր, այնպես որ հիմա նկատողությունների և կշտամբանքների բռուն հոսանքն արդեն պակասել է: Բայց համենայն դեպս

¹ Ընկնում է (անգլ.):

սարսափելի դժվար բան է Երալիր լինել այն մարդկանց հետ, որոնց տանել չես կարող: Իմ կարծիքով դա ինձ լավ հաջողվում է, երբ ես ինձ մի քիչ կեղծում եմ, փոխանակ առաջվա նման ամեն մեկի երեսին ասելու այն ամենը, ինչ մտածում եմ նրա մասին (չնայած ոչ ոք դրա վրա ուշադրություն չի դարձնում):

Բայց շատ հաճախ ես չեմ արդարացնում իմ դերը. ամեն մի անարդարություն պատճառով ես ինձնից դուրս եմ գալիս ու չեմ կապողանում ինձ զսպել, և այդպես շարունակ. ամբողջ շաբաթներով հաստատում եմ, որ աշխարհն այդպիսի անհնազանդ աղջիկ չի առնել: Մի՞թե դու չես խղճում ինձ: Լավ է, որ ես ուրիշների նման լավիան չեմ: Թե չէ, որ ես բուլբուլի թիվ եմ, այն ժամանակ՝ մնաց բարով, լավ տրամադրություն:

Հա՛, ես որոշել եմ սղագրությունն առայժմ թողնել, նախ, որպեսզի շատ ժամանակ մնա մյուս պարապմունքների համար, և երկրորդ, աչքերիս պատճառով: Այնպիսի տհաճ բան է. վերջերս ես շատ կարճատես եմ դարձել, և ինձ անհրաժեշտ է ակնոց կրել (թեև դրանով, երևի ես բուլի կնամնվեմ), բայց դու էլ ես հասկանում, ի՞նչ անենք, որ մենք կարիք ունենք:

Համենայն դեպս, երեկ մեր սան խոսակցությունը միայն իմ ակնոցի շուրջն էր պտտվում: Մայրիկի մտքով անցավ ինձ Ֆրու Կոոպիտոյի հետ ուղարկել ակնաբույժի մոտ: Սրբ ես դա լսեցի, սկզբում ինձ կորցրի: Փողոց դուրս գալը կատակ ես կարծո՞ւմ, հապա մտածիր՝ փողոց: Առաջին ռուպին ես մահու շափ վախեցա, իսկ հետո ուրախացա, բայց դա այնքան էլ հեշտ չի: Սկզբում պետք է ամեն ինչ կշռադատել՝ հաշվի առնել բոլոր դժվարություններն ու վտանգները, իսկ այն ինստանցիաները, որոնք պետք է որոշում ընդունելին այդքան կարևոր քայլի վերաբերյալ, այնքան էլ շուտ չհամաձայնվեցին: Միպն ուզում էր անմիջապես ինձ իր հետ տանել, և նույնիսկ ես պահարանից իմ դարչնագույն վերարկուն հանեցի, բայց այդ վերարկուն բոլորովին փոքր էր ինձ վրա, կարելի էր մտածել, որ դա իմ փոքրիկ քրոջն է: Շատ հետաքրքիր է՝ կտանե՞ն արդյոք ինձ բժշկի մոտ: Ոչ, երևի պիտի հետաձգեն:

Օրերս անգլիացիները դորք են իջեցրել Սիցիլիա, և հայ-
րիկը գտնում է, որ շուտով պատերազմը կվերջանա: Էլլին
ինձ ու Մարգոյին գրասենյակային շատ գործեր է տալիս:
Մենք դա հաճույքով ենք կատարում, և էլլիի գործերն էլ ա-
րագ են անցնում: Բոլորն էլ կարող են հոգավածներ կարել և
գրանցման գրքում գրել, բայց մենք աշխատում ենք դա որ-
քան հնարավոր է լավ անել:

Միպը մեր պատճառով ուղղակի կաշվից դուրս է գալիս,
միշտ նա, բեռնակիր ձիու նման բեռնավորված է լինում: Հա-
մարյա ամեն օր նա որևէ տեղից բանջարեղեն է ճարում ու
պալուսակը լիքը լցրած հեծանիվով բերում մեզ: Նա մտա-
ծում է և այն մասին, որ ամեն շաբաթ օր հինգ նոր գիրք բե-
րի գրադարանից: Դրա համար էլ մենք միշտ այնպես ենք
սպասում շաբաթ օրվան՝ ոնց որ փոքր երեխաները նվերի
կսպասեն: Նորմալ կյանքով ապրող մարդիկ նույնիսկ չեն
կարող պատկերացնել, թե ինչ նշանակութուն ունի գիրքը
մեզ, կալանավորներիս համար: Ընթերցանություն, պարապ-
մունք և ռադիո. սա է մեր ամբողջ աշխարհը:

Ա. Ն. Ն. ա:

Երեքշաբթի, 13-ը հուլիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ ճաշից հետո ես հայրիկի թույլտվությամբ Դուսսելին
հարցրի, արդյոք նա դեմ չի՞ լինի (ես խոսում էի ընդգծված
քաղաքավարությամբ), եթե ես շաբաթվա մեջ երկու անգամ
պարապեմ մեր սենյակում այն էլ օրվա երկրորդ կեսին՝ ժամը
չորսից մինչև հինգն անց կեսը: Հիմա ես մեր սեղանի մոտ
պարապում եմ միայն ժամը երկուսն անց կեսից մինչև չոր-
սը, քանի պարոն Դուսսելը քնած է լինում, իսկ հետո և՛ սե-
ղանը, և՛ ամբողջ սենյակը ինձ համար արգելված գոտի է
դառնում: Բայց ընդհանուր սենյակում ճաշից հետո այնպի-
սի աղմուկ է լինում, որ հնարավոր չի աշխատել, և բացի
այդ, հայրիկն էլ է երբեմն ուղում նստել իր գրասենյանի մոտ:
Այնպես որ հարցը միանգամայն օրինական էր և ես դա

միայն տուեցի սոսկ ձևի համար: Եվ ի՞նչ ես կարծում ինչ պատասխանեց ինձ մեծ գիտնական պարոն Դուսսելը:

«Ոչ»: Պարզապես «ոչ» և վերջ: Դա ինձ զայրացրեց: Ես որոշեցի դրան այդպես հեշտ բաց չթողնել, և հարցրի նրան, թե ինչի հիման վրա է նա ինձ մերժում: Իսկույն որպես պատասխան ստացա սառը դուշ:

«Իսկ ի՞նչ է, քո կարծիքով, ինձ աշխատել պետք չի»: Եթե ինձ թույլ չեն տալիս ճրեկոնները պարսպել, ուրեմն ընդհանրապես պետք է ամեն ինչ թողնե՞լ, իսկ ես պետք է կատարեմ իմ ծրագիրը: Այլապես ձեռնարկելու բան չկա: Իսկ դու շարունակ դատարկ բաներով ես զբաղվում: Քո դիցաբանությունը մի՞թե գործ է: Ընթերցանությունն ու հյուսելն էլ գործ չի՞: Նույնիսկ խոսելու կարիք չկա՝ սեղանը ես քեզ չեմ զիջի»:

Ես պատասխանեցի. «Բայց այնուամենայնիվ իմ աշխատանքը դատարկ բան չի, այլ շատ լուրջ գործ է: Ընդհանուր սենյակում ճաշից հետո ես չեմ կարողանում ինչպես հարկն է կենտրոնանալ: Խնդրում եմ ձեզ մի անգամ էլ մտածեք»:

Այս բառերից վիրավորված Աննան շուտ է գալիս և ձևացնում է, թե բժիշկը ոչնչություն է: Բայց կատաղությունից մեջս ամեն ինչ եփ էր գալիս:

Իհարկե, ես գտնում եմ, որ Դուսսելը շատ անկիրթ պահեց իրեն (և դա ճիշտ է), իսկ ես՝ շատ քաղաքավարի: Երեկոյան հենց որ ինձ հաջողվեց Պիմին բռնացնել, ես նրան պատմեցի իմ անհաջողության մասին, և մենք քննարկեցինք, թե ինչ անեմ ես հետադաշում: Հանձնվել, իհարկե, չէի ուզում, և ես որոշեցի, որ այնուամենայնիվ կփորձեմ իմ ուժերով հարթել գործը:

Հայրիկն ինձ մոտավորապես բացատրեց, թե որ ծայրից սկսել, բայց խորհուրդ տվեց մի օր սուսել, որովհետև ես շատ հուզված էի: Իսկ ես նրա խորհրդին չհետևեցի և ամանները լվանալուց հետո նորից պարանակուլեցի Դուսսելին: Հայրիկը նստել էր հարևան սենյակում, և, այն բանից, որ նա իմ կողքին էր, ես ինձ հանդիստ էի զգում և ավելի վրստահ:

«Պարոն Դուսսել, — սոսցի ես, — հավանաբար դուք ան-

հրաժեշտ շհամարեցիր մի տնդամ էլ մտածել իմ խնդրոնրի շուրջը: Բայց ես դարձյալ դրա մասին եմ խնդրում»:

Ահհետսիրալիր ժպտով նա պատասխանեց. «Միջադեպը ազարոված է, բայց ես միշտ պատրաստ եմ այդ թեմայի շուրջ դրուցելու»:

Այդ ժամանակ ես նորից կրկնեցի բոլորը. թե ես շարունակ ընդհատում էր ինձ:

«Երբ դուք այստեղ եկար, պարոն բժիշկ, կար ճիշտ պայմանավորվածություն, թե ով երբ պետք է օգտվի սենյակից, որովհետեւ այն պատկանում է մեր երկուսին: Այն ժամանակ դուք ասացիր, որ կաշխատեք մինչեւ ճաշ, իսկ իմ բաժինը կմնա ճաշից հետո: Ես բոլոր երեկոնրի համար պահանջ չեմ դնում, բայց համաձայնեք, որ զոնեւ շարաթակաւ երկու անգամ ես իրավունք ունեմ պարտպելու, դա այնքան էլ շատ չի»:

Դուսսելը խայթվածի նման վեր թռավ. «Իրավունքի մասին ընդհանրապես դատողություններ մի անի: Ո՛ւր կհրամայես ինձ գնալ: Ստիպված եմ պարոն վան Դաանին խնդրելու, գուցե նա ինձ կտեղավորի ձեղնահարկում թեկուզ և շան բնում: Այդ դեպքում գոնե ես նստելու տեղ կունենամ: Թե չէ չեն էլ թողնում հանգիստ աշխատել: Քեզ հետ մարդու ջղեր կբայքայվի: Եթե ինձ քո քույր Մարգոն խնդրեր, որը, ինչ խոսք, ավելի շատ հիմքեր ունի, ես իսկույն կհամաձայնեի, բայց դու...»:

Եվ այդ ժամանակ նա նորից դարձավ դիցարանությանը, ընթերցանությանը, հյուսելուն: Եվ Աննան խորապես վերափորված էր: Սակայն նա ցույց չտվեց և շարունակեց լսել Դուսսելի նախատինքները.

«Քեզ հետ ընդհանրապես խոսելու հարկ չկա: Դու սարսափելի եսամոլ ես: Միայն թե քո ասածը պնդես, իսկ թե ինչ կլինի ուրիշներին՝ քեզ համար միևնույն է: Կյանքումս այդպիսի երեխաներ չեմ տեսել: Բայց վերջի վերջո ես ստիպված եմ գիջելու: Թե չէ կասեն Աննա Ֆրանկը քննություններից կտրվեց այն պոտճառով, որ բժիշկ Դուսսելը թույլ չափեց նրան պտրտպելու գրասեղանի մոտ»:

Նա խոսում էր, խոսում առանց ընդմիջման, սնց որ լար-

ված լինե՞ր, Հնարավոր չէր դիմանալ: Սկզբում մի միտք առկայծեց գլխումս. «Մի լավ տրամադցնեմ, որ պատից իրեն գցի ծեր խաբեբան»: Բայց հետո մտածեցի. «Հանգիստ, այդ տիպը շարժի, որ նրա պատճառով մարդ հուզվի»:

Վերջապես նա իր ասելիքն ավարտեց ու դուրս եկավ սենյակից, ընդ որում նրա կերպարանքը միաժամանակ և կատաղություն էլ արտահայտում և հաղթություն: Նրա դրպանները ամեն անգամվա պես ցցված էին՝ միրգ էր լցրել, Միպն էր ճարել նրա համար: Ես գնացի հայրիկի մոտ, որ մեր զրույցը հաղորդեմ, եթե նա բոլորը չէր լսել:

Պիմը որոշեց նույն երեկոյան խոսել Դուսսելի հետ. այդպես էլ արեց: Խոսեցին նրանք ամբողջ մի կես ժամ: Հայրիկը Դուսսելին հիշեցրեց, որ իրենք մի անգամ արդեն այդպիսի խոսակցություն ունեցել են և այդ ժամանակ նա նրան, այսպես ասած, զիջել էր, որպեսզի մեծին փոքրի առաջ անիրավացի դուրս չբերի, բայց ինքը այն ժամանակ էլ էր գտել, որ Դուսսելը իրավացի չի: Այդ ժամանակ Դուսսելը հայտարարեց, որ իբրեւ ասել եմ, թե դու մեր վզին ես փաթաթվել և ուզում ես ամեն ինչ զավթել: Հայրիկը վճռաբար սկսեց բողոքել, որովհետեւ նա լսել էր մեր խոսակցությունը և գիտեր, որ ոչ մի նման բան ես չեմ ասել: Այ, այսպես նրանք վիճեցին, հայրիկն ինձ պաշտպանում էր եսամոլության մեջ մեղադրելու դեմ և ապացուցում, որ իմ աշխատանքը բոլորովին էլ դատարկ բան չի, իսկ Դուսսելը փնթփնթում էր, հանդիմանում, փնջացնում, Վերջապես նա զիջեց, և որոշվեց, որ ես շաբաթական երկու անգամ աշխատեմ գրասենյանի մոտ մինչև ժամը հինգը: Եվ այսպես, Դուսսելը պարտվեց: Մի երկու օր նա իմ կողմը չէր նայում, բայց, որպեսզի հիմնավորի իր իրավունքները, նա հատկապես կես ժամ էլ էր նստում սեղանի մոտ, ժամը հինգից մինչև հինգն անց կես: Մի բան, որ միայն անմիտ տղաներին է սազակա՜ն:

Եթե մարդ մինչև հիսունչորս տարեկան հասակը այդպես մանր է ու բծախնդիր, ուրեմն, նու այդպես է ծնվել ու այդպես էլ կմեռնի:

Ա Ն Ն Ա:

Սիրելի Քիտտի.

էլի գողեր էին եկել, այս անգամ արդեն իսկական: Առաջ լստյան Պետերը սովորականի պես իջել էր պահեստ և տեսել, որ պահեստի ու մուտքերի դռները կրնկի վրա բաց են: Նա իսկույն վազել էր Պիմի մոտ: Պիմն էլ առաջին հերթին մտել էր առանձնատանյակը, ռադիոնյութի արկը փոխել էր դերմանական ռադիոկայանի վրա և դուռը փակել: Հետո նրանք երկուսով բարձրացան վերև: Այդպիսի դեպքերում համաձայն ներքին կարգ ու կանոնի կարգադրվում է՝ փակել ջուրը, պահպանել կատարյալ լռություն, ժամը 8-ին ավարտել բոլոր արարողությունները և ղուգարանից այլևս չօգտնվել: Ութ փախստականներն էլ ուրախ էին, որ գիշերը խորն են քնել և ոչինչ չեն լսել: Միայն տասնմեկ անց կեսին հկավ պարոն Կոռպիտյսը և պատմեց, որ գողերը սկզբում ջարդել են մուտքի դուռը, իսկ հետո պահեստի: Տեսնելով, որ պահեստում առանձնատանյակ բան չկա, նրանք վճռել էին իրենց բախտը փորձել մի հարկ բարձր. գողերը տարել էին չհրկիզվող մի փոքր պահարան, որտեղ 40 գուլդեն էր եղել և չլրացված շեկերի զբոսայգիներ, բայց ամենավատն այն էր, որ նրանց ձեռքն էր ընկել շաքարի բոլոր տալոնները, մոտավորապես 150 կգ.:

Պարոն Կոռպիտյսը դառնում է, որ դրանք նույն այն գողերն են, որոնք ամիս ու կես առաջ փորձել էին ջարդել դրսի դուռը: Բայց այն ժամանակ դա նրանց չէր հաջողվել: Այդ նոր իրադրությունը դարձյալ բուռն հուզմունք առաջացրեց մեր աղաստարանում: Ինչպես երևում է մենք առանց սենսացիայի յուր պնակ չենք կարող: Դեռ լավ է, որ գրամեքենան և գանձարկղը ապահով տեղ է, մեր պահարանում է, ամեն երեկո իրենք են բերում դնում այնտեղ:

. Ա. Ե. Ե. Ե.:

Երկուշաբթի, 19-ը հուլիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Կիրակի օրը սաստիկ ուժեղացավ և նաև ամստերդամ-նորդը: Երեկ սարսափելի ավերածություններ են եղել: Ամբողջ փողոցները վեր են ածվել խճաքարների կույտերի, և բավական երկար ժամանակ կատհանջվի ուժեղացված տները վերականգնելու համար: Արդեն գրանցված է 200 սպանված և բազմաթիվ վիրավորներ: Հիվանդանոցները լեփ-լեցուն են: Երեխաները թափառում են փողոցներում, փլատակների տակ փնտրում իրենց հայրերին և մայրերին: Հիմա էլ է վրաս սառը քրտինք գալիս, երբ հիշում եմ խուլ պայթյունն ու զղբը-դոցը, որը մեզ էլ էր կործանում սպառնում:

Ա ն ն ա:

Ուրբաթ, 23-ը հուլիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Էլլին հաջողվել է գտնել այնպիսի մի խանութ, որտեղ դեռևս կարելի է տեսներ ձեռք բերել և, ամենակարևորը, Մարգոյի համար գրասենյակային գրքույկ. նա սկսել է հաշվապահություն ուսումնասիրել: Այնտեղ կարելի է առանց տալոնի ստանալ ամեն տեսակի տեսքեր: Բայց թե ինչ տեսք ունեն գրանք, ավելի լավ է չհարցնես՝ թուղթը գորշ, գծերն անհավասար, ընդամենը 12 էջանոց և բացի այդ էլ սոսկալի թանկ: Իսկ հիմա ես քեզ մի քիչ կլվարձացնեմ և կալատմեմ, թե մեղնից յուրաքանչյուրը ինչ պետք է անի, հենց որ յույս աշխարհ գուրս գա:

Մարգոն ու պարոն վան Դաանը ամենից առաջ կուզենային պառկել բերնեբերան լիքը տաքջուր լցված վաննայի մեջ, ու ամենաքիչը մի կես ժամ մնալ այնտեղ, քրու վան Դաանը կուզենար հրուշակեղենի խանութ գնալ մի կուշտ տորթ ուտել, Դուսսելը մի բան է ուզում՝ միայն՝ թե նորից տեսնի իր կնոջը, իր Լոտտիենին, մայրիկը մի գովաթ սուրճ է երազում, հայրիկը առաջին հերթին կայցելեր պարոն Վոսսենին. Պե-

տե՛րը կվազի կի՛նո, բա ե՛ս: Ես երջանկությունից չեմ իմա-
նա, թե ինչից սկսեմ:

Ամենից շատ ես կուզենայի նորից լինել մեր սեփական
բնակարանում, որտեղ ինչ ուզենաս կանես. հետո գնալ ուր
ուզում ես, իսկ գլխավորը պարապմունքների ընթացքում ու-
նենալ օգնություն և ղեկավարություն, այսինքն՝ կանոնավոր
կերպով հաճախել դպրոց: Էլլին սև շուկայում կարող է միրգ
ճարել, բայց արժեքը «շատ չնչին գումար» է՝ խաղողը՝ 5
գուլդեն, հաղարջը՝ 70 ցենտ, մի դեղձը՝ 50 ցենտ, սեխի կի-
լոն՝ մեկ ու կես գուլդեն: Իսկ թերթերում էլ ամենախոշոր
տառերով գրում են. «Միայն սուկտրականներն են բարձրաց-
նում գները»:

Ա Ն Ն ա:

Երկուշաբթի, 26-ը հուլիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ դարձյալ սարսափելի անհանգիստ օր էր, մենք բո-
լորս էլ մինչև հիմա շատ հուզված ենք: Բայց, դու կարող ես
հարցնել, լինո՞ւմ է գոնե մի օր, որ առանց հուզմունքի
անցնի:

Երբ մենք նստել էինք նախաճաշի, շշակները սկսեցին ի-
րենց նախազգուշական ոռնոցը: Անմիջական վտանգ չկար.
այդպիսի ազդարարումը կնշանակեր, որ թշնամու ինքնա-
թիռները մոտենում են ծովափին: Նախաճաշից հետո ես
պառկեցի, որովհետև գլուխս շատ ուժեղ ցավում էր, իսկ
հետո իջա ներքև: Ժամը մոտ երկուսն էր: Երկուսն անց կե-
սին Մարգոն վերջացրեց գրասենյակային աշխատանքները:
Նա դեռ չէր հասցրել գրքերը հավաքել, երբ նորից սկսեցին
ոռնալ շշակները, այս անգամ, արդեն իսկական տագնապ էր:
Մենք նորից բարձրացանք վերև և իսկական ժամանակին. մի
հինգ րոպե հետո աշնպիսի մի դղրդոց լսվեց և այնքան սար-
սափելի էր, որ մենք մոռացանք միջանցքի անկյունի մեր
«ոմբապաստարանը»: Ամբողջ տունը ցնցվում էր, և մենք
որոշակի լսում էինք, թե ինչպես էին ոռնոցները պայթում: Ես

գիրկս առա իմ փոքրիկ ճամպարուկը ոչ թե նրա համար, որ փախչեմ, այլ պարզապես որպեսզի մի բանի կաշեմ: Միևնույն է փախչելու տեղ չկա, իսկ երբ ծայրահեղ դեպքում ստիպված լինենք փախչելու, ապա փողոցում մեզ ավելի մեծ վտանգ է սպառնում, քան ումբակոծումը:

Կես ժամից հետո հարձակումը դադարեց և տանը նորից սկսվեց աշխուժությունը: Պետերն իջավ ձեղնահարկի իր դիտակետից, Դուսսելը, պարզվեց, որ նստած է եղել գլխավոր գրասենյակում, Ֆրու վան Դաանը իր համար ամենաանվտանգ տեղը համարել էր դիրեկտորի առանձնասենյակը, իսկ պարոն վան Դաանը ձեղնալուսամուտից հետևել էր հարձակմանը: Հետո մենք բարձրացանք վերև և պարզ տեսանք նավահանգստի վրայի ծխի ամպը: Զգացվում էր այրվածի հոտը, պարզվեց, որ քաղաքի վրա թանձր մառախուղ էր կանգնած:

Սարսափելի բան, այնպիսի վիթխարի հրդեհ էր: Մենք ուրախ էինք, որ մեզ մոտ ամեն ինչ բարեհաջող էր անցել և ամեն մեկն զբաղվեց իր գործով: Երեկոյան հենց նոր էինք նստել սեղանի շուրջը՝ նորից օգային տազնապ: Ընթրիքը շատ համով էր, բայց շշակների անախորժ ունոցից ախորժակս փակվեց: Այնուամենայնիվ այս անգամ էլ էժան պըրծանք՝ երեք քառորդ ժամից հետո ավարտի ազդանշան տվին:

Հենց ամանները լվացինք՝ նորից սկսվեց. տազնապ, սարսափելի կրակոցներ, ուղիղ մեր գլխավերևը բազմաթիվ ինքնաթիռներ: Մենք բոլորս մտածեցինք. «Տեր աստված, մի՞թե չի կարելի մի քիչ կամաց», բայց դե դրա ժամանակը չէր: Դարձյալ թափեցին ումբերը, Հիմա արդեն ուրիշ կողմից (Շիպհոլմի՜ վրա), ինչպես կանխագուշակել էր անգլիական ռադիոն: Օդաչուները խոչընթաց թռիչքներ էին կատարում, վեր սլանում, կրակում՝ ամբողջ օդը այդպես էլ զզվում էր: Ես ամբողջ մարմնով դողում էի. հանկարծ խփեն ինքնաթիռին:

Կարող եմ քեզ խոստովանել, որ ժամը իննին, երբ ես սլառկեցի քնելու, արդեն ոտքի վրա կանգնել չէի կարողա-

¹ Օդանավակայան Ամստերդամում:

նում: Գիշերը զարթնեցիւ ժամը ուղիղ տասներկուսն էր՝ դարձյալ ինքնաթիռներու Դուսսելը հենց այդ ժամանակ հան-վում էր, իսկ ինձ համար միևնույն էր Առաջին իսկ կրակո-ցին ևս անկողնուցս վեր թռա, քունս փախալի: Երկու ժամ ինքնաթիռները պտտվեցին, իսկ ես թաքնվել էի հայրիկի մոտ: Հետո պայթյունները դադարեցին գնացի իմ սենյակը: Երկուսն անց կեսին քունս տարել էր:

Ժամը յոթն է: Վախից վեր եմ թռչում: Վան Դաանը հայ-րիկի մոտ է: «Վերջ»,—լսում եմ ես: Մտածեցի՝ «գողեր» են և կարծեցի, որ ներքևում ամեն ինչ թալանել են: Ամե-նահին: Պարզվում է, որ հիանալի հաղորդում է եղել, մի բան որ շատ երկար ժամանակ, նույնիսկ ամբողջ պատերազմի ըն-թացքում, չենք լսել: Մուսսոլինին լիազորությունները հանձնել է, և երկրի ղեկավարումը անցել է իտալական թագավորին:

Մենք ցնծում էինք: Երեկվա սարսափից հետո նորից ինչ-որ լուսաշող... հույս: Ազատության հույս, խաղաղության հույս:

Հենց նոր եկավ Կրալերը: Նա պատմում էր, որ Ֆոկկե՝ գործարանը սաստիկ ավերվել է: Գիշերը նորից տագնապ եղավ, շատ ինքնաթիռներ էին հարձակվել, իսկ հետո նորից նախազգուշական ազդանշան: Օդային տագնապները բոլորո-վին հոգիս հանեցին, ես չեմ քնում և դրա համար էլ ոնց որ պետքն է չեմ կարողանում պարապել: Բայց մենք չենք քնում հուզմունքից և հույս ունենք, որ շուտով վերջ կլինի՝ գուցե հենց այս տարի:

Ա Ա Ա Ա:

Հինգշաբթի, 29-ը հուլիսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մենք ֆրու վան Դաանի և Դուսսելի հետ ամանները լվա-ցինք, և, հակառակ սովորության, ևս քիչ խոսեցի, որը շատ քիչ է պատահում և իհարկե չէր կարող դա նրանց աչքին

¹ Ինքնաթիռների համար կառուցված գերմանական ֆիրմա:

չղարսեցի: սրանց հետաքրքրասիրությունից ու հարցերից, խուսափելու համար ես շեղոք նյութ ընտրեցի և սկսեցի խոսել «Հենրիխ Ժովափին» գրքի մասին: Բայց ես սխալվեցի իմ հաշիվներում: Եթե ֆուռ վան Դաանը ինձնից կսլշելու բան չի ունենում, ուրեմն անպայման Դուսսելն է կպչում: Այսպես եղավ. Դուսսելն էր մեղ շատ խորհուրդ տվել այդ գիրքը կարդալ, ասել էր, որ հիանալի է: Բայց ես ու Մարգոն առանձին որևէ բան չգտանք այնտեղ: Պատանին, ճիշտ է, շատ լավ է նկարագրված, բայց մնացածը... Այդ մասին ավելի լավ է լռենք: Ես կարծիքս ասացի, բայց և իսկույն փորձանքի մեջ ընկա: «Դու ի՞նչ ես հասկանում տղամարդու ոգին: Եթե խոսքը վերաբերեր երեխային՝ դա ուրիշ էր: Դու դեռ փոքր ես այդպիսի գրքեր կարդալու համար: Այդ գիրքը ամեն քսան տարեկան չի հասկանա»: Հարց է ծագում, իսկ ինչո՞ւ նա այդքան սրտանց խորհուրդ տվեց ինձ ու Մարգոյին կարդալու այդ գիրքը: Եվ այդ ժամանակ նրանք երկուսն էլ իրենցից դուրս եկան:

«Դու այդպիսի բաներ չափից ավելի շատ գիտես, որոնցով հետաքրքրվելը քեզ համար դեռ շուտ է: Քեզ բոլորովին ճիշտ չեն դաստիարակում: Այ կմեծանաս և ոչ մի բանի մեջ ուրախություն ու բավականություն չես դոնի: Դու միայն կառես. ահ, ես դա դեռ քսանհինգ տարի առաջ եմ կարդացել: Եթե ուղում ես ամուսնանալ կամ իսկական սիրել՝ շտապիր: Հետո քեզ ոչ ոք դուր չի գա: Թևորիան դու շատ լավ ես հասկանում, իսկ ի՞նչ կլինի գործնականում»:

Նրանց պատկերացմամբ ինձ ճիշտ դաստիարակել՝ նշանակում է շարունակ ծնողներիս զրգռել իմ դեմ, որը և նրանք մեծագույն հաճույքով են կատարում: Եվ, իհարկե, նաև այնպիսի փայլուն մեթոդ, ինչպես իմ հասակի աղջիկների հետ «մեծերի թեմայով» չխոսելն է: Բայց չէ՞ որ այդպիսի դաստիարակությունը հաճախ սարսափելի հետևանքների է հանդեպում:

Ինչպիսի հաճույքով ես կապտակեի նրան իր հիմար դաստիարակությունների համար: Ես կատաղությունից ինձնից պուրս էի եկել: Գոնե ճիշտ իմանայի, թե վերջուպես երբ ենք դրանցից ազատվելու: Ֆրուս վան Դաանը իսկական... Այ

թե ումից պետք է օրինակ վերցնել: Այո, օրինակ՝ ինչպիսին չպետք է լինել:

Բոլորին հայտնի է, որ նա անամոթ է, եսամուլ, հիմար, խորամանկ, ժլատ, ամեն ինչից դժգոհ: Այս տիկնոջ մասին գիրք կարելի է գրել, և ով գիտե, գուցե ես երբևէ գրեմ: Նրա արտաքին փայլը շատ շուտ չքանում է: Նա շատ սիրալիր ու քնքուշ է, հատկապես տղամարդկանց հետ, բայց այդ բոլորը միանգամայն կեղծ է: Մայրիկը գտնում է, որ նա շատ հիմար է և շարժե նրա վրա խոսքեր վատնել, Մարգոյի համար նա ոչնչություն է, Պիմն ասում է, որ նա այլանդակություն է (բառի իսկական և փոխաբերական իմաստով), իսկ ես նրան երկար գիտելուց հետո (երբեք մարդկանց մասին կանխակալ եզրակացություններ չեմ անում) եկա այն եզրակացության, որ այդ բոլոր գնահատականները ճիշտ են և որ նա դեռ հազար անգամ ավելի վատ է: Նա այնքան վատ հատկություններ ունի, որ չգիտես որից սկսես:

Ա. Ա. Ա.:

Ք. Տ. Սիրելի հասցեատիրոջը խնդրվում է նկատի ունենալ, այս նամակը գրվել է տաքացած ժամանակ, երբ իմ զայրույթը դեռ չէր մեղմացել:

Երեքշաբթի, 3-ը օգոստոսի 19-13 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Քաղաքական գործերը սպասածից ավելի լավ են գնում: Իտալիայում արգելված է ֆաշիստական կուսակցությունը: Տարբեր շրջաններում ժողովուրդը դուրս է եկել ֆաշիստների դեմ: Այդ պայքարին մասնակցում են նույնիսկ զինվորները: Ի՞նչպես կարող է այդպիսի ժողովուրդը դեռ կռվել Անգլիայի դեմ:

Մեզ մոտ արդեն երրորդ անգամ ուժեղ ռմբակոծություն եղավ: Ես ատամներս սեղմել էի և աշխատում էի «սուռյգ ձևանալ»: Ֆրու վան Դաանը շարունակ ասում է. «Ավելի լավ է ամենասուրսափելի լուծումը, քան անվերջ սպասողական

վիճակը», բայց բանից դուրս եկավ, որ նա բոլորից վախկոտ է: Այսօր առավոտյան նա աշնան տերեւի պես դողում էր, իսկ հետո առատ արցունքներ թափեց: Նրա ամուսինը (մի շաբաթ էր շուն ու կատու էին իրար հետ, նոր են հաշտվել) քնքշորեն մխիթարում էր կնոջը: Այդ սրտասուղ տեսարանից մարդ կարող էր ուղղակի զգացվել:

Հա՛, ի դեպ, կատուների մասին: Մուշին ապացուցեց, որ նրանք միայն օգուտ չեն բերում: Բոլորիս վրա էլ լու կա, և դրանց հարձակումը օրեցօր ավելի սարսափելի է դառնում: Պարոն Կոռպիտոյսը ամեն տեղ դեղին փռչի է շաղ տվել, բայց ինչպես երևում է դա լվերին բոլորովին էլ չի վնասում: Բոլորիս ջղերն էլ քայքայվել են: Հենց միայն դրանց մասին ես մտածում, ամեն տեղդ քորվում է՝ մե՛կ ձեռքդ, մե՛կ ոտքդ, մե՛կ մի ուրիշ տեղդ. ամբողջապես ցնցվում ես, պտտվում, ամենատարօրինակ պոզաներ ընդունում, փորձում ես որսալ այդ տանջող պստիկ արարածներին: Եվ ի միջի այլոց ամենափոքրիկ շարժումն անգամ ցավ է պատճառում և ամբողջ մարմինդ մի տեսակ բռնված է: Դա նրանից է, որ մենք շատ քիչ ենք զբաղվում մարմնամարզությամբ և մեզ չենք հետևում:

Ա ն ն ա:

Չորեքշաբթի, 4-ը օգոստոսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Արդեն մի տարի է ինչ մենք փակված ենք մեր ապաստարանում, և դու մեր կյանքը համարյա ամբողջովին գիտես: Ամեն բան գրելը դժվար է: Այստեղ ամեն ինչ բարդ է, և ամեն ինչ այնպես չէ, ինչպես դրսում: Որպեսզի դու մի քիչ ավելի լավ պատկերացում ունենաս, ես քեզ ժամանակ առ ժամանակ կպատմեմ մեր օր ու ապրուստի մասին: Սկզբում կպատմեմ, թե ինչպես է անցնում մեր երեկոն ու գիշերը:

Երեկոյան ժամը իննին սկսվում են աշխույժ պատրաստությունները քնելու համար: Աթոռները մոտեցնում են, վերմակն ու բարձր հանում, անկողին բացում: Ամեն ինչ տակն

ու վրա են անում: Ես քնում եմ ընդամենը մետրուկես երկարությամբ ունեցող փոքրիկ շեղվողի վրա, այնպես որ դրա մոտ պիտի աթոռներ շարել: Օրեցօր իմ փետրաները քնակը, վերմակը, բարձը և սավանը դրավում են Դուսսելի անկողինը:

Հարևան սենյակից լսվում է բնորոշ ճռուցն ու լրնգոցը՝ Մարգոն իր ծալովի մահճակալն է բացում, և դարձյալ ինչ-որ տեղից քաշվում-հանվում են բարձեր ու վերմակներ:

Կարելի է կարծել, թե վերևում ամպ է գոռում, եթե չի մանաս, որ Ֆրու վան Դասնի մահճակալն են քաշում պատուհանի մոտ: «Նորին մեծությունը» վարդազույն գիշերանոցով պառկում է քնելու պատուհանին մոտ, գիտեք ինչ, նա իր գմայլիի քթիկով պետք է շնչի միայն ամենաթափում օդունը: Ժամը իննին մոտ, Պետերից հետո, ևս դնում եմ «վանայի սենյակը» և հիմնավորապես լվացվում: Դա հաճախ որևէ լվի կյանքի գնով է կատարվում: Հետո ատամներս եմ լվանում, մաղերս փաթաթում, եղունգներս կարգի բերում և էլի ինչ-որ բաներ անում: Եվ այդ բոլորը պետք է հասցնել մոտավորապես կես ժամում:

Ինն անց կեսին արագ փաթաթվում եմ ցամքոցի մեջ և մի ձեռքումս՝ օճառը, մյուսում՝ ծամկալ, ճարմանդ, բամբակ ու մանր մունր բաներ, սպիտակեղենն էլ գրկած դուրս եմ գալիս: Բայց ինձ հաճախ ետ են վերադարձնում, պարզվում է, որ ևս իմ հիանալի սև մազերով մի լավ զարդարել եմ լվացարանը, որն, ինչպես երևում է առանձնապես դուր չի գալիս ինձից հետո մտնողին:

Ժամը տասին իջնում են քաղաքից վարդազույնները: Բարի գիշեր: Մի տասնհինգ րոպե էլ ճռուում են մահճակալները և հեծծում են ներքնակների քանդված դսպանակները: Հետո ամեն ինչ հանդարտվում է, եթե իհարկե վերևում չի բռնրկվում ամուսնական սովորական զժուռվյունը:

Տասնմեկն անց կեսին բացվում է «վանայի սենյակի» դուռը: Այնտեղից մի բարակ լույս է թափանցում, լսվում է կոշիկների քստալուտոց: Երկայն ու լայն խալաթով ներկայանում է Դուսսելը՝ նա գրասենյակում պարտապում էր Կրալերի

հետ: Մի տասը ռոպլե նա քսքստացնում է սենյակում, ինչ-որ թուղթ է խշխշացնում (էլի ուտելիք է պահում), խնամքով բացում է անկողինը, նորից կորչում է, և ղուգարանից ժամանակ առ ժամանակ կասկածելի ձայներ են լսվում:

Ժամր ԵՐԵՒՆԸ ևս սովորաբար վեր եմ կենում փոքր պահանջով: Թիթեղամանի տակ, որը ծառայում է այդ նպատակի համար, մի փոքրիկ ուտինի կտոր է դրած, որովհետև հանկարծ կարող է կաթել: Նստելով սաղարհում եմ շնչել՝ թիթեղամանի մեջ այնպես բարձր է կլկլում, ոնց որ գետաքարերի վրայով առվակ հոսի: 'Իրանից հետո սպիտակազգեստ մի անձնավորություն (Մարգոյի մշտական ծիծաղի առարկան. «Քո գիշերանոցը այնքան էլ պատշաճ տեսք չունի») արագ մըտնում է վերմակի տակ:

'Դեռ մոտ քառորդ ժամ ականջ եմ դնում գիշերային շըրշյունին: Նախ՝ հո գող չի՞ մտել, ապա՝ ի՞նչ են ասում իմ վերևի, պատի ետևի և կողքիս հարևանները: 'Իրանից կարելի է եզրակացնել նրանցից յուրաքանչյուրի բնավորության մասին: Մի մասը խորն են քնում, մյուսները միայն ննջում են: 'Իս այնքան էլ հաճելի չէ, հատկապես եթե արթուն է մնում Դուսսելը: Սկզբում լսվում է հեծկլտոց՝ ոնց որ ձուկը բերանով օդ կուլ տա, և այդպես մի տասն անգամ: Հետո շփշփոց է լսվում՝ նա շրթունքներն է լիզում: Այդ ժամանակ նա շուռումուռ է գալիս մահճակալի վրա, ցնցվում է, բարձի տեղն է փոխում, մինչև որ հարմար դիրք է ընդունում: Այս ամբողջ պործողությունը կրկնվում է իրար ետևից, ամենաքիչը մի երեք անգամ, մինչև որ սիրելի բժիշկը ընկյմվում է քնի մեջ:

'Գիշերները ժամր մեկից չորսն ընկած ժամանակամիջոցում կրակում է հրետանին: Քունս պիսիս վեր եմ թռչում անկողնուց: Նրբեմն երազում տնկառնոն բայերն եմ տեսնում կամ «վերելիների» դժուրությունները: Այդպիսի դեպքերում ևս հետո եմ միայն պիսի ընկնում, որ ինձ հաջողվել է քնել ոմբակոծության ժամանակ: Բայց սովորաբար ևս վեր եմ թռչում, բարձն ու թաշկինակս վերցնում, հագնում եմ խալաթս ու հոգաթուփերս և արագ վազում եմ հայրիկի մոտ պաշտպանություն պանելու, ինչպես դրում է Մարգոն իմ անվանակոչությունը նվիրած բանաստեղծության մեջ:

Գրոհն է հանկարծ մեզ տեղից հանում,
Սիրուն աղջկան քնել չի թողնում:
Աղջկա գույներ թռչում է մեկ էլ,
Նա շտապում է իր հորը գրկել:

Հենց որ ես մտնում եմ հայրիկի մոտ, վախս անցնում է, եթե միայն ումբակոծությունը այնքան էլ սարսափելի չի լինում:

Յոթին ֆառորդ պակաս. դո՛ւ՛ն՛, Վերևում զրնգաց զարթուցիչը: Չլիսկ՝ գլխին տվին: Ֆրու վան Դսանը կանգնեց: Վեր է կենում նրա ամուսինը, մենք լսում ենք նրա ձայնը, նա բաց է թողնում ջուրը և առաջինը մտնում «վաննայի սենյակ»: Կես ժամից հետո նրան փոխարինում է Դուսսելը: Վերջապես ես մենակ եմ: Բարձրացնում եմ քողարկող վարագույրները, և մեզ մոտ, ապաստարանում սկսվում է նոր օրը:

Ա Ն Ա:

Հինգշաբթի, 5-ը օգոստոսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր ես քեզ կպատմեմ, թե ինչ է կատարվում մեզ մոտ, երբ գրասենյակում ճաշի ընդմիջում է լինում:

Տասներկուսն անց կես: Մեր ամբողջ առնետային բույնը թեթևացած շունչ է քաշում, հալաքարտիկները վերջապես գնացին: Վերևում փոշեծծիչի ձայն է լսվում. դա ֆրու վան Դսանն է քնքուշ հոգասարությունը իր «թանկարժեք» խալին մշակում: Մարգոն գիրքը թևի տակը դրած գնում է իր բթամիտ աշակերտ Դուսսելի մոտ հոլանդերեն պարապելու: Պիմը իր սիրելի Դիկկենսի հետ քաշվում է մեկուսի մի անկյուն, որպեսզի հաճույքը վայելի առանց կողմնակի արգելքների: Մայրիկը գնում է վերև օգնելու աշխատասեր տանտիրուհուն, իսկ ես գնում եմ «վաննայի սենյակը» հավաքելու և մի քիչ ինձ կարգի բերելու:

Մեկին ֆառորդ պակաս: Մեկը մյուսի ետևից մեզ մոտ են բարձրանում՝ Վան Սանտենը, Կոոպիտյսը կամ Կրալերն ու էլլին: Սովորաբար զալիս է և Միպը:

Շամբ մեկին: Շունչներս պահած լսում ենք Քի-բի-սիի վերջին լուրերը: Դա միակ պահն է, որ ապաստարանի բնակիչները շեն հակաճառում. խոսում է նա, որին նույնիսկ վաս Դաանն էլ չի կարող առարկել:

Մեկն անց ֆառուդ, Թեթն նախաճաշ, Ամեն մեկը մի ափսե ապուր է ստանում, իսկ երբեմն էլ որևէ խորտիկ, եթև կա: Խենկ վան Սանտենը հաճույքով տեղավորվում է բուզմոցին, թերթը ձեռքին, կատուն կողքը նստած, սեղանին ապուրի ափսեն դրած. մի խոսքով հաճելի է: Պարոն Կոռպխոյսը պատմում է քաղաքի նորություններից: Նա հրաշալի տեղեկություններ տվող է: Դոփ-գոփ աստիճաններով վազում է Կրալերը. ընդհատումներով թակում է դուռը և ներս մտնում՝ ձեռքերը շփելով: Նա մեկ ուրախ է ու աշխույժ, մեկ մոայլ ու լուռ, նայած տրամագրություն:

Երկուսին ֆառուդ պակաս: Հյուրերը հրաժեշտ են տալիս, և նորից ամեն մեկն իր գործին է անցնում: Մայրիկն ու Մարգոն ամաններն են լվանում: Վան Դաանները գնում են քնելու, Պետերը ծկում է իր հյուղակը, հայրիկը պառկում է մի քիչ նինջն առնելու, Դուսսելը նույնպես, իսկ ես կարդում եմ կամ գրում: Սա օրվա ամենալավ ժամն է: Բոլորը քնում են և դրա համար էլ ինձ ոչ ոք չի խանգարում:

Դուսսելը երազում համով բաներ է տեսնում. դա երևում է նրա դեմքից: Բայց ես ժամանակ չունեմ նրան երկար նայելու. ժամանակն արագ է թռչում, իսկ ժամը հինգին այս բժախնդիր մարդը հոգիս կհանի ու կպահանջի, որ ես սեղանն ազատեմ:

. Ա ն ն ա :

Շաբաթ, 7-ը օգոստոսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մեր կյանքի նկարագրությունը ժամանակավորապես ընդհատվում է: Մի երկու շաբաթ առաջ ես սկսեցի պատմվածքների հորինել: Դրանք այնպիսի հաճույք են պատճառում ինձ, որ «իմ գրչի դավալները» արդեն բավականին շատացել են:

Եւ խոստացել էմ քեզ անկեղծ ու ազնվաբար պատմել իմ բոլոր ապրումները, և դրա համար էլ ես շատ եմ ուզում իմանալ քո կարծիքը՝ իմ պատվածքները դուր կգա՞ն երեսնաներին:

Կ Ի Ս Ա

Կիսան մեր հարևանի աղջիկն է՝ Լավ եղանակին նա խաղում է պարտեզում և ես պատուհանից տեսնում եմ նրան: Կիրակի օրերը նա բալագույն թավշե շոր է հագնում, մյուս օրերը՝ կապույտ շալե: Նա վուշի նման մազեր ունի, ամուր հյուսած ցցված ծամեր և փայլուն երկնագույն աչքեր: Նրա մայրը շատ լավն է, բայց հայրիկ չունի: Մայրիկը լվացարարուհի է, ցերեկները նա հաճախ գնում է տանտիրուհիներին օգնելու, երբ նրանք շատ գործ են ունենում: Ծրեկոներն էլ ստիպված նա ուրիշների լվացքն է անում, և հետո մինչև գիշեր լվացք է փռում, վերմակներ է թափ տալիս, հագուստ է մաքրում:

Կիսան վեց քույր ու եղբայր ունի: Մեկը, որ հաստիկ է ու կարճ՝ իսկական լալկան է: Երբ մայրը երեխաներին կանչում է քնելու, նա միշտ աշխատում է թաքնվել քրոջ փեշի տակ: Կիսան մի կատվի ձագ ունի՝ սև, ոնց որ նեգր: Աղջիկը շատ է հոգում իր կատվի մասին և ամեն երեկո կանչում է «Կիս-կիս-կիս»: Դրա համար էլ աղջկան «Կիսա» են ասում. նրա իսկական անունը ուրիշ է, բայց այդ անունը նրան շատ է սաղում:

Դրանից բացի Կիսան երկու հատ էլ ճագար ունի՝ սպիտակ և դարչնագույն: Նրանք այնպես հետաքրքիր են թռչկոտում պարտեզում՝ հոպ-հոպ, իսկ երբեմն էլ վազում են մինչև շեմքը: Երբեմն Կիսան իրեն վատ է պահում, ինչպես բոլոր երեխաները, բայց դա լինում է միայն այն դեպքում, երբ նա դժուրում է եղբայրների հետ: Պահ, ինչքան է շարունում՝ բոլորին դնքսում, ոտքով խփում, նույնիսկ կծում է: Բայց նրանք երկար չեն կուլում՝ եղբայրները տեսնում են, որ Կիսան իրենցից ուժեղ է:

«Կիսա՛, գնա խոնավ», — բղավում է մայրը: Կիսան ու-

կանջներն ամուր փակում է, հետո նա մորն ասում է, որ ոչինչ չի լսել, ստացվում է, որ չի խաբում: Ծիշտն ասած, Կիսան տանել չի կարող խանութ վազելը, բայց սուտ խոսելն, իհարկե, լավ բան չէ: Կիսան երբեք չի խաբում, դա իսկույն երեւում է նրա երկնագույն պարզ աչքերից:

Մեծ եղբայրը՝ Պետերն արդեն տասնվեց տարեկան է, նա վարպետի մոտ որպես աշակերտ է աշխատում: Պետերը մի քիչ փքվում է և սիրում է հրամայել կրտսեր քույրերին ու եղբայրներին: Բայց Կիսան վախենում է նրան մի բան ասել: Նա շատ դյուրագրգիռ է, Կիսան դա իր մաշկի վրա է զգացել: Բայց Կիսան գիտի, որ եթե ավագ եղբորը լսի, նա իրեն կոնֆետ կտա, իսկ նա քաղցր շատ է սիրում, կրտսեր քույրերն ու եղբայրներն էլ են սիրում:

Կիրակի օրերը, երբ զանգերը բարձր, բերկրալի ղողանջով մարդկանց հրավիրում են աստծո տաճարը աղոթելու, մայրը բոլոր հրեխանների հետ միասին գնում է եկեղեցի: Կիսան աղոթում է իր հոր համար, որին տերը երկինք տարավ, և մոր համար, որպեսզի աստված նրան առողջություն ուղարկի: Հետո բոլորը միասին գնում են զբոսանքի: Կիսան ամբողջ շաբաթը անհամբեր սպասում էր այդ զբոսանքներին: Նրանք գնում են որևէ պուրակ, իսկ երբեմն էլ կենդանաբանական այգի: Բայց այնտեղ նրանք գնում են միայն սեպտեմբերին, երբ տոմսերն ավելի էժան արժեն, կամ Կիսայի ծննդյան օրը, եթե նա մորը խնդրում է: Դա համարվում է նվեր, որովհետև նրա մայրը թանկ նվերներ առնելու համար փող չունի:

Երբեմն ծանր աշխատանքից հետո մայրն այնպես է հոգնում, որ նույնիսկ լաց է լինում: Կիսան մխիթարում է և խոստանում, որ երբ մեծանա, նրան կնվիրի ամեն ինչ, ինչ որ ինքը երազում է: Լավ կլինի, որ մարդ իսկույն մեծանա, մտածում է աղջիկը, փող աշխատի, դեղեցիկ շորեր գնի և քաղցր-րեղեններ փոքրերի համար, ինչպես Պետերն է անում: Բայց դրա համար նա դեռ շատ պիտի սովորի, երկար ժամանակ դպրոց հաճախի, Հետո մայրը մտածում է նրան տնավարության դպրոց տալ, բայց աղջիկը բոլորովին չի ուզում այնտեղ գնալ: Չի գնա նա տներում ծառայելու Ավելի լավ է աշ-

խատել գործարանում, ինչպես այն հիանալի աղջիկները, որոնք ամեն օր իրենց տուն մոտով են անցնում: Գործարանում շատ մարդիկ կլինեն. այնտեղ մարդիկ կլինեն, որոնց հետ կարելի է խոսել: Իսկ Կիսան այնպե՛ս է սիրում զրուցել: Դրպարոցում նրան նույնիսկ անկյուն են կանգնեցնում դրա համար, որ նա շաշանակի պես անընդհատ խոսում է: Բայց նա լավ է սովորում: Կիսան շատ է սիրում իր ուսուցչուհուն: Նա այնպես խելացի է ու գեղեցիկ: Երևի շատ դժվար է ուսուցչուհու նման լինել, բայց, գուցե, Կիսան մի քիչ կնմանվի նրան: Մայրը միշտ ասում է, եթե աղջիկը շատ բան իմանա՝ չի ամուսնանա, իսկ Կիսան ամենևին էլ դա չի ուզում: Նա ուզում է, որ ինքը երեխաներ ունենա, բայց ոչ այնպիսիք, ինչպիսիք իր կրտսեր եղբայրներն ու քույրերն են: Նրա երեխաները գեղեցիկ ու լավը կլինեն: Եվ նրանք կունենան ոչ թե ճեփ-ճեթմակ ծամեր, այլ հիանալի սև խուպուպիկներ: Ինչպես ազնվականների երեխաները: Եվ ոչ մի պեպես: Նա ինքը անշափ շատ պեպեն ունի: Բայց նա ավելի քիչ երեխաներ կունենա, քան իր մայրը:

Երկու-երեքը միանգամայն բավական է: Բայց դրան դեռ երկար պետք է սպասել, մինչև որ նա գոնե երկու անգամ մեծանա:

— Աղջիկս, — ձայն է տալիս մայրը, — գնա քնիր, շո՛ւտ: Որտե՞ղ էիր, դարձյա՞լ երազում էիր:

Կիսան կամաց հառուչում է... Այնքան լավ է ապագայի մասին երազելը:

Կ ա տ ր ի ն կ ա

Մի արևոտ օր Կատրինիկան դյուղական խրճիթի առջև, մեծ քարին նստած ինչ-որ բան էր մտածում: Նա փոքրիկ, խաղաղ մի աղջիկ էր, դյուղական կուպիտ գոգնոցը հագին: Ոչ ոքի չէր ասում, թե ինչի մասին է մտածում: Երբեք ոչ ոքի հետ չէր կիսվում, շատ թախծոտ էր ու լուակյաց: Նա ընկերուհի չունեւր, դժվար թե որե՛կ մեկը նրա հետ ընկերություն աներ: Մայրը նրան հրաշք էր համարում: Եվ Կատրինիկան ինքն էլ զգում էր, որ նման չի մյուս երեխաներին: Նրա հայրը, որ իս-

կապան գյուղացի էր, շատ գործեր ունեւր և նույնիսկ միակ աղջկանով գրադվելու ժամանակ շէր ունենում: Կատրինկան ինքնագլուխ էր: Բայց նա սովոր էր մենակ լինելու, և դա նրան բոլորովին շէր խանգարում:

Բայց ահա ամառվա այդ օրը նա խոր հառաչեց, նայելով տան ետեւի մարգագետինին: Կով կիներ, որ ինքն էլ վազվզեր աղջիկների հետ: Այ թե ինչպես են հագնվում նրանք, ինչպես բարձր են ծիծաղում, երևի նրանք ուրախ են: Ահա նրանք վազում են այստեղ, մոտենում են... Գուցե նրանք իր ետեւի՝ են գալիս: Ինչ զզվելին են՝ եկել են իր վրա ծիծաղելու: Նրանք ծաղրում են իրեն, նա հեռվից լսում է նրանց ճիւղերը. «Ալարկո՛տ, ալարկո՛տ»: Ախ, ինչքան չի սիրում նա այդ նողկալի անունը: Իսկ աղջիկները ավելի ու ավելի բարձր են բղավում: Ցավալի է: Տուն կվազեր, բայց այդ դեպքում ավելի շատ կծիծաղեին... Խեղճ աղջիկ, դեռ դու կյանքում քեզ շատ մենակ կզգաս, շատ կնախանձես ուրիշ աղջիկների:

— Կատրինկա, տուն արի, ճաշում ենք:—Աղջիկը խոր շունչ է քաշում, բայց վախենալով մորից, նա դանդաղ բարձրանում է:

— Տես, թե մեր աղջիկն ի՞նչ ուրախ տեսք ունի: Այո, սիրալի՛ր է մեր աղջիկը,—բացականչում է մայրը, Կատրինկային տեսնելով, որ սենյակ է մտնում սովորականից ավելի խոժոռված դեմքով:

— Լեզուդ կա՞յ է ընկել, ի՞նչ է,—դայրացած բղավում է մայրը: Մոր ձայնը ավելի դաժան հնչեց, քան ինքը կուղեր: Բայց աղջիկը բոլորովին նման շէր ուրախ, կյանքով լի երեխայի, ինչպիսին երազում է ամեն մի մայր:

— Ի՞նչ, մայրիկ,—հարցրեց աղջիկը հազիվ լսելի ձայնով:

— Շատ լավն ևս, բայն շունեմ ասելու: Ամբողջ առավոտները կորչում ևս, գործից գլուխդ ազատում: Ո՞րտեղ էիր էլի թրև գալիս:

— Մեր տան մոտ էի...—Կատրինկան զգում էր, թե ինչպես են բառերը խեղդում կոկորդը: Բայց մայրը աղջկա շփոթությունը յուրովի հասկացավ և սկսեց դարձյալ հարցուփորձ

անել, — կարո՞ղ ես կարգին պատասխանել: Շարունակ ալարում է պատասխան տալուց, հնարավոր չի սրան դիմանալ:

Հսելով այդ ատելի մականունը հիշեցնող բառը, Կատրինական չկարողացավ իրեն զսպել և սկսեց լաց լինել:

— էլի ի՞նչ պատահեց: Այ քեզ վախկո՞տ: Չե՞ս կարող պարզ ասել, թե ամբողջ առավոտը ո՞րտեղ ես քարշ եկել: Թաքցնո՞ւմ ես, հա՛:

Բայց աղջիկը ոչինչ չկարողացավ պատասխանել՝ արցունքները խեղդում էին նրան: Հանկարծ վեր թռավ տեղից, ամուռը շուտ տալով և լաց լինելով վազեց դեպի ձեղնահարկ: Այնտեղ նա մտավ անկյունը և ընկավ պարկերի վրա, երկար ժամանակ այնպես դառնորեն արտասովեց, որ սիրտը քիչ էր մնում պայթի: Ուսերը թոթվելով մայրն սկսեց սեղանը հավաքել: Նա սովորել էր աղջկա տարօրինակություններին: Շարունակ ինչ-որ հիմար արարքներ՝ ավելի լավ է աղջկան հանգիստ թողնել: Միևնույն է, նրանից ոչինչ դուրս չի քաշի, իսկ որ մի բան է լինում՝ արցունքները պատրաստ են: Եվ որտեղի՞ց է գլուղացու ընտանիքում այդպիսի աղջիկ ծնվել: Չէ՞ որ արդեն նա 12 տարեկան է:

Ձեղնահարկում Կատրինկան մի քիչ հանգստացավ: Հիմա նա կգա մոր մոտ և կասի, որ նստել էր քարի վրա՝ և վերջ, իսկ տանը ինչ-որ չի արված՝ հիմա կանի: Այդ դեպքում մայրը կտեսնի, որ նա բոլորովին էլ աշխատանքից չի խուսափում: Իսկ եթե մայրը հարցնի, թե ինչո՞ւ է նա ամբողջ առավոտը նստել քարին և մատը մատին չի խփել, Կատրինական կբացատրի, որ իրեն անհրաժեշտ էր մի շատ կարևոր բանի մասին մտածել: Իսկ երեկոյան կգնա ձու ծախելու և մոր համար նոր մատնոց գնելու՝ գեղեցիկ, արծաթե մատնոց, հիանալի, փայլուն: Իր փողը կբավականացնի դա առնելու համար: Եվ մայրը կհասկանա, որ նա բոլորովին էլ ալարկոտ չի: Այդ ժամանակ Կատրինկան դարձյալ սկսեց մտածել: Թե ինչպես ազատվի այդ սարսափելի մականունից, և ահա թե ինչ որոշեց. մատնոցի փողից ինչ որ ավելանա նա խաչնութից թղթե մի մեծ սուպրակ կոնֆետ կառնի և վաղը դպրոցում կհյուրասիրի բոլոր աղջիկներին: Դրանից հետո նրանք կսիրեն իրեն, խաղի կկանչեն: Եվ բոլորը կտեսնեն, որ նա

մյուսներից վատ չի, և ոչ ոք նրան այլևս ալարկոտ չի անվանի:

Կատրինկան վախվխելով սկսեց իջնել ձեղնահարկից: Բայց երբ մայրը նրան հանդիպեց ներքևում և հարցրեց. «Հը՞, արցունքներդ չորացա՞ն» — նա ուժ չունեցավ ասելու, թե ինքը որտեղ էր կորել առավոտյան: Դրա փոխարեն նա սկսեց արագ-արագ պատահանները մաքրել, որպեսզի մինչև մութն ընկնելը վերջացնի:

Արևն արդեն մայր էր մտնում, որ Կատրինկան ձվերով լի զամբյուղը վերցրեց ու ճամփա ընկավ: Նա մի ամբողջ կես ժամ վաղեց մինչև հասավ առաջին գնորդին, որը նրան սպասում էր տան մուտքի մոտ՝ ճենապակյա խոր ամանը ձեռքին:

«Տուր ինձ, խնդրում եմ, մի տասնյակ», — քնքշորեն ասաց նա: Կատրինկան հաշվեց տասը ձուն, հրաժեշտ տվեց և դժաց առաջ: Մի երեք քառորդ ժամ հետո զամբյուղը դատարկվեց, և աղջիկը գնաց խանութ, որտեղ ամեն տեսակի ապրանք էին վաճառում: Այստեղ նա մի գեղեցիկ մատնոց գնեց և մի տոպրակ կոնֆետ, այդ բոլորը դրեց զամբյուղը և գնաց:

Կես ճանապարհին, նա հեռվից երկու աղջիկների նկատեց՝ նրանց, որոնք առավոտյան ծիծաղել էին իր վրա: Նա ուղեց թաքնվել, բայց սրտի բաբախունով գնաց նրանց կողմը:

«Հալա տես, ալարկոտն է գալիս: Ալարկո՛տ: Խելա՛ռ»:

Կատրինկան վախից գունատվեց: Բոլորվին վախեցած, նա շփոթությունից աղջիկներին մեկնեց թղթե տոպրակի կոնֆետը: Նրանցից մեկը արագ նրա ձեռքից խլեց տոպրակը և սկսեց վաղել: Մյուսն էլ վաղեց նրա ետևից, բայց մինչև թաքնվելը շուտ եկավ և Կատրինկային լեզու ցույց տվեց:

Վշտից գլուխը կարցրած, Կատրինկան ընկավ ճանապարհի խոտերի վրա և սկսեց արտասվել, արտասվել մենակութունից և անդորոթյունից, մինչև որ բոլորովին հալից ընկավ: Արդեն մութն ընկել էր, որ նա վերցրեց շուտ եկած զամբյուղն ու դանդաղ քայլեց դեպի տուն...

Իսկ ճամփեւորի խոտերի մեջ փայլիլում էր արծաթե մատնոցը:

Ա Ն Ն ա:

Սիրելի Քիտաի.

Այնուհետև քեզ կպատմեմ, թե ինչպես է ընթանում մեր օրը:

Ճաշ: Պարոն վան Դաանը բացում է հանդեսը:

Ամեն բան նրան առաջինն են մասուցում և նա յուրաքանչյուր ճաշատեսակից իր համար հիմնավոր բաժին է վերցնում... Եթե իր ճաշակով է: Բոլորի հետ խոսում է, ամեն ինչի խառնվում, հանգամանորեն խոսում է ամեն առիթով, և, եթե իր կարծիքն ասի, նրան հակառակը համոզել հնարավոր չի: Վայ նրան ով կհամարձակվի հակաճառել: Նա սկսում է կատվի պես ֆշշացնել, և եթե որևէ մեկը մի անգամ ճաշակել է դա, մյուս անգամ, անպայման կզգուշանա: Նա միշտ ինքը ճիշտ է, միշտ ամեն ինչ ինքն ավելի լավ գիտի, քան ուրիշները: Ոչինչ չես կարող ասել, նա աշխարհ տեսած մարդ է, բայց նրա մեծամտությունը ահռելի է:

Նրա տիկինը: Ավելի լավ է նրա մասին լռեմ: Նրան նույնը զգվելի է՝ մանավանդ, երբ վատ տրամադրություն մեջ է լինում: Ըստ էության «բանավեճերի» մեծ մասի գլխավոր մեղավորը ինքն է, թեև նա դրանց համարյա չի մասնակցում, աստված ազատի: Նրա հետ վիճել ոչ ոք չի համարձակվում, բայց միշտ նա է լինում «բանավեճերի» հեղինակը: Մեկին մյուսի դեմ զրգոելու վարպետ է: Գլխավորապես մայրիկ Ֆրանկի և Աննայի դեմ: Մարգոյի և հայրիկի ոտքի տակ քանդելը այդքան հեշտ չի՝ առիթ չկա:

Սեղանի շուրջը ֆրու վան Դաանն էլ իրեն չի կորցնում, թեև նա հնարում է, թե իբր իրեն զրկում են: Ամենահաճելի մեծ կարտոֆիլները, ամենահամով կտորները և ընդհանրապես ամենալավ բաները նրանը պիտի լինի: Ահա նրա նշանաբանը: Կթոցնի ամենալավ կտորը, իբրև թե ոչինչ չի եղել՝ գե մյուսներին էլ բաժին կա: Այդ ընթացքում նա անընդհատ շաղակրատում է: Նրա համար կարևոր չի, թե որևէ մեկը լսում է իրեն, որևէ մեկին հետաքրքրում է իր կարծիքը: Նա համոզված է, որ իր յուրաքանչյուր խոսքը՝ ոսկու կշիռ ունի և մյուսներին շատ մեծ բավականություն է պատճառում:

Կոկետորեն ժպտալով, նա ամենագետի տեսքով գլուխ է

տանում իր խորհուրդներով, մայրաքաղաք բոլորին խրատում է և համոզված է, որ բոլորն իրեն սիրում են: Իսկ ավելի մոտիկից նայելու դեպքում, պարզ է, որ նրա մեջ առանձնապես ոչինչ չկա:

Աշխատասիրություն՝ մեկ, ուրախ բնավորություն՝ երկու, կոկետություն՝ երեք, բացի այդ ձգված է ու հավաք. ահա ձեզ Պետրոսեւա վան Դաանը:

Մեր սելանի երրորդ հաբեանը: Նրա ձայնը համարյա չի լսվում: Պարոն վան Դաան-կրտսերը շատ ավելի լուռ է մնում և իր վրա ուշադրություն չի գրավում:

Նրա ստամոքսը՝ պարզապես Դանաիդի տակառ է. կուշտ ուտելուց հետո, երբ արդեն աներեւակայելի քանակությամբ կերակուր է «ճխտել», նա ամենալուրջ տեսքով ասում է, թե դեռ այդքան էլ կարող էր ուտել:

Թիվ չորրորդ՝ Մարգո: Քիչ է խոսում, թռչունի պես է ուտում: Միակ բանը, որ նա ընդունում է, դա բանջարեղենն ու միրգն է: «Երեսառած է»,—այդպիսին է վան Դաանների կարծիքը: «Նա թարմ օդի և զբոսանքի կարիք ունի»,—զրտնում ենք մենք:

Մայրիկը: Կավ է ուտում, խոսում է շատ ու հաճույքով: Նրա մասին ոչ ոք չի ասի. «Տանտիրուհի»,—ինչպես դա սիրում է իր նկատմամբ ընդգծել ֆրու վան Դաանը: Բայց ինչո՞ւմն է տարբերությունը: Նրանում, որ տիկինը պատրաստում է, իսկ մայրիկը ստիպված կաթսաներն է մաքրում ու ամանները լվանում:

Թիվ վեցերորդ և թիվ յոթերորդ: Հայրիկի և իմ մասին առանձնապես չեմ ծափալվի: Պիմը բոլորից համեստն է: Նա առաջին հերթին անպայման կնայի, մյուսներին էլ կբավականացնի արդյոք: Երբևս նրան որևէ բան պետք չի, ամենալավ բաները՝ երեխաներին: Նա բարության և մեծահոգության տիպար է... իսկ նրա կողքին ես ամբողջովին ներվերի կծիկ եմ:

Իծիշկ Դուսսել: Ուտելիքը վերցնում է առանց նայելու: Ուտում է լուռ: Եթե անպայման պետք է զրուցել, ուրեմն միայն ուտելիքի մասին՝ համենայն դեպս ոչ մի կոնֆլիկտ չի ծագում, ծայրահեղ դեպքում՝ մեկնումեկը մի քիչ պալթենում

է: Նա կարող է աներևակայելիորեն շատ ուտել և երբեք ոչ մի բանից չի հրաժարվում՝ նրա համար միևնույն է՝ կերակուրը համալ է թե ոչ: Տաբատը չափից ավելի է վեր ձգում, միշտ մի կարմիր կարճ կուրտկա կա հագին և գիշերային սև կոշիկներ, քթին եղջյուրն շրջանակով մուգ ակնոց: Այդ տեսքով նա բազմում է մեր ընդհանուր գրասենդանի և ճաշի սենդանի մոտ, ցերեկը պառկում է մի քիչ քնելու և գնում իր սիրած տեղը՝ զուգարան:

Օրը երեք, չորս և նույնիսկ հինգ անգամ մեղնից ուրէ մեկը անհամբեր դոփում է զուգարանի դռան առջև, մի ոտքից մյուսին կանգնելով և զգալով, որ այլևս ուժ չկա սպասելու: Դու կարծում ես դա նրան գոնե մի քիչ հուզում է: Բոլորովին: Ութն անց քառորդից մինչև ութն անց կես, տասներկուսն անց կեսից մինչև մեկը, երկուսից մինչև երեքն անց քառորդ, չորսից մինչև չորսն անց քառորդ, վեցից մինչև վեցն անց քառորդ և տասնմեկն անց կեսից մինչև տասներկուսը նա նստում է այնտեղ, ոնց որ ժամացույցով նշված ժամեր լինեն, և իր կարգ ու կանոնից երբեք ետ չի կանգնում, նույնիսկ եթե դռան ետևից աղիողորմ ձայն լսի, որ նախազգուշացնում է մոտակա աղետի մասին:

Թիվ իննեօրդ: Թեև մեր ընտանիքի թվին չի պատկանում, բայց այնուամենայնիվ նա մեզ հետ սեղան է նստում և հաճախ է լինում մեր տանը: Էլլին շատ լավ ախորժակ ունի, նա չմահավան չի, բոլորն ուտում է առանց մնացորդի: Ինչ որ տաս նա կուրախանա, և դա մեզ մեծ հաճույք է պատճառում: Նա միշտ սիրալիր է, պատրաստակամ, հաճելի, միշտ լավ տրամադրություն մեջ է, հիանալի բնավորություն ունի:

Ա. Ա. Ա.:

Երեքշաբթի, 10-ր օգոստոսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Նոր միտք: Սեղանի շուրջը ես հիմա ավելի շատ ինքս ինձ հետ եմ խոսում, քան ուրիշների, և դա երկու առավելություն ունի: Նախ, բոլորը խիստ դժ են, որ ես այնքան էլ շատ չեմ

խոսում, երկրորդ, որ ես կարող եմ չհուզվել նրանց դատողություններից: Սովորաբար ինձ թվում է, որ նրանք դատարկ բաներ են խոսում, իսկ իմ սեփական կարծիքը, իհարկե, ճիշտ եմ համարում: Բայց ավելի լավ է մարդ դա իր մեջ պահի: Նույն բանն եմ անում, երբ սեղանին որևէ կերակուր են բերում, որը ես տանել չեմ կարող: Ես ինձ ներշնչում եմ, որ դա շատ համուժ է, ուտում եմ ախարժակով և անկակա՞տելի վերջացնում բոլորը: Առավոտյան երբ պետք է վեր կենալ (իսկ դա այնքան էլ հաճելի չէ), անկողնուց վեր եմ թռչում և ինձ ասում. «Հապա փորձիր պառկել»: Արագ վերացնում եմ «քողարկումը», թարմ օդ եմ շնչում և կարծես թե բոլորովին քունս չի տարել: Իսկ երբ սկսում եմ անկողինը հավաքել, այլևս անկողինն ինձ չի ձգում:

Գիտե՞ս մայրիկն ինչ է ասում իմ մասին. «Քեզ համար թատրոնն ես»: Ծիծաղելի է, չէ՞:

Անցյալ շաբաթ օրվանից մենք այլևս ճիշտ ժամանակի գաղափար չունենք. մեր սիրելի, հավատարիմ զանգը Վեստերտուրմից ինչ-որ տեղ են տարել, երևի, թնդանոթ են ձուլում: Հիմա մենք երբեք չենք կարողանում ճիշտ իմանալ, թե ժամը քանիսն է: Հուսով եմ, որ դրա փոխարեն մի բան կմտածեն, որպեսզի հնարավոր լինի ժամանակը ստուգել և որպեսզի ամբողջ շրջապատը չկարոտի մեր սիրելի զանգի ձայնին, որին մենք այնքան ընտելացել ենք:

Ուր որ գնում հմ, վերև կամ ներքև, բոլորը զարմացած նայում են ոտքերիս, ես հիանալի նոր կոշիկներ ունեմ: Միպը դրանց քսանյոթ ու կես գուլդեն է վճարել, որպես «հագածի»: Կոշիկները մուգ-կարմիր գույնի են, զամշից, բավականին բարձր կրունկով: Քայլում եմ ոնց որ փայտե ոտքերով, և այլևի բարձրահասակ հմ երևում, քան կամ: Երեկ ինձ համար դժբախտ օր էր: Օրն սկսվեց նրանով, որ հաստ ասեղը մեծ մատս մտավ այն էլ բութ ծայրով: Հետևանքը եղավ այն, որ ստիպված Մարգոն իմ փոխարեն մաքրեց կարտոֆիլը: Հետո ճակատս այնպես կսլավ պահարանի դռանը, որ քիչ մնաց զխիվայր ընկնելի: Եվ քանի որ դժոխային աղմուկ բարձրացավ, ինձ էլ մի լավ շշպոնցին, ես չկարողացա նույնիսկ սառը թրջոց դնել, որովհետև ջուր վերցնել չէր կարելի: Հիմա

աջ աչքիս վրա մի մեծ ուռուցք կա: Ի լրումն այդ բոլորի՝
ոտքիս փոքր մատը փոշեծծիչով ճխլեցի, բայց ես այնքան էի
զրադված իմ ցավերով, որ դրա վրա ոչ մի ուշադրություն
չդարձրի: Եվ իզուր՝ հիմա վերքի մեջ կեղտ է լցվել ու ստիպ-
ված ոտքս վիրակապով փաթաթել են... և ես իմ հիանալի
նոր կոշիկները հաղնել չեմ կարող:

Դուսսելը քիչ մնաց ուղղակի մեզ մահվան վտանգի են-
թարկելու նա Միսի միջոցով (որն ունշուշտ ոչ մի բանի մա-
սին գաղափար չի ունեցել) արդելված գիրք էր պատվիրել՝
Պամֆլետ Հիտլերի և Մուսսոլինիի մասին: Կարծես դիտմամբ,
այդ առավոտյան Միսի վրա հարձակվում է էսեսական մի
մոտոցիկլետ: Միայն կատաղում է ու բղավում. «Նզովյալ ա-
նասուններ», Բայց բարեբախտաբար ամեն ինչ անցնում է և
նա բարեհաջող թողնում հեռանում է: Մտածելն անգամ սար-
սափելի է, ինչ կլինեն, եթե նրան ոստիկանատուն տանեին:

Ա Ն Ն Ա:

Չորեքշաբթի, 18-ը օգոստոսի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր ես քեզ կնկարագրեմ մեր ամենօրյա կենցաղային
պարտականություններից մեկը՝ կաբտոֆիլ մաքրելը:

Մեզնից մեկը լրագրեր է բերում (կճեպների համար),
մյուսը՝ դանակներ (ընդ որում, իհարկե, որը լավ է, իրեն է
վերցնում), երրորդը՝ կաբտոֆիլ, չորրորդը՝ ջրով լցված մեծ
կաթսա:

Պարոն Դուսսելը գործի է անցնում: Թեև նա առանձնա-
պես լավ չի մաքրում, բայց արագ է անում՝ կաբտոֆիլները
թափվում են մեկը մյուսի ետևից, իսկ ինքը մեկ աջ է նա-
յում, մեկ ձախ, տեսնի թե բոլո՞րն են այդպես անում, ինչ-
պես ինքը: Պարզվում է՝ ոչ:

«Աննա, տես ես ոնց եմ բռնում դանակը, կլպում եմ վե-
րևից ներքև, չէ, այդպես չէ, այ թե ինչպես պետք է անել»:

«Բայց այսպես ինձ համար ավելի հուրմար է», — վախվը-
խելով առարկում եմ ես:

«Բայց այսպես ավելի լավ է, հավատա ինձ, Իսկ ընդհանրապես ինձ համար միևնույն է, արա, ինչպես գիտես»:

Աշխատանքը շարունակում ենք: Խեթ-խեթ նայում եմ հարեանիս: Նա հանդիմանաբար օրորում է գլուխը՝ քստ երեվոյթին, իմ հասցեին, բայց էլ ուրիշ բան չի ասում: Ես դարձյալ գործի եմ սնցնում, հետո նայում եմ հայրիկին՝ նա իմ դիմացն է նստած: Նրա համար կարտոֆիլ մաքրելը խաղ չի: Ելլ ոսկերչական աշխատանք: Երբ նա կարդում է, նրա ծոծրակին խոր ծալքեր են գոյանում, իսկ երբ օգնում է կարտոֆիլ, սիսեռ կամ գաղար մաքրելուն, այնպես է տարվում աշխատանքով, որ թվում է, թե շուրջը ոչինչ չի նկատում: Այդպիսի դեպքերում նա միանգամայն հատուկ «կարտոֆիլային» դեմք է ընդունում: Եվ նա ոչ մի դեպքում կարտոֆիլը դուլլի մեջ չի գցի, մինչև անթերի մաքրած չլինի այն: Այդպիսի դեմքով չի կարելի վատ մաքրել:

Եռանգով աշխատում եմ, բայց ժամանակ առ ժամանակ նայում եմ շուրջս, և ինձ համար ամեն ինչ արդեն պարզ է: Տիկինը դարձյալ փորձում է Դուսսելի ուշադրութունը գրավել: Նա համառորեն նայում է Դուսսելին, բայց սա ձևացնում է, թե ոչինչ չի նկատում: Հետո տիկինը աչքով է անում նրան: Նա հանդիստ իր գործն է շարունակում: Այդ ժամանակ տիկինը սկսում է քթի տակ ծիծաղել, և դա էլ ուշադրության չի արժանանում: Բայց այստեղ արդեն մայրիկն է սկսում ծիծաղել: Ոչ մի բանի չհասնելով, ֆրու վան Դաանը իր համար մի ուրիշ վբաղմունք է հորինում:

«Պութթի (այսպես է կանչում նա ամուսնուն), գոգնոց հագիր, թե չէ վաղն էլի ստիպված կոստյումդ պիտի մաքրեմ»:

«Ես չեմ կեղտոտում»

Նա դարձյալ մտմտում է, թե էլ ի՞նչ ասի:

«Պութթի, ինչո՞ւ չես նստում»:

«Իսկ ինձ համար այսպես ավելի հարմար է, կարտոֆիլն, իմ կարծիքով, ավելի լավ է կանգնած մաքրել»:

Նու դարձյալ մի կարճ ժամանակով լռում է:

«Այ, տեսնում ես, Պութթի, շաղ տվեցիր»:

«Հավ, սիրելիս, ավելի զգույշ կլինեմ»:

Այնինչ նա նոր թեմա է հորինում:

«Հսիր, Պութթի, անգլիացիներն ինչո՞ւ դադարեցին մեզ ուժակոծել»:

«Գուցե նրա համար, որ եղանակը վատ է»:

«Բայց չէ՞ որ երեկ հիանալի եղանակ էր և նրանք այնուամենայնիվ չհարձակվեցին»:

«Վա՛հ, ի՞նչ ևս շարունակ նույնը կրկնում»:

«Իսկ ինչո՞ւ չի կարելի կարծիքներ փոխանակել»:

«Բավական է»:

«Իսկ ի՞նչ է նշանակում «բավական է»:

«Դե, լո՛իր, սիրելիս»:

«Այ, պարոն Ֆրանկը միշտ պատասխանում է իր կնոջը, երբ նա որևէ բան է ուզում իմանալ»:

Այդ խոսքերը պարոն վան Դաանի սրտովը չէին: Դա նրա ցավոտ կողմն է: Նա մեջը ելի է դալիս, որ խիստ չպատասխանի: Մի քիչ անց՝ տիկինը նորից է սկսում.

«Դաշնակիցները ընդհանրապես զորք դուրս չեն բերի»:

Ամուսինը կատաղությունից գունատվում է, կինը դա տեսնելով, կարմրում է, բայց գիջելու միտք չունի:

«Անգլիացիները ընդհանրապես ձեռքները ծալած նստել են»:

Բայց այստեղ արդեն, ռումբը պայթում է. «Վերջապես ձայնդ կտրիր, սատանա՛ն տանի»:

Մայրիկը հաղիվ է գսպում ծիծաղը: Ես աշխատում եմ ոչ մեկին չնայելու Այսպես կամ նման ոգով կրկնվում է համարյա ամեն օր, եթե իհարկե նրանք նախօրոք հասցրած չեն լինում գժտվելու: Այդպիսի դեպքերում երկուսն էլ բերանները չեն բացում, և դու անսպասման ունի իր առավելությունները:

Պետք է ձեղնահարկ գնալ մի քիչ կարտոֆիլ բերելու Վերեում Պետերն է՝ նա կարևոր գործով է զբաղված... կատվի վրա լու է փնարում: Երբ ևս ներս եմ մտնում, նա գլուխը բարձրացնում է, կատուն ղզում է, որ ձեռքերի հպումը թուլացավ և հո՛ւ պ՛ իռչում է սլառուհանր: Պետերը հայհոյում է, իսկ ևս ծիծաղում եմ ու նորից ծլկում:

Ա. Ե. Ե. Ե.

Սիրելի Քիտառի.

Ժամը ուղիղ հինգն անց կեսին բանվորները գնում են պահեստից և սկսվում են ապստամբության ժամերը:

Եթե մատավորապես այդ ժամանակ մեկ մոտ բարձրանում է էլլին, սրեան, ամեն ինչ խաղաղ է և մենք անցնում ենք գործի: Սովորաբար ես ամենից առաջ էլլին տանում եմ վերև՝ տյանեղ նրա համար մի սրել համով բան է լինում ստորաբաժանում: Բայց դեռ չկերած, մեկ էլ ֆրու վան Դաանն սկսում է կոչել նրան ամեն տեսակի խնդրանքներով:

«Ա՛խ, էլլի, ես այնպես եմ ուզում...»:

Էլլին ինձ աչքով է անում: Համարյա դեպք չի լինում, որ նրանցից սրել, մեկը վերև բարձրանա և ֆրու վան Դաանից սրել հանձնարարություն չստանա. իդուր չէ, որ նրանք չեն սիրում այնտեղ գալ:

Վեցին քառորդ է պակաս: Էլլին գնում է, իսկ ես երկու հարկ ներքև եմ իջնում: Առաջ գնում եմ խոհանոց, հետո դիրեկտորի տնայնապետից, հետո բաց եմ անում մառանի դուռը, սրանից մեր քարածուխն է և այնտեղ բաց եմ թողնում Մուշին, որ տոնեա որսա: Վերջապես իջնում եմ Կրալերի գրասենյակը՝ այնտեղ սրդեն վան Դաանն է նստել և քրքրում է բոլոր արկղներն ու թղթապանակները՝ թարմ փոստն է փնտրում: Պետերը վերցնում է պահեստի բանալին և այնտեղ է տանում Մոֆֆին: Պիմը գրամեքենան է վերև քարշ տալիս: Մարդոն խաղաղ անկյուն է փնտրում, որտեղ հնարավոր լինի գրադվել գրասենյակային աշխատանքով, ֆրու վան Դաանը սալօջախին ամանով ջուր է դնում, մայրիկը բերում է կորստֆիրով լի կաթսան: Ամեն մեկն իր պարտականությունն ունի: Պետերը շտապ վերադառնում է պահեստից: Առաջին հերթին նա հարցնում է հացի մասին, մեր հացը ամեն օր թողնում են Կրալերի գրասենյակում: Իսկ այսօր մոռացել են: Մնում է, որ Պետերը ինքը բերի գլխավոր գրասենյակից: Նա ամբողջապես կծկվում է և շորեքթաթ գնում դեպի պահարանը, սրպեսպի փողոցից շնկատեն, այնտեղից վերցնում է հացը և սողում: Ավելի շուտ մինչև նա ջանք է գոր-

ժադրում սողալու, Մուշին հասցնում է նրա վրայով թռնել և գրասեղանին նստել: Պետերը սեղանի անկյունն է փնտրում: Վերջապես տեսնում է: Հասնում է նրան և փորձում բռնել կատվի պոչից, կատուն ֆշտացնում է, Պետերը հոգոց է հանում: Հանկարծ Մուշին թռչում է պատուհանը և անխռով տեսքով սկսում է իրեն լիզել: Պետերը վերջին խորամանկությանն է դիմում, նրան մի կտոր հաց է մեկնում: Ամեն ինչ կարգին է. Մուշին վերցնում է, Պետերը բռնում է նրան և դուռն արագ փակվում է:

Այդ ամբողջ ժամանակ ես անցքից հետևում եմ նրանց: Հիմա նորից կարելի է գործի անցնել:

Տը՛կ-տը՛կ-տը՛կ: Երեք հարվածը նշանակում է՝ ընթրիքը պատրաստ է:

Ա ն ն ա:

Երկուշաբթի, 23-ը օգոստոսի 1943 թ.

Սիրելի Քիստի.

Այնուհետև քեզ կպատմեմ, թե ինչպես է անցնում օրը ապաստարանում:

Ժամացույցը խփում է ութն անց կես (առավոտյան):

Մայրիկն ու Մարդոն սկսում են ջղայնանալ.

«Հայրիկ, սա... Շշ-շշ, Օստո... Պիմ»:

«Ուրի անց կես է, պետք է փակել ջուրը»:

«Կամաց, կամաց, մի՛ աղմկիր»:

Այս բոլոր դիտողությունները հայրիկին են վերաբերում՝ նա դեռ «վաննայի սենյակից» դուրս չի եկել: Ուղիղ ժամը ութն անց կեսին նա պետք է սենյակում լինի: Այս բոլորն ոչ մի կաթիլ ջուր չի կարելի վերցնել, չի կարելի օգտվել զուգորանից, չի կարելի ետ ու ոտաջ վաղել՝ պետք է բուցարձակ լուսթյուն լինի: Քանի որ ներքևում, պրասենյակում ոչ ոք չկա, տոնեն ահաակի տղմուկ անշուշտ կլսվի ու կհասնի մինչև սլահեստ:

Ութն անց քսան բուսիկին բացվում է վան Դատանների դուռը, հատակին լսվում է երեք հարված. «Աննայի շիլան պատ-

բաստ է»։ Ես արագ մագլցում եմ վերև և վերցնում իմ շան ամանը։ Նորից ներքև՝ պետք է հասցնել կայծակի արագությամբ սանրվել, «pot de chambre»¹ թափել, անկողինը կարգի բերել։ Լուռ է։ Միայն ժամացույցն է խփում։

Վերևում ֆրոու վան Դաանը փափուկ կոշիկներով անցնում է մյուս սենյակը, ամուսինը նրա ետևից, հետո ամեն ինչ լուռ է։

Այժմ դու կարող ես հիանալ մեր ընտանեկան իդիլլայով։ Ես կարդում եմ կամ գրում, Մարգոն, հայրիկն ու մայրիկն էլ են սիրում այդ խաղաղ կես ժամը անցկացնել գրքի հետ. հայրիկն, իհարկե, իր սիրելի Դիկկենսի հետ։ Նա նստում է իր ճոճռան մահճակալի ծայրին, ուրի վրա կարգին ներքնակ էլ չկա՝ դրան փոխարինում են երկու փոքրիկ փետուրե ներքնակներ։ «Դրանք էլ ինձ պետք չեն, առանց դրանց էլ կարելի է» — ասում է երբեմն հայրիկը։

Դրքի մեջ խորասուզված, նա այլևս աչքը չի բարձրացնում, միայն կամաց ծիծաղում է և ժամանակ առ ժամանակ փորձում է մայրիկին որևէ հատված կարդալ։ Բայց մայրիկը պատասխանում է. «Միայն թե ոչ հիմա, խնդրում եմ։ Ես ժամանակ չունեմ»։

Պիմը մի քիչ հիասթափվում է, բայց հետո էլի անցնում է գրքին։ Որոշ ժամանակ անց նա նորից էլի որևէ հաջող տեղ է գտնում և նոր փորձ է անում. «Ձէ, սիրելիս, սա դու պետք է կարդաս»։

Մայրիկը նստում է իր ծալովի մահճակալին, կարդում է, կարում է կամ հյուսում և միաժամանակ աչքի անցնում գիրքը։ Հանկարծ նա ինչ-որ բան է հիշում և անպայման պիտի ասի քեզ. «Աննա, գիտես ինչ... Մարգո, գրի...»։

Որոշ ժամանակ ամեն ինչ լուռ է։ Հանկարծ Մարգոն ազմուկով փակում է գիրքը։ Հայրիկը բարձրացնում է հոնքերը՝ նրա ճակատին ծիծաղելի եռանկյունի է ստացվում, հետո ծոծրակին նորից միայն ծալքեր ևս տեսնում, և նա սուզվում է ընթերցանության մեջ։ Մայրիկն սկսում է կամաց խոսել

¹ Գիշերանոթ (ֆրանս.)։

Մարգոյի հետ: Հետաքրքրությունն շարժվում է, և ես սկսում եմ ականջ դնել:

Պիմին էլ են քաշում խոսակցության մեջ... Բայց ահա արդեն ժամը ինն է: Պետք է նախաճաշել:

Ա Ն Ն ա:

Ուրբաթ, 10-ը սեպտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Հենց որ սկսում եմ քեզ դրել, ամեն անգամ որևէ արտակարգ իրադարձություն է լինում: Անշուշտ, այդ իրադարձությունները հաճախ ավելի տհաճ են լինում, քան ուրախալի: Բայց այսօր կարող եմ քեզ մի շատ լավ նորություն հաղորդել: Չորեքշաբթի (սեպտեմբերի 8-ին), երեկոյան ժամը յոթին մենք բոլորս հավաքվել էինք ռադիոընդունիչի մոտ, մեկ էլ հանկարծ լսում ենք. «Here follows the best news of the whole wer. Italy has capitulated»¹.

Իտալիան ստորագրել է անվերապահ կապիտուլացիա: Ժամը ութին սկսվեց «Օրաննե» ռադիոկայանի հաղորդումը:

«Հարգելի ռադիոլսողներ: Մեկ ժամ առաջ, երբ ես վերջացրի այսօրվա ամփոփագիրը, մենք մի հիանալի լուր ստացանք՝ Իտալիայի լրիվ կապիտուլացիայի ենթարկվելու վերաբերյալ: Եվ ես մեծագույն հուճուկքով հնացած ամփոփագիրը նետեցի թղթերի զամբյուղը»:

Հետո նվագեցին Անգլիայի, ԱՄՆ-ի և ՍՍՌՄ-ի պետական հիմները: «Օրաննե» ռադիոկայանը, ինչպես միշտ, մեզ ուրախացնում ու պահում է, թեև հակված չեմ ավելորդ լավատեսություն:

Մենք վիշտ էլ ունենք՝ շատ ենք անհանգստանում պարոն Կոոպիտյսի համար: Դու դիտես, թե մենք բոլորս ինչպես ենք սիրում նրան: Նա հաճախ է հիվանդանում: Թեև նա ուժեղ ցավեր է ունենում և ստիպված է դիետա պաշտպանել,

¹ Հաղորդում ենք պատերազմի ընթացքում եղած ամենաուրախալի լուրը, Իտալիան կապիտուլացիայի է ենթարկվել (անգլ.)

քիչ շարժվել և ընդհանրապես ամեն տեսակի զգուշություններ, այնուամենայնիվ նա միշտ կյանքով լի է, բարեհամբույր և զարմանալի կայտառ:

«Երբ պարոն Կոռայնոյսը երևում է դռների մոտ, ոնց որ արևը դուրս գա»,—վերջերս ասաց մայրիկս և նա ճիշտ է: Հիմա նրան ստամոքսի ծանր վիրահատում է սպասում, և նա ամենապակասը մի շորս շաբաթ մեզ մոտ չի գա: Բայց դու պիտի տեսնեիր, թե ինչպես հրաժեշտ տվեց մեզ: Կարծես թե նա հիվանդանոց չէր գնում, այլ պարզապես հենց այնպես՝ գնումների:

Ա. Ա. Ա.:

Հինգշաբթի, 16 սեպտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Քանի շատ է այս ամենը ձգվում, այնքան ավելի վատ ենք վարվում իրար հետ: Սեղանի շուրջը ոչ ոք չի համարձակվում բերանը բացել (այսինքն՝ բացում են, իհարկե, բայց միայն կերակուրի համար), որովհետև ամեն մի բառը ընդունվում է որպես վիրավորանք կամ դիտավորյալ աղավաղվում է: Ընկճված վիճակիս պատճառով վալերիանի գնդիկներ եմ կուլ տալիս, սակայն տրամադրությունս օրեցօր ավելի է վատանում: Եթե միայն ես՝ կարողանայի մի կուշտ ծիծաղել, դա ավելի շատ կօգներ, քան այդ տասնյակ գնդիկները: Բայց մենք այստեղ համարյա մոռացել ենք ծիծաղելը: Երբեմն ես վախենում եմ, որ մինչև այս ծանր ժամանակներն անցնեն, ես սարսափելի հրեշ կդառնամ, բարակ շրթունքներս ամբողջապես կնճռոտվել են, լոգոպես էլ կմնամ: Մյուսներն էլ են խիստ թուլացել: Բոլորին էլ հատկապես ձմեռն է վախեցնում:

Եվ հետո մի նորություն էլ կա, ոչ այնքան միսթարական՝ պահեստի ծառայողներից մեկը, ոմն Մ. կասկած է հայտնել, որ վերևում ինչ-որ բան է կատարվում: Մենք ուշագրություն չէինք դարձնի, եթե նա չհետաքրքրվեր և հավատար հորդորներին: Եվ կարևորն այն է, որ մենք չգիտենք, արդյոք նա վստահելի՞ մարդ է:

Օրերս Կրալերը սրռել է առանձնապես զգույշ լինել ժամը մեկին տասը պակաս նա պիտարկն ու ձեռնափայտը վերցրնում է և գնում անկյունի դեղատունը, բայց մի տասը լույս հետո վերադառնում է և զոդի պես զաղտագողի բարձրանում մեզ մօտ վերև։ Մեկն անց թառորդ նա ուզեց իջնել, բայց հանդիպեց էլլիին, և նա Կրալերին խնդրեց, որ սպասի, որովհետև Մ.-ն ներքևում, գրասենյակում նստած էր։ Կրալերը վերադարձավ և մեզ մօտ մնաց մինչև մեկն անց կես։ Հետո նա կոշիկները ձեռքն առավ, զուլպաներով արագ դնաց դեպի պահեստի դուռը և, զգուշորեն անցնելով աստիճաններով, փողոցից մտավ գրասենյակ։ Մինչ այդ էլլին հասցնում է ինչ-որ պատրվակով Մ.-ին գուրս անել գրասենյակից և բարձրանալ մեզ մօտ, որպեսզի Կրալերին ազատի։ Բայց մեր «լարախաղացն» արդեն ներքև էր իջել։ Ի՞նչ կմտածեն անցորդները պատվարժան սլարոնին այդ վիճակում տեսնելով, որը կոշիկները պիտի մայթի վրա հագնեն՝ բոլորի աչքի առաջ։

Ա Ն Ն ա :

Շաբաթ 29-ը սևպտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր ֆրու վան Դաանի ծննդյան օրն է։ Մենք նրան նվիրեցինք պանրի, մսի և հացի տալոններ և հետև էլ մի բանկա ջեմ։ Ամուսնուց, Դուստելից և մեր բարի պահապաններից նա ոչ միայն ծաղիկներ, այլև ուտելիք ստացավ։ Հիմա ժամանակներն այդպիսին են։

Օրերս էլլին քիչ մնաց նյարդային նոպա ունենա։

Նա ստիպված է ժամերով վազել, որպեսզի գոնե որևէ բան ճարի, հետո էլ նրան նորից ետ են ուղարկում. դիտել ինչ, նա չի բերել այն, ինչ որ անհրաժեշտ է։ Պատկերացրու, որ նա ահագին գործեր ունի գրասենյակում (Կոոսիտյար հիվանդ է, իսկ Միպն էլ մրսել է, տնից դուրս չի գալիս), որ իր ոտքն էլ ոլորվել է և այդ բոլորի հետ միասին հոգեկան տպրումներ էլ ունի, իսկ հայրիկն էլ դժգոհ է նրա բնորո-

թյուններից. միանգամայն հասկանալի է, որ նա հուսահատությունից պատրաստ է իր մազերը պոկելու: Մենք աշխատեցինք նրան մխիթարել և խորհուրդ տվինք, որ նա ավելի հաճախ հանգիստ ու սառնասրտորեն պատուխանի, որ ինքը ժամանակ չունի: Այդ դեպքում հանձնարարությունների ցուցակը անշուշտ կկրճատվի:

Ինչպես երևում է վան Դաանները էլի ինչ որ ընդհարում են ունեցել: Հայրիկը քայլում է սարսափելի ջղայնացած: Մի խոսքով, մեկ էլ տեսար փոթորիկ եղավ: Միայն թե մարդ հեռու լիներ այդ բոլորից: Միայն թե գնար այստեղից: Նրանք մեզ բոլորիս կոժվացնեն:

Ա Ն Ն ա:

Կիրակի, 17-ը հոկտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Փառք աստծո, Կոոպիտյսը դարձյալ ոտքի է կանգնել: Նրա տեսքը դեռ բոլորովին վատ է, բայց նա արդեն աշխատանքի է գնում և աշխատում է վան Դաանների հագուստից որոշ բաներ ծախել: Ֆրու վան Դաանը չի ուզում բաժանվել իր ընդարձակ զգեստապահարանի ոչ մի իրից, իսկ ամուսնու կոստյումը վաճառելը դժվար է, որովհետև նա հսկայական գումար է պահանջում: Բայց կինը չէր կարող խուսափել: Կորավ նրա մորթե մուշտակը: Դրա պատճառով «վերեկները» դարձյալ սոսկալի գժտվեցին, որն ավարտվեց երկարատև հաշտությամբ և հիմա միայն կլսես. «Ախ, Պութթի, սիրելիս» — «Ի՞նչ է, Կերլի, գանձս»:

Սիրտս արդեն խառնում է դրանց անվերջ գժտություններից ու գռհհիկ լուսանքներից և դեռ կարգին մարդիկ են համարվում: Հայրիկը քայլում է ատամները սեղմած, և, երբ նրանց հետ խոսում է, հանկարծ ցնցվում է, կարծես թե վախենում է, որ նորից էլի մի անախորժ բան կստացվի և ինքը ստիպված պիտի լինի հարթել: Հուզմունքից մայրիկի այտերը կարմրել են, Մարգոն գանգատվում է գլխի ցավերից, Դուսսելը կորցրել է քունը, Ֆրու վան Դաանը ամբողջ օրը տնքում

է, ես բոլորովին դուրս եմ եկել հունից: Անկեղծ ասած, ես երբեմն մոռանում եմ թե ով ում հետ է գոտւած և ով ում հետ հասցրեց հաշտվել: Միակ բանը, որով ես շեղվում եմ այդ բոլորից՝ դա աշխատանքն է, և ես աշխատում եմ ամբողջ ուժով:

Ա. Ա. Ա.:

Ուրբաթ, 29-ը հոկտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

«Վերեկները» դարձյալ սոսկալի գոտւել են և ահա թե ինչ է եղել պատճառը: Վերջերս ես քեզ գրել էի, որ նրանց փողերը վերջացել են: Օրերս Կոոպիտոյսը հիշատակել էր իր բերեկամեններից մի մուշտակագործի: Վան Դաանը որոշել էր այնուամենայնիվ կնոջ մուշտակը վաճառել: Ճագարի մորթուց ծովարջենու նմանողությամբ կարած մուշտակը կինը մի տասնյոթ տարի հագել էր, բայց դրա համար նրանց 375 գուլդեն տվին: Դա ահագին փող է. ֆրու լ'ան Դաանն, անշուշտ, ուզեցել է այդ փողն իրեն վերցնել, որպեսզի հետո դրանով նոր իրեր գնի: Ամուսինը քիչ ջանքեր չի թափել նրան հասկացնելու համար, որ այդ փողերը պետք է տրամադրել տնտեսության ծախսերին: Չեա կարող պատկերացնել, թե այստեղ ինչ էր կատարվում. նրանք հայհոյում էին, բղավում, ոտքերով դուրսում, աղմկում... Սուրսափելի էր:

Չորսս էլ շունչներս պահած, կանգնել էինք ներքևի աստիճանների վրա, որպեսզի մի բան լինելու դեպքում գնայինք այդ հիմարներին բաժանելու: Այդ տեսարանները այնպես շատ են ինձ հուզում, որ ես երեկոյան պառկում եմ արցունքն աչքերիս, միայն ուրախանում եմ, որ վերջապես մենակ եմ:

Պարոն Կոոպիտոյսին դարձյալ չի կարելի տնից դուրս գալ: Շարունակ նրա ստամոքսը ցավում է և դեռ հայտնի չէ, արդյոք վերջնականապես կգադարի՞ արյունահոսությունը: Առաջին անգամ էինք մենք նրան տեսնում վշտացած, նա մեզ ասաց, որ շատ վատ է զգում իրեն, և գնաց տուն:

Ես առողջ եմ, միայն ախորժակ չունեմ: Ես շարունակ լսում եմ. «Տեսքդ ինչ վատ է»:

Քեզ պիտի ասեմ, որ մեր ընտանիքը ամբողջապես հոգ է տանում, որ ես ամուր և ուժեղ լինեմ: Էլ գլուկոզա եմ ընդունում, է՛լ դրոժ, է՛լ կալցի, է՛լ ձկան յուղ: Դժբախտաբար ջղերս բոլորովին քայքայվել են: Կիրակի օրերը ես դա առանձնապես ավելի խիստ եմ զգում, այդ օրերին ամբողջ տենցիների տրամադրությունը ընկած է լինում, թմրած, երբեմն պարզապես ավելի ճնշված: Փողոցից համարյա ոչ մի ձայն չի լսվում, ամենուրեք ծանր, հեղձուցիչ լուռթյուն է: Այդ ժամանակ ինձ թվում է, որ վրաս ծանր կշռաքարեր են կախված և ինձ քաշում են դեպի անդունդ: Նույնիսկ հայրիկի, մայրիկի և Մարգոյի նկատմամբ ես անտարբեր եմ դառնում: Ես թափառում եմ ամբողջ շենքով մեկ, սենյակից-սենյակ, վերե, ներքե: Ես ինձ զգում եմ ինչպես երգող թռչունը, որի զույգ թևերը կտրել են և զարկվում է նեղ վանդակին, մթության մեջ հանդիպելով մետաղալարերի:

«Դեպի դո՛ւրս, դեպի դո՛ւրս,—բղավում է ներքին ձայնըս,— ուզում եմ շունչ քաշել, ծիծաղել»:

Բայց ես գիտեմ, որ ճար չկա: Եվ պառկում եմ քնելու, որ գոնե որևէ կերպ անցկացնեմ այդ կատարյալ լուռթյան ու սարսափելի ժամերը:

Ա Ն Ն ա:

Զորեքշաբթի, 3-ը նոյեմբերի 19-13 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Հայրիկը շարունակ մտածում է, մի կերպ մեզ շեղի, և հնարավորություն ստեղծի սովորելու: Հիմա նա մեզ համար դուրս է գրել մի հեռակա ինստիտուտի պրոսպեկտ: Մարգոն արդեն երեք անգամ ուսումնասիրել է այդ հաստ դիրքը, բայց առայժմ համապատասխան բան չի գտել: Նա որոշել էր իր գրպանի փողերից վճարել ուսման համար, բայց այդ ամենը նրան շատ թանկ թվաց: Հայրիկը պատվիրել էր փորձնական դասախոսություն՝ «լատինիերենը սկսնակների համար»:

Թեմայով Մարդոն հռանդով դործի անցավ և իսկույն իր համար պատվիրեց լրիվ դասընթացը: Գծրախտաբար դա ինձ համար շատ դժվար է, թե չէ ես էլ հաճույքով կսկսեի լատիներեն սովորել:

Հայրիկն ուզում է, որ ես էլ որևէ նոր բանով զբաղվեմ: Նա Կոռապիտոյան խնդրել է մանկական տատվածաշունչ ճարել, որպեսզի ես նոր կապարանը սովորեմ:

«Դու ուզում ես խանուկի տոնին Աննային նոր կտակարան՝ նվիրել», — դարմացավ Մարգոն:

«Այո... Բայց... Ավելի շուտ սուրբ Նիկոլայի օրը... Քրիստոսի լեզենդը կապ շունի խանուկի տոնի հետ», — պատասխանեց հայրիկը:

Մեր փոշեծծիչը փշացել է, հիմա ես ստիպված ամեն երեկո մեր խալին հին խազանակով եմ մաքրում, այն էլ երեկոյան լույսի տակ, պատուհանները փակ, ծանր օդում:

Դրանից ոչ մի լավ բան չի ստացվի, մտածում եմ ես, և իսկապես, մայրիկի գլուխը ցավեց, որովհետև ամբողջ փոշին օդի մեջ է: Միևնույն է կեղտը չի մաքրվում, իսկ հայրիկն էլ դեռ ջղայնանում է, թե սենյակը կարգի բերված չի: Դե արե մարդկանց լավություն արա:

Վերևում կառադի վեճերը առայժմ դադարել են, միայն Դուսսելն է կատաղած վան Դաանների վրա: Ֆրու վան Դաանի մասին խոսելիս, նա նրան անվանում է ոչ այլ ինչ, քան «այդ կովը» կամ «այդ պառավ հորթը», իսկ կինը իր անսխալական, խիստ կրթված ամուսնուն անվանում է «պառաված աղջիկ» և «թթված ամուրի», որը միշտ վիրավորվում է: «Էշը էշին երկարականջ է անվանում»:

Ա. Ա. Ա.:

Երկուշաբթի, 8-ը նոյեմբերի 1943 թ.
(Երևան)

Սիրելի Քրիստի.

Եթե դու իմ նամակներն իրար ետևից կարդաս, ապա կնկատես, որ դրանք գրվել են տարբեր տրամադրությամբ:

Հիմար եմ, իհարկե, որ այստեղ, ապաստարանում, ես տյգ-
քան ենթարկվում եմ իմ տրամադրությունը, Ծթե ես որևէ
գիրք եմ կարդում և նա ինձ վրա ուժեղ տպավորություն է
գործում, ուրեմն, նտխքան մարդկանց երևալը, ես պետք է
կարողանամ ինձ տիրապետել, այլտպես բոլորը կմտածեն,
որ ես մի քիչ խանգարված եմ: Դու, իհարկե, արդեն նկա-
տել ես, որ ինձ սարսափելի ձանձրույթ ու տխրություն է
պատել: Ինչի՞ց է, ինքս էլ չգիտեմ, ոչ մի պատճառ չկա, բայց
դա, իմ կարծիքով, պարզապես վախկոտություն է, որը ես
երբեմն չեմ կարողանում հաղթահարել: Այսօր երեկոյան՝ էլ-
լին մեզ մոտ էր՝ հանկարծ սկսեց երկարատև, ուժեղ ուժա-
կոծություն: Ես գունատվեցի քաթանի պես, իսկույն փորս ցա-
վեց, սիրտս սկսեց խփել և քիչ մնաց վախից մեռնելի: Երեկո-
ները սնկողնում ամեն տեսակ սարսափելի բաներ եմ պատ-
կերացնում: Մեկ էս բանտում եմ առանց հայրիկի ու մայրիկի,
մեկ ինչ-որ տեղ ճանապարհն եմ կորցրել, մեկ մեր ապաս-
տարանը հրդեհ է ընկել, մեկ գիշերով գալիս են մեր ետևից:

Այդ բոլորը ես զգում եմ արթուն ժամանակ, և շարունակ
այնպիսի զգացում եմ ապրում, որ ուր որ է ինչ-որ սարսա-
փելի բան պիտի կատարվի:

Միպը հաճախ ասում է, որ ինքը մեզ նախանձում է, որ
այստեղ հանգիստ է: Հիմնականում դա ճիշտ է, բայց նա մո-
ռանում է, որ մենք ապրում ենք մշտական սարսափի մեջ:
Ես նույնիսկ չեմ պաշկերացնում, որ աշխարհը երբեք մեզ
համար կլինի այնպիսին, ինչպես առաջ էր: Իհարկե, ես հա-
ճախ ասում եմ. «Պատերազմից հետո»: Բայց ես այդ մասին
խոսում եմ ինչպես օգային ամրոցի մասին, ինչպես անիրա-
կան մի բանի մասին: Մեր տան, իմ ընկերուհիների, մեր
դպրոցի բոլոր ուրախությունների ու վշտերի՝ ընդհանրապես
«անցած» ամեն ինչի մասին ես հիշում եմ այնպես, կարծես
այդ բոլորը ինձ հետ չի եղել, այլ ուրիշների հետ:

Ինձ թվում է, որ մենք ութս էլ ապրում ենք ծանր ու մոռյալ
ամպերի միջև ընկած մի պատառիկ սլարդ երկնքի վրա: Ա-
ռայժմ այստեղ դեռ անվտանգ է, բայց դնալով ամպերն ավե-
լի են խտանում, ավելի ու ավելի են սեղմում մոտակա վտոն-
գից մեզ բաժանող օղակը: Քուսի գնում խավարն ավելի է

մոռացնում, այն կլանում է մեզ, և մենք դուրս գալու հուսա-
հասական փորձեր ենք անում և իրար հրում: Մենք տեսնում
ենք, թե ինչպես են ներքևում մարդիկ մաքառում իրար դեմ,
և նայում ենք դեպի վեր, այնտեղ, ուր անդորրություն ու եր-
ջանկություն է: Բայց մեր ճանապարհը փակում է խիտ, ան-
թափանցելի մի վարագույր, այն առաջ է դալիս անհստակ-
հարելի պարսպի նման, որպեսզի վերջում ճգմի մեզ: Եվ ինձ
մնում է միայն աղերսել ու խնդրել... «Բացվիր, սեղմող օ-
ղակ, և ա քաշվիր, մեզ դուրս թող»:

Ա. և Ն ա:

Հինգշաբթի, 11-ը նոյեմբերի 1943 թ.

Ն ե ր բ ո ղ ի մ ի ն ֆ ն ա հ ո ս ի ն

(«Պայծառ հիշողություններով»)

Ինքնահոսը ինձ համար միշտ ամենաթանկ իրն է եղեք
ես շատ եմ դողացել իմ գրչի վրա, որովհետև ծայրը ոսկի
էր, իսկ ես, ճիշտն ասած, լավ էի գրում միայն այդ ծայրով:
Իմ գրիչը երկար ու հետաքրքիր կյանք է ունեցել, որի մասին
ես հենց ուզում եմ հիմա պատմել:

Ես ինչ տարեկան էի, երբ իմ գրիչը (բամբակի մ'չ
խնամքով փաթաթված) ստացանք արկղով, որի վրա գրված
էր. «Զրի»: Այդ գեղեցիկ նվերը իմ սիրելի տատիկն էր ուղար-
կել՝ այն ժամանակ նա դեռ Ախենում էր ապրում: Ես հիվանդ
էի գրիպով, անկողնում պառկած, իսկ փողոցում ունում էր
փետրվարյան քամին: Կաշվե կարմիր պատյանի մեջ գրված
այդ հիանալի գրիչը իսկույն ցույց տվի իմ ընկերուհիներին
և ծանոթներին: Ես՝ Աննա Ֆրանկա հպարտանում էի իմ ինք-
նահոսով:

Երբ լրացավ իմ տասը տարին, ես թույլտվություն ստացա
գրիչը դպրոց տանելու, և ուսուցչուհին ինձ թույլ տվեց դա-
սերի ժամանակ դրանով գրել:

Դժբախտաբար հաջորդ տարին ես ստիպված էի իմ թան-

կադին իրը թողնելու տանը, որովհետև մեր վեցերորդ դասարանի դաստիարակչուհին թույլատրում էր գրել միայն դրպ-րոցական գրիչով:

Երբ ես տասներկու տարեկան էի և տեղավորվեցի հրեական գիմնազիայում, ինձ նվիրեցին նոր պատյան, որը մատի-տի բաժանմունք էլ ուներ և փակվում էր մետաղե հիանալի ճարմանդով:

Երբ լրացավ իմ տասներեք տարին, ինքնահոսն ինձ հետ միասին եկավ ապաստարան և այստեղ եղավ իմ հավատա-րիմ օգնականը քեզ հետ նամակագրություն ունենալու և պա-րապելու գործում: Հիմա ես արդեն տասնչորս տարեկան եմ, և իմ գրիչը իմ կյանքի ամբողջ մի տարվա ընթացքում եղել է ինձ հետ...

Ուրբաթ օրը երեկոյան ես իմ սենյակից գնացի ընդհանուր սենյակ և ուզում էի նստել սեղանի մոտ աշխատելու: Բայց ինձ անգթորեն վռնեցին, որովհետև հայրիկն ու Մարգոն լա-տիններեն էին պարապում: Գրիչս այդպես էլ մնաց սեղա-նին... Իսկ Աննան բավարարվեց սեղանի ծայրով, և նա, ծանր հոգոց հանելով սկսեց «լուբի տրորել», այսինքն՝ մաքրել բոր-բոսնած դարչնագույն լոբին:

Վեցին քառորդ պակաս ես հատակը մաքրեցի և աղբը լորու կլեպների հետ միասին լցրեցի ուղղակի վառարանը: Անմիջապես բռնկվեց բոցը և ես շատ ուրախացա, որովհետև կրակն արդեն հանգել էր և հիմա նորից բռնկվեց: Մինչ այդ «լատինագետներն» իրենց գործը վերջացրին, ու արդեն ես կարող էի նստել սեղանի մոտ և պարապել: Բայց գրիչս չկար: Ես ամեն տեղ փնտրեցի, Մարգոն էլ ինձ օգնեց, հետո մայրի-կըն էլ միացավ մեզ, հետո հայրիկն ու Դուսսելը փնտրեցին, բայց իմ հավատարիմ ընկերուհին կորել էր անհետ:

«Գուցե լորու հետ վառարանն է ընկել»,—հնձադրեց Մարգոն:

«Զի կարող պատահել»,—պատասխանեցի ես: Բայց իմ սիրելի գրիչը այդպես էլ չգտնվեց, և երեկոյան մենք արդեն որոշեցինք, որ այրվել է, մանավանդ, որ պլաստմասսան լավ է վառվում: Իվ, իսկապես, մեր տխուր գուշակութունը հա-տատվեց. հաջորդ առավոտյան հայրիկը մոխրի մեջ գտավ ծայրապանակը: Ոսկե ծայրի հետքն էլ չէր մնացել: Հստ երև-

վոյթին այն հալվել է ու խառնվել մոխրին,—ասաց հայրիկը։ Բայց ես մի մխիթարություն ունեմ, թեկուզ և շատ թույլ։ Գրիշո տրվել է դիակիդոթյան, մի բան, որը երբեք հետագայում ինձ եմ ցանկանում։

Ա Ա Ա Ա :

Չորեքշաբթի, 17-ը նոյեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Աղետալի իրադարձություն։ Էլլիենց տանը մոլեգնում է դիֆտերիա և նրան վեց շաբաթ չի կարելի մեղ մոտ գալ։ Տհաճ է, որ պիտի դժվարություններ սկսվեն սննդի և մեացած ուրիշ հարցերում, էլ չեմ ասում, թե ինչքան ենք մենք խղճում էլլիին։

Պարոն Կոռպիոյսը դեռ ոտքի չի կանգնել, արդեն երեք շաբաթ է նրան միայն կաթ ու շիլա են տալիս։ Կրալերը մինչև կոկորդը խրված է գործի մեջ։

Մարգոն լատիներեն հանձնարարություններն ուղարկել է հեռակա ինստիտուտ, ուղղել են և ետ ուղարկել։ Ինչպես երևում է, այդ ուսուցիչը շատ սիրելի և, որ կարևորն է, խելացի մարդ է. երևի նա գոհ կլինի, որ այդպիսի լավ աշակերտուհի ունի։ Գրագրությունները կատարվում է էլլիի անունով։

Դուսսելը բոլորովին խելքը գլխին չէ, և ոչ ոք պատճառը չգիտի։

Սկսվեց այն բանից, որ նա ամենեին դադարեց վան Դաանների հետ խոսել։ Բոլորն էլ նկատել էին, որ դա արդեն քանի օր է, ինչ շարունակվում է, և մայրիկը նրան կանչեց ու ասաց, որ նա հարաբերությունները չսրի, ֆրու վան Դաանը ամեն մի փուլ բանից աստված գիտի, թե ինչ պատմություն կստեղծի։ Դուսսելը հայտարարեց, թե պարոն վան Դաանը առաջինը սկսեց նրան արհամարհել և դադարեց նրա հետ խոսել, իսկ ինքը բոլորովին էլ մտադիր չէ կանխելու այդ լուրջությունը։ Հա՛, թեղ պիտի ասեմ, որ երեկ նոյեմբերի 16-ն էր՝ ճիշտ տարվա այն օրը, երբ նա եկավ մեզ մոտ՝ ապաստ-

տարան: Մայրիկն այդ կապակցությամբ նրանից ծաղիկներ
ւտացաւ: Ֆրոյ վան 'Իսանը դրանից առաջ բաղմիցս ակնաւ-
կել էր, որ այդպիսի դեպքերում ընդունւած է նվերներ տալ:
Բայց նա շլսելու տվեց: Եվ փոխանակ շնորհակալություն
հայտնելու, որ իրեն այդպէս անշահախնդիր կերպով ընդու-
նեցին այստեղ, նա ոչինչ չասաց:

Առավոտյան, երբ ես նրան հարցրի՝ շնորհավորել իրեն,
թե իդճալ, նա պատասխանեց, որ իր համար բոլորովին միե-
նույն է: Մայրիկը, խաղաղության հրեշտակի ազնիվ դերը
ստանձնած նույնպէս չկարողացաւ որեւէ բանի հասնել, և
ամեն ինչ մնաց առաջւա պէս:

Նա մեծ էր իր խելքով,
Բայց մանր իր դործով:

Ա. և Ն. ա:

Շաբաթ, 27-ը նոյեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ երեկոյան, երբ ես սիրդեն քնել էի, մեկ էլ պարզ
տեսնում եմ լիզին իմ առջև կանգնած՝ պատառոտված շո-
րերով, հյուծված, թշերը փոս ընկած: Նրա մեծ-մեծ աչքերը
կշտամբանքով էին նայում ինձ, կարծես թե նա ուզում էր
ասել. «Աննա, ինչո՞ւ դու ինձ լքեցիր: Օգնիր ինձ: Դուրս բեր
ինձ այս դժոխքից»:

Իսկ ես ոչ մի բանով չեմ կարող նրան օգնել, ես պետք է
ձեռքերս ծալած նայեմ, թե ինչպէս են տանջւում ու կործան-
ւում, և կարող եմ միայն աստծուն աղերսել, որ պահպանի
նրան ու թույլ տա մեզ նորից տեսնւելու: Թե ինչու հատ-
կապէս լիզը երեւաց ինձ և ոչ թե մի ուրիշը, միանգամայն
հասկանալի է: Ես նրա մասին խիստ չէի դատում, և չէի հաս-
կանում նրա երկյուղը: Նա շատ էր սիրում իր ընկերուհուն,
և վախենում էր, որ ես ուզում եմ նրանց զօտեցնել: Նրա հա-
մար շատ ծանր էր: Ես ախր գիտեմ, այդ զգացումը ինձ լավ
ծանոթ է:

Երբեմն ես հարեանցիորեն մտածում էի նրա մասին,

Բայց և իսկույն հասմոլությամբ անցնում էի իմ ուրախությաններին ու վշակերին, ես ինձ սուրսափելի էի պահում, և հիմա նա կանգնում է իմ առջև գունատ, թախծոտ դեմքով և սղերսող աչքերով նայում ինձ... Եթե ես կարողանայի դուքսն ուրեք բանով օգնել նրան:

Աստված իմ, ախր ինչո՞ւ է այդպես. այստեղ ես ամեն ինչ ունեմ, իսկ նրան այդպիսի սուրսափելի վիճակ է սպասում: Նա ինձից պակաս չէր հավատում աստծուն և միշտ բոլորին բարի ցանկանում, Իսկ ինչո՞ւ ինձ վիճակված է սպարել, իսկ նա դուցե շուտով պիտի մեռնի: Ի՞նչ տարբերություն կա մեր միջև: Ինչո՞ւ մենք հեռացանք իրարից:

Անկեղծ ասած, շատ երկար ժամանակ է, որ ես նրան չեմ հիշել՝ համարյա մի ամբողջ տարի: Ոչ թե նրա համար, որ ես նրան բոլորովին չեմ հիշել, այլ պարզապես երբեք չեմ մասնակցել նրա մասին, երբեք նրան այնպես չեմ պատկերացրել, ինչպիսին նա երևաց հիմա սուրսափելի դժբախտություն մեջ:

Ախ, կիզ, հուսով եմ, որ դու միշտ մեզ հետ կլինես, եթե միայն պատերազմին դիմանաս: Ես քեզ համար աշխարհում ամեն ինչ կանեմ, ամեն ինչ, որ չեմ արել...

Բայց երբ ես կարողանամ նրան օգնել, նա այլևս իմ օգնության կարիքը չի զգա: Արդյոք գոնե հիշո՞ւմ է նա ինձ: Եվ ինչպե՞ս:

Աստված իմ, օգնիր նրան, այնպես արա, որ նա իրեն լրքված չզգա: Թող նա իմանա, որ ես նրա մասին մտածում եմ կարեկցանքով ու սիրով: Գուցե դու նրան ուժ կտա դիմանալու: Ոչ, պետք չէ այլևս նրա մասին մտածել: Շարունակ նրան տեսնում եմ իմ առջև կանգնած. նրա խոշոր աչքերը դեռ աչքիս առաջ են:

Արդյոք, սրտսնեց էր հավատում Լիլը, թե՞ մեծերն էին նրա վզին փաթաթել դա: Զգիտեմ, երբեք նրան այդ մասին չեմ հարցրել, Լիլ, սիրելի Լիլ, եթե հնարավոր լիներ ետ բերել քեզ, եթե ես կարողանայի քեզ հետ կիսել ամենը, ինչ որ ես ունեմ, Ուշ է, հիմա ես ոչնչով չեմ կարող օգնել, հիմա չի կարելի ուղղել, այն ինչ թույլ է տրվել: Բայց ես երբեք չեմ մոռանա նրան, հավերժ կապոթեմ նրա համար:

Ա. Ե. Ա.:

Սիրելի Քրիստի.

Ծանր գրիպի պատճառով չկարողացա քեզ կանոնավոր գրել: Այստեղ հիվանդանալը համարյա աղետ է: Հենց որ սկսվում էր հազի նոպան, ես գլուխս մտցնում էի վերմակի տակ և փորձում ինձ զսպել, բայց դրանից կոկորդս սկսում էր ավելի ուժեղ քերվել: Հազս թողնում է միայն այն ժամանակ, երբ մեղրով տաք կաթ եմ խմում կամ հազի դեմ բրլթիկներ եմ կուլ տալիս: Մինչև հիմա աչքերս շաղվում են, որ հիշում եմ, թե ինչեր ասես որ շեն փորձել ինձ բուժելու համար: Կոկորդի թրջոցներ, թաց սավանով փաթաթում, չոր փաթաթում, տաք ըմպելիք, խաշիլ, ջեռուկ: Բարեհաճիր քրտնել, անշարժ պառկել, կոկորդը ողողել, դեղ քսել և երկու ժամը մեկ անգամ շափել ջերմությունդ: Փորձիր այստեղ առողջանալ: Բայց ամենից վատն այն էր, որ Դուսսելի խելքին փշեց բժիշկ ձևանալ և իր պոմադած գլուխը դրեց կրծքիս, ստուգելու, թե արդյոք թոքերումս աղմուկ չկա: Նախ նա իր մաղերով սարսափելի խուտուտ տվեց, և հետո ես շատ ամաչեցի, հաշվի չառնելով այն անվիճելի ճշմարտությունը, որ 30 տարի առաջ նա բժշկություն է սովորել և բժշկի կոչում ունի: Ի՞նչ գործ ունի այս մարդը իմ սրտի հետ: Զէ՛ որ նա իմ սիրածը չի: Թե ինչ է կատարվում սրտիս հետ, կարգին է արդյոք թե ոչ, իհարկե, նա որոշել չի կարող: Եվ ընդհանրապես առաջին հերթին թող նա իր ակաջները մի լավ մաքրի՝ իմ կարծիքով, նա մի քիչ խուլ է:

Բայց հիմա հիվանդությունս անցել է: Ես նորից ոտքի վրա եմ, մի սանտիմետր մեծացել եմ ու համարյա մի կիլո էլ ավելացել: Ծիշտ է, դեռ գունատ եմ, բայց չափազանց մեծ ցանկություն ունեմ աշխատելու:

Այդ ընթացքում ոչ մի նոր բան չի կատարվել: Որպես բացառություն բոլորն էլ կատարյալ համերաշխ են ապրում: Ոչ մեկը մյուսի հետ չի գծովում: Արդեն կես տարի է տանն այդպիսի խաղաղություն ու հանգստություն չի եղել:

Էլլիին դեռ չի կարելի մեզ մոտ գալ:

Ծննդյան օրը բոլորին լրացուցիչ տալոններ կտան բուսական յուղի, կոնֆետի և ջեմի համար: Ինձ խիստ ժամա-

նակակից մի նվեր են տվել՝ անդլիական 2 1/2 ցենտանոց մետաղադրամից պատրաստված բրոնզե, հիսնալի փայլ ունի։ Դուսսելը մայրիկին՝ ու ֆրու վան Դաանին տորթ նվիրեց, որը Միպն էր թխել նրա խնդրանքով։ Նա ուրիշ հոգսեր քիչ ունի։ Ես ել եմ որոշ բաներ պատրաստել Միպի և էլլիի համար, համարյա երկու ամիս է, որ խաշիլի համար ինձ տված շաքարը պահում եմ, և հիմա պարոն Կոոպխոյսը դրանից սառնաշաքար կպատվիրի։

Եղանակը նպաստում է քնելուն, վառարանը ծխում է, ուտելիքը ճնշում է բոլորիս ստամոքսը, որի վկան ոչ այնքան էսթետիկական ձայներն են։

Պատերազմական իրադրությունը նույնպես լճացում է ապրում...

Տրամադրությունս զրոյից ցածր է։

Ա. և Ն. ա։

Ուրբաթ, 24-ը դեկտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ես քեզ արդեն բազմիցս ասել եմ, որ այստեղ մենք բոլորս էլ շատ ենք ենթարկվում մեր տրամադրությանը։ Ես ինքս վերջերս դա առանձնապես սուր կերպով եմ զգացել։ Այստեղ միանդամայն տեղին է ասել. «Մեկ լինում եմ երջանկության գագաթնակետին, մեկ գլորվում եմ վշտի անդունդը»։ Ես «երջանկության գագաթնակետին եմ լինում», երբ մտածում եմ այն մասին, թի ինչ լավ է այստեղ ապրելը, մանավանդ ուրիշ հրեաների համեմատությամբ։ «Գլորվում եմ վշտի անդունդը...»։ Այո հենց այդպես է լինում ինձ հետ, երբ ես լսում եմ, որ դրսում կյանքը գնում է իր հունով։ Այսօր ֆրու Կոոպխոյսը եկել էր մեզ մոտ և պատմում էր, թե իր աղջիկը՝ Կորրին սպորտով է զբաղվում, ընկերների հետ նավակով զբոսանքի է գնում, մասնակցում է ներկայացումներին։ Ծիշտ է, ես նախանձ չեմ, բայց երբ այդ բոլորը լսում եմ, այնպես եմ ուղում երբեք նորից ընկերների շրջապատում լինել, ուրախանալ նրանց հետ միասին, անհոգ և ուրախ ծի-

ծաղել, Եվ ձկնաբերական ու նոր ստարակա աշխարհ արձակուրդին մենք նստած ենք աշատեղ, որպես մերժվածներ: Ծիշտն ստած, լավ չի այդպիսի բաներ դրելը, որովհետև դա կարող է դիտվել որպես ապերախություն, և ընդհանրապես ես մի թեթև շափաղանցում եմ: Ինչ ուզում ես մտածիր իմ մասին, բայց ես չեմ կարող ամեն ինչ մեջս պահել և դրա համար էլ մի անգամ էլ եմ կրկնում այն, ինչ գրել եմ ամենասկզբում՝ թուղթը ամեն ինչ կհանդուրժի:

Երբ մարդիկ փողոցից գալիս են ցրտից կարմրած թշերով և նրանց հագուստի վրա դեռ քամու անկրկնելի թարմ բուրմունք է մնացած լինում, ես ուզում եմ գլուխս կոխել վերմակի տակ, որպեսզի վանեմ ինձ ձանձրացնող միտքը, «իսկ երբ պիտի մենք վերջապես մաքուր օդ դուրս գանք»:

Մտքերը թաքցնել չի կարելի՝ ընդհակառակը, ես պետք է առույգ ու տոկուն երևամ, բայց մտքերս ինձ չեն ենթարկվում, և ոչ մի կերպ չեմ կարողանում դրանք վանել: Հավատա ինձ, որ տարիուկես փակված նստելը, երբեմն անտանելի է: Թող ես սխալ լինեմ, թող ես ապերախտ լինեմ, բայց ինձ խաբել չեմ կարող. ուզում եմ պարել, սուլել, սլանալ հեծանիվով, ուզում եմ աշխարհ տեսնել, հաճույք զգալ իմ երիտասարդությունից, ուզում եմ ազատ լինել: Բայց այդ մասին ես կարող եմ միայն դրել, իսկ ցույց տալ չի կարելի... Ո՛ւր կհասնենք, եթե բոլորս էլ սկսենք նվնվալ ու թթված դեմք ցույց տալ:

Երբեմն մտածում եմ.

«Հասկանո՞ւմ է արդյոք որե՛կ մեկն աշատեղ քեզ, թե բոլորը քո մեջ պարզապես աղջիկ են տեսնում, որը միայն իր բավականությունների մասին է մտածում»: Զգիտեմ, և այդ մասին ոչ մեկի հետ չեմ կարող խոսել, որովհետև անպայման լաց կլինեմ: Եվ այնուամենայնիվ... Այնուամենայնիվ կթեթևանայի, եթե դոնե մեկ անգամ կարողանայի մի կուշտ լաց լինել: Ինչպիսի թեոքիաներ էլ որ ստեղծեմ, ինչքան էլ աշխատեմ՝ միևնույն է ամեն օր զգում եմ, որ ես իսկական մոռ պակասություն եմ զգում, որը կարողանա հասկանալ ինձ: Այ դրա համար էլ ինչ որ անում եմ, ինչ էլ որ գրում եմ, ես միշտ մի բան եմ մտածում՝ ես իմ երեխաների համար

այնպիսի մայր կլինեմ, ինչպիսին երազում եմ ինձ համար։
Նրանց համար ես «սիրելի մայրիկ» կլինեմ, ամեն մի բա-
ռից սրագեղիա չեմ սարքի, բայց այն ամենը, ինչ հուզում է
երեխային, լուրջ կընդունեմ։ Զգում եմ, որ չեմ կարողանում
մտքերս արտահայտել, բայց «սիրելի մայրիկ» բառերը ար-
դեն ամեն ինչ ասում են։ Գիտե՞ս ինչ եմ մտածել մայրիկին
անվանել, որ այնուամենայնիվ նման լինի «մայրիկ» բառին։
Ես նրան «մայր» եմ ասում, և հիմա դրանից ստացվել է
«մարիկ» — մոտավորապես ոնց որ աղավաղված «մայրիկ»,
բայց ես միշտ այնպես եմ ուզում «յ»-ն հանել։ Մայրիկը ոչ մի
բան չի ընկնում և փառք ասածո, թե չէ նրա համար
շատ ծանր կլինեի։

Բավական է այդ մասին։ Ես անկեղծորեն քեզ պատմեցի
այն ամենը, ինչն ինձ «գլորում է վշտի անդունդը» և հիմա
իսկապես դրանից թեթևացա։

Ա. Ն. Ն. ա.

Շաբաթ, 25-ը դեկտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր ծննդյան օրվա առաջին օրն է, և ես շարունակ Պի-
մի մասին եմ մտածում, այն, որ նա անցյալ տարի ինձ
պատմեց առաջին սիրո մասին։ Այդ ժամանակ նրա բառերի
իմաստը ինձ այնպես չհասան, ինչպես հիմա։ Եթե նա երբևէ
նորից սկսի խոսել այդ մասին, ես կաշխատեմ նրան ցույց
տալ, որ ամեն ինչ հասկանում եմ։

Ինձ թվում է, որ Պիմը, այդ «սրտի դաղտնիքներ պա-
հող»-ը ինձ պատմեց, որովհետև երբեմն նա էլ է կարիք
զգում որևէ մեկի հետ կիսվելու։ Պիմը երբեք իր մասին որևէ
բան չի պատմում, և Մարգոն, երևի, նույնիսկ չի էլ ենթա-
դրում, թե նա ինչքան է տառաջանում։

Խեղճ Պիմ, նա չի կարող համոզել ինձ, թե ամեն ինչ մո-
ռացել է։ Նա երբեք դա չի մոռանա։ Պարզապես նա ավելի
զուսպ է դարձել։ Ես ուզում եմ դոնե մի քիչ նմանվել նրան՝
միայն թե ստիպված չլինեմ զգալու այն, ինչ նա է զգացել։

Ա. Ն. Ն. ա.

Երկուշաբթի, 27-ը դեկտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Կյանքումս առաջին անգամ ծննդին նվեր ստացա: Մեր երկու աղջիկները Կոոպիտոյսի և Կրալերի հետ միասին դարձյալ հիանալի սյուրպրիզ էին պատրաստել մեզ համար: Միպը կարկանդակ էր թխել այսպիսի մակագրությամբ՝ «Խաղաղություն 1944 թ.»։ Էլլին կես կիլո նախապատե-
րազմյան պեչենի էր ձեռք բերել: Դրանցից բացի Պետերը, Մարգոն և ես մեկական շիշ կեֆիր ենք ստացել, իսկ մեծերը՝ մեկական շիշ գարեջուր: Բոլորն էլ շատ գեղեցիկ փաթեթա-
վորված, և յուրաքանչյուր փաթեթի վրա համապատասխան մի փոքրիկ ոտանավոր է գրված:

Մնունդը շատ արագ անցավ:

Ա. Ն. Ռ.:

Չորեքշաբթի, 29-ը դեկտեմբերի 1943 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Երեկ երեկոյան դարձյալ շատ տխուր էի: Ինձ տատիկն ու
Լիզն էին պատկերացել: Տատիկ, սիրելի իմ տատիկ: Ոնց
չէինք հասկանում մենք նրա տառապանքները: Միշտ նա ժա-
մանակ էր գտնում մեղնով զբաղվելու, այնպես էր խորամուխ
լինում մեր բոլոր հետաքրքրությունների մեջ, այնպես էր
հասկանում մեզ, նա ծանր հիվանդ էր: Գուցե ամեն ինչ գի-
տեր, բայց երբեք այդ մասին չէր խոսում, որ մեզ շանհան-
գըստացնի: Միշտ նա այնքան բարի ու քնքուշ է եղել, որ
նրանից ոչ ոք դժգոհ չի հեռացել, բոլորին էլ նա օգնել է,
խորհուրդ տվել, մխիթարել: Իմ բոլոր արածներին (եւ այն
ժամանակ սուրսափելի անհնադանդ էի) տաաիկս արդարա-
ցում գտնում էր: Տատիկ ջան, արդյոք դու ինձ ինչպես հարկն
է սիրե՞լ ես, թե՞ դու էլ ուրիշների նման ինձ չես հասկացել:
Ես էլ չգիտեմ:

Երեի. նա մենակ է եղել, այո, մենակ, թեև մենք նրա
հետ էինք: Մարդուն կարող են բոլորը սիրել, բայց և նա մե-

նակ կլինի, եթե մեկը չկա, որի համար նա աշխարհում բու-
լորից թանկն է»:

Իսկ իհիշու: Արդյո՞ք նա կենդանի է: Ի՞նչ է պատահել
նրան, աստված իմ, պահպանիր նրան, վերադարձրու նրան
մեզ: Լիզ, քեզ հիշելով պատկերացնում եմ, թե ինչպես կդա-
սավորվեր իմ սեփական ճակատագիրը, ես միշտ ինձ քո
տեղն եմ գնում: Իսկ դրանից հետո ես ի՞նչպես կարող եմ
ինձ դժբախտ զգալ մեր այստեղի ծագած գծառվածությունների
պատճառով: Մի՞թե ես չպետք է շնորհակալ լինեմ ճակատա-
գրին և միշտ ուրախ ու գոհ լինեմ՝ իհարկե բացի այն բո-
ւականներից, երբ ես մտածում եմ լիզի և այն բոլորի մասին,
ովքեր բախտակից են նրան:

Այո, ես վախկոտ եմ ու եսասեր: Ինչո՞ւ եմ ես երազում ա-
մեն տեսակի սարսափելի բաներ տեսնում, ինչո՞ւ եմ ես այդ-
քան նրանց մասին մտածում, որ ուզում եմ բարձր բղավել:
Այդ բոլորի պատճառն այն է, որ իմ մեջ ճշմարիտ հավատ
չկա: Աստված ինձ շատ, շատ է տվել՝ և ես արժանի չեմ
դրան, ու էլի ամեն օր ինչ որ բան ես այնպես չեմ անում,
ինչպես պետք է:

Երբ սկսում ես մոտիկներիդ մասին մտածել, ուզում ես
լաց լինել: Ըստ էության կարելի է առավոտից մինչև իրիկուն
լաց լինել: Միայն մի բան է մնում, աղոթել և աստծուն խընդ-
րել, որ նա հրաշք գործի և գոնե նրանցից մի քանիսի կյան-
քը պահպանի:

Եվ ես ամբողջ սրտով ջերմեռանդ աղոթում եմ:

Ա. Ա. Ա.:

Կիրակի, 2-ը հունվարի 1944 թ.

Միրելի Քիտտի.

Առավոտյան ես անգործությունից սկսեցի օրագիրս թեր-
թել և գտա, որ շատ նամակներում դառնություններ, նույնիսկ
զայրույթով եմ խոսում մայրիկի մասին: Ես սարսափած
սկսեցի ինքս ինձ հարց տալ. Աննա, մի՞թե այդ դու ես գրել
այդպիսի ատելություններ: Ինչպե՞ս կարող է պատահել:

Եվ այդպէս էլ բաց տեսարը ձեռքիս մնացի նստած, մտածելով, թե ի՞նչպէս եմ կարողացել հասնել մինչև այն բանին, որում մեջ այդքան շարութիւն և այդքան ատելութիւն է կուտակվել: Ես փորձեցի հասկանալ այն ժամանակվա Աննային և արդարացնել նրան, այլապէս իմ խիղճը մաքուր չի լինի, եթե ես չկարողանամ քեզ բացատրել, թե ինչպէս կարող էի այդպիսի մեղադրանքներ վերագրել մայրիկին:

Բանն այն է, որ ինձ մոտ ամեն ինչ կախված է տրամադրութիւնից, և դա միշտ այդպէս է եղել, իսկ երբ ինձ, պատկերավոր ասած, «համարում եմ» ջրում լող տվող, ամեն ինչ ադամազված եմ տեսնում: Ես ամեն ինչին սուբյեկտիվ եմ մոտեցել, նույնիսկ չեմ փորձել հանգիստ կշռադատել ուրիշների ասածները: Եվ իդուր, որովհետև ես այն ժամանակ լավ կհասկանայի նրանց փաստարկները և, իմանալով իմ դուրաբորբոք բնավորութիւնը, կաշխատեի ինձ ուրիշ կերպ պատհել և ոչ մեկին չվիրավորել:

Իսկ ես միայն ինձ եմ տեսել, ինձնից դուրս եկել և, բնավ չմտածելով ուրիշների մասին, սիրտս զեղել եմ օրագրում՝ ուրախացել եմ, վշտացել, ծաղրաբանել: Ես հիմա շատ թանկ եմ գնահատում իմ օրագիրը՝ դա հիմա հիշողութեանների գիրք է դարձել ինձ համար: Բայց շատ էջեր ես կարող էի ջնջել կամ շուռ տալ, նախօրոք ներքևում գրելով. «Այդ բոլորը անցյալ է»:

Ես աւրտափելի զայրացել եմ մայրիկիս վրա, երբեմն հիմա էլ եմ զայրանում: Նա ինձ չի հասկացել, դա ճիշտ է, բայց ես էլ նրան չեմ հասկացել: Համենայն դեպս ես նրա աղջիկն եմ, և ես իմ նկատմամբ քնքուշ է ու բարի: Բայց ես նրան այնքան տհաճութիւններ եմ պատճառել, որ միանգամայն հասկանալի է, թե նա ինչու է ինձ միշտ նախատել: Զարմանալի չի, որ այդ ընդհարումները և այստեղ կրած բոլոր տառապանքները նրան ջղային, դուրաբորբոք եմ դարձրել: Իսկ ես գա բոլորովին չեմ հասկացել, բղավել եմ նրա վրա, կռպիտ պատասխաններ տվել և շատ եմ վշտացրել նրան:

Շենց դա էլ պատճառ է եղել անվերջ թյուրիմացութեաների ու վիրավորանքների, որը և երկուսիս վրա էլ վատ է անդրադարձել: Բայց հիմա բոլորն էլ արդեն անցյալ են:

Դժվար չէ հասկանալ, թե ես ինչու ոչինչ տեսնել չեմ ուզել և ինքս ինձ ցավ պատճառել: Իմ բոլոր արարքները պարզապես ղայրույթի բռնկումներ են եղել և սովորական պայմաններում ես այդ ղայրույթը կասկածի մեծակ, առանց վկաների: Կմտնեի իմ սենյակը և մի երկու անգամ ոտքերով լավ կդռփեի կամ ինձ աղատություն կտայի մայրիկից զաղսնի:

Անցել են այն օրերը, որ մայրիկն իմ պատճառով լաց էր լինում: Ես հիմա ավելի եմ խելոքացել, և մայրիկի ջղերն էլ մի քիչ հանգստացել են: Հիմա երբ որևէ բան ինձ ղայրացնում է, ես աշխատում եմ լռել, մայրիկն էլ է այդպես վարվում, և ընդհանրապես դա շատ լավ է: Բայց ուրիշ երեխաների նման կուրորեն սիրել մորը ես չեմ կարող՝ մեջս ինչ-որ դիմադրություն կա: Խղճի հանգստություն եմ զգում, որ սիրտս այստեղ, թղթի վրա եմ բացում, քան թե ցավ պատճառում մայրիկին:

Ա Ն Ն ա:

Ձորեքշաբթի, 5-ը հունվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր ստիպված եմ միանգամից քեզ երկու խոստովանություն անել, որի համար բավական ժամանակ է պահանջվում: Բայց ես ուզում եմ որևէ մեկի հետ կիսվել, և ավելի լավ է, իհարկե, քեզ հետ, որովհետև ես գիտեմ, որ ինչ էլ լինի, դու միշտ կլռես: Նախ մայրիկի մասին: Հիշո՞ւմ ես, ինչքան շատ էի ես նրանից զանգատվում: Եվ այնուամենայնիվ ամեն անգամ դարձյալ աշխատում էի նրա հետ սիրալիր լինել: Եվ հանկարծ ես հասկացա, թե հատկապես ինչ պակասություն ունի նա: Մայրիկը ինքն էր ասում, որ մենք նրա համար սովելի շուտ ընկերուհի ենք, քան աղջիկ: Իհարկե, դա լավ է, բայց ընկերուհին չի կարող փոխարինել մորը: Ես կուզենայի մայրիկից օրինակ վերցնել, նրա վրա նայել որպես իդեալի: Իմ կարծիքով, Մարգոն այլ կերպ է մտածում, և նա չի հասկանա այն, ինչ այստեղ գրում եմ, իսկ հայրիկը խուսափում է այս թեմայի մասին ամեն տեսակի խոսակցություններից: Իմ պատկերացումով մայրը ամենից առաջ բացառիկ զգացողու-

թյուն պետք է ունենա, առանձնապես իմ տարիքի ղեկավարներին նկատմամբ: Ձի կարելի, մայրիկի պես վարվել, ծիծաղել ինձ վրա, երբ ես լաց եմ լինում. լաց եմ լինում ոչ թե ֆիզիկական ցավից, այլ այն բանից, որ ներսս ամեն ինչ մղկտում է:

Գուցե դա տարօրինակ է, բայց մի բան ես նրան հորեք չեմ ների: Ինչ-որ մի անգամ ինձ անհրաժեշտ էր ատամնաբույժի մոտ պնալ: Մայրիկն ու Մարգոն էլ եկան ինձ հետ և շաուարկեցին, որ ես հեծանիվը վերցնեմ: Ընդունելությունից հետո, հենց որ մենք դուրս եկանք, նրանք դռների մոտ ինձ ասացին, որ իրենք ուզում են քաղաք գնալ՝ չեմ հիշում գնումներ կատարելու, թե ինչ-որ բան նայելու՝ չեմ հիշում: Ես էլ էի ուզում նրանց հետ գնալ, բայց հեծանիվով չէր կարելի: Վիրավորանքից լաց եղա, ի՞նչ նրանք երկուսն էլ ծիծաղեցին ինձ վրա: Դա այնպես զայրացրեց ինձ, որ փողոցում բոլորի ներկայությամբ ես լեզու ցույց տվի: Իմ կողքով մի հասարակ կին էր անցնում, նա նույնիսկ վախեցավ: Իսկ ես մենակ գնացի տուն և դեռ երկար ժամանակ զուգի:

Տարօրինակ է, իհարկե, բայց այն ժամանակ մայրիկը ինձ այնպես վիրավորեց, որ մինչև հիմա էլ հենց որ հիշում եմ, թե ինչպես էի զայրացել նրա վրա՝ սիրտս մղկտում է:

Ինչ վերաբերում է իմ անձին, դժվար է գրելը:

Երեկ ես կարդացի Սիւս Խեյստերի հոդվածը, որտեղ բացատրվում է, թե ինչու են մարդիկ կարմրում, ինձ թվաց, թե հեղինակն ինձ է դիմում: Ծիշտ է, ես այնքան էլ հաճախ չեմ կարմրում, բայց ընդհանրապես այդ հոդվածը կարծես թե իմ մասին էր գրված: Հեղինակը ասում է, որ անցման տարիքում աղջիկներն ավելի հանգիստ, խոհուն են դառնում, կարծես թե նրանք ունկնդրում են այն հրաշքին, որը կատարվում է նրանց ամբողջ էություն մեջ: Հիմա ես էլ եմ այդպես: Վերջին ժամանակներս ես սկսել եմ ամաչել նույնիսկ Մարգոյից, մայրիկից և հայրիկից: Թեև Մարգոն ընդհանրապես բավականին ամոթխած է, բայց նա ինձնից բոլորովին չի ամաչում: Ես խիստ կերպով զգում եմ ինձ հետ կատարվող զարմանալի արտաքին փոփոխությունները, ավելի խիստ զգում եմ այն նորը, որ ծնունդ է առնում այնտեղ, ներսում: Եվ քա-

նի որ ես ոչ մեկի հետ չեմ կարող խոսել այն մասին, ինչը հուզում է ինձ, կփորձեմ ինքս զուլի հանել:

Երբ գալիս է «տկարութեան» օրը, իսկ դա արդեն երեք անգամ եղել է, ու թեև ես ցաւեր եմ ունենում և զզվելի ու անհաճո բան է, բայց ամեն անգամ իմ մեջ այնպիսի զգացում է առաջանում, որ ես հիանալի մի գաղտնիք ունեմ: Եվ շնայած այդ բոլոր տհաճութեաններին, ես ուրախութեամբ եմ սպասում այն օրերին, երբ նորից պիտի ճաշակեմ այդ զգացումը: Սիւս խեղատերը գրում է, որ իմ հասակի դեռատիւ աղջիկը դեռ վստահ չի իր վրա, բայց ավելի ուշ սկսում է իրեն զգալ որպէս անձնավորութիւն և նրա մոտ հանդես են գալիս սեփական պատկերացումներ, մտքեր ու սովորութիւններ: Երբ ես ապաստարան եկա, իմ տասներեք տարին նոր էր լրացել, այնպէս որ, գուցե իմ հասակակիցներից ավելի շատ սկսեցի ամեն ինչն ուսումնասիրել և դիտել ու ինձ զգալ որպէս մարդ, որը կարող է իրեն պաշտպանել:

Երեկոները ես չեմ կարող ինձ զսպել, որ ձեռքերս կրծքիս շրջեմ և չզգամ, թե ինչպէս հանգիստ ու համաշափ է բարձրահամ սիրտս:

Հատ երեկոյթին, այդպիսի չգիտակցված ցանկութիւն եմ ունեցել և առաջ, գեռ մինչև այստեղ գալը: Մի անգամ մնացել էի ընկերուհուս մոտ գիշերելու, և ես հարցրի, թե ի նշան մեր բարեկամութեան «կարելի» է, որ ես նրա կուրծքը շոյեմ, իսկ նա՝ իմ: Բայց նա չհամաձայնեց: Միշտ ուզում էի նրան համբուրել, դա ինձ մեծ բավականութիւն էր պատճառում: Երբ ես մերկ կնոջ արձան եմ տեսնում, օրինակ՝ Վենետիկի արձանը, միշտ էքստազի մեջ եմ ընկնում: Դա այնպիսի գեղեցկութիւն է, որ ես հազիւ եմ արցունքներս զսպում:

Ախ, եթե ես ընկերուհի ունենայի՝

Ա. Ե. Ե. Ե.

Հինգշաբթի, 6-ը հունվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այնպէս էի ուզում որեւէ մեկի հետ խոսել, որ չգիտեմ ինչու, այդ նպատակի համար ընտրեցի Պետերին: Երբ ես նրա

մոտ եմ գնում ինձ միշտ այնտեղ շատ լավ եմ զգում: Բայց նա շատ ամաչկոտ է, և, նույնիսկ եթե մեկը նրան խանդարում է, չի կարող դուրս հրավիրել: Դրա համար էլ առաջ ես չէի վստահում նրա մոտ երկար նստել, վախենում էի, որ կձանձրացնեմ:

Հիմա ես աննկատելիորեն աշխատում եմ ավելի շատ մնալ այնտեղ, որ նրա հետ խոսեմ, և երեկ մի լավ առիթ գտա: Վերջերս Պետերը տառացիորեն հրապուրվել է խաչ-բառով, նա ուստրաստ է աշխարհում ամեն ինչ թողնել և ամբողջ օրերով դթաղվել դրանց լուծմամբ: Ես սկսեցի նրան օգնել, և մենք նստեցինք նրա սեղանի մոտ՝ նա աթոռին, իսկ ես՝ նրա գիմաջի բազկաթոռին:

Ամեն անգամ, երբ նայում էի նրա կապույտ աչքերին, տեսնում նրա հաճելի ժպիտը, ես ինձ վարմանալի լավ էի զգում: Ինձ թվում էր, որ ես կարդում եմ նրա հոգին: Նրա դեմքին գրված է ամեն ինչ՝ և՛ նրա անվստահությունը, և՛ անճարակությունը, և՛ միաժամանակ նրա մեջ արթնացող տղամարդկային ուժի գիտակցությունը: Նրա շփոթությունը այնպես է ինձ հուզում, որ ուզում եմ անվերջ նրա աչքերին նայել: Այնպես էի ուզում նրան խնդրել. «Պատմիր ինձ ամենը, ինչ-որ քեզ հետ կատարվում է, մի՛ վախենա իմ անմիտ դատարկախոսությունից՝ ես քեզ չեմ դավաճանի»:

Բայց երեկոն անցավ, ու այդպես էլ մի առանձին բան չեղավ: Ես միայն պատմեցի Սիս խնյատերի՝ թե ինչու եմ մարդիկ կարմրում հողվածի մասին, բայց, իհարկե, բոլորովին էլ այն չասացի, ինչ դրված էր այնտեղ: Այդ բոլորն ասում էի նրա համար, որ գոնե մի քիչ վստահ դառնա իր նկատմամբ:

Երեկոյան, անկողնում պառկած, երբ այդ թուրը հիշեցի, ես ինձ վատ զգացի, և մտածեցի, որ գուցե Պետերը ինձ այնքան էլ պետք չի: Զարմանալի է, մարդիկ իրենց նպատակին հասնելու համար ինչեր ասես որ չեն անում: Ինձնով կարող ես դառնալ: Ես որոշել էի հաճախակի գնալ Պետերի մոտ, միայն նրա համար, որպեսզի նրան անկեղծ լինելու կոչեմ: Բայց դու չկարծես թե ես նրան սիրահարված եմ: Ամենևին: Եթե վաղ Դաունները տղա շունենային, այլ

աղջիկ, միևնույն է ես կձգտեի նրա հետ ընկերություն անել:

Այսօր առավոտյան ես շատ վաղ արթնացա՝ դեռ յոթը չկար՝ և իսկույն միանգամայն պարզորոշ հիշեցի երազս: Ես նստել էի սեղանի մոտ, իսկ իմ դիմաց նստել էր մյուս Պետերը՝ Պետեր Վեսսելը: Մենք միասին մի նկարադարդ գիրք էինք նայում: Ես այդ բոլորը այնքան պարզ տեսա, որ նույնիսկ նկարները հիշում եմ: Բայց դրանով գործը չվերջացավ: Մեր հայացքները հանդիպեցին, և ես երկար, շատ երկար նայեցի նրա շագանակագույն հաճելի աչքերին: Հետո Պետերը հազիվ լսելի ձայնով ասաց. «Եթե ես իմանայի, վաղուց կգայի քեզ մոտ»:

Այդ բառերն այնպե՛ս հուզեցին ինձ, որ իսկույն շուռ եկա: Մեկ էլ զգացի, որ Պետերը երեսը քնքշորեն հպել է իմ երեսին, և ես ինձ այնպե՛ս լավ էի զգում, այնպե՛ս հիանալի: Արթնանալուց հետո, ես դեռ զգում էի նրա հպումը, ու ինձ թվաց, թե նրա շագանակագույն հաճելի աչքերը թափանցեցին իմ սրտի խորքը և այնտեղ տեսան, թե ինչքան ուժեղ եմ ես նրան սիրել ու դեռ հիմա էլ սիրում եմ: Իմ աչքերում արցունք երևաց, և ես տխրեցի, որ նա հեռու է, բայց և միաժամանակ ուրախացա, որովհետև խորապես զգացի, որ ամբողջ սրտով սիրում եմ Պետերին: Զարմանալի պարզորոշ երազներ եմ տեսնում ես այստեղ: Սկզբում երազումս տատիկիս (մայրիկիս մորը) տեսա, այնքան պարզ, որ նույնիսկ դեմքի կնճիռները տարբերեցի: Հետո տեսա մյուս տատիկիս՝ պահապան-հրեշտակի կերպարով, իսկ հետո ես տեսա իղիին՝ դժբախտության մարմնացումին, դժբախտություն, որ պատճառել են իմ ընկերներին ու բոլոր հրեաներին: Աղոթելով նրա համար, ես աղոթում եմ բոլոր հրեաների, բոլոր հալածվողների ու դժբախտների համար:

Բայց հիմա ինձ համար կա Պետերը, իմ սիրելի Պետերը: Ես երբեք այդքան պարզորոշ դեռ չէի տեսել նրան իմ առջև կանգնած: Ինձ պետք չի նրա լուստնկալը՝ ես այնպես լավ եմ հիշում, այնպե՛ս ուժեղ եմ սիրում նրան:

Ա Ն Ն Ա:

Աննա Յուսկ

Սիրելի Քիտառի.

Ինչ հիմարն եմ ես: Ոչ մի անգամ մտքովս չի անցել, որ քեզ պատմեմ իմ ու իմ բոլոր երկրպագուների մասին:

Երբ ես բոլորովին փոքր էի, ըստ երևույթին, մանկապարտեզում, ինձ շատ էր դուր գալիս Կարլ Սամսոնը: Նա հայր շունն էր, ինքն ու մայրը ապրում էին մորաքրոջ մոտ: Նրա մորաքրոջ տղա Բորրին խելացի, բարեկամ, սեռահեր մի տղա էր և բոլորին էլ նա ավելի շատ էր դուր գալիս, քան փոքրիկ ծիծաղելի գնդիկ Կարլը: Բայց ես ուշադրություն չէի դարձնում սրտառքինին և երկար տարիներ ընկերություն արի Կարլի հետ: Ես և նա երկար ժամանակ իսկական լավ ընկերներ ենք եղել, բայց ես ոչ մեկին չէի սիրահարվում:

Հետո իմ ճանապարհին կանգնեց Պետերը և մանկական առաջին սիրահարությունը ամբողջապես կլանեց ինձ: Ես էլ նրան դուր եկա և մենք ամբողջ ամառը անբաժան էինք իրարից: Ես պատկերացնում եմ մեր երկուսին՝ ձեռք ձեռքի բռնած փողոցները թափառելիս, նա՝ բաթանե զգեստով, ես՝ ամառվա շորով:

Արձակուրդից հետո նա ընդունվեց ռեալական դպրոց, իսկ ես գնացի նախապատրաստական բարձր դասարան: Երբեմն նա էր դպրոց գալիս իմ հետևից, երբեմն՝ ես նրա ետևից: Պետերը շատ գեղեցիկ էր՝ բարձրահասակ, բարեկազմ, հանգիստ, լուրջ ու խելացի դեմքով: Նա մուգ մազեր ուներ, կտրմրագույն, արևափառ թշեր, հիանալի շագանակագույն աչքեր և բարակ քիթ: Առանձնապես ինձ դուր էր գալիս, երբ նա ծիծաղում էր: Նա այնպիսի երեսայական շարաճճի տեսք էր րնդունում:

Ամառույթին արձակուրդին մենք բազաքից գնացինք: Մեր վերադառնալուց հետո, Պետերը ուրիշ բնակարան տեղափոխվեց և կոյր-կողքի ապրում էին մի աղայի հետ, որը բավականին մեծ էր Պետերից, բայց այնպես էին մտերմացել, որ ջրով չէիր բաժանի. երևի այդ տղան նրան ասել էր, որ ես գեա բոլորովին երեսա եմ և Պետերը զազարեց ինձ հետ ընկերություն անելուց: Ես այնպես էի նրան սիրում,

որ սկզբում երբեք չէի հաշտվում այդ մտքի հետ, բայց հետո հասկացա, որ եթե ես սկսեմ նրա ետևից վազել, նա ինձ կծաղրի՝ «տղա որսող» կանվանի:

Անցան տարիներ, Պետերը ընկերություն էր անում միայն իր հասակակից աղջիկների հետ, իսկ ինձ նույնիսկ չէր բարևում, բայց ես ոչ մի կերպ չէի կարողանում նրան մոռանալ:

Երբ ես տեղափոխվեցի հրեական գիմնազիա, իմ դասարանի աղաներից շատերն էին սիրահարվել ինձ: Դա ինձ համար շատ հաճելի էր, ես ինձ շոյված էի զգում, բայց ընդհանրապես ինձ չէր հուզում:

Հարրին խենթի պես սիրահարվեց ինձ: Բայց ինչպես արդեն ասացի, ես այլևս ոչ մեկին չսիրեցի:

Ինչպես առածն է ասում. «Ժամանակը բուժում է բոլոր վերքերը»:

Այդպես եղավ և ինձ հետո կարծում էի, որ Պետերին մոռացել եմ և նրա նկատմամբ բոլորովին անտարբեր եմ: Բայց իմ հնթագիտակցության մեջ ամուր ապրում էր նրա մասին եղած հիշողությունը, և մի անգամ ստիպված եղա ինքս ինձ խոստովանելու. ինձ անպետք էր տանջում նրա ծանոթ աղջիկների նկատմամբ ունեցած խանդը, որ ես դիտավորյալ աշխատում էի նրա մասին չմտածել:

Իսկ այսօր առավոտյան ինձ համար պարզ դարձավ, որ ոչինչ չի փոխվել, ընդհակառակը. ինչքան մեծացել եմ, այնքան ավելի է աճել իմ սերը: Ես հիմա եմ հասկանում, որ այն ժամանակ Պետերը ինձ երեսա է համարել, բայց այնուամենայնիվ ինձ համար ծանր ու ցավալի է, որ նա այդպես շուտ մոռացավ ինձ: Իսկ նրան այնքան պարզ եմ պատկերացնում, որ հասկանում եմ՝ մեկ ուրիշը չի կարող այդպես զերել իմ միտքը:

Այդ երազը բոլորովին ինձ խելքից հանել է: Նրա առավոտյան հայրիկն ուզում էր ինձ համբուրել, ես քիչ էր մնում բղավելի. «Ախ, ինչո՞ւ դու Պետերը չես»: Շարունակ նրա մասին եմ մտածում, ամբողջ օրը ինքս ինձ կրկնում եմ. «Վա՛յ, Պետեր, իմ սիրելի Պետեր»:

Ո՞վ կօգնի ինձ: Ուզում եմ ապրել և ասածուն խնդրել, որ երբ ես աղատություն մեջ լինեմ, նա ինձ հանդիպեցնի:

Պետերի հետ նա իմ աչքերից կիմանա, թե ևս ինչ եմ դրում, և կասի. «Ախ, Աննա, եթե իմանայի, ևս վաղուց կզայի քեզ մոտ»:

Մի անգամ, երբ հայրիկի հետ սեռական հարցերի մասին էինք խոսում, նա ասաց, որ իրր ևս հիմա չեմ կարող հասկանալ, թե ինչ բան է «հրապուրանքը»: Բայց ես գիտեի, որ ամեն ինչ հասկանում եմ, իսկ հիմա արդեն ամեն ինչ անկասկած հասկանալի է:

Ինձ համար ոչ ոք չկա քեզնից ավելի թանկ, իմ Պետել:

Ես նայեցի հայելուն և տեսա, որ բոլորովին ուրիշ դեմք եմ ստացել: Աչքերս խորն են, պայծառ, այտերս վարդագույն, ինչպես երբեք, և բերանս էլ ավելի նուրբ է երևում: Տեսքս երջանիկ է, բայց աչքերիս մեջ ինչ-որ թախիժ կա, որից ժպիտը մարում է շրթներիս: Ես երջանիկ լինել չեմ կարող, որովհետև գիտեմ, որ Պետերն այժմ իմ մասին չի մտածում: Բայց ես դարձյալ զգում եմ ինձ ուղղված նրա գեղեցիկ հայացքը և նրա սառն քնքուշ այտը իմ այտին:

Ախ, Պետել, Պետել, ևս ի՞նչպես ջնջեմ քո պատկերը: Մի՞թե կարելի է քո փոխարեն մեկ ուրիշին պատկերացնել: Ինչպիսի ողորմելի կեղծի՞ք: Ես այնպես եմ սիրում քեզ, որ այդ սերը չի տեղափոխվում իմ սրտում, նա ուզում է դուրս թռչել, երևալ իր ամբողջ ուժով:

Մի շաբաթ առաջ, ո՛չ, նույնիսկ երեկ, եթե ինձ որեւէ մեկը հարցնեք, թե ում հետ կուզենայի ամուսնանալ, ևս կասեի. «Զգիտեմ»: Իսկ հիմա ես պատրաստ եմ բղավելու. «Պետերի հետ, միայն Պետերի, սիրում եմ նրան ամբողջ սրտով, ամբողջ հոգով, սիրում եմ նրան անսահման սիրով, բայց և այնպես չեմ ուզի, որ նա շատ համառ լինի, ոչ, ես նրան թույլ կտամ միայն այտերս շոյելու:

Ես այսօր ձեղնահարկում նստած նրա մասին էի մտածում: Եվ մի կարճ խոսակցությունից հետո երկուսս էլ սկսեցինք լաջ լինել, և ես նորից զգացի նրա շրթունքները, նրա այտի անսահման քնքուշ հպումը:

«Ախ, Պետեր, մտածիր իմ մասին, ևկ ինձ մոտ, իմ սիրելի, սիրելի Պետեր»:

Ա. Ե. Ե. ա:

Սիրելի Քիտտի.

Ահա արդեն երկու շաբաթ է, ինչ էլլին սկսել է նորից դալ մեզ մոտ: Միայն ու հենկը երկու օր է սյատեղ շեն եղել, Երկուսի ստամոքսն էլ խանգարվել է:

Վերջին նորությունը, ինձ հրապուրում է բալետն ու պարը և երեկոները եռանդով ստրապում եմ: Մայրիկն ինձ համար խիստ մողայիկ խիտոն է կարել իր ժանյակավոր երկնագույն յուրկայից, Վերևում ծալեր են, կրծքի վրա ժապավեն է կապվում: Առջևի կողմից՝ հսկայական մի բանտ: Բայց ինձ ոչ մի կերպ չհաջողվեց սպորտային կոշիկներս դարձնել բալետի:

Շուտով ես էլի այնպես ճկուն կդառնամ, ինչպես առաջ էի, ամբողջ կաշկանդվածությունը կանցնի: Շատ լավ վարժություններ են. նստել հատակին, երկու ձեռքերով բռնել կրունկներից ու բարձրացնել վերս: Բայց ես ստիպված եմ բարձի վրա նստելու, որ խեղճ սոչուկս շատ շտուժի:

Մեծերը «Պայծառ առավոտ» գիրքն են կարդում, մայրիկին շատ է դուր գալիս: Այնտեղ կարծես թե ժամանակակից երիտասարդության հարցն է քննարկվում: Ես հեգնանքով մտածում եմ. «Լավ կլիներ, որ դու քո սեփական երեխաներով զբաղվեիր՝ նրանք էլ են երիտասարդ»:

Իմ կարծիքով, մայրիկին թվում է, թե աշխարհում ծնողական ավելի լավ հարաբերություն չկա, քան Մարգոյի հետ ունեցած իրենց հարաբերությունը, և որ ոչ ոք այդքան ջանք չի թափում իր երեխաների համար, որքան ինքը: Ըստ էության դա վերաբերում է միայն Մարգոյին: Կարծում եմ, որ Մարգոյի մոտ նույնիսկ չկան այնպիսի մտքեր, այնպիսի հարցեր, որոնք շարունակ հուզում են ինձ: Ես չեմ պատրաստվում, իհարկե, մայրիկին ասելու, թե իր հաջորդներից մեկի վիճակը այնքան էլ բարեհաջող չի, ինչպես իրեն թվում է, նա անասելի կզարմանա և չէր իմանա, թե որ կողմից մոտենա ինձ: Դա նրան միայն վիշտ կպատճառեր, իսկ ես չեմ ուզում նրան վշտացնել, մանավանդ որ դա ինձ էլ չի օգնի:

Մայրիկն, անհուսմենայնիվ, դդում է, որ Մարգոն ավելի շատ է իր հետ կապված, քան ես։ Բայց նա գտնում է, որ այդ բոլորն ինքնընտանիքյան է սակզծվում։ Մարգոն ինձ հետ շատ սիրալիր է, և նա ինձ համար հիմա բոլորովին ուրիշ մարդ է թվում։ Նա ինձ հետ խոսելիս այլևս վերևից չի նայում և դարձել է իմ իսկական ընկերուհին։

Եվ նա այլևս ինձ վրա չի նայում, ինչպես երեսայի, որին պետք չէ լուրջ ընդունել։

Ջարմանալի է, որ ես երբեմն ինձ նայում եմ կարծես թե ուրիշի աչքերով։ Եվ այդ ժամանակ կատարյալ հանգրստությամբ նայում եմ այս Աննային և թերթում իմ կյանքի գիրքը, կարծես թե դա մեկ ուրիշի կյանքն է։ Առաջ տանը, առանց խոր մտածելու ես կարծում էի, որ ոչ մի կապ չունեմ հայրիկի, մայրիկի և Մարգոյի հետ, որ ես ընկնցիկ եմ, կկվի ձագ։ Երբեմն ես մտքով որբուկի դեր էի խաղում, մինչև որ հասկացա, թե ինչքան հիմար բան է, որ ինձ ողբալի վիճակում եմ պատկերացնում այն դեպքում, երբ ամեն ինչ շատ լավ է։ Սովորաբար այդպիսի մտքերից հետո ես ինձ ստիպում էի բոլորի հետ լինել սիրալիր ու բարի։ Ամեն առավոտ, երբ ես մեր աստիճանների վրա քայլերի ձայն էի լսում, երազում էի, որ մայրիկը գա և մեզ ասի. «Բարի լույս»։ Եվ ես նրան շատ քնքուշ էի բարևում, որովհետև անկեղծորեն ուրախանում էի, որ նա շատ սիրալիր էր նայում ինձ։ Սակայն երբեմն այս կամ այն պատճառով, նա այնպես սիրալիր չէր լինում և ես դպրոց էի գնում շատ վաղ տրամադրությամբ։ Բայց վերադարձին աշխատում էի արդարացին՝ նրա գործն էլ հեշտ չի։ Եվ վերստինում էի արդեն ուրախ ու գոհ տրամադրությամբ՝ ամեն տեսակի ապրումներով, որոնք ուղում էի պատմել... Բայց հետո ամեն ինչ սկսվում էր նորից, և դարձյալ ես դպրոց էի գնում տխուր ու մտախոհ։ Երբեմն ես որոշում էի, որ ասեմ իմ հիասթափության մասին։ Բայց հետո գալիս ես տուն և այնքան բան պիտի պատմես, որ մոռանում ես քո բոլոր որոշումները և պահանջում ես, որ մայրիկը քեզ լսի։

Հետո այնպես եղավ, որ ես այլևս ականջ չէի դնում աստիճաններից եկող քայլերի ձայնին, ինձ մենակ էի զգում,

գիշերները դառն արցունքներ թափում բարձի վրա: Իսկ այստեղ վիճակս արդեն ավելի վատ էր: Դու բոլորը դիտես: Բայց հիմա աստված իմ վիշաք սփռի ելա: Համար ուղարկեց Պետերին: Վերցնում եմ մեղալիտներ, որ միշտ կրում եմ ինձ վրա, համբուրում եմ ու մտածում. «Ի՞նչ գործ ունեմ ես աշխարհի գործերի հետ: Ես Պետեի ունեմ, և ոչ ոք դրամասին չգիտի»:

Հիմա ես կդիմանամ բոլոր ծախորդություններին: Ոչ ոք չգիտի, թե ինչ է կատարվում ղեռահաս մի աղջկա հոգում:

Ա. Ա. Ա.:

Շաբաթ, 15-ը հունվարի 19-14 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Իմ աստ շունի բոլոր վեճերն ու գժտությունները քեզ մահաբաժան նկարագրելը, բավական է ասել, որ մենք հիմա բաժանվել ենք, առանձին ենք պահում մեր յուրը, միսը, կարագը, ինքներս ենք մեզ համար կարտոֆիլ տապակում: Վերջերս լրացուցիչ մեկսական կտոր հաց ենք ուտում. ժամը չորսին այնպես ենք սովածանում, որ սաամոքսներս աղմուկում են՝ ոչ մի բանով չես կարող դսպել:

Շատ շուտով մայրիկի ծննդյան օրն է: Կրալերը նրա համար մի քիչ շաքար է բերել, և ֆրու վան Դաանը նրան նախանձում է, որովհետեւ նա իր ծննդյան օրը ոչինչ չստացավ: Անվերջ լսել նրա լացուկոծն ու կատաղի ճիչերը կառկածի բավականություն է: Զիշտը որ ասենք, Քիտտի, շատ ենք ձանձրացել այդ բոլորից:

Մայրիկն անիրագործելի ցանկություն հայտնեց՝ վտն Դաաններին գոնե երկու շաբաթ շտեմներ: Ինքս ինձ հարցնում եմ՝ մի՞թե ամեն մարդու հետ էլ տնայայման կգժտվես, եթե այդքան մոտիկ ապրես, թե՞ պարզապես մեր բախտը չի բերում: Մի՞թե մարդկանց մեծ մասը՝ այդպիսի եսամոլներ ու ժլատներ են: Վատ չի, իհարկե, որ ես այստեղ ավելի շուտ հասկացա մարդկանց էությունը, առայժմ այսքանը բավական է: Պատերազմը դեռ շարունակվում է, ոչ ոք չի զբաղ-

վում մեր վեճերով, ախտեղից մեզ դուրս բերելու գործով, դրա համար էլ պետք է աշխատել «to make the best of it».¹

Զարծե այդ մասին խոսել, բայց եթե մենք այստեղ շատ երկար մնանք, ես չոր չոփ կդառնամ: Իսկ ես ավելի շուտ ուզում եմ խսկական, կենսաւրախ աղջիկ մնալ:

Ա Ն Ն ա:

Շաբաթ, 22-ը հունվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Խնդրում եմ ինձ բացատրես, թե ինչո՞ւ մեծ մասամբ մարդիկ վախենում են իրենց ներքին աշխարհը բացելուց: Ինչի՞ց է, որ հասարակության մեջ ես ինձ այնպես չեմ պահում, ինչպես պետք է: Երևի այստեղ մի պատճառ կա, դիտեմ, բայց այնուամենայնիվ պարզ չի, թե ինչու նույնիսկ ամենամոտ մարդկանց հետ էլ երբեք մինչև վերջ անկեղծ չեմ լինում:

Ես այնպիսի ղգացում ունեմ, որ կարծես թե այն երազը տեսնելուց հետո շատ եմ մեծացել, կարծես ավելի մեծ «մարդ» եմ դարձել: Դու երևի կդարմանաս, եթե ես քեզ հայտնեմ, որ նույնիսկ վան Դաանների մասին հիմա ուրիշ ձևով եմ մտածում: Ես աչքի եմ անցկացնում մեր վեճերն ու ընդհարումները առանց կանխակալ կարծիքի:

Ի՞նչը ինձ այդպես փոխեց:

Գիտես ինչ, ես շատ եմ մտածել մեր ու նրանց հարաբերությունների մասին և կարծում եմ, որ ուրիշ կերպ կդասավորվեր, եթե իմ մայրը իսկական իդեալական «մայրիկ» լիներ: Կասկած չկա, որ Ֆրու վան Դաանին երբեք չի կարելի գաստիարակված մարդ համարել: Բայց ինձ թվում է, որ այդ մշտական վեճերի կեսից ավելին չէր լինի, եթե մայրիկը ավելի բացսիրտ լիներ և հարաբերությունները շարունակեւ վան Դաանը այն գրական հատկութունն ունի, որ նրա հետ կարելի է լեզու գտնել: Զնայած իր եռամսջությա-

¹ Ամեն ինչում լավ բան փնտրել (անգլ.):

ներ, բժախնդրութեանն ու կուլտւարութեանն, նա հեշտութեամբ զիջում է, եթե նրան չեն ջղայնացնում ու չեն գրգռում: Ծիշտ է, դա կարճ է տևում, բայց համբերութեան դեպքում կարելի է նրա հետ լեզու գտնել: Անհրաժեշտ է միայն բարեկամաբար քննել մեր դաստիարակութեան, երեսօնաժողովեան, ուսուցիչու և այլ հարցերը: Այդ դեպքում մենք, իհարկե երևան չէինք հանի մեկս մյուսի միայն վատ գծերը:

Գիտեմ, գիտեմ, թե դու ինչ պիտի ասես, Քիտտի:

«Մի՞թե դա քո մտքերն են, Աննա: Եվ այդ դո՞ւ ես գրում, դո՞ւ, որի մասին «վերեւոյնները» այնքան վատ բաներ էին ասում: Դո՞ւ, որ այդքան անաբարութեաններ տեսար»: Այո, ես եմ գրում: Ուզում եմ ամեն ինչ ինքս հասկանալ, չեմ ուզում ապրել հին առածով. «պապերի երգածով»... Չէ՛, ես պիտի ուսումնասիրեմ վան Դաաններին և պարզեմ, թե ո՛րն է ճիշտը և ո՛րը չափազանցութեանը: Եվ եթե ես էլ հիասթափվեմ, այն դեպքում ես էլ նույն երգը կերգեմ, ինչ որ իմ ծնողները: Իսկ եթե «վերեւոյնները» ավելի լավ լինեն, քան նրանց մասին խոսում են, ես կաշխատեմ փշրել իմ ծնողների մոտ առաջացած սխալ պատկերացումները, իսկ եթե շահադիմի, կմնամ իմ կարծիքին և իմ դատողութեանը: Ամեն առիթ կօգտագործեմ, որպեսզի ֆրու վան Դաանի հետ խոսեմ տարբեր թեմաների մասին և առանց ամաչելու անկողմնապահորեն ասեմ իմ կարծիքը: Իզուր չեն ինձ «ֆրեյլեյն Ամենագետ» անվանում:

Ես, իհարկե, չեմ պատրաստվում իմ ընտանիքին հակառակ դնալ, բայց բամբասանքներին ես այլևս չեմ հավատում: Մինչև հիմա հաստատ համոզված էի, որ ամեն ինչում վան Դաաններն են մեղավոր, բայց, ըստ երևույթին մեղքերի մի մասն էլ մերն է:

Ըստ էության, գուցե մենք միշտ էլ ճիշտ ենք: Բայց խելացի մարդիկ (իսկ մենք մեղ դասում ենք դրանց թվին) այնուամենայնիվ, ամենատարբեր մարդկանց հետ էլ պետք է կարողանան համերաշխ ապրել: Հուսով եմ, որ ես կյանքում կկիրառեմ այն, ինչում հիմա համոզված եմ:

Ա և և և:

Սիրելի Քրտաի.

Ինձ հետ մի զարմանալի բան պատահեց. Առաջ մեր տանը սեռական հարցերի մասին թարուն էին խոսում, իսկ դպրոցում էլ լսելը դժվելի էր ու այդպես էլ շարունակվում էր. Աղջիկները շարունակ քչփշում էին, իսկ եթե դու չէիր հասկանում, թե խոսքն ինչի մասին է, բոլորը ծիծաղում էին քեզ վրա. Ինձ դա միշտ տարօրինակ էր թվում, ու ես մտածում էի.

«Ինչո՞ւ են դրա մասին այդպես դադանի խոսում կամ այդքան վատ խոսում»։ Բայց քանի որ ոչինչ անել չէի կարող, ես լսում էի կամ մտքերս կիսում միայն իմ ամենամոտիկ ընկերուհիների հետ. Հետո երբ ես մոտավորապես արդեն գիտեի և ծնողներս էլ ինձ շատ բան էին լսացատրել, մի անգամ մայրիկն ասաց. «Աննա, ուղում եմ քեզ օգտակար մի խորհուրդ տալ. աղաների հետ երբևր մի խոսիր այդ թեմայի շուրջ, իսկ եթե նրանք կսկսեն խոսել, խոսակցությունը փոխիր»։

Շատ լավ հիշում եմ, թե ես ինչ պատասխանեցի. «Ինչ ես ասում, մայրիկ, իհարկե չեմ խոսի, ինչպե՞ս կարելի է»։ Եվ դրանով խոսակցությունն ավարտվեց։

Մեր այստեղ եկած առաջին օրերը հայրիկը այնպիսի բաներ էր խոսում, որոնց մասին ինձ համար ավելի հաճելի կլինեք մայրիկից լսել, իսկ խոսակցություններից ու գրքերից ես ավելի շատ բան գիտեի. Պետեր վան Դուսանը այդ թեմայի շուրջ երբեք խոսակցություն չի բացել։ Մի անգամ ինչ-որ բան ասաց, նույնիսկ առանց ինձնից պատասխան սպասելու.

Ֆրու վան Դուսանը ինչ-որ մի անգամ հայտարարեց, թե ոչ ինքը և ոչ էլ իր ամուսինը երբեք Պետերի հետ չեն խոսել այդ թեմայի մասին. նա նույնիսկ չգիտեր, թե այդ տեսակետից Պետերը ինչքան է լուսավորված։

Երեկ, երբ Մարգոն, Պետերը և ես կարտոֆիլ էինք մաքրում, հանկարծ սկսեցինք Մոֆֆիի մասին խոսել.

«Մենք մինչև հիմա չգիտենք մեր կատուն էդ է թե որ ու», — ասացի ես:

«Ո՞նց չգիտենք, — ասաց Պետերը, — Արու է»:

«Ոնց է արու, որ հղի է», — ծիծաղեցի ես:

Մի քանի շաբաթ առաջ Պետերը մեզ ասաց, թե Մոֆֆին շուտով ձագեր կունենա, գրանից է այդպես շաղացել: Բայց, երևի փորը թոցրած մսի կտորներով էր լցրել, որովհետև ձագերը լույս աշխարհ չեկան:

Իսկ հիմա Պետերը որոշել է ցույց տալ, որ ինքն ամեն ինչ գիտի:

«Կարող ես ինքդ տեսնել, — ասաց նա, — վերջերս ես նրա հետ խաղ էի անում և պարզ տեսա, որ մեր կատուն արու է»:

Հետաքրքրությունից ես Պետերի հետ գնացի պահեստ, բայց, ինչպես երևում է Մոֆֆիի ընդունելության օրը չէր, և մենք նրան ոչ մի տեղ չգտանք: Մի քիչ սպասելուց հետո բարձրացանք վերև, որովհետև մրսեցինք: Երեկոյան կողմ լսեցի, որ Պետերն էլի ներքև իջավ: Ես սիրտ առա ու դատարկ սենյակի միջով վազեցի ներքև, պահեստ: Պետերը մեծ սեղանի վրա խաղում էր կատվի հետ, նա կատվին նստեցրել էր կշեռքի նժարի վրա, որ կշռի:

«Է՛յ, ուզո՞ւմ ես տեսնել»: — Առանց բողբոջվին ամաչելու նա ճարակորեն բռնեց Մոֆֆիի գլխից, իսկ մյուս ձեռքով սեղմեց թաթերը, շուռ տվեց մեջքի վրա և դասախոսություն սկսեց. «Այ սրա սեռական օրգանը, այ այստեղ մազեր են բուսնում, իսկ սա հետանցքն է»:

Այդ ժամանակ Մոֆֆին հանկարծ դուրս պրծավ նրա ձեռքից և կանգնեց իր սպիտակ թաթերի վրա:

Եթե մի ուրիշ տղա սկսեր ինձ բացատրել «տղամարդու սեռական օրգանի մասին» ես հետո կամաչեի նրա երեսին նայել: Բայց Պետերը այնքան պարզ խոսեց այդ անզգույշ թեմայի մասին, որ ինձ էլ թվաց, թե առաժնապես ոչինչ չկա այդտեղ: Մենք խաղացինք Մոֆֆիի հետ, խոսեցինք աշխարհում ամեն ինչի մասին և, դանդաղ անցնելով պահեստից, բարձրացանք վերև:

«Հաճախ ես պատահաբար եմ որևէ գրքից իմանում այն, ինչ ինձ հետաքրքրում է, — ասացի ես, — իսկ դո՞ւ»:

«Իսկ ինչո՞ւ ես պարզապես մերոնց եմ հարցնում, իմ հայրը կրթված մարդ է, նա շատ բան դիտի»:

Մենք կանգնել էինք սանդուղքի վրա, և ես լուռ էի: Մի աղջկա հետ, երևի, ես այդքան պարզ չէի խոսի: Գիտեմ, որ մայրիկն ինձ իզուր չէր խորհուրդ տվել՝ այդպիսի խոսակցություններ չսկսել տղաների հետ: Ամբողջ օրը մի տեսակ տարօրինակ էր ինձ համար, երբ հիշում էի պահեստի խոսակցությունը: Բայց ես հասկանում էի, որ իմ հասակակցի հետ, շնայած որ նա ուրիշ սեռի է պատկանում, կարելի է խելացի բաներ խոսել, առանց հիմար կատակների:

Մի՞թե իսկապես Պետերն այդ մասին խոսում է իր ծնողների հետ: Իսկապե՞ս նա այդպիսին է, ինչպիսին թվաց ինձ երեկ:

Ա. Ե. Ն. ա:

Հինգշաբթի, 27-ը հունվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Վերջին ժամանակներս ես սարսափելի հրապուրվում եմ թագավորական ընտանիքների տոհմաբանություններ ու ծագումով: Հենց որ սկսում ես վերծանել, զնալով ավելի ու ավելի ես խորանում անցյալի մեջ և հանդիպում ես զարմանալի հետաքրքիր հայտնագործություն:

Ես այժմ շատ եռանդալիս եմ սովորում և արդեն կարող եմ լսել անգլիական ուղիորդով անգլիացիների համար աղբվող հաղորդումները: Կիրակի օրերը սովորաբար ջոկում եմ դասավորում եմ կինոաստղերի կոլեկցիան, որն արդեն բավականին հարուստ է: Պարոն Կրալերը ամեն երկուշաբթի ինձ համար կինոժուռնալ է բերում՝ մեծագույն հաճույք պատճառելով ինձ: Չնայած իմ ոչ ամենևին բարեկիրթ հաճախները դա փողի անտեղի ծախս են համարում, բայց և իրենք էլ են զարմանում, թե ես ինչպես եմ հիշում մի տարի առաջ ցուցադրված այս կամ այն կինոնկարների հերոսներին: Էլլին ազատ երեկոները հաճախ է կինո գնում իր ընկերոջ հետ, և երբ շաբաթ օրը նա ինձ ասում է, թե ինչ

կինո են ուղարկ գնալ, ես արդեն նախօրոք կարողանում եմ արագ-արագ թվել բոլոր հերոսների անունները և քննադատների կարծիքները: Վերջերս մայրիկն առաջ, որ այլևս պետք չի կինո գնալ, սրովհետև ես նախօրոք ամեն ինչ գիտեմ՝ և՛ բովանդակությունը, և՛ բեմադրությունը, և՛ գործող անձերը:

Եվ երբ ես սենյակ եմ մտնում նոր սանրվածքով, բոլորն ինձ խեթ-խեթ նայելով հարցնում են, թե որ կինոսառլին եմ ընդօրինակել: Եվ ոչ ոք ինձ չի հավատում, որ լսում եմ ինքս եմ մոզոնել: Բայց մի կես ժամ հետո ամեն ինչ ձանձրացնում է ինձ. այդ նվնձոցները այնպես են ամեն հաճույք փշացնում, որ ես շտապում եմ «վաննայի սենյակը» և նորից մազերս առաջվա պես սանրում, պարզ ու անհետաքրքիր:

Ա. Ն. Նա:

Ուրբաթ, 28-ը հունվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր առավոտյան ես ինձ հարց տվի՝ արդյոք քեզ հաս այնպե՞ս չեմ վարվում, ինչպես մի կովի հետ, որին ստիպում են ուտել նույն կերը, և արդյոք այդ հին նորությունները քեզ այն աստիճան չե՞ն ձանձրացնում, որ դու տխուր հորանջելով, Աննային խնդրես որևէ նոր բան պատմել:

Այո, դժբախտաբար, ես ինքս հասկանում եմ, որ այդ հին պատմությունները շժմեցնելու շափ ձանձրալի են, բայց դու հասկանում ես, որ իմ սիրտն էլ է խառնում ուտելիքի այդ մի քանի անգամ տաքացրած մնացորդից: Երբ սեղանի շուրջը խոսակցությունը քաղաքականության կամ համով կերակուրների մասին չի լինում, մայրիկն ու ֆրու վան Դաանը լույս աշխարհ են հանում իրենց երիտասարդական տարիների հիշողությունները կամ Դուսսելը ինչ-որ բան է պատմում իր կնոջ արդուդարդի մասին, ձիարշավի կամ նավակների ճեղքերի մասին, վունդերկինդների մասին, որոնք շորս տարի շարունակ լող էին տալիս, մկանային ջղա-

ձգությունների և ջգային հիվանդությունների մասին: Բանն այնտեղ է հասել, որ բավական է մեզինից մեկն սկսի, մյուսներն իսկույն կընդհատեն և արդեն իրենք կվերջացնեն պատմութիւնը: Մենք նախօրոք գիտենք յուրաքանչյուր անկեղծտի վերջը և պատմողից բացի էլ ոչ ոք չի ծիծաղում: Մեր բոլոր մատակարարողների, մսավաճառների, վաճառականների, հացավաճառների, մեր հին տանտերերի մսերն արդեն ուղածիդ չափ ծամել են, և ընդհանրապես չգիտեմ ուրիշ էլ ինչ նոր բան կարելի է լսել մեր ապաստարանում: Ամեն մի պատմութեան վրա այ այսքա՛աա՛ն միջուկ է աճել:

Այս բոլորը դեռ կարելի էր հանդուրժել, եթե մեծերը հանդես չբերեին մի շատ վատ սովորութիւն. այն, որ մի տասն անգամ իրենց բառերով վերապատմում են Կոռպիսոյսի, Միպի կամ Խենկի պատմածները, և ամեն անգամ այդ պատմութիւնը ծաղկեցնում են նոր բաներ հորինելով: Երբեմն ստիպված ոտքս կսմթում եմ, որ չընդհատեմ իր պատմութեամբ հափշտակված պատմողին... Աննայի նման երեխաները ոչ մի դեպքում իրավունք չունեն մեծերին ուղղելու, նույնիսկ եթե այդ մեծերը ամբողջովին համը հանում են և կամ մատից ծծած ամեն տեսակ սուտումուտ բաներ են հնարում...

Կոռպիսոյսն ու Խենկը մեզ ամեն տեսակի տեղեկութիւններ են բերում նրանց մասին, որոնք հեռացել են կամ թաքնւել: Նրանք գիտեն թե մենք որքան ենք սրտի մոտ ընդունում այդ բոլորը, ինչպես ենք տանջվում բոլոր նրանց համար, ում հետապնդում կամ բռնում են, և ինչքան ենք ուրախանում, երբ որևէ մեկին ազատում են:

«Թաքնւել» կամ «գնալ ընդհատակ» դարձել են այնպիսի առօրյա գաղափարներ, ինչպես առաջ կասեինք՝ հայրիկի տնային կոշիկները դրված են վառարանի մոտ:

Այնպիսի կազմակերպութիւններ, ինչպիսին «Ազատ նիդերլանդներ»-ն է, կեղծում են ինքնութեան հավաստագիրը, վստահելի ապաստարան են դտնում, իրենց խնամակալութեան տակ եղածներին փող ու մթերք են մատակարար-

բում, իսկ քրիստոնեական ընտանիքների տղաներին, որոնք ընդհատակ են անցնում, աշխատանք են ճարում վստահելի արհեստագործական գալրոցում կամ ձեռնարկություններում, Ուլղուկի դարմանալի է, թե ինչքան բարի գործ են կատարում սյգ ազնիվ, անշահախնդիր մարդիկ. ոխակի ենթարկելով իրենց սեփական կյանքը, նրանք օգնում են մարդկանց փրկվելու: Ամենալավ օրինակը՝ մեր հովանավորներն են, նրանք մինչև հիմա օգնում են մեզ և, պիտի հուսալ, որ մեղ բարեհաջող կերպով դուրս կբերեն այստեղից: Այլապես նրանք ստիպված կլինեն բախտակից լինելու բոլոր նրանց, ովքեր փրկում են հրեաներին: Երբեք ոչ մի բառ չեն ակնարկում, որ մենք բեռ ենք իրենց վզին, իսկ մենք իսկապես բեռ ենք: Երբեք չենք լսել, որ նրանք դժգոհեն, թե ինչքան դժվար է իրենց համար:

Ամեն օր նրանք գալիս են մեզ մոտ՝ վերև, տղամարդկանց հետ դրուցում են քաղաքականության ու դործերի մասին, կանանց հետ՝ պարենի և ամեն տեսակ տնտեսական դժվարությունների, իսկ մեզ հետ՝ զրքերի ու թերթերի մասին: Նրանք միշտ ուրախ են, տոն օրերին և ծննդյան օրերին մեզ ծաղիկներ են բերում, նվերներ, ուզած ժամին նրանք պատրաստ են մեզ օգնության գալու:

Ու թեև չորս կողմում այնքան հերոսություններ ու սխալագործություններ են կատարվում և՛ պատերազմում, և՛ թիկունքում, բայց մենք հավերժ կհիշենք այստեղ մեր բարեկամների ցուցաբերած անձնվեր ղոհաբերությունը, նրանց ցույց տված ամենօրյա բարեկամությունն ու սերը:

Ամենաանհավանական պատմություններն էլ բերնբերան են անցնում և դրանք մեծ մասամբ ճիշտ են լինում: Կոոպ-թոյսը պատմեց Գելլերլանդում տեղի ունեցած ֆուտբոլի մատչի մասին, որտեղ մի կողմից խաղացել են բացառապես «ընդհատակյա գործիչները», իսկ մյուս կողմից՝ տեղական ոստիկանական թիմը:

Խիվերզումում մթերային նոր քաղտեր են բաժանել: Որպեսզի թաքնվողները իրենց մթերաբաժնից չզրկվեն, տեղական պետական պաշտոնյաները որոշ ժամանակ բոլոր «պաշտպաններին» կանչում են, որ նրանք իրենց խնամա-

կալության տակ գտնվողների համար քարտեր ստանան։ Այստեղ անհրաժեշտ է աներևակայելի զգուշութիւն, այլապէս «մոֆֆինները» կիմանան այդ սխրագործության մասին։

Ա. Ն. Ն. ա։

Հինգշաբթի, 3-ը փետրվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ամենամոտիկ ժամանակներում սպասվում է, որ դաշնակիցները զորքեր ափ կհանեն։ Եթե դու այստեղ լինելի, քեզ էլ անպայման կհետապնդեր այդ միտքը կամ գուցե և դու կծիծաղեիր մեզ վրա, թե ինչ կարիք կա այդպես ցնորվելու, երբ դեռ ոչինչ հայտնի չէ։ Բոլոր թերթերը միայն դրա մասին են գրում. իսկապես գժվել կարելի է, երբ կարդում ես։

«Անգլիական զորքը Հոլանդիա մտնելու դեպքում գերմանական հրամանատարութիւնը ամբողջ ուժով կպաշտպանի երկիրը, թեկուզ այն ջրասույզ անելու գնով»։

Իսկույն բաց ենք անում Նիդերլանդիայի քարտեզը, որտեղ նշված են այն շրջանները, որոնք ենթադրվում է ջրասույզ անել։ Եվ քանի որ Ամստերդամն էլ է նշված, ուստի մենք առաջին հերթին մեզ ենք հարց տալիս, թե ի՞նչ կանենք եթե փողոցով մի մետր բարձրությամբ ջուր հոսի։

Այդ ժամանակ տեղացին պատասխանները։ Եվ ամեն մեկն իր ձևով էր պատասխանում։

«Ո՛ր ոտքով և ո՛չ էլ հեծանիվով հնարավոր չի լինի փախչել։ Ուրեմն պետք է գնալ ծանծաղուտով, հենց որ ջուրը կանգ առնի»։

«Ամենակին էլ ոչ։ Պետք է փորձել լողալ։ Եթե մենք լողազգեստ ու գլխարկ ունենանք, ոչ ոք չի նկատի, որ մենք հրեաներ ենք»։

«Այ քեզ հիմար բան։ Երևակայում եմ, թե ինչպես կլողան մեր տիկիները, որ առնետները սկսեն նրանց ոտքերից բռնել»։

(Իհարկե դա տղամարդկանցից մեկը սրամտեց: Տեսնենք թե մեզնից ով շուտ կոռնա):

«Ախր մենք իսկի չենք էլ կարող տնից դուրս գալ: Նկուղք ամբողջովին փտած է և ջրի ամենափոքր ճնշումից շենքը կփլվի»:

«Վերջ տվեք դատարկ խոսակցություններին: Կատակը մի կողմ, պետք է աշխատել նավակ ձեռք բերել»:

«Ինչո՞ւ: Ես լավ եմ մտածել՝ ամեն մեկը թող նստի շաքարի արկղի վրա, իսկ թիավարելու համար կվերցնենք մեծ գդալները»:

«Իսկ ես ոտնափայտերով կգնամ: Երիտասարդ ժամանակ ես բոլորից լավ էի գնում»:

«Խենկ վան Սանտենին ոտնափայտեր պետք չեն: Կնոջը կշալակի և իր ոտքերը Միպի համար կծառայեն որպես ոտնափայտեր»:

Հիմա դու արդեն պատկերացնում ես ամբողջ խոսակցությունը, ճիշտ չի, Քիտտի: Այո՛, սրամտելը հեշտ է, իսկ կյանքում երևի, ամեն բան ուրիշ կերպ կլինի:

Մի հարց էլ կա զորք դուրս բերելու հետ կապված, ի՞նչ պիտի անենք, եթե հանկարծ գերմանացիները էվակուացիայի ենթարկեն Ամստերդամը:

«Աննկատելիորեն հեռանալ քաղաքից նրանց հետ միասին»:

«Ոչ մի դեպքում չհեռանալ: Միայն պիտի սպասել սյստեղ: Գերմանացիներից ամեն ինչ կարելի է սպասել, նրանք ժողովրդին առաջները գցած կբշեն, մինչև որ բոլորը մեռնեն գերմանիայում»:

«Ոչ, մենք, իհարկե, կմնանք այստեղ: Այստեղ ամենից անվտանգն է: Կփորձենք Կոոպխոյսին համոզել, որ ամբողջ բնտանիքով տեղափոխվի այստեղ: Տաշեղով լցված պարկեր կճարենք և հնարավոր կլինի ձեղնահարկում քնել: Լավ կլինի, եթե Միպն ու Կոոպխոյսը նախօրոք իրենց վերմակները բերեն»:

«Հարկ կլինի մեր երեսուն կիլոգրամ ալյուրին գոնե մի քիչ էլ ավելացնել: Թող Խենկն աշխատի բակլա ճարել, Հի-

մա մենք տանը 30 կիլո լոբի ունենք, 10 կիլո էլ սիսևւս չհաշված հիսուն բանկա բանջարեղենի պահածոն»:

«Մայրիկ, թվի՛ր մնացած մթերքները»:

«10 բանկա ձուկ, 40 բանկա կաթ, 10 կիլո կաթի փոշի, 3 շիշ ձեթ, 4 բանկա յուղ, 4 բանկա մսի պահածո, 4 բանկա հատապտղի պյուրե, 2 շիշ մրգի հյութ, 20 շիշ տոմատի, 5 կիլո վարսակի «փաթիլ» և երկու կիլո բրինձ: Ահա և բոլորը»:

«Պաշարն, իհարկե, բավականին լավ է, բայց եթե մտածենք, որ մեր հյուրերին էլ պետք է կերակրել և ամեն շաբաթ էլ մթերքները պիտի պակասեն, թերևս, դա այնքան էլ ճոխ չի»:

«Մեր քարածուխն ու վառելիքը բավական են, մոմերն էլ էն, հերիք: Մենք պիտի մեզ համար լանջատոպրակներ, կարենք, որ անհրաժեշտության դեպքում փողերն այնտեղ թաքցընենք»:

«Պետք է ամենաանհրաժեշտ իրերը ցուցակագրել և նախօրոք դասավորել ուսապարկի մեջ՝ փախչելու դեպքում պատրաստ լինելու համար»:

«Ստիպված ենք պոստեր նշանակել. մեկին՝ ապաստարանի մուտքի մոտ, մյուսին՝ վերևում, ձեռնահարկում»:

«Իսկ մեր պաշարն ի՞նչ կանենք, եթե հանկարծ գազը, էլեկտրականությունն ու ջուրը փակեն»:

«Ստիպված սալօջախի վրա պիտի պաշտաստենք, իսկ ջուրը կհավաքենք, կթորենք ու կեփացնենք: Հարկավոր է երկու հատ մեծ աման լվանալ ջրի համար»:

Եվ այս տիպի խոսակցությունները ես պիտի լսեմ օրեր շարունակ: Զորքը ափ կհանեն, չեն հաւնի, դատողություններ սովի, մահվան, ումբերի, վառիչների, ննջապարկերի, հրեաների բանտարկության, թունավոր գազերի մասին,—մի խոսքով կյանքն այնքան էլ ուրախ չի:

Եթե ուզում ես պարզ պատկերացնել, թե ինչն է անհանգրստացնում ապաստարանի բնակիչներին, ուրեմն տես թե ինչ բնորոշ խոսակցություն է տեղի ունեցել Խենկի հետ.

Բնակիչներ. «Մենք վախենում ենք, որ գերմանացիները նահանջի դեպքում Ամստերդամի ամբողջ բնակիչներին իրենց հետ տանեն»:

ԽԵՆԼԿ. «Ի՜նչ հնարավոր չի, դուք համար նրանք ո՞չ այդ-
քան վագոններ ունեն և ո՞չ էլ մեքենաներ»:

Բ. «Վագոններ՝ ու Մի՞թե դուք մտածում եք, որ նրանք
մարդկանց վագոններով պիտի տանեն: Ոչ, նրանք մարդ-
կանց կատիպեն վազել իրենց տասնմեկ համարով (per pe-
des apostolorum¹, ինչպես ասում է այդպիսի դեպքերում Դուս-
տելը)»:

ԽԵՆԼԿ. «Զի կարող պատահել: Դուք ամեն ինչ սև եք տես-
նում: Ինչո՞ւ նրանք պիտի բնակչությանը քարշ տան իրենց
հետևից»:

Բ. «Մի՞թե դուք չեք լսել, թե ինչ է ասել Գեբելսը. «Եթե
ստիպված լինենք նահանջելու, մենք կփակենք օկուպաց-
ված մարզերի բոլոր դռները...»:

ԽԵՆԼԿ. «Ի՞նչ նշանակություն ունի, թե նրանք ինչ են ա-
սում»:

Բ. «Ինչ է, դուք կարծում եք, թե գերմանացիները դա ա-
նելու համար խիստ ազնիվ են կամ խիստ մարդկայի՞ն:
Նրանք մտածում են. «Եթե մենք արդեն կործանվում ենք,
ուրեմն թող կործանվեն բոլոր նրանք, ովքեր մեր իշխանու-
թյան տակ են»:

ԽԵՆԼԿ. «Ինչ ուզում եք ասեք, ես դրան չեմ հավատում»:

Բ. «Միշտ այդպես է, մինչև վտանգը մարդուն չի սպառ-
նում, նա այն չի տեսնում»:

ԽԵՆԼԿ. «Բայց դուք ինքներդ էլ կարգին չգիտեք: Այդ բո-
լորը միայն խոսակցություններ են»:

Բ. «Մենք այդ բոլորն զգացել ենք մեր կաշվի վրա՝ սկզբ-
բում Գերմանիայում, հետո՝ այստեղ: Իսկ ի՞նչ են անում
գերմանացիները Ռուսաստանում»:

ԽԵՆԼԿ. «Ես հրեաների մասին չեմ ասում: Բայց ոչ ոք
կարգին չգիտի, թե Արևելքում ինչ է կատարվում: Եվ գու-
ցե անգլիական ու ռուսական սրբոսպագանդան էլ է այնպես
չափազանցված, ինչպես գերմանացիներինը»:

Բ. «Երևի: Անգլիական ռադիոն միշտ ճիշտ է ասել: Հա-
մարեք նույնիսկ, որ շատ բան չտվազանցված է, բայց վիթ-

¹ Ոտքով (լատ.):

խարի փաստեր կան: Դուք հո չեք կարող ժխտել, որ Հեհաստանում միլիոնավոր անմեղ մարդկանց են գազով խեղդել, ոչնչացրել...»:

Ես քեզ չեմ ձանձրացնի հետագա խոսակցություններով։
Ես հանգիստ եմ, կաշխատեմ ավելի քիչ լսելու Այնպիսի
վիճակի եմ հասել, որ հիմա ինձ համար միևնույն է՝ կենդա-
նի կմնամ թե կմեռնեմ։ Կյանքն առանց ինձ էլ առաջ կգնա,
իսկ պատմությունը կանգնեցնելը ընդհանրապես իմ ուժից
վեր է։

Թող ինչ ուզում է լինի, իսկ առայժմ ես սովորում եմ, աշխատում ե հուլիս դնում երգանիկ վախճանի վրա:

U. n. n. m:

Շաբաթ, 12-րդ փետրվարի 1944 թ.

Սիրունի Քիտառի.

Արևը փայլում է, երկինքը կապույտ-կապույտ է, հրաշալի քամի է և ես այնպես եմ տխրում, այնպես եմ ամեն ինչի կարոտը քաշում... Ազատության կարոտն եմ քաշում, բնկերներիս... ուզում եմ մենակ լինել: Այնպես եմ ուզում մեն-մենակ լաց լինել, իսկականից: Ուզում եմ ազատության տալ սրտիս, գիտեմ, որ եթե մի կուշտ լաց լինեմ, կթեթեմանամ, բայց չի կարելի... Ես անհանգիստ եմ, դեռ ու դեռ եմ նետվում, կանգնում եմ փակ պատուհանի առջև և աշխատում եմ փեղկերի արանքներից մաքուր օդ շնչել, ես լսում եմ, թե ինչպես է սիրտս խփում, կարծես թե ուզում է ասել. «Վերջապես ամոքիր իմ թախիծը»:

Երեւի, ամբողջ մեղքը գարնանն է: Զգում եմ գարնան ծնունդը, զգում եմ ամբողջ մարմնով, ամբողջ հոգով: Ես պիտի ստիպեմ ինձ հանգիստ լինել, բայց ամեն ինչ իմ մեջ շուռ է եկել, չեմ կարողանում ո՛չ կարգալ, ո՛չ գրել, չգիտեմ ինչ անել... Միայն գիտեմ, որ թախծում եմ... ինչի՞ համար...

U. 8 8 m:

Կիրակի, 13-ը փետրվարի 1944 թ.

Սիրելի Քրիտի.

Երեկվանից շատ բան է ինձ համար փոխվել: Տխրում էի, հիմա էլ եմ տխրում, բայց մի քիչ, շատ քիչ թեթեացել եմ...

Այսօր առավոտյան նկատեցի (և ես անկեղծ պիտի ասեմ, որ դա մեծ ուրախություն է ինձ համար), որ Պետերը շարունակ ինձ է նայում: Եվ մի տեսակ ուրիշ կերպ է նայում, ոչ առաջվա պես. չգիտեմ ինչպես, չեմ կարող բացատրել... Առաջ ես կարծում էի, թե Պետերը Մարգոյին է սիրահարված, բայց հանկարծ զգացի, որ այդպես չի: Ես դիտմամբ ամբողջ օրն աշխատեցի շնայել նրան, որովհետև հենց որ ես նայում եմ նրան՝ նա էլ է նայում և դա այնպիսի լավ զգացում է, որ չես ուզում խլացնել:

Ես անտանելի կերպով ուզում եմ մենակ մնալ: Հայրիկը նկատում է, որ ինչ-որ փոխվել եմ, բայց ես նրան չեմ կարող ամեն ինչ ասել: Ուզում եմ բղավել. «Ինձ հանգիստ թողեք, ինձ մի դիպչեք»: Բայց ո՞վ իմանա, հանկարծ երբեք ես այնպիսի մենակություն մեջ մնամ, որը ինքս էլ չեմ ցանկանա:

Ա. Լ. Լ. Կ.

Երկուշաբթի, 14-ը փետրվարի 1944 թ.

Սիրելի Քրիտի.

Կիրակի օրը երեկոյան բոլորը ռադիոյի մոտ նստած լսում էին «Գերմանական կոմպոզիտորների անմահ ստեղծագործությունները»: Ես ու Պիմը չէինք լսում: Դուսսելը շարունակ ռադիոն էր պտտում: Պետերը շատ զայրացավ, մյուսներն էլ զայրացան: Մի կես ժամ հետո Պետերը բոլորովին հուզված ու բավականին ջղայնացած խնդրեց բռնակն անվերջ չպտտել: Դուսսելը, սովորականի պես, արհամարհանքով նետեց.

«Ես գիտեմ ինչ եմ անում»:

Պետերը ջղայնացավ, տաքացավ, հայրը պաշտպանեց նրան և Դուսսելը ստիպված դիչեց: Եվ վերջ: Կարծես թե դատարկ բան է, բայց դա, ինչպես երևում է, Պետերին շատ

զր գլխը: Եվ այսօր առավոտյան, երբ ես ձեռնահարկում
ալկոհի մեջ գիրք էի փնտրում, Պետերը եկավ և սկսեց ինձ
պատմել այդ ամբողջ պատմությունը: Ես այդ մասին ոչինչ
չգիտեի, և երբ Պետերը նկատեց, որ իրեն ուշադիր լսում
եմ, նա բոլորովին տարվեց իր զրույցով:

«Հասկանում ես,—սկսեց նա,—ես միանգամից չեմ կա-
րող բոլորն ասել, որովհետև նախօրոք գիտեմ, որ չեմ կա-
րող խոսել ինչպես պետքն է: Սկսում եմ կակաղել, կարմը-
րում եմ և բոլորովին այն չեմ ասում, ինչ ուզում եմ: Ես
ստիպված լռում եմ, որովհետև միևնույն է, հարմար բառեր
չեմ գտնում: Երեկ էլ նույնը եղավ: Ուզում էի ինչ-որ բան
բացատրել, հենց սկսեցի, իսկույն տաքացա, իսկ դա միշտ
էլ սարսափելի է: Առաջ ես մի վատ սովորություն ունեի՝
հիմա էլ հաճույքով նույնը կանեի. առաջ, երբ ես որևէ մե-
կի հետ վիճում էի, բոլոր վեճերի փոխարեն իսկույն բռնեց
էի ցույց տալիս: Գիտեմ, դա միջոց չի, դրա համար եմ ես
քեզնով այդպես հիանում: Դու լավ ես խոսում, կարողանում
ես ամեն մեկին ասել այն, ինչ մտածում ես, ինչ որ պետք է,
երբեք չես շփոթվում»:

«Սխալվում ես,—պատասխանեցի ես,—սովորաբար ես
բոլորովին էլ այն չեմ ասում, ինչ ուզում եմ, և հետո բա-
վականին երկար ու բավականին շատ բառեր են ստացվում,
իսկ դա նույնպես վատ է»:

Թաքուն ինքս ինձ վրա ծեծադում էի, բայց ցույց չէի
տալիս, որ այդքան ուրախ եմ: Ես այնպես էի ուզում, որ
նա իր մասին շատ պատմեր, ես հարմար նստել էի հատա-
կին, բարձի վրա, ծնկներս առել ձեռքերիս մեջ և ուշադիր
նայում էի նրան: Ես շատ ուրախ եմ, որ այստեղ գոնե կա
մի մարդ, որ կատաղության այնպիսի նոպաներ է ունենում,
ինչպես և ես: Պետերի համար էլ էր հաճելի՝ նա Դուսսելին
կարող էր հայհույն ամենաընտիր բառերով և չվախենալ, որ
դրա համար իրեն անմիջապես կնախատեն:

Իսկ ես, ես ինձ հիանալի էի զգում, որ ճաշակում էի իս-
կական ընկերական զգացմունքը, իսկ առաջ ես դա զգում
էի միայն իմ ընկերուհիների նկատմամբ:

Ա. Ա. Ա.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր Մարգոյի ծննդյան օրն է:

Տասներկուան անց կեսին Պետերը եկավ նվերները նախելու և ապա երկար ժամանակ մնաց մեզ մոտ. առաջ նա երբեք այդպես երկար չէր նստում: Ճաշին սուրճ եփեցի և վազեցի կարտոֆիլ բերելու՝ գոնե տարին մի անգամ կարելի է մի քիչ բավականություն պատճառել Մարգոյին: Երբ ես անցնում էի Պետերի նեղ սենյակի միջով, նա իսկույն սանդուղքի վրայից հավաքեց բոլոր թղթերը և ես նրան հարցրի, արդյոք դուռը կփակի՞ իմ ետևից:

«Իհարկե,— ասաց նա,— իսկ երբ վերադառնաս, թակիր, ես իսկույն բաց կանեմ»:

Ես շնորհակալություն հայտնեցի, բարձրացա վերև և, երևի մի տասը րոպե մեծ տակառի մեջ մանր կարտոֆիլ էի փնտրում, մինչև որ գոտկատեղս ցավեց, և բացի այդ մրսեցի էլ: Ես, իհարկե, չթակեցի, և դուռն ինքս բացեցի: Բայց նա արդեն ինձ սպասում էր, ծանր կաթսան պատրաստակամորեն վերցրեց ձեռքիցս:

«Փնտրեցի, փնտրեցի և մանր կարտոֆիլ չգտա» — ասացի ես:

«Իսկ մեծ տակառում նայեցի՞ր»:

«Այո, նույնիսկ ամբողջը ձեռքերով տակն ու վրա արի»:

Ես դեռ շարունակում էի սանդուղքի վրա մնալ կանգնած, իսկ նա քննադատաբար նայում էր կաթսայի կարտոֆիլին:

«Բայց սա հիանալի կարտոֆիլ է», — ասաց նա, և կաթսան ինձ տալով ավելացրեց. «Շատ լավ է»: Եվ միաժամանակ այնպես մեղմ ու ջերմ նայեց ինձ, որ իմ ամբողջ ներքինն էլ մեղմացավ ու ջերմացավ: Ես ղգացի, որ նա ուղեց ինձ հաճելի մի բան անել, բայց քանի որ բառեր չի կարողանում գտնել, ամեն ինչ իր հայացքի մեջ արտահայտեց:

Ես այնպես լավ հասկացա նրան, այնպես շնորհակալ էի նրանից: Եվ հիմա հիշելով նրա խոսքերն ու հայացքը, ես ուրախանում եմ:

Երբ ներքև իջա, մայրիկն ասաց, որ ընթրիքի համար էլ

է կարտոֆիլ պետք: Ես իսկույն առաջարկեցի բարձրանալ ձեզ-
նահարկ:

Մտա Պետերի մոտ և ներողութիւն խնդրեցի, որ նրան
խանգարում եմ: Նա վեր կացավ, հենվեց դռան մոտի պա-
տին և դռով ուղեց ինձ շօռղնել:

«Ես ինքս կգնամ»,—ասաց նա: Բայց ես առարկեցի, ա-
սելով, որ դա բոլորովին պետք չի և որ հիմա կարտոֆիլը
չպետք է ջոկեմ: Դա նրան համոզեց, և նա իսկույն ձեռքս
բաց թողեց: Երբ ես վերադարձա, նա դուռը բացեց և ձեռ-
քիցս վերցրեց կաթսան: Հեռանալիս ես նրան հարցրի.

«Իսկապես ասած, դու ինչով ես զբաղվում»:

«Ֆրանսերենով»,—ասաց նա: Հարցրեցի, թե կարելի է
վարժութիւններդ նայել. ձեռքերս լվացի և նստեցի նրա դի-
մաց՝ թախտին:

Ես նրան մի քանի բառեր բացատրեցի, և մենք սկսեցինք
խոսել: Նա ինձ պատմեց, որ ուզում է գնալ Արևմտյան
Հնդկաստան՝ պլանտացիաները: Նա շատ բան ասաց իր
տնային կյանքից, վաճառականութիւնից, այն որ ինքը ոչ
մի բանի պիտանի չէ: Ես ասացի, որ նրա մոտ խիստ զար-
գացած է «անլիարժեքության զգացումը»: Այդ ժամանակ նա
սկսեց հրեաների մասին խոսել: Եթե ինքը մինչև պատե-
րազմը քրիստոնեութիւն ընդուներ, բավականին լավ կապ-
րեր: Ես հարցրի, թե արդյոք չի ուզում պատերազմից հետո
մկրտվել, նա ասաց՝ ոչ: Պատերազմից հետո ոչ ոք չի իմա-
նա նրա քրիստոնյա կամ հրեա լինելը: Սիրտս ինչ որ մի
բան խոցեց: Այնպես եմ ամոսոսում, որ նրա մեջ թեկուզ
ամենափոքր չափով դեռ անազնվության հետք կա:

Հետո մենք խոսեցինք հայրիկի մասին, մարդկանց գի-
տելիքների և ընդհանրապես շատ բաների մասին խոսեցինք:
Ես նույնիսկ չեմ հիշում, թե ինչի մասին: Զորսն անց կեսին
ես գնացի:

Երեկոյան նա դարձյալ շատ հաճելի բաներ ասաց: Մենք
խոսեցինք մի կինոաստղի մասին, որի նկարը ինչ-որ ժա-
մանակ նվիրել էի նրան, և արդեն կես տարի է, որ այդ
նկարը կախված է նրա խցում: Պետերն ասաց, որ նկարն ի-

յեն դուր է դալիս, և ես նրան առաջարկեցի ուրիշ կինոաստ-
ղերի նկարներ էլ:

«Ոչ, ոչ,—ասաց նա,—սովելի լավ է թող այսպես լինի:
Ես տմեն օր նայում եմ այս նկարին և սա արդեն դարձել
է իմ ընկերը»:

Հիմա ես հասկանում եմ, թե ինչի է նա տմեն տեղ իր
հետ քարշ տալիս Մուշիին և շարունակ փողոթնում նրան:
Նա էլ է քնքշովյան կտրիք պոում: Հա՛, մոռացա տակ, թե
ուրիշ էլ ինչ ասաց նա:

«Ես չգիտեմ ինչ բան է փախը,—ասաց նա,—միայն երբ
հիմանդ եմ լինում, ջղայնանում եմ: Բայց ես այդ սովորու-
թյանն էլ վերջ կտամ»:

Սարսափելին այն է, որ նա իրեն լիարժեք մարդ չի
զգում: Սրինակ՝ նա գտնում է, որ ինքը հիմար է, իսկ մենք
բոլորս խելացի ենք: Սրբ ևս նրան օգնում եմ ֆրանսերե-
նում, նա անվերջ շնորհակալություն է հայտնում: Անսլայ-
ման պիսի նրան ասեմ. «Հիմարություններ մի արա, խընդ-
րեմ, դու էլ անզերենն ու աշխարհագրությունն ինձնից ան-
համեմատ սովելի լավ գիտես»:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Ուրբաթ, 18-ը փետրվարի 1941 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Սրբ վերե եմ բարձրանում, և անսլայման աշխատում եմ
«նրան» տեսնելու: Կյանքս անհամեմատ թեթևացել է, նորից
ինչ-որ իմաստավորվել, ուրախանալու բան կա:

Էավ է, որ իմ բարեկամական պայքումների ճառարկան»
միշտ ատնը նստած է և մրցակցուհիներից (բացի Մարգոյից)
փախնալու բան չունեմ: Մի՛ կտրժիր, թե ես սիրահարված
եմ, տմենին: Բայց մի ախպիսի պայքում ունեմ, որ իմ ու
Պետերի միջև ինչ-որ շատ լավ բան է երևան դալիս, և մեր
բարեկամությունը, մեր փոխհարաբերությունը էլ սովելի ամուր է
գտնում: Հենց որ հնարավորություն է ստեղծվում, ես վա-
զում եմ նրա մոտ: Հիմա բոլորովին առաջվա նման չի, երբ

նա չգիտեր, թե ինձ հետ ինչ խոսերու նա անընդհատ խոսում է, նույնիսկ երբ արդեն ես ուղում եմ դուրս գալ։

Մայրիկին այնքան էլ դուր չի գալիս, որ ես այդքան հաճախակի եմ գնում վերև։ Նա ասում է. «Պետերին մի՛ ձանձրացնի, հանգիստ թող նրան»։ Մի՞թե նա չի հասկանում, որ սա միանգամայն առանձնահատուկ, հոգեկան զգացում է։ Ամեն անգամ, որ ես վերև եմ գնում, նա այնպիսի տարօրինակ հայացքով է նայում ինձ։ Իսկ երբ գալիս եմ այնտեղից, անպայման հարցնում է, թե որտեղ էի։ Այդ բանը տանել չեմ կարող։ Շատ վատ սովորություն է։

Ա. Ե. Ա. :

Շաբաթ, 19-ը փետրվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Դարձյալ շաբաթ է, և դա ըստ էության շատ բան է ասում։ Առավոտը խաղաղ անցավ։ Մի քիչ օգնեցի «վերևիններին», բայց «նրան» միայն մի ակնթարթ տեսա։ Երկուսն անց կեսին ադյալը վերցրի և իջա ներքև, դիրեկտորի առանձնասենյակը, որպեսզի գրասենյանի մոտ հանգիստ կարգամ ու աշխատեմ։ Բայց ես երկար շաշխատեցի, հանկարծ վրաս ինչ-որ «բան եկավ», երեսնիվայր պառկեցի սեղանին, գլուխըս ձեռքերիս դրած, և մի լավ լաց եղա։ Արցունքներս հոսում էին առվի պես, և ես ինձ բոլորովին դժբախտ էի զգում։ Ախ, գոնե «նա» գար ինձ մխիթարելու ժամը չորսին միայն բարձրացա վերև։ Կարտոֆիլ պիտի բերեի, և ես հույս ունեի նրան հանդիպելու։ Բայց ես մինչև «վաննայի սենյակում» կսանրվեի, լսեցի, թե ինչպես նա վաղեց պահեստ, Մոֆֆիի մոտ։ Ես չկարողացա արցունքներս զսպել և թաքնըվեցի զուգարանում, ինձ հետ վերցնելով հայելին։ Եվ ես այնտեղ նստեցի, մինչև հոգուս խորքը վշտացած, իսկ իմ կարմիր գոգնոցը ամբողջապես ծածկվեց արցունքի մուգ բծերով։ «Այդպես ես երբեք չեմ նվաճի Պետերին,—մտածեցի ես,—գուցե ես նրա մտքով իսկի չեմ էլ անցնում, գուցե նրան իմ ընկերությունը պետք էլ չի։ Գուցե նա ընդհանու-

րապես ի միջի ալոց է իմ մասին մտածում: Սա էլի մենակ կ'մնամ, սուսնց Պետերի, առանց ընկերության: Իսկ գուցե, շուտով ո՛չ հուլյս կ'մնա, ո՛չ մխիթարություն, ո՛չ էլ սպասում»:

Գոնե մեկ անգամ գլուխս դնեի նրա ուսին, որպեսզի այսօրան բոլորից լքված, անհուսալի մենակ շղդայի: Գո՛ւցե ես նրա համար ոչ մի արժեք չունեմ ե նա բոլորին էլ աշդպես քնքուշ է նայում: Գուցե ես պարզապես ինթադրել եմ, որ դա միայն ինձ համար է: Ախ, Պետեր, եթե դու կարողանայիր միայն ինձ լսել կամ տեսնել: Բայց ես չէի դիմանա ճշմարտությանը, եթե ինձ միայն հիասթափություն է սպասում: Եվ այնուամենայնիվ թեև էլի արցունքներս խեղդում են ինձ, բայց ես դարձյալ ինչ-որ հուլյս եմ զգում, նորից սկսում եմ սպասել:

Ա Ն Ն ա:

Կիրակի, 20-ը փետրվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այն, ինչ ուրիշ մարդիկ անում են շաբաթվա ընթացքում, մեղ մոտ ապաստարանում կատարվում է կիրակի օրը: Նրբ բոլորը զարդարվում են և զբոսանքի գնում, մենք ընդհանուր մաքրությամբ ենք զբաղվում:

Ժամը ուրիշ. հաշվի չառնելով քնի սիրահարներին, Դուսսելը նույնիսկ կիրակի օրերը ուղիղ ժամը ութին վեր է թըռչում անկողնից, դնում է «վաննայի սենյակը», հետո՝ ներքև, հետո նորից վերև, և վերջապես «վաննայի սենյակում» սկսում է երկար ու բարակ լվացվել, որը մի ամբողջ ժամ է տևում:

Ինձ անց կեսին. վերացվում է լուսաքողարկումը, վառվում են վառարանները, և վան Դաանները գնում են լվացվելու:

Տասն անց ֆառուրդ. վան Դաանները զգուշացնում են, որ «վաննայի սենյակը» ադատ է: Իսկ մեր քնկոտները նոր միայն սկսում են գլուխները բարձից վերցնել: Բայց դրանից

հետո գործն արագ առաջ է գնում, Մարգոն, մայրիկը և ես հերթով «մեծ լվացք» ենք սկսում: Շատ ցուրտ է, և մենք ուրախ ենք, որ կարելի է երկար շալվար հագնել: Մեզնից հետո՝ հայրիկի հերթն է:

Տասնմեկն անց կեսին. նախաճաշ, Դրա մասին չեմ գրի՝ մեզ մոտ առանց այն էլ անվերջ ուտելիքի մասին են խոսում:

Տասներկուսն անց քառորդ. ամեն մեկն իր գործով է զբաղված, հայրիկը կոմբինեզոնով հատակին պառկած այնպիսի եռանդով է գորգը մաքրում, որ ամբողջ սենյակում փոշու ամպ է կանգնած: Դուսսելը իր անկողինն է թափ տալիս և այդ ընթացքում Բեթհովենի ջութակի կոնցերտն է սուլում: Մայրիկը ձեռնահարկում է, լսվում է նրա քայլերի ձայնը: Նա սպիտակեղեն է փռում: Վան Դաանը գլխարկը դնում և ներքև է գնում, սովորաբար նրա ետևից գնում է նաև Պետերը՝ Մուշիի հետ միասին: Տիկինը գոգնոց է կապում, հագնում է սև գործովի կոֆտան, գլխին կապում է տաք գլխաշորը և սպիտակեղենի կապոցը թևի տակն առնելով, լվացարարուհու նման ծնկածալ ողջունում է ու սենյակից դուրս գալիս: Ես ու Մարգոն ամաններն ենք լվանում ու սենյակը հավաքում:

Ա. և. և. ա:

Ձորեքշաբթի, 23-ը փետրվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Երեկվանից հոյակապ եղանակներ են, ես ինձ կորցրել եմ: Ամեն առավոտ գնում եմ ձեռնահարկ թարմ օդ շնչելու, որտեղ պարապում է Պետերը: Այնտեղից, իմ սիրելի տեղից, ես տեսնում եմ կապույտ երկնքի մի կտոր, շագանակենու մերկ ճյուղեր, որոնց վրա փայլում են ցողի կաթիլները, ես որորներ եմ տեսնում և ուրիշ թռչուններ, որոնք օդի մեջ թռչելիս արծաթին են տալիս: Պետերը կանգնել էր գերանին հենված, ես նստել էի նրա կողքին, և մենք մաքուր օդ էինք շնչում, նայում դեպի փողոց և ղգում էինք, թե ինչպես է մեր մեջ առաջանում այն, որ չես խրտնեցնի բառերով: Մենք եր-

կար նայեցինք դեպի փողոց, իսկ երբ նա պետք է վերնատուն բարձրանար և սյնտեղ փայտ ջարդեր, ես արդեն ամեն ինչ գիտեի՝ ես գիտեի, թե նա ինչ սքանչելի մարդ է։ Նա բարձրանում էր նեղ սանդուղքով, ես էլ՝ նրա ետևից, և ամբողջ քառորդ ժամ, քանի դեռ նա աշխատում էր, մենք դարձյալ ոչ մի բառ չխոսեցինք։ Ես հետևում էի, թե ինչպես էր նա աշխատում, ինչպես էր նա ուզում ցույց տալ իր ուժը։ Բայց ես ավելի շատ նայում էի բաց պատուհանից, որտեղից երևում էր համարյա ամբողջ Ամստերդամը, ծովի մակերևույթը մինչև հորիզոնի գիծը, որն այնպես է տարածվում բաց կապույտ երկնքում, որ չես կարող ասել, թե որտեղ է այն վերջանում։ «Քանի դեռ այս բոլորը գոյություն ունի,—մտածեցի ես,—քանի դեռ ես ապրում եմ ու տեսնում այս վառ արևը, այս անամպ երկինքը, ես չեմ համարձակվի տխրել»։

Եթե մարդը վիշտ ունի, եթե նա մենակ է և դժբախտ, լավ կլինի, որ տնից դուրս գա, նա ինքն իր հետ կլինի, մենակ՝ երկնքի, բնության, աստծո հետ։ Եվ այդ ժամանակ, միայն այդ ժամանակ ես զգում, որ ամեն ինչ այնպես է, ինչպես պետք է, որ աստված ուզում է մարդկանց երջանիկ տեսնել պարզ, գեղեցիկ բնության մեջ։ Եվ քանի որ դա այդպես է (և միշտ էլ այդպես կլինի), ես գիտեմ որ ամեն դեպքում էլ ամեն վշտի համար էլ մխիթարություն կա, և ես հաստատ հավատում եմ, որ բնությունը թեթևացնում է ամեն տեսակի տառապանք։

Եվ, գուցե, շուտով կգա ժամանակ, որ ես կկարողանամ երջանկության զգացումը կիսել այնպիսի մեկի հետ, որը կզգա այնպես, ինչպես ես եմ զգում։

Մտե՛ք. Մենք այստեղ շատ բանից ենք զրկված և շատ երկար ժամանակով։ Դա ես էլ գիտեմ, դու էլ գիտես։ Ես չեմ խոսում ներքին զրկանքների մասին, այստեղ մենք ամեն ինչ ունենք, ես խոսում եմ այն մասին, ինչը մեզ հոգեպես է տանջում։ Ինչպես ես, այնպես էլ դու, ազատություն ենք ուզում, լույս ենք ուզում, բայց հիմա ես հավատում եմ, որ այդ զրկանքների համար մենք վարձատրված ենք հարյուրապատիկ անգամ։ Դա ես հանկարծ հասկացա—պատուհանի

մոտ նստած: Ես խոսում եմ ներքին ապրումների մասին:

Երբ ես պատուհանից նայում էի և զգում աստծո ծառայությունը, զգում բնությունը, ես երջանիկ էի, իսկական երջանիկ: Հիշիր, Պետեր, որ քանի դեռ մեր մեջ ապրում է այդ երջանկությունը, բախտավորություն է տեսնել բնությունը, զգալ ուժը, առողջությունը և շատ ու շատ լավ բաներ. քանի դեռ քո մեջ կրում ես այդ զգացումը՝ դու միշտ երջանիկ կլինես, միշտ:

Հարստություն, փառք՝ ամեն ինչ կարելի է կորցնել, բայց սրտի երջանկությունը կարող է միայն ժամանակավորապես մարել, իսկ հետո նորից հենք գցել քո մեջ և երջանկացնել քեզ ամբողջ կյանքում: Քանի դեռ կարող ես առանց վախի նայել երկնքին, քանի դեռ դու գիտես, որ սիրտը մաքուր է՝ երջանկությունը միշտ կապրի քո մեջ:

Ա ն ն ա:

Կիրակի, 27-ը փետրվարի 1944 թ.

Սիրելի Քրիստի.

Առավոտից մինչև իրիկուն միայն Պետերի մասին եմ մտածում: Քնած թե արթուն նրան եմ պատկերացնում, երազում նրան եմ տեսնում: Իսկ երբ արթնանում եմ, ինձ թվում է, որ նա դեռ աչքերիս մեջ է նայում:

Իմ կարծիքով ես ու Պետերը այնքան էլ տարբեր չենք, ինչպես դա կարող է թվալ մակերեսային ժանոթության դեպքում, և ես քեզ կբացատրեմ թե ինչու: Պետերն էլ ինձ նման իսկական մոր կարիք է զգում: Նրա մայրը չափազանց թեթևամիտ կին է, սիրում է կոկետություն անել և շատ էլ խորամուկ չի լինում տղայի ներքին կյանքին, իսկ իմ մայրը չնայած ինձանույ՛ հետաքրքրվում է, բայց նա էլ մայրական նրբազգացություն չունի:

Մենք երկուսս էլ պայքարում ենք մեր զգացմունքների դեմ: Մենք չափազանց տառանվող ենք, չափազանց վեհերոտ ու շուտ վիրավորվող, դրա համար էլ չենք դիմանում, երբ կոպիտ կերպով խառնվում են մեր ներքին կյանքին: Եվ

երբ այդպիսի բան է պատահում, ես ամենից առաջ ուզում եմ յոգուրս նետովել: Բայց քանի որ դա հնարավոր չէ, թաքցնում եմ իմ զգացմունքները և սկսում եմ այնպիսի ֆուկուսներ անել, որ բոլորը մտածում են՝ երանի թե շուտ գնար:

Իսկ Պետերն, ընդհակառակը, իրեն է տանջում, համարյա չի խոսում, լռում է, մտքերի մեջ ընկնում և վախժխելով թաքնվում է բոլորից:

Իսկ ե՞րբ և որտեղ պիտի վերջապես մենք գտնենք իրար: Չգիտեմ, արդյոք երկար կարող եմ բանականությամբ զսպել զգացմունքներս:

Ա. Ա. Ա. Ա:

Երկուշաբթի, 28-ը փետրվարի 1944 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Սա ինչ-որ երազ է: Շարունակ լինել կողքին և շփոթե-նալ նրան, թաքցնել վերաբերմունքդ և աշխատել ուրախ ու չափազանց ազատ երևալ, երբ քո մեջ մարում են բոլոր տե-սակի հույսերը:

Պետեր Վեսսելն ու Պետեր վան Դաանը միաձուլվել են մի շատ քնքուշ, շատ սիրելի Պետերի մեջ. և ես այնպե՛ս եմ ձգտում դեպի նա: Մայրիկը անտանելի է դարձել, հայ-րիկը սիրալիր, ուստի և ավելի անտանելի, իսկ Մարգոն ա-մենից անտանելի է, որովհետև նրա հետ պետք է քնքուշ լի-նել, իսկ ես ուզում եմ, որ ինձ հանգիստ թողնեն:

Պետերը շփոթեցավ ինձ, երբ ես ձեռնահարկ մտա: Նա դուրս եկավ դռան մոտ և ինչ-որ բան էր սարքում: Մուրճի ամեն մի հարվածը կարծես ամեն անգամ մի կտոր պոկում էր իմ համարձակութունից և ես գնալով ավելի թախծոտ էի դառնում: Ինչ-որ մի տեղ կուրանտները երգում են. «Գլուխը բա՛րձր: Սիրտը ամո՛ւր»:

Ես դյուրագրգիռ եմ՝ գիտեմ: Ես հուսահատվել եմ, զու-խըս կորցրել՝ դա էլ գիտեմ:

Օգնիր ինձ, օգնիր:

Ա. Ա. Ա. Ա:

Սիրելի Քիտալի.

Իմ անձնական վշտերն անցել են ետին պլան. և գիտե՞ս ինչու Գողության պատճառով, Այդ գողություններն արդեն ձանձրացրել են մեզ, բայց ի՞նչ կարող ես անել, եթե գողերին այդքան մեծ բավականություն է պատճառում չրենց այցով «Եղեն և Ընկ.» ֆիրմային երշանկացնելը: Այս գողությունը շատ ավելի լուրջ է, քան քառասուններեք թվականի հուլիս ամսինը: Երեկ երբ վան Դաանը յոթն անց կեսին, սովորականի պես, իջել էր Կրալերի առանձնասենյակը և տեսել, որ ներսի (ապակյա) դուռը և գրասենյակի դուռը կրնկի վրա բաց է, նա զարմացել էր, սչքի էր անցրել գրասենյակը և ավելի էր զարմացել, նկատելով, որ այնտեղ ամեն ինչ տակնուվրա է արված:

«Այստեղ գուլեր են եղել»,— անցել էր նրա մտքով, և որպեսզի համոզվի, նա աստիճաններով արագ վազել էր դեպի մուտքի դուռը: Բայց փողոցի դուռը կողպեքով փակած էր, և ամեն ինչ կարգին:

«Ուրեմն, Պետերն ու էլլին այսօր երեկոյան անզգուշություն են թույլ տվել»,— մտածել էր նա: Մի քիչ նստել էր Կրալերի առանձնասենյակում, հետո լույսը հանգցրել ու բարձրացել էր վերև և չէր սկսել գլուխ ջարդել՝ թե ինչու էր դռները բաց, ինչու էր գրասենյակում այդպիսի խառնաշփոթություն:

Իսկ այսօր հենց առավոտյան Պետերը մեր դուռը ծեծեց և հայտնեց այդ չափազանց տհաճ նորությունը. պարզվում է, որ դրսի դուռը կրնկի վրա բաց է մնացել, և պատի պահարանից անհետացել է պրոյեկցիոն ապարատն ու Կրալերի նոր պորտֆելը: Պետերին հանձնարարել էին դրսի դուռը փակել, և այդ ժամանակ միայն վան Դաանը մեզ պատմեց երեկ երեկոյան իր տեսածն ու մենք շատ անհանգստացանք:

Այստեղ միայն մի բացատրություն կարող է լինել. ըստ երևույթին գողը բանալի է ունեցել, որովհետև դռները ջարդված չեն: Հնարավոր է, որ գողը երեկոյան նախօրոք է ներս մտել և ետևից դուռը փակել, իսկ հետո նրան վան Դաանն է խանգարել, Երբ վան Դաանը գնացել է, գողն իր ավարով

ծլկել է և շտապելուց մոռացել դռները փակել: Բայց ո՞ւմ մոտ կարող է բանալի լինել: Ինչո՞ւ գողը պահեստ չի մտել: Իսկ եթե հանկարծ դա պահեստի աշխատողներից որևէ մեկը լինի և հիմա մեզ մատնի՝ չէ՞ որ նա լսել է, գուցե և տեսե՞լ է վան Դաանին: Սարսափելին այն է, որ գողը կարող է և նորից բաց անել մեր դուռը: Գո՞ւցե և նա ի՛նքն է մահու չափ վախեցել մարդ տեսնելուց հետո:

Ա. և Ն. ա:

Հինգշաբթի, 2-ր մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր Մարգոն ինձ հետ եկավ ձեռնհասարկ: Բայց նրա հետ գնալը ինձ առանձնապես հաճույք չի պատճառում, թեև գիտեմ, որ նա էլ ըստ էության ամեն ինչ զգում է այնպես, ինչպես ես եմ զգում:

Այսօր էլլին մայրիկին ու վան Դաանին օգնեց ամանները լվանալու և նրանց գանգատվեց իր վատ տրամադրությունից: Իսկ ինչո՞ւ մխիթարեցին նրան: Գիտե՞ս ինչ խորհուրդ տվեց մայրիկը: Թող նա մտածի բոլոր նրանց մասին, ովքեր հիմա կործանվում ու տառապում են աշխարհով մեկ: Մի՞թե վիճակդ կթեթևանա ուրիշների դժբախտությունների մասին մտածելուց, երբ դու ինքդ էլ հուսահատություն մեջ ես: Ես այդպես էլ ասացի, որի համար ինձ պատասխանեցին. «Մի խոսի՛ր այնպիսի բաների մասին, ինչ որ չես հասկանում»:

Այնուամենայնիվ մեծերը բխամիտ են ու հիմար: Կարծես թե Մարգոն, Պետերը, էլլին ու ես ուրիշ տեսակ ենք զգում: Այդպիսի դեպքերում կարող է օգնել միայն մայրական իսկական սերը կամ շատ մոտիկ ընկերոջ սերը: Բայց մեր մայրերը ոչ մի կաթիլ ըմբռնողություն չունեն, և իմ մայրն ավելի քիչ ունի, քան ֆրու վան Դաանը: Ես հաճույքով խեղճ էլլիին մի քանի լավ բառեր կասեի, որոնք կօգնեին, ևս դա իմ փորձից գիտեմ: Բայց այդ ժամանակ հայրիկը եկավ և ինձ ետ քաշեց:

Ի՞նչ հիմարն էն դրանք բոլորն էլ: Մենք չե՞նք կարող մեր դատողություններն ունենալ: Եվ դեռ իրենց ուլտրաժամանակակից մա՛րդ են համարում: Մարդ չունենա իր դատողությունները: Իհարկե, կարելի է ասել՝ լո՛ր, մի՛ խառնրվիր: Բայց մտածելն արգելել՝ չէ՛, չի՛ լինի: Ոչ ոք չի կարող մարդուն արգելել իր դատողություններն ունենալ, թեկուզ նա շատ երիտասարդ լինի: Ե՛վ էլլիին, և՛ Պետերին, և՛ Մարգոյին, և՛ ինձ կարող է օգնել միայն խակական, անձնվեր սերը, իսկ դա մեզ չեն տալիս: Եվ ոչ ոք, առանձնապես մեր այս մեծ հիմարները, չեն հասկանում մեզ, չեն հասկանում, որ մենք անհամեմատ ավելի զգայուն ենք, ավելի լավ ենք դատում, քան նրանք նույնիսկ հեռավոր ձևով կարող են պատկերացնել:

Հիմա մայրիկն էլի շարունակ ինձ կշտամբում է: Նա բացահայտ խանդում է, որ հիմա ես ֆրու վան Դաանի հետ ավելի շատ եմ խոսում, քան իր հետ:

Այսօր ճաշից հետո վերջապես ես բռնեցի Պետերին: Մենք մոտ մի ժամ խոսեցինք: Պետերի համար շատ դժվար էր իր մասին խոսելը, բայց և այնպես խոսեց: Նա ինձ պատմեց, որ իր ծնողները հաճախ գժտվում են քաղաքականության պատճառով, սիգարեթի պատճառով և ընդհանրապես ամեն մի առիթով: Նա բացահայտ վատ էր զգում իրեն: Ես էլ սկսեցի իմ ծնողների մասին խոսել, Պետերը հիացած է իմ հայրիկով, նա նրան «քաջ» է անվանում: Մենք խոսեցինք «ներքևիների» և «վերևիների» մասին: Նա, ըստ երևույթին, զարմացել էր, որ մենք շատ չենք սիրում իր ծնողներին:

«Պետեր, — ասացի ես, — դու գիտես, որ ես անկեղծ մարդ եմ: Իսկ ինչո՞ւ պիտի ես այդ մասին ուղղակի չասեմ քեզ: Զե՞ որ մենք գիտենք նրանց թերությունները»:

Իսկ հետո ես նրան ասացի.

«Պետեր, այնպե՛ս եմ ուզում քեզ օգնել: Կարելի՞ է: Դու մի տեսակ անհանգիստ ես, և, թեև դու ոչինչ չես ասում, ես գիտեմ, թե ինչքան ծանր է քեզ համար»:

«Շնորհակալություն, ես միշտ երախտապարտ կլինեմ քո օգնության համար»:

«Իսկ գո՞ւցե դու կխոսես հայրիկիս հետ: Նա էլ երբեք

քեզ չի մատնի, դու կարող ես նրա հետ միանգամայն անկեղծ լինել»:

«Այո, նա իսկական ընկեր է»:

«Դու նրա մասին լավ կարծիքի ես, ճիշտ է:— Նա գրելով արեց, իսկ ես ավելաբար,— նա էլ քո մասին, Պետեր...»:

Նա իսկականից կարմրեց, պարզապես սրտառուչ էլ, ինչքան ուրախացավ նա իմ ասածներից:

«Ճիշտ ես ասում»,— հարցրեց նա:

«Իհարկե, — ասացի ես:— Ես ինքս եմ բազմաթիվ անգամ լսել»:

Պետերն էլ է կտրիճ, իսկական հայրիկիս նման:

Ա Ն Ն ա:

Ռ. Ի. Ի. Ի., 3-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր երեկոյան, երբ մոմերը վառեցինք, ես դարձյալ երջանիկ էի ու հանգիստ: Այդ փոքրիկ կրակների մեջ ես իմ տատիկին եմ տեսնում, և թվում է, որ նա ինձ պաշտպանում ու պահպանում է և միշտ ինձ ուրախություն բերում:

Բայց... բայց մտքինս ուրիշ է՝ Պետերն է: Այսօր, երբ կարտոֆիլ վերցնելուց հետո, լիքը կաթսան ձեռքիս կանգնեցի սանդուղքի վրա, նա ինձ հարցրեց. «Ի՞նչ էիր անում ճաշից հետո»:

Ես նստեցի սանդուղքի վրա, և մենք սկսեցինք շատախոսել: Հինգ անց քառորդ (կարտոֆիլը լցնելուց ուղիղ մեկ ժամ հետո) ես վերջապես կաթսան տարա ներքև:

Ծնողների մասին Պետերը ոչ մի խոսք չասաց: Մենք խոսեցինք զրքերի, անցյալ կյանքի մասին: Ի՞նչ հիանալի տղա է: Թվում է, որ մի քիչ էլ անցնի՝ ես կսիրահարվեմ նրան:

Երեկոյան նա ինքն սկսեց այդ մասին խոսել: Կարտոֆիլը մաքրելուց հետո ես գնացի նրա մոտ, վերև: Շատ շոգ էր. և ես ասացի. «Մարգոյի և իմ միջոցով դու իսկույն կարող ես ջերմաստիճանը որոշել: Երբ ցուրտ է, մենք գունատ ենք լինում, իսկ երբ տաք է՝ կարմիր»:

«Սիրահարվե՞լ ես»,—հարցրեց նա:

«Ինչո՞ւ պիտի հանկարծ սիրահարվեի»,—պատասխանեցի ես: Ձայնս միանգամայն անհոգ հնչեց:

«Իսկ ինչո՞ւ չէ»,—հարցրեց նա: Բայց այդ ժամանակ մեզ կանչեցին ընթրիքի:

Արդյոք պատահակա՞ն տվեց նա ինձ այդ հարցը: Այսօր վերջապես ինձ հաջողվեց նրան հարցնել, թե իմ շատախոսություններն արդյո՞ք չեն ձանձրացրել նրան: Նա կարճ պատասխանեց. «Ընդհակառակը, ինձ դուր է գալիս»: Չգիտեմ, գուցե նա հենց այնպես ասաց, շփոթությունից, չեմ կարողանում որոշել:

Քիտտի, ես իսկապես, այն սիրահարվածի նման եմ, որ իր սիրելիից բացի ուրիշ բանի մասին խոսել չի կարող: Բայց Պետերն իսկապես սիրելի է: Ե՞րբ կկարողանամ ես նրան ասել այդ բանը: Իհարկե, միայն այն ժամանակ, երբ ես էլ նրան սիրելի լինեմ: Ես այնպիսի կատվի ձագ չեմ, որին հնարավոր լինի վերցնել առանց ձեռնոցներ հագնելու, ես դա լավ գիտեմ: Իսկ նա այնպես է ուզում մենակ լինել, որ նույնիսկ չգիտեմ՝ ես նրան դուր եմ գալիս, թե ոչ:

Համենայն դեպս, մենք սկսում ենք իրար ավելի լավ հասկանալ: Բայց ես կուզեի, որ մենք համարձակ դառնայինք ու ավելի անկեղծ լինեինք: Գուցե դա ավելի շուտ կլինի, քան ես կարծում եմ: Նա այնպես հաճախ է ինձ դավադիրի աչքերով նայում, իսկ ես նրան աչքով եմ անում՝ և մենք երկուսս էլ երջանիկ ենք լինում: Երևի, հիմարություն է մտածել, որ նա էլ է երջանիկ, բայց ես հաստատ համոզված եմ, որ նա էլ է նույն բանը մտածում:

Ա. Ա. Ա.:

Շաբաթ, 4-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Սա բազմաթիվ ամիսներից հետո առաջին շաբաթն է, որ ինձ համար տխուր, տաղտկալի ու ծանր չի՝ և դրա պատճառը միայն Պետերն է:

Այսօր առավոտյան, երբ ես ձեռնահարկ բարձրացա գող-
նոցս փռելու, ես այնտեղ տեսա հայրիկին: Նա ամեն օր պա-
րապում է Պետերի հետ: Հայրիկը հարցրեց, թե չէի՞ ուզենա
արդյոք իրենց հետ միասին ֆրանսերեն պարապել: Ես չըս-
տիպեցի, որ նրանք ինձ նորից խնդրեն և սկսեցի ֆրանսե-
րեն բլբլացնել: Ես որոշ բաներ բացատրեցի Պետերին, հե-
տո անցանք անգլերենին: Հայրիկն սկսեց բարձրաձայն Դիկ-
կենս կարգալ և ես յոթերորդ երկնքումն էի՝ նստել էի հայ-
րիկի աթոռին, Պետերի կողքին:

Ժամը տասնմեկին ներքև իջա: Իսկ ժամը տասնմեկն
անց կեսին, երբ ես վերև բարձրացա, նա սանդուղքի վրա
կանգնած ինձ էր սպասում: Մենք դարձյալ համարյա մի
ժամ խոսեցինք: Եթե ամեն ինչ կարգին է լինում և մեզ ոչ
ոք չի լսում, նա ճաշից հետո, երբ ես դուրս եմ գալիս, ասում
է. «Ողջույն, Աննա, ցը»:

Ախ, ես այնպես երջանիկ եմ: Արդյոք ես նրան դո՞ւր եմ
գալիս: Համենայն դեպս, նա հիանալի տղա է, և մենք իրար
շատ լավ ենք հասկանում: Ֆրու վան Դաանը ուրախանում
է, որ ես նրա հետ խոսում եմ: Բայց այսօր նա ժպտալով
ինձ հարցրեց. «Իսկ ձեր երկուսին կարելի՞ է վստահել»:

«Իհարկե, — զայրացա ես: — Դուք ինձ վիրավորում եք»:

Իսկ ես առավոտից մինչև երեկո ուրախանում եմ, որ
պիտի տեսնվեմ Պետերի հետ:

Ա ն ն ա:

Երկուշաբթի, 6-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Պետերի դեմքի արտահայտությունից զգում եմ, որ նա էլ
է իմ մասին շատ մտածում, ինչպես՝ ես նրա: Եվ երեկ երե-
կոյան ես սարսափելի զայրացա, երբ նրա մայրը ծաղրե-
լով ասաց. «Ահա և մտածո՞ղը»: Պետերը շփոթվեց և կար-
մըրեց, իսկ ես ուզում էի կաշիլ նրա մորը:

Ինչո՞ւ մարդիկ չեն կարողանում լեզուներն իրենց քաշել:
Դու չես կարող պատկերացնել, թե ինչքան վիրավորա-

կան է տեսնել, որ նա մենակ է և ոչինչ չանել։ Սա այնպես պարզ եմ զգում, թե նա ինչպես է հուսահատվում, երբ տեսնում է այդ դատարկ վեճերը, այդ դատարկությունը, ես այնպես եմ դա զգում, կարծես ինքս եմ այդ բոլորն ապրում։ Խեղճ Պետեր, դու ինչքան սիրո կարիք ունես։

Ինձ այնպես ցավ է պատճառում, երբ նա ասում է, որ իրեն ոչ մի ընկեր պետք չի։ Նա սխալվում է, այո, ըստ Լեռնվոյթին նա այդ մասին չի էլ մտածում։ Նա կառչում է իր կեղծ, շինծու անտարբերությանը և չի ուզում դերից դուրս գալ, չի ուզում ոչ մեկի առջև իր խկական զգացմունքները բացել։ Խեղճ Պետեր, երկա՜ր պիտի խաղա նա այդ դերը։ Գո՛ւցե այդ գերմարդկային լարումը կհանգստանա մի սարսափելի պոռթկումով։

Ա՛խ, Պետեր, եթե ես կարողանայի, եթե ես համարձակություն ունենայի քեզ օգնելու։ Երկուսով կհաղթահարեինք մեր մենակությունը, ես շատ եմ մտածում, բայց քիչ եմ խոսում։ Ես ուրախանում եմ, երբ նրան տեսնում եմ, հատկապես եթե արևը փայլում է։

Երեկ ես գլուխս լվացի և շատ ջրիկացա։ Ես գիտեի, որ նա հարևան սենյակումն է։ Ինչ կարող ես անել՝ որքան ես ներքուստ զուսպ եմ ու լուրջ, այնքան արտաքուստ ավելի երես առած ու ձևացնող։ Ո՞վ առաջինը կհասկանա դա, ով կկոտորի այդ զրահը։ Լավ է, որ վառ Դաանները աղջիկ չունեն, այլ տղա է։ Եթե խոսքը գնար ոչ թե տղայի, այլ աղջրկա մասին, ես երբեք այդպես չէի ձգտի նվաճել նրա ընկերությունը, ինձ համար երբեք այդքան դժվար ու այդքան լավ չէր լինի։

Ա ն ն ա:

P. S. Դու գիտես, որ ես ամեն ինչի մասին ազնվաբար եմ գրում։ Դրա համար քեզ պիտի խոստովանեմ, որ ապրում եմ միայն հանդիպումից հանդիպում։ Այնպես եմ ուզում իմանալ, թե արդյոք նա ինձ սպասո՞ւմ է, ինչպես ես եմ նրան սպասում։ Ինձ գինաթափ են անում նրա ինձ մոտենա-

լու անճարակ փորձերը: Նա՛ էլ, ե՛ս էլ ուզում ենք սիրտներս բացել: Նա չգիտի, որ հենց իր անօգնականությունն է այդպես հուզում ու գրավում ինձ:

Ա. Ա. Ա.:

Երեքշաբթի, 7-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երբ ես հիշում եմ իմ կյանքը մինչև 1942 թվականը, ամեն ինչ ինձ կեղծ է թվում: Այն կյանքը ուղեկցել է մի բոլորովին ուրիշ Աննայի, ոչ այս Աննային, որն այստեղ այսպես խելոքացել է: Այո, հիանալի էր կյանքը: Բազմաթիվ երկրպագուներ, մոտ քսան ընկերուհիներ ու ծանոթներ, համարյա բոլոր ուսուցիչները սիրում էին, ծնողներս երես էին տալիս՝ հետևանքների մասին չմտածելով, ուզածիդ շափքաղցրավենիք, փող՝ ուրիշ էլ ի՞նչ էր պետք:

Դու հարցնում ես թե ի՞նչպես եմ կարողացել բոլորին գրավել: Երբ Պետերն ասում է, որ իմ մեջ «հմայք» կա, դա այնքան էլ ճիշտ չի: Ուսուցիչներին իմ ճարակությունն էր դուր եկել, իմ սրամիտ դիտողությունները, ուրախ ժպիտը և առարկաների նկատմամբ ունեցած քննադատական հայացքները. այդ բոլորը նրանց հաճելի ու զվարճալի զբաղմունք էր թվում: Ես սարսափելի «ֆլիրտուշկա» էի, կոկետություն էի անում և ուրախանում: Բայց միաժամանակ լավ հատկություններ էլ ունեի՝ աշխատասիրություն, շիտակություն, բարյացակամություն: Բոլորին անխտիր թույլ էի տալիս ինձնից արտագրեիլու, երբեք չեմ երևակայել և աջ ու ձախ քաղցրավենիք եմ բաժանել: Գուցե ես կմեծամտանայի, որ ինձանով այդքան հիանում էին: Գուցե նույնիսկ լավ է, որ ինձ, այսպես ասած, այդ եռուն շրջանում, նետեցին ամենատաղտուկ կյանքի մեջ, բայց ավելի քան մեկ տարի անցավ, մինչև ես ընտելացա, որ այլևս ոչ ոք չի հիանալու ինձնով:

Ի՞նչպես էին ինձ անվանում դպրոցում: Բոլոր արարքների ու շարությունների «նախաձեռնող»: Ես միշտ առաջինն էի չինում, երբեք չեմ նվնվացել, չեմ համառել: Զարմանալի

չէ, որ բոլորին հաճելի էր ինձ դպրոց ուղեկցելը և հազար ձևով ուշադրութիւն դարձնելը:

Այն Աննան շատ համակրելի, բայց մակերեսային աղջիկ էր, որի հետ ես հիմա ոչ մի ընդհանուր բան չունեմ: Պետե-
րը շատ ճիշտ է նկատել:

«Երբ ես քեզ առաջ հանդիպում էի, դու միշտ շրջապատ-
ված էիր լինում երկու-երեք տղաներով և ձվից նոր դուրս
եկած մի խումբ աղջիկներով, ամբողջ ժամանակ ծիծաղում
էիր, չարաճճիութիւն անում, միշտ ուշադրութեան կենտրո-
նում էիր»:

Իսկ ի՞նչ է մնացել այդ աղջկանից: Իհարկե ծիծաղելը
դեռ չեմ մոռացել, դեռ կարողանում եմ ամեն մարդու պա-
տասխանել, ինչպես նաև կարողանում եմ լավ՝ գուցե և
ավելի լավ՝ ճանաչել մարդկանց, կարողանում եմ կոկետու-
թիւն անել... եթե ուզում եմ: Իհարկե, կուզեի գոնե մի երե-
կո թեկուզ մի քանի օր կամ մի շաբաթ ապրել այնպես ու-
րախ, այնպես անհոգ, ինչպես առաջ, բայց գիտեմ, որ այդ շա-
բաթվա վերջին ամեն ինչ ինձ այնպես կձանձրացնէր, որ ես
երախտապարտ կլինեի առաջին հանդիպողին, որն ինձ հետ
կխոսեր լրջորեն: Պետք չեն ինձ երկրպագուներ՝ ինձ պետք
են ընկերներ, չեմ ուզում, որ հրապուրվեն իմ հաճելի ժպի-
տով. ուզում եմ, որ ինձ գնահատեն իմ ներքին էութեամբ, իմ
բնավորութեամբ:

Շատ լավ գիտեմ, որ այն ժամանակ ծանոթներիս շրջանը
բավականին կենդանաւ: Բայց դա դժբախտութիւն չի, միայն
թե ես ունենամ մի քանի ընկերներ, իսկական, անկեղծ ըն-
կերներ:

Սակայն այն ժամանակ էլ ես միշտ անխռով ու երջա-
նիկ չէի: Հաճախ էի ինձ մենակ զգում, բայց քանի որ առա-
վոտից մինչև երեկո զբաղված էի լինում, ուստի այդ մասին
մտածելու ժամանակ չկար և ես միշտ ուրախ էի: Գիտակցա-
բար թե անզիտակցաբար աշխատում էի կատակներով լցնել
այդ դատարկութիւնը: Հիմա ես հայացք եմ նետում իմ ան-
ցյալ կյանքին և գործի ունցնում: Կյանքիցս մի ամբողջ կտոր
անցավ անվերադարձ: Անհոգ ու անզգացող դպրոցական օրերը
երբեք չեն վերադառնա:

Ես, իհարկե, չեմ էլ կարողում այդ կյանքին, այդ կյանքի համար ես արդեն մեծ եմ: Ես այլևս չեմ կարողանում այդպես անհոգ ուրախանալ, շարունակ սրտիս ինչ-որ խորքում էլի լուրջ եմ մնում:

Ես մինչև 1944 թվականի սկզբի իմ կյանքը կարծես թե խոշորացնող ապակու միջով եմ տեսնում: Տանը՝ հրձվալից կյանք, հետո՝ 1942 թվականին այստեղ տեղափոխվելը, խիստ փոփոխություն, Կոտլովյաններ, մեղադրանքներ: Ես չկարողացա միանգամից տանել այդ փոփոխությունը, այն ինձ գետին գլորեց և հս դիմացա ու դիմադրեցի միայն իմ հանդգնությամբ:

1943 թվականի առաջին կեսը՝ անվերջ արցունքներ, մեռնակություն, սեփական սխալների ու թերությունների աստիճանական ըմբռնում, և իսկապես շատ մեծ սխալների, թեև դրանք ավելի մեծ են թվում:

Ես աշխատել եմ ամեն ինչ բացատրել, փորձել եմ Պիմին իմ կողմը քաշել՝ դա չի ստացվել: Եվ ես ստիպված եմ եղել այդ դժվար խնդիրը մենակ լուծել, այնպես վերակառուցվել, որպեսզի չլսեմ չայդ մշտական խրատները, որոնք ինձ համարյա հուսահատության հասցրին:

Տարվա երկրորդ կեսը լավ դասավորվեց. մեծացա, սկսեցին ինձ արդեն հաճախ դիմել որպես մեծի: Եվ ավելի շատ սկսեցի մտածել, սկսեցի պատմվածքներ գրել և եկա այն եզրակացություն, որ ոչ ոք իրավունք չունի ինձ վրա հարձակվելու, ինչպես գնդակի: Ես ուղեցի ինքս ձևավորել իմ բնավորությունը, իմ ուղած ձևով: Մի բան ևս. ես հասկացա, որ հայրիկն ամեն ինչում չի կարող իմ սրտակիցը լինել: Այլևս ոչ ոքի չեմ վստահի, բացի ինձնից:

Նոր տարուց հետո՝ երկրորդ մեծ փոփոխությունը՝ երազս էր... Դրանից հետո ես հասկացա, որ իմ թախծի պատճառը ընկերն է, ոչ թե ընկերուհին, այլ ընկերը: Ես հայտաբերեցի իմ ներքին երջանկությունը, ես գտա, որ իմ թեթևակությունն ու ուրախությունը՝ միայն պաշտպանական գրահ են: Աստիճանաբար ես հանգստացա և անսահման հակում դգացի բարու և գեղեցիկի նկատմամբ:

Եվ երեկոյան անկողնում սլառկած, երբ այս բառերով վերջացնում եմ աղոթքս. «Շնորհակալություն քեզ ամեն լավի, սիրունի և գեղեցիկի համար»,—նեղբուստ ցնծում եմ: Մտաբերում եմ ամեն «լավ» բան. մեզ փրկելը, իմ առողջանալը. Պետերին, այն էլ վարանոտ, մեղմ Պետերին, մենք երկուսս էլ այնպես ենք վախենում դիպչել նրան, ինչը դեռ գալու է,—սերը, ապագան, երջանկությունը: Իսկ հետո մտաբերում եմ ամեն «գեղեցիկ» բան՝ նա ամենուր է ամբողջ աշխարհում, բնության մեջ, արվեստում, գեղեցկության մեջ,—ամեն տեղ, ինչը որ լավ է ու վեհ:

Այդ ժամանակ ես մտածում եմ ոչ թե դժբախտության մասին, այլ այն հրաշալիքի, որը գոյութիւն ունի անկախ նրանից: Ահա թե որն է իմ ու մայրիկի միջև եղած հիմնական տարբերությունը: Երբ մարդը թախծում է, նա խորհուրդ է տալիս. «Մտածեք թե ինչքան վիշտ կա աշխարհում, և շնորհակալ կլինեք, որ ձեզ վիճակված չի այդ բանն ապրելու»:

Իսկ ես ուրիշ խորհուրդ կտամ. «Գնա դաշտ, ազատ ու արձակ վայրերը, պայծառ արևի տակ, գնա ու փորձիր երջանկութիւնը գտնել քո մեջ, աստծո մեջ: Մտածիր այն գեղեցիկի մասին, որ ստեղծվում է քո հոգում և քո շուրջը և եղիր երջանիկ»:

Իմ կարծիքով մայրիկի խորհուրդը ճիշտ չի: Իսկ եթե մարդ ինքն է դժբախտ, ի՞նչ անի այդ դեպքում: Այդ դեպքում նա կորուսվ: Իսկ ես գտնում եմ, որ միշտ էլ գեղեցիկը մնում է, բնութիւնը, սուրը, ազատութիւնը, այն, ինչ որ կա քո հոգում: Դրանից պետք է կառչել, այդ դեպքում դու կտեսնես քեզ, կգտնես աստծուն, այդ դեպքում դու կդիմանաս ամեն ինչի:

Իսկ նա, ով երջանիկ է, կարող է ուրիշներին էլ երջանկութիւն տալ: Նա ով արիութիւն և տոկունութիւն ունի, նա երբեք չի հանձնվի նույնիսկ դժբախտութիւնը:

Ա. Ա. Ա.:

Սիրելի Քիտառի.

Վերջերս ես ոչ մի կերպ չեմ կարողանում տեղումս նստել: Մեկ վերև եմ վազում, մեկ ներքև: Ինձ համար շատ մեծ բավականություն է Պետերի հետ շատախոսելը, միայն ես միշտ վախենում եմ, թե արդյոք չեմ ձանձրացնում նրան: Նա հաճախ ինձ պատմում է անցյալի, իր ծնողների և իր մասին. բայց այդ բոլորն ինձ համար քիչ է:

Իսկ հետո ինքս ինձ հարցնում եմ՝ ինչո՞ւ է քիչ, միթե ես ավելին եմ սպասում: Առաջ նա ինձ տանել չէր կարողանում՝ ես էլ նրան: Հիմա ես իմ կարծիքը փոխել եմ նրա մասին, դա չի՞ նշանակում արդյոք, որ նա էլ իմ նկատմամբ է փոխվել:

Կարծում եմ, որ այո, թեև դա չի նշանակում, որ մենք արդեն սրտակից բարեկամներ ենք դարձել: Իհարկե, եթե այդպես լիներ, մեկուսացած ապրելն ինձ համար հարյուրապատիկ անգամ ավելի հեշտ կլիներ: Բայց ես չեմ ուզում խիստ լարել ինձ, ես առանց այդ էլ նրա մասին շատ եմ մտածում, և ինչո՞ւ քեզ էլ մասնակից դարձնեմ իմ տխուր մտորումներին:

Շաբաթ օրը այնպես էին ինձ վշտացրել դրսի գարշելի լուրերը, որ ես ճաշից հետո պառկեցի և ուզեցի քնել: Ես ուզում էի քնել, միայն քնել և չմտածել: Քնեցի մինչև ժամը չորսը, հետո պետք է գնայի սենյակ, ծնողներիս մոտ: Այնքան դժվար էր պատասխանել մայրիկի հարցերին և հայրիկին բացատրել, թե ինչու հանկարծ պառկեցի քնելու: Ես ասացի, որ գլուխս էր ցավում, և չէի խաբում՝ իսկապես գլուխս ցավում էր... ինչ-որ տեղ ներսս...

Նորմալ մարդիկ, նորմալ աղջիկները, մոտավորապես ինձ նման դեռատիները, երեխի, կկարծեին, որ ես մի քիչ խելքս թոցրել եմ և դրա համար էլ անվերջ գանգատվում եմ: Բայց բանն այն է, որ սրտիս ամբողջ եղածը քեզ եմ ասում անկեղծորեն, իսկ հետո ամբողջ օրը կարողանում եմ հանդուգն խոսքեր ասել, ուրախանալ, ինքնավստահ լինել, հարցերից խուսափել, չվշտանալ և չվշտացնել ուրիշներին:

Մարգոն շատ սիրալիր է ինձ հետ, նա երևի, ուզում է, որ ես իմ գաղտնիքները վստահեմ իրեն, բայց ես չեմ կարող նրան ամեն ինչ պատմել: Նա և՛ սիրալիր է, և՛ բարի, և՛ գեղեցիկ, բայց էությամբ այնքան անմիջական չէ, որքան անհրաժեշտ է ավելի լուրջ դեպքերում: Նա ինձ լրջորեն է վերաբերվում, նույնիսկ չափազանց լրջորեն, նա շատ է մտածում իր խելառ քրոջ մասին և, երբ ես որևէ բանի մասին խոսում եմ, նա քննախույզ հայացքով նայում է ինձ ու մտածում:

«Կատակ է անում, թե՞ իրոք այդպես է մտածում»: Մենք այստեղ անընդհատ իրար կողքի ենք, իսկ ես կուղեի, որ իմ սրտակից մարդը ինձնից հեռու լիներ:

Ե՛րբ պիտի դուրս գամ մտքերի այս քաոսից: Ե՛րբ պիտի ես խաղաղվեմ ու հանգստանամ:

Ա. Ա. Ա.:

Երեքշաբթի, 14-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Գուցե քեզ հետաքրքիր կլինի լսել, թե ինչ ենք կերել մենք այսօր. ես վաղուց եմ ձանձրացել դրանից: Այս բոլորին ես նստած եմ վան Դաանների (ներքևում հավաքարարն աշխատում է) մոմլաթով ծածկված սեղանի մոտ, և օծված թաշկինակս քթիս եմ սեղմում. դուխին դեռ անցյալից է մնացել: Քանի որ այդ ակնարկներից դու լրիվ տարակուսանքի մեջ կընկնես, դրա համար լավ կլինի, որ սկզբից սկսեմ: Որովհետև մեր մատակարարողների «սև» քարտերը բռնել էին, ուրեմն, մենք բացի մեր մթերային հինգ քարտերից, ոչ ճարպ ունենինք, ոչ էլ ուրիշ մթերքներ: Միայն ու Կոոպիտոյսը հիվանդ են, էլլին չի կարող զնալ զնումների, տրամադրությունս միջակից ցածր է, ուտելիքը՝ նույնպես: Վաղվա համար ոչ մի կտոր ճարպ չունենք, յուղի կամ մարգարինի մասին էլ չեմ խոսում: Նախաճաշին տապակած կարտոֆիլի փոխարեն (մենք դա ուտում ենք հացը խնայելու համար) հիմա շիլա ենք ուտում, և քանի որ ֆրու վան Դաան-

նը վախենում է, որ մենք սովից կմեռնենք, դրա համար սև շուկայից թարմ կաթ են առել: Այսօրվա մեր ճաշը. տակառի մեջ լցրած լոբի է: Ահա թե ինչու ղզուշության համար քիթս փակեցի թաշկինակով: Պարզապես չես կարող երեւակայել, թե ինչպիսի վատ հոտ է գալիս ամբողջ մի տարի տակառի մեջ մնացած այդ լոբուց: Սենյակում իրար են խառնըվել փշացած կաթի խառնուրդի, պահածոների և հոտած ձվի սուր հոտերը: Թյո՛ւ, սիրտս խառնում է, երբ հիշում եմ, որ ստիպված պիտի լինենք այդ զզվելի բանն ուտելու: Ընդ որում մեր կարտոֆիլը սկսել է բորբոսնել և ամեն մի զամբյուղի pommes de terre¹ կեսը զնում է կեղտոտ դուլը: Կարտոֆիլը մաքրելիս ուրախանում էինք, որ կարողանում էինք որոշել, թե հատկապես ինչով է հիվանդ տվյալ կարտոֆիլը: Սենք գտանք, որ առանձնապես տարածված է քաղցկեղը, ծաղիկը և կարմրուկը: Այնքան էլ հեշտ չի պատերազմի չորրորդ տարում ընդհասուկում ապրելը: Գոնե շուտ անցնեին այս բոլոր դժբախտությունները: Ճիշտն ասած, ես կիսով չափ ուշադրություն չէի դարձնի ուտելիքին, եթե այստեղ ընդհանրապես կյանքը մի փոքր ավելի տանելի լիներ: Բայց հենց այստեղ է թաղված շան գլուխը: Այդ միօրինակությունից բոլորս էլ տարօրինակ ենք դարձել:

Ահա թե ինչ են ասում հինգ մեծերը ստեղծված վիճակի մասին:

Ֆրու վան Դաան. «Վաղուց եմ ձանձրացել այստեղ խոհարարություն անելուց: Բայց որ գործ չի լինում, տխրում եմ: Ստիպված եմ ճաշ պատրաստել: Իսկ առանց ճարպի չի կարելի, սիրտս խառնում է այդ վատ հոտերից: Եվ ոչ ոք ինձ չնորհակալություն չի ասելու: Ես բոլորի համար քավության նոխազ եմ, ես եմ ամեն ինչի մեղավորը: Բացի այդ, ես համոզված եմ, որ պատերազմը չի վերջանալու և գուցե գերմանացիները հաղթեն: Շատ եմ վախենում, որ մենք սովից մեռնենք: Ոչ մի զարմանալու բան չկա, որ տրամագրությունս վատ է»:

Պաբոն վան Դաան. «Ինձ անհրաժեշտ է ծխել, ծխել և

¹ Կարտոֆիլ (ֆրանս.):

էլի ծխել: Այդ դեպքում այնքան էլ կարեւոր չի քաղաքական-
նությունը, ուտելիքը, Կերլիի կամակորությունները: Ընդ-
հանրապես Կերլին հիսնալի կին է»:

Իսկ եթե նա ծխելու բան չի ունենում, ասում է. «Ձէ, մենք
շատ վատ ենք ապրում, ես միս եմ ուղում: Իսկ իմ Կերլին
զարմանալի հիմար է»։ Եւ այդ միջոցին սկսվում է կատաղի
վեճը:

Ֆրու Ֆրանկ. «Ուտելիքը բոլորովին էլ ամենակարեւոր
չի: Բայց սիրոս միշտ մի կտոր տարեկանի հաց է ուզում,
ես այնպես սոված եմ: Եթե ես ֆրու վան Դաանի տեղը լի-
նեի, հիմա վաղուց էի իմ ամուսնու ծխելուն վերջ տվել:
Բայց հիմա, խնդրեմ, ինձ մի հատ սիգարեթ տուր, ջղերը
պետք է հանգստացնել... Անգլիացիները շատ սխալներ են
թույլ տալիս, բայց ռազմաճակատում գործերը լավ են
գնում: Ճիշտն ասած, ես ուրախ եմ, որ Լեհաստանում չեմ»:

Պարոն Ֆրանկ. «Ամեն ինչ կարգին է: Ինձ ոչինչ պետք
չի: Գլխավորը՝ խաղաղությունն է, դեռ ժամանակ ունենք:
Ինձ կարտոֆիլ տվեք և ես միանգամայն բավարարված կըզ-
գամ: Եւ իմ բաժնից մի քիչ էլ թողեք էլլիի համար: Քաղա-
քական գործերը շատ լավ են գնում, ես շատ օպտիմիստորեն
եմ նայում ամեն ինչին»:

Պարոն Դուսսել. «Ես պիտի ժամանակին ավարտեմ իմ դի-
սերտացիան: Քաղաքականությունը: Ամեն ինչ հրաշալի է:
Մեզ այստեղ կդառնան: Երբե՛ք: Ես, ես, ես...»:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Չորեքշաբթի, 15-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ո՛ւֆ-ֆ-ֆ, ա՛խ-ա՛խ-ա՛խ... Այսօր միայն այդ կլսես.
«Եթե այս, այս ու այս բաները պատահեն, կսկսվեն իս-
կական դժվարությունները... Իսկ եթե նա էլ հիվանդանա,
մենք բոլորովին մենակ կմնանք... Իսկ եթե դեռ...»։ Մի
խոսքով կարող ես ինքդ կռահել շարունակությունը: Ինձ
թվում է, որ դու արդեն այնպես լավ ես ուսումնասիրել ա-

պատատարանի բնակիչներին, որ կարող ես գուշակել նրանց բոլոր խոսակցությունները:

Իսկ այդ «եթե... եթե» պատճառն այն է, որ Կրալերին կանչել են իր աշխատանքային պարտականությունը կատարելու: Էլլին սարսափելի մրսած է, Միպը գրիպից հետո դեռ վեր չի կացել, դարձյալ սկսվել է պարոն Կոոպիտոյսի ստամոքսի արյունահոսությունը, այն աստիճան, որ նույնիսկ ուշաթափվել է: Տխուր պատմություն է:

Վաղը պահեստի աշխատողների հանգստյան օրն է: Եթե Էլլին պիտի տանը մնա, ուրեմն դուռը չի կարելի փակել և մենք պիտի մկներ իման լուռ նստենք, որպեսզի հարևանները մեզ չլսեն: Ցերեկվա ժամը մեկին խեղճ, լքված կալանավորներին այցելության է գալիս Խենկը՝ նա մեզ մոտ կենդանաբանության այգու պահակի դեր է կատարում: Այսօր ցերեկը նա պատմեց արտաքին աշխարհից. մենք վաղուց այդ մասին չէինք լսել: Դու պիտի տեսներ, թե ինչպիսի ազահության մեջ էինք նրան լսում: Այսպիսի մի փոքրիկ նկար կա «Տատիկի հեքիաթները» — շատ նման էր: Նա շարունակ մեկից մյուսին էր անցնում, իհարկե ուտելիքի մասին էլ խոսեցին, հետո նա պատմեց Միպին բուժող բժշկի մասին:

«Բժիշկ: Դա ի՞նչ բժիշկ է: Այսօր առավոտյան զանգ եմ տալիս, վերջապես ինձ հաջողվում է. մոտենում է ինչ-որ մի ասիատենտուհի, հիվանդի համար խնդրում եմ գրիպի դեղատոմս, պատասխանում է՝ անցեք ժամը ութից մինչև իննը, դեղատոմս ստացեք: Ըստ երևույթին, եթե դու շատ ծանր գրիպ ունենաս, հեռախոսին կմոտենա ինքը բժիշկը և կասի. «Լեզուն ցույց տվեք... չէ, ասեք ա՛-ա՛ ա՛ ա՛, այո այո, լսում եմ, ձեր կոկորդում կարմրություն կա, ես դեղատանը ձեզ համար դեղատոմս կթողնեմ, դուք կվերցնեք: Յտեսություն»: Եվ վերջ: Ի՞նչպես է ձեզ դուր գալիս այդպիսի բուժումը, հը՞: Հիվանդներին հեռախոսով սպասարկել»:

Ասենք, բժիշկներին չարժե մեղադրել: Վերջ ի վերջո յուրաքանչյուրը միայն երկու ձեռք ունի, իսկ հիմա, դժբախտաբար հիվանդների առատություն է, բժիշկների պակասություն: Բայց այնուամենայնիվ մենք շատ ծիծաղեցինք, երբ Խենկը ցույց էր տալիս հեռախոսային խոսակցությունը: Կա-

րելի է պարզ պատկերացնել, թե հիմա ինչ է կատարվում բժիշկներին ընդունարանում: Հիմա անվճար բուժվող հիվանդներին ոչ ոք վերևից չի նայում, բայց այն մարդկանց մասին, ովքեր ոչ մի լուրջ բան չունեն, և նրանց մասին, ովքեր պարզապես սիրում են գանգատվել, հիմա մտածում են. «Թե ինչու ես դու այստեղ խցկվում, գնա վերջում կանգնիր, թող նա գա առաջ, ով իսկապես հիվանդ է»:

Ա. Ե. Ե. Ե. Ե.

Հինգշաբթի, 16-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Նշանակը իսկապես հիանալի է, աննկարագրելի գեղեցիկ: Հիմա պիտի ձեռնահարկ բարձրանամ:

Հիմա եմ զգում, թե ինչու եմ ես անհամեմատ ավելի անհանգիստ, քան Պետերը: Նա իր խուցն ունի, որտեղ կարելի է երազել, աշխատել, մտածել, քնել: Իսկ ինձ սենյակից սենյակ են քշում: Իմ ննջարանումն է ապրում Դուսսելը, այնպես որ ես երբեք մենակ չեմ լինում, թեև դա ինձ շատ է անհրաժեշտ: Դրա համար էլ ես այդքան հաճախ եմ վերև ծլկում: Միայն այնտեղ կամ քեզ հետ եմ նորից բոլորովին ինքնուրույն դառնում, Քիտտի: Բայց չպետք է թուլանալ, ընդհակառակը, պետք է զինվել արիության: Բարեբախտաբար, ոչ ոք չի նկատում իմ ապրումները, ես միայն ավելի սառն եմ դարձել մայրիկի հետ, ոչ այնքան քնքուշ՝ հայրիկի հետ, իսկ Մարգոյի հետ համարյա անկեղծ չեմ խոսում: Ես բոլորովին համբերությունից դուրս եմ եկել: Ամենից առաջ ինձ հարկավոր է պահպանել արտաքին ինքնավստահությունը: Ոչ ոք չպետք է իմանա, թե ինչպիսի պայքար է գնում իմ մեջ՝ պայքար իմ ցանկությունների և իմ բանականության միջև: Մինչև հիմա բանականությունս հաղթել է, արդյոք վերջ ի վերջո չի՞ հանձնվելու: Երբեմն ես դրանից վախենում եմ, իսկ երբեմն էլ ուզում եմ, որ այդպես լինի:

Շատ դժվար է այդ մասին Պետերի հետ չխոսել, բայց ես գիտեմ, որ նա պետք է առաջինն սկսի: Այնքան դժվար է

երազում ընդհատել խոսակցությունը և արթուն ժամանակ շշարունակել. ափսոս, որ երազը իրականություն չի դառնում: Այո, Քիտտի, քո Աննան մի քիչ խելքը թոցրել է: Բայց չէ՞ որ ես ապրում եմ աննորմալ ժամանակներում և աննորմալ պայմաններում:

Իմ ամենամեծ ուրախությունն այն է, որ ես կարողանում եմ գրել այն ամենը, ինչ մտածում եմ և զգում, այլապես ես բոլորովին խեղդամահ կլինեի: Իսկ ի՞նչ է մտածում Պետերը: Հույս ունեմ, որ մենք երբեք կխոսենք ամեն ինչի մասին: Երևի նա շատ բան է գլխի ընկել, չէ՞ որ այն Աննան, որին նա ճանաչում էր մինչև հիմա, ոչ մի կերպ չէր կարող դուր գալ նրան: Ինչպես կարող է մեկը, որի ամենասիրելի բանը հանգստությունն ու խաղաղությունն է, համակրանքով վերաբերվել իմ անհանգիստ, անդադրում բնավորությանը: Մի՞թե նա աշխարհում առաջին և միակ մարդն է, որ թափանցեց իմ քարե դիմակի տակ: Մի՞թե նա կռահեց, թե ի՞նչ է թաքնված նրա ետևում: Իզուր չեն ասել, որ սերը հաճախ առաջանում է կարեկցանքից, և այդ երկու զգացումները միանում են իրար: Արդյո՞ք ինձ հետ նույնը չի կատարվել: Հաճախ ես նրան ճիշտ այնպես եմ խղճում, ինչպես ինձ:

Չգիտեմ, բոլորովին չգիտեմ, թե ի՞նչպես գտնեմ առաջին բառը: Եվ նա ի՞նչպես կգտնի, երբ նրա համար խոսելն ավելի դժվար է, քան ինձ համար: Եթե ես կարողանայի նրան գրել: Գոնե նա կիմանար, թե ինչ եմ ուզում ասել և որ ինչքան դժվար է դա բառերով արտահայտելը:

Ա ն ն ա:

Ուրբաթ, 17-ր մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ուրախությունը համակել է մեր ապաստարանը: Բժիշկները Կրալերին դուրս են գրել, իսկ էլլին հաղթահարել է իր հարբուխը, որպեսզի այն չխանգարի նրան բարի գործ կատարելու: Բոլորը «օլ րայթ» են, միայն ինձ ու Մարգոյին մի քիչ մեր ծնողներն են ձանձրացնում: Դու ինձ սխալ մի հաս-

կանա, դու գիտես, որ ես ու մայրիկը երբեմն դժվարությամբ ենք համաձայնության գալիս, բայց հայրիկին սիրում եմ առաջվա պես, իսկ Մարգոն երկուսին էլ միատեսակ է սիրում: Բայց մեր տարիքում ուզում ես ինքդ քեզ տնօրինել և դուրս գալ մոր խնամակալությունից: Իսկ ես հենց որ գնում եմ վերև, ինձ իսկույն հարցնում են, թե ինչ էի ա-նում այնտեղ, ուզում եմ ճաշիս աղ անել՝ թույլ չեն տալիս, ամեն երեկո ուղիղ ժամն ութն անց կեսին մայրիկը անպայ-ման հարցնում է, թե ինչու ես դեռ չեմ սկսել հանվել, այն գրքերը, որ ես ուզում եմ կարդալ, անպայման ստուգում են: Անկեղծ ասած, այդ ցենզուրան այնքան էլ խիստ չի և ինձ համարյա ամեն ինչ թույլատրում են կարգալ, բայց այդ ստուգումը, այդ անընդհատ արվող դիտողություններն ու նկատողությունները մեզ երկուսիս էլ շատ են ձանձրացրել: Իմ մեջ շատ բան կա, որ առանձնապես դուր չի գալիս ծնող-ներիս, բայց ես արդեն մեծացել եմ այդ մշտական պաշիկ-ների ու սվսվոցով խոսելու տարիքից, այդ բոլոր քնքշու-թյուններն ինձ քաղցր-մեղցր են թվում: Մի խոսքով ես ժա-մանակավորապես հաճույքով կաղատվեի ծնողական խնա-մակալությունից: Երեկ Մարգոն ինձ ասաց. «Պարզապես ծի-ծաղելի է, որ չի կարելի նույնիսկ գլուխը ձեռքերին դնել՝ իսկույն կսկսվի հարցումփորձը. հո գլուխդ չի՞ ցավում, ի՞նչ-պես ես զգում քեզ»:

Երկուսիս համար էլ մեծ հիասթափություն է հանկարծ հայտաբերել, որ մեր հարմարավետ ներդաշնակ ընտանե-կան կյանքից այդքան քիչ բան մնաց: Դա գլխավորապես բացատրվում է նրանով, որ այստեղ ստեղծվել են մի տեսակ անբնական հարաբերություններ, ես ուզում եմ ասել, որ առաջվա նման մեզ էլի երեխայի տեղ են դնում, այն դեպ-քում, երբ մենք ներքուստ անհամեմատ ավելի չափահաս ենք: Չնայած ես տասնչորս տարեկան եմ, բայց հիանալի գիտեմ, թե ինչ եմ ուզում, թե ով է ճիշտ և ով սխալ: Ես ունեմ իմ կարծիքը, իմ ընկալումները, իմ սկզբունքները: Գուցե սա դեռահասիս բերանում կհնչի որպես ինքնավստա-հություն, բայց ես ինձ ավելի շուտ մարդ եմ զգում, քան

երեխա, բոլորովին ինքնուրույն և տնկախ՝ ով ուզում է իմ դիմաց կանգնած լինի:

Գիտեմ, որ ես կարող եմ վիճել և մայրիկից անհամեմատ ավելի լավ ապացուցել, որովհետև ես ավելի օբյեկտիվ եմ և այնպես չեմ ուռճացնում, որովհետև ես նրանից ավելի կազմակերպված ու ավելի ճարպիկ եմ, և որովհետև (կարող ես ծիծաղել, ինչքան ուզում ես) երբեմն շատ բաներում ես ինձ ավելի բարձր եմ զգում նրանից: Եթե ես մեկին սիրում եմ, ուրեմն ամենից շատ ուզում եմ այդ մարդով հիանալ, այո, հիանալ նրանով, մեծարել նրան: Ամեն ինչ լավ կլինե՞ր, եթե Պետերը իմ ընկերը դառնար, այ նրանով հիանում եմ՝ նա այնքան հրաշալի, այնքան լավ մարդ է:

Ա Ա Ա Ա:

Կիրակի, 19-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ ինձ համար շատ կարևոր օր էր: Ես որոշել էի անկեղծորեն խոսել Պետերի հետ: Ճաշից առաջ ես նրան շշուկով հարցրի. «Պետեր, դու երեկոյան սղագրություն պիտի պարապե՞ս»:

«Ոչ», ասաց նա: «Ես խոսելիք ունեմ քեզ հետ»: «Շատ լավ»:

Ամանները լվանալուց հետո ես հավուր պատշաճի մի քիչ էլ նստեցի նրա ծնողների մոտ, բայց ոչ երկար, իսկ հետո գնացի Պետերի մոտ: Նա կանգնել էր բաց պատուհանի ձախ կողմում, ես կանգնեցի այ կողմը: Շատ ավելի լավ է խոսել կիսախավարում, քան լույսի տակ: Իմ կարծիքով Պետերն էլ է այդպես մտածում:

Մենք այնքան շատ բան պատմեցինք իրար, այնքան շատ, որ բոլորը նույնիսկ չի կարելի գրել: Բայց հրաշալի էր, դա ամենագեղեցիկ երեկոն էր մեր այստեղ եղած ամբողջ ընթացքում: Այնուամենայնիվ որոշ բաներ քեզ համառոտակի կպատմեմ: Սկզբում մենք խոսում էինք գժտությունների մասին, որոնց նկատմամբ ես հիմա բոլորովին

ուրիշ մոտեցում ունեմ, հետո՝ մեր ծնողների նկատմամբ ունեցած ներքին ատելության մասին: Ես Պետերին պատմեցի հայրիկի, մայրիկի, Մարգոյի և իմ մասին: Եվ հանկարծ նա հարցրեց. «Դուք, որ «բարի գիշեր» եք ասում, միշտ իրար համբուրո՞ւմ եք»:

«Իհարկե, համբուրվում ենք, և շատ, իսկ դուք չե՞ք համբուրվում»: «Ո՛չ, ես համարյա երբեք ոչ ոքի հետ չեմ համբուրվել»: «Նույնիսկ ծննդյանդ օրն էլ չե՞ս համբուրվել»: «Դե, այն ժամանակ՝ իհարկե»:

Խոսեցինք նաև այն մասին, որ երկուսս էլ լրիվ անկեղծ չենք մեր ծնողների հետ, որ նրա ծնողները շատ կուզեին, որ ինքը նրանց վստահեր, բայց նա չի կարող: Պատմեցի, որ ես իմ վիշտը ողբում եմ երեկոները բարձի վրա, իսկ նա ասաց, որ ձեզնահարկ է բարձրանում և հայհոյում: Պատմեցի նաև, որ ես ու Մարգոն ըստ էության բոլորովին նոր ենք իրար ճանաչել, բայց և չենք կարողանում ամեն ինչ պատմել, որովհետև մենք որպես քույրեր շատ ենք մոտիկ: Ինչի մասին ասես, որ չխոսեցինք. և նա հենց այնպիսին էր, ինչպիսին. որ նրան պատկերացնում էի:

Հետո մենք հիշեցինք 1942 թվականը, հիշեցինք թե ինչքան ուրիշ էինք մենք այն ժամանակ, այնքան ուրիշ, որ հիմա մեզ ճանաչելը դժվար է: Սկզբում մենք իրար թանել չէինք կարողանում, ես չափազանց անհանգիստ ու անդուրեկան էի թվում նրան, իսկ ես ընդհանրապես չկարողացա նրա մեջ որևէ լավ բան գտնել: Ինձ համար անհասկանալի էր, թե ինչու նա ինձ հետ ֆիլիտ չէր անում, բայց հիմա ես շատ ուրախ եմ դրա համար: Նա խոսեց և այն մասին, որ ինքն ամեն ինչից հեռացել է: Եվ այն ժամանակ ես նրան բացատրեցի, որ իմ անհանգիստ բնավորության և նրա հանգիստ բնավորության միջև ըստ էության մեծ տարբերություն չկա, որ ես էլ եմ անգործության պահանջը դգում, բայց ոչ մի տեղ մենակ մնալ չեմ կարողանում, բացի իմ օրագրի հետ: Նա ինձ խոստովանեց, որ ինքն ուրախ է, որ իմ ծնողները երեխաների հետ են այստեղ, ես էլ իմ ուրախությունը հայտնեցի, որ նա այստեղ է, որ նրան հիմա այնպես լավ հասկացա, հասկացա նրա մեկուսացած լինելը, ծնողների նկատ-

մամբ ունեցած հարարերությունը և որ ես շատ եմ ուզում իրեն օգնել:

«Դու ինձ ասանց այդ էլ օգնում ես»,—ստաց նա: «Իսկ ինչու՞»,—զարմացա ես: «Նրանով, որ դու ուրախ ես»:

Ավելի գեղեցիկ բան նա ինձ ասել չէր կարող: Հիանալի էր: Ուրեմն նա իմ մեջ գնահատում էր լավ ընկերոջը, և առայժմ ինձ բարի բան պետք չի: Չեմ կարողանում բառերով արտահայտել, թե ինչքան երջանիկ եմ ու շնորհակալ:

Քեզից պիտի ներողություն խնդրեմ, Քիտաւր. այսօր իմ ոճը սովորականից շատ ավելի ցածր է: Բայց ես գրեցի այն, ինչ անցել էր գլխովս: Հիմա ես այնպիսի զգացում ունեմ, որ ինձ ու Պետերին միացնողը դադարիքն է: Երբ նա նայում է ինձ, ծիծաղում կամ աչքերն է կկոցում, ասես հոգիս բռնկվում է: Ուզում եմ, որ այդպես էլ մնա, որպեսզի մենք միասին շատ ու շատ երջանիկ ժամեր անցկացնենք:

Քո երախտապարտ ու երջանիկ Ա. Ն. Ն. ա.:

Երկուշաբթի, 20-ը մարտի 1911 թ.

Սիրելի Քիտաւր.

Այսօր առավոտյան Պետերը հարցրեց, թե ես երեկոյան կգամ, և ավելացրեց, որ ես իրեն բոլորովին չեմ խանգարում: Նրա սենյակում երկուսս էլ կտեղավորվենք: Ես ասացի, որ ամեն երեկո չի կարելի, որովհետեւ մեր հարեանները գտնում են, որ դա լավ բան չի, բայց նա ասում է՝ ուշադրություն մի դարձնի նրանց վրա: Ես խոստացա գնալ շաբաթ երեկոյան և խնդրեցի ինձ ասել, թե եթե են ակսվում լուանկա զիշերները:

«Անպայման, — ասաց նա: — Այդ ժամանակ մենք կիշենք ներքև և տյնտեղից կնայենք լուանյակին»:

Իսկ առայժմ իմ երջանկոյնի վրա ստվիլ է ընկած: Ես վաղուց եմ մտածել, որ Մարգոն էլ է Պետերին շատ լավ տղա համարում: Զգիտեմ Պետերը նրան դուր է գալիս, թե ոչ, բայց այնուամենայնիվ ինձ համար դա տհաճ է: Ամեն

անգամ, որ գնում եմ Պետերի մոտ, ինձ թվում է, որ ես Մարգոյին վիշտ եմ պատճառում։ Նրա կողմից շատ մեծ ազնվություն է ցույց շատրք։ Գիտեմ, որ ես լինելի խանդից ինձ կկարգեն։ Մարգոն միայն ինձ խնդրում է իրեն չխղճալ։

«Իսկ իմ կարծիքով, լավ չի ստացվում, ոնց որ զու մեր ներկայությունը երբորդ—ավելորդ լինես»,—ասացի ես։

«Ես դրան սովորել եմ»,—ասաց նա մի աեսակ պանդու-թյամբ։

Առայժմ չեմ համարձակվում այդ մասին պատմել Պե-տերին։ Գուցե հետո կպատմեմ։ Հիմա մեկ տնհրածեշտ է բողորովին անկեղծ խոսել։ Երեկ մայրիկին ինձ մի հատ շրթ-կացրեց։ Ես դրան արժանացա նրա նկատմամբ ունեցած անտարբեր վերաբերմունքի պատճառով։ Ես չեմ կարող այդ-պես երես առնել։ Փորձում եմ ինձ ավելի լավ արտայտել, անկախ որեք բանից նրա հետ սիրալիր լինել, և ինձ թույլ չտալ նրան դիտողություն անելու, միևնույն է դա անօգուտ է։ Եվ Պիմը բողորովին էլ այնպես սիրալիր չի իմ նկատ-մամբ։ Նա աշխատում է ինձ հետ վերաբերվել ոչ որպես երե-խայի և դրա համար էլ չափից ավելի սառն է։ Պետք է սպա-սել, թե ինչպես կլինի հետագայում։

Դե, բավական է։ Ոչինչ չեմ կարող անել՝ միայն նայում եմ Պետերին և հոգիս անսահման լցվում է։

Որպես ապացույց Մարգոյի բարությունը. ահա թե ինչ եմ ստացել այսօր, 1944 թվականի մարտի 20-ին.

«Աննա, երբ երեկ ես քեզ ասում էի, թե չեմ խանդում Պետերին, ես միայն կիսով չափ էի ազնիվ։ Բանն այն է, որ ես ոչ քեզ եմ խանդում և ոչ էլ Պետերին, բայց ափսոսում եմ, որ ես ինձ համար չեմ գտել, այո, և, երևի, երբեք էլ չեմ գտնի մեկին, որի հետ կարողանայի կիսել իմ մտքերը, խո-սել իմ զգացմունքների մասին։ Ձեր երկուսի համար էլ ես ամբողջ սրտով ուրախանում եմ, որ դուք մեկդ մյուսիդ վրս-տահում եք։ Դու առանց այն էլ ստիպված ես շատ բանե-րից հրաժարվել, որը և ուրիշների մոտ էլ կա և որը նրանք նույնիսկ չեն էլ նկատում։

Սակայն ես գիտեմ, որ Պետերի հետ երբեք չէի կարող այդպես ընկերություն անել, որովհետև ինձ թվում է, որ այն

մարդը, որին ես ամեն ինչ ասում եմ, պետք է շատ մոտ հարաբերության մեջ լինի ինձ հետ։ Ես պիտի զգամ, որ նա առանց ավելորդ բառերի մինչև վերջ հասկանում է ինձ։ Այդպիսի մարդը հոգեպես պետք է անհամեմատ ավելի բարձր լինի ինձնից, իսկ Պետերն այդպիսին չէ։ Բայց քո և Պետերի ընկերությունը ես լրիվ հասկանում եմ, Դրա համար էլ քեզ մի մեղադրի, թե իբր դու ինչ-որ բան ես խլում ինձնից, իբր ես վիրավորված եմ, դա ճիշտ չի՝ իսկ ձեր բարեկամությունը երկուսիդ էլ միայն օգուտ կարող է բերել»։

Ի մ պ ա տ ա ս խ ա ն ր .

«Սիրելի Մարգո .

Դու ինձ դարմանալի սիրալիր նամակ էիր գրել, և այնուամենայնիվ ես չհանգստացա, երևի երբեք էլ չեմ հանգրստանա :

Քո ասած վստահությունը իմ ու Պետերի միջև դեռևս չկա, բայց մթության մեջ, բաց պատուհանի մոտ խոսելը շատ ավելի հեշտ է, քան ցերեկով արևի լույսով։ Եվ զգացմունքների մասին ավելի հեշտ է շշուկով խոսել, քան աշխարհով մեկ թմբկահարել :

Կարծում եմ, որ դու Պետերի նկատմամբ ինչ-որ քույրական մտերմություն ես զգում և նույնպես սիրով կօգնեիր նրան, ինչպես և ես։ Գուցե դու իսկապես երբևէ կօգնես նրան, չնայած որ ձեր մեջ վստահություն չկա այն իմաստով, ինչպես ես ու դու ենք հասկանում։ Վստահությունը պետք է փոխադարձ լինի։ Երևի այդ պատճառով է, որ ես չեմ կարողանում հայրիկի հետ անկեղծ խոսել :

Արի այս թեմայի մասին վերջացնենք և խնդրում եմ, այլևս այդ մասին չխոսես։ Իսկ եթե որևէ բան կունենաս տեսելու, գրիր։ Ես նույնպես իմ մտքերը գրավոր անհամեմատ ավելի լավ եմ արտահայտում։ Դու չես պատկերացնում թե ինչպես եմ հիանում քեզնով։ Հուսով եմ, որ այնուամենայնիվ իմ մեջ էլ երբևէ որևէ բան կլինի քո և հայրիկի բարությունից՝ այդ բանում դուք իրար շատ եք նման» :

Ա Ն Ն Ա :

Սիրելի Քիտալի.

Ահա այն նամակը, որ ես ստացա Մարգոյից երեկ երեկոյան:

«Թանկագին Աննա.

Երեկվա քո նամակից հետո ինձ այնպես թվաց, որ դու ամեն տեղամ խղճի խայթ ես զգում հենց որ գնում ես Պետերի մոտ լաշխատելու կամ պարզապես խոսելու: Բայց դրա համար ոչ մի հիմք չկա: Իմ վստահությունը կարելի է շահել միայն որոշակի փոխադարձ հարաբերության դեպքում, իսկ Պետերը այդ մտղը չի: Դու ճիշտ էիր գրել, որ Պետերի վրա նայում եմ համարյա որպես եղբոր... բայց որպես կրտսեր եղբոր: Ես և նա խիստ ջնքների նման դուրս ենք հանում մեր եղջուրիկները որոշելու համար, թե երբևէ եղբայրական մտերմություն կլինի՞ մեր մեջ, գուցե և չի լինի: Առայժմ դեռ դրան չենք հասել:

Պետք չի ինձ խղճալ, լուրջ եմ ասում, պետք չի Ուրախանում եմ քո գումած բարեկամության համար:

Իսկ առայժմ քանի գնում կյանքն ավելի է լավանում: Գիտես, Քիտալի, ես կարծում եմ, որ մենք այստեղ, ապաստարանում, իսկական մեծ սեր-ենք ապրում: Իսկապես, ես նույնիսկ խոր չեմ մտածել՝ կամուսնանա՞նք մենք երբևէ թե ոչ, ախր ես չգիտեմ, թե մեծանալուց հետո նա ինչ կդառնա: Եվ հայտնի չէ մենք այնքան կսիրե՞նք իրար, որ ուզենանք ամուսնանալ: Հիմա համոզվեցի, որ ես Պետերին պակաս չեմ դուր գալիս, քան նա ինձ: Բայց ես դեռ չգիտեմ, թե որպես ինչ եմ նրան դուր գալիս՝ որպես բարի ընկեր, որը նրան անհրաժեշտ է, թե որպես աղջիկ, թե որպես հարազատ քրոջ փոխանորդուհի: Ես դա դեռ պարզ չեմ պատկերացնում:

Երբ նա ինձ ասաց, որ ես իր համար նեցուկ եմ՝ իրենց մոտ, վերևում հաճախակի ծագող ընդհարումների ժամանակ, ես շատ ուրախացա: Սա արդեն մի քայլ առաջ էր մեր ընկերության մեջ, և սկսում եմ արդեն ավելի շատ հավատալ դրան: Երեկ ես նրան հարցրի, ինչ կաներ, եթե այստեղ

մի ամբողջ տասնյակ Աննա լինելու և բոլորն էլ անընդհատ իր մոտ գալին։ Եվ նա պատասխանեց. «Եթե նրանք բոլորն էլ այնպիսին լինեին, ինչպիսին դու ես, կտրելի էր հանդուրժել»։

Նա միշտ այդպես հյուրասեր է, և, երևում է, ուրախ է, որ ես այցելում եմ։ Նա այնպիսի եռանդով է ֆրանսերեն պարապում, որ նույնիսկ հրեկոյան, տասից հետո էլ անկողնում է պարապում։ Ախ, հենց որ հիշում եմ շաբաթ օրվա ևրեկոն, մեր զրույցը, մեր տրամադրությունը, կյանքումս սուղին անգամ ինքս ինձնից գոհ եմ մնում։ Ես չեմ ուզում իմ ասածներից որևէ բառ բաց թողնել, իսկ դա այնպես հաճախ է լինում։ Երբ նա ծիծաղում է՝ այնքան գեղեցիկ է, իսկ երբ հանդիստ է, այնպես համակրելի է, այնպես բարի։ Ինձ թվում է, որ նա պարզապես ցնցված էր, երբ հասկացավ, որ ես աշխարհում ամենաթեթևաոլիկ աղջիկը չեմ, այլ այնպիսի երազկոտ անձնավորություն, ինչպիսին ինքն է, և որ ինձ էլ են նույն կասկածներն ու դժվարությունները տանջում, ինչ որ իրեն։

Ի մ պ ա տ ա ս խ ա ն ր .

«Սիրելի Մարգո.

Իմ կարծիքով, ամենից լավն այն է, որ սպասենք, տեսնենք, թե ինչ կլինի հետո։ Ինձ թվում է, որ երկար սպասելու հարկ չի լինի, իմ ու Պետերի հարցը այսպեժ կամ այնպես կլուծվի։ Թե ինչպիսի դեր կխաղա իրադարձությունը, ես չգիտեմ, բայց չեմ էլ ուզում ապագայի մասին մտածել։ Մի բան հաստատապես կանեմ. եթե մենք Պետերի հետ բարեկամություն կնքենք, ես նրան անուայաման կպատմեմ (և քեզնից թույլտվություն չեմ հարցնի), որ դու նույնպես լավ կարծիքի ես նրա մասին և, եթե հարկ լինի, նրան կսաղարթանես ամեն տեղ։ Չգիտեմ, ինչ կարծիք ունի Պետերը քո մասին, բայց ես անուայաման կհարցնեմ նրան։ Երևի ոչ թե վատ, այլ ընդհակառակը։ Հանգիստ կարող ես գալ մեզ մոտ վերև և ընդհանրապես այնտեղ, որտեղ մենք էնք։ Իսկապես դու մեզ չես խանդարի, որովհետև, իմ կարծիքով,

մենք արդեն լուր համաձայնության հնք եկել, որ անկեղծա-
նալ ինչն կարող ենք երեկո՛ւերը, մթության մեջ, քեզ մի
կորցնի: Ես էլ ինձ ամուր կողահեմ: Գուցե քո բախտն էլ
կրացվի, և ավելի շատ, քան դու կարծում ես»:

ԱՆՆԱ:

Հինգշաբթի, 23-ը մարտի 1914 թ.

Սիրելի Քիտառի.

Մեզ մոտ մոեն ինչ դարձյալ հարթվում է: Մեր առետարա-
կանին» բանտից ազատել են:

Երեկվանից Միսն էլի մեզ մոտ էր, էլիի հաղն անցել է,
միայն Կոտայկոյան է ստիպված լինելու երկար ժամանակ
տանը նստելու:

Երեկ մեր տան վերևում մի ինքնաթիռ խփեցին: Անձ-
նակալմն ազատվեց, իսկ ինքնաթիռն ընկավ դպրոցի վրա:
Բարեբախտաբար, այնտեղ երեխաներ չէին հղել: Բայց հըր-
դեհ սկսվեց և ղոհեր եղան: Գերմանացիներն անդթորեն
կրակում էին պարաշյուտով իջնող օդաչուներին: Ժողովուր-
դը գազազել էր այդ վախկոտ դաժանությունից: Իսկ մենք՝
(ես մեր՝ վախկոտներիս մասին եմ ասում) դարձյալ մահու
շափ վախեցանք: Իմ կարծիքով հրաձգությունը նողկալի
բան է:

Հիմա ես հաճախ եմ բարձրանում վերե, որպեսզի Պե-
տերի մոտ թալմ օդ շնչեմ: Եվ այնքան լավ է նրա կողքին
նստել և պատահանից դուրս նայել: Իմ հեռանալուց հետո
վան Դսանն ու Դուսսելը միշտ կեղտոտ կատակներ են ա-
նում:

«Աննան իր համար մի հարազատ տուն էլ է գտել»,—
ասում են նրանք: Կամ թե. «Արդյոք հարմա՞ր է, որ երիտա-
սարդ մարդիկ երեկոյան մթության մեջ իրենց սենյակում
ջահել աղջիկ են ընդունում»: Այդ «սրամիտ» նկատողությա-
նը Պետերը զարմանալի տնտարրեությունք է վերաբերվել:
Նրա մորն էլ է հետաքրքրում իմանալ, թե ինչի մասին հնք
մենք խոսում, ես հաճույքով մեղ հարցուփորձ կաներ, բայց

վախենում է հակահարված ստանալուց: Պետերն ասաց, որ մեծերը պարզապես նախանձում են մեր երիտասարդությանը և կուտաղում են, որ մենք ուշադրություն չենք դարձնում իրենց գոեհկություններին: Երբեմն նա գալիս է ինձ մոտ ներքև և ինչքան էլ աշխատում է չկարմրել, կարմրում է խեցզետնի պես և հուզմունքից ոչ մի բառ չի կարողանում խոսել: Ես այնպես ուրախ եմ, որ երբեք չեմ կարմրում, երևի գա ասափեղի անդուր վիճակ է:

Հայրիկն ասում է, որ ես կոտրատվում եմ, բայց դա ճիշտ չի: Իհարկե ես շատ սնապարծ եմ: Մինչև հիմա համարյա ինձ ոչ ոք չի ասել, որ ես դեմքով գեղեցիկ եմ, միայն դպրոցում մի տղա ասաց, որ ես շատ եմ սիրունանում, երբ ծիծաղում եմ: Բայց երեկ Պետերը իսկական կոմսլիմենտ ասաց, և ես կատակի համար քեզ կկրկնեմ մեր ամբողջ խոսակցությունը:

Պետերը հաճախ ասում է. «Մի հատ ծիծաղիր»: Ես դա նկատել էի և հարցրի. «Ինչո՞ւ ես միշտ խնդրում, որ ծիծաղեմ»:

«Որովհետև շատ հաճելի ես դառնում, թշերիդ փոսիկներն են առաջանում: Դա ինչի՞ց է»:

«Դա ծնված օրիցս այդպես է, Իմ միակ գեղեցկությունն է»:

«Վե՛րջ տուր, դատարկ բան ես ասում, բոլորովին էլ այդպես չի»:

«Ձէ, այդպես է, ես գիտեմ, որ ես բոլորովին էլ լավը չեմ: Ես երբեք լավը չեմ եղել և երևի երբեք էլ չեմ լինի»:

«Իզուր ես կարծում: Իմ կարծիքով դու լավիկն ես»:

«Բայց դա ճիշտ չի»:

«Եթե ես եմ ասում, կարող ես հավատալ, դա ճշմարտություն է»:

Այդ ծամանակ, իհարկե, ես էլ նրան ասացի, թե գտնում եմ, որ ինքն էլ է գեղեցիկ:

Բոլոր կողմերից շարունակ հաստատում են մեր անակրեկալ բարեկամությունը: Բայց մենք ծնողների ասեկոսեմներին ոչ մի ուշադրություն չենք դարձնում, թող ինչ ուզում են ասեն: Մի՞թե մեր ծնողները իրենց երիտասարդությունը

ժողացել են: Ըստ երվույթին, այս Ժրբ մենք կատակ ենք անում. նրանք բոլորը լուրջ են ընդունում, իսկ երբ մեզ հաժար դա լուրջ է, նրանք ծիծաղում են մեզ վրա:

Ա Ն Ն ա:

Երկուշաբթի. 27-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտաի-

Մեր «ընդհատակյա» կյանքում քաղաքականությունը պետք է շատ մեծ տեղ գրավեր, բայց քանի որ ես դրանով առանձնապես չեմ հետաքրքրվել, մի տեսակ կարծես թե հեռացել եմ դրանից և դրա համար էլ հիմա ամբողջ նամակս կնվիրեմ քաղաքականությանը:

Միանգամայն հասկանալի է, որ այդ հարցի վերաբերյալ տարածայնություն գոյություն ունի, հասկանալի է, որ պատերազմական այս խառը ժամանակներում քաղաքականությունն մասին անընդհատ վիճում են, այդ բոլորն, իհարկե, միանգամայն տրամաբանական է, բայց... ինձ թվում է, որա համար գծավելը պարզապես հիմարություն է:

Թող նրանք գրազ բռնեն, ծիծաղեն, միմյանց նախատեն, գուշակություններ անեն, թող ինչ ուզում են անեն՝ իմ կարծիքով, թեկուզ և տրաքվեն: Միայն թե չգծտվեն, դա միշտ վատ է վերջանում: Մարդիկ ակամայից հաճախ ոչ ճիշտ տեղեկություններ են բերում: Բայց մեր ռադիոն մինչև հիմա դեռ երբեք չի խաբել: Իսկ խենկը, Կոոպիտոյսը, Կրալերը և էլլին իրադրությունների մասին դատում են ըստ տրամադրության (իսկ դա նրանց մոտ շատ փոփոխական է), թեև խենկը բուրդից քիչ է ենթարկվում դրան:

Այստեղ, ապաստարանում, քաղաքականության շուրջը միշտ նույն բանն է ասվում: Անթիվ վիճաբանություններ զօքք ափ հանելու, ռմբակոծության, միմյանստոնների ելույթների վերաբերյալ և այլն, ընդ որում կարելի է լսել ամենատարբեր տեսակի կարծիքներ. «Դա հնարավոր չի...»: «Աստված իմ, բա որ հանկարծ սկսվի, իսկ ե՞րբ կվերջանա...»:

«Ամեն ինչ լավ է գնում, հիանալի, դրանից ավելի լավը չի էլ կարելի պահանջել...»:

Լավատեսները, հոռետեսները, իհարկե, նաև ռեալիստները՝ բոլորն առանց հոգնելու ասում են իրենց կարծիքը, և, ինչպես միշտ, նրանցից յուրաքանչյուրը գտնում է, որ հենց ինքն է ճիշտ: Ոման մի տիկին շատ է զայրանում, որ իր ամուսինը այդպես անվերապահորեն հավատում է անգլիացիներին: Իսկ ամուսինը հարձակվում է կողակցի վրա իր սիրած ազգի նկատմամբ ծաղրական ու արհամարհական արտահայտվելու համար:

Եվ նրանք այդ ընթացքում չեն տխրում: Ես մի միջոց եմ գտել, որն ազդում է անխափան կերպով: Գիտես, չէ՞, երբ մարդուն գնդասեղով ծակում ես նա ինչպես է վե՞ր թռչում: Այդպես էլ իմ գտած միջոցն է: Բավական է միայն մի բառ ասես քաղաքականության մասին՝ և ամբողջ ընտանիքը խոսակցության մեջ է բռնվում:

Կարծես թե գերմանական հրամանատարության և Բիբի-սիի հաղորդագրությունները քիչ էին՝ վերջերս մտցրել են նաև «Օդային պատերազմ» հատուկ հաղորդումը: Դա շատ հետաքրքիր է, բայց հաճախ հիասթափություն է առաջացնում: Անգլիացիները իրենց օդային ուժերից ստեղծել են իսկական կոնվեյեր՝ թռչում են և՛ գիշերային, և՛ ցերեկային հերթափոխով (ինչպես գերմանացիները խաբում են երկու հերթափոխով): Մենք հենց անավուրից սկսում ենք ռադիո լսել, ամեն ժամ, երեկոյան մինչև ժամը ինը կամ տասը, երբեմն նույնիսկ մինչև տասնմեկը, այս հանգամանքն անվիճելիորեն ապացուցում է, որ մեծերը թեև շատ համբերություն ունեն, բայց վատ են հասկանում (բացառությունները հաշիվ չեն, անունները չեմ տա): Ռադիո կարելի է լսել օրը-մեկ անգամ, ծայրահեղ դեպքում երկու անգամ: Թե չէ սկզբում լսում են հաղորդումների ծրագիրը, հետո՝ «Օրաննի» ռադիոկայանի հաղորդումը Ֆրանկ Ֆրիպսի մասնակցությամբ, հետո՝ նորին մեծություն թագուհուն. բոլորը հերթով ելույթ են ունենում, և բոլորին էլ ուշադիր լսողներ են գտնվում: Եթե մերոնք չեն ուտում և չեն քնում, նրանք նստում են ռադիոյի մոտ ու խոսում ուտելու և քնելու

մասին, իհարկե նուե քաղաքականության մասին: Ցնդել կա-
րելի է, մեկ էլ անստոր շորացած պատուով դարձար:

Հիանալի օրինակ է մեր բոլորի հարգելի Ուինստոն Չեր-
չիլի ճառքը: Կիրակի է: Առավոտյան ժամը 9-ը: Թեյն արդեն
պատրաստ է: Երևում են հյուրերը: Դուստելը նստում է ռա-
դիոընդունիչի ձախ կողմը, վան Դաանը նրա դիմաց, Պետե-
րը՝ նրա կողքին, մայրիկը՝ վան Դաանի կողքին, վան Դա-
անի կինը՝ ամուսնու ետևը, Պիմը՝ սեղանի մոտ, ես ա
Մարգոն՝ նույնպես: Տղամարդիկ ծխում են, լարվածությու-
նից Պետերի աչքերը փակվում են: Մայրիկը մուգ գույնի
երկար իսլաթով է՝ նա և Ֆրու վան Դաանը վախից դողում
են, որովհետև օղաշուններ ուշադրություն չդարձնելով Չեր-
չիլի ճառին հարձակվում են մեզ վրա: նպատակը Ռուրի
մարզն է: Հայրիկը թեյ է խմում, ես ու Մարգոն եղբայրա-
բար գրկախառնվեցինք, որովհետև քնած Մուշին երկուսիս
ծնկների վրա էր: Մարգոն մազերը բիզուդիներով փաթա-
թել է, իսկ ես շափազանց նեղ ու կարճ պիժամ եմ հա-
գել: Բոլորը շատ համերաշխ են, տնավարի, երեկոն էլ այդպես
էր: Բայց ես լարված սպասում եմ, թե ինչ կլինի հիմա:
Մեծերը ոչ մի կերպ չեն կարողանում սպասել ճառի ավար-
տին, անհամբերությունից քտքերն իրար են խփում, նրանք
ուզում են քննարկել Չերչիլի ասածը: Բոթում են իրար,
բզում, գնդասեղներով ծակում մեկը մյուսին, և վեճը փոխ-
վում է գժտության ու սկանդալի:

Ա Ն Ն ա:

Երևքշարթի, 28-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ես կարող էի քաղաքականության մասին ավելի շատ
գրել, բայց այսօր պիտի քեզ մի քանի ուրիշ բաներ պատ-
մեմ: Նախ և առաջ մայրիկը համարյա կատեգորիկ արգելել է
ինձ այդքան հաճախակի վերև գնալ: Նրան թվում է, որ Ֆրու
վան Դաանը ինձ խանդում է: Երկրորդ, Պետերը Մարգոյին
հրավիրել է ինձ հետ միասին գնալ վերև, չգիտեմ՝ քաղա-

բավարութիւնով, թե նա խեղհասկա տղայիս է ուզում, եր-
րորդ եւ հայրիկին հարցրի, թե արդյոք ես պիտի հաշմի
առնեմ ֆրոս վան Դաանի խանդը: Նա կարծում է, որ ոչ
ինչպէ՛ս վարվեմ: Մայրիկը ջղայնանում է և մի քիչ էլ խան-
դում: Հայրիկը չի արգելում իմ ու Պետերի բարեկամությու-
նը և ուրախ է, որ մենք այդպէս լավ ենք աշխատում: Մար-
գոն էլ է Պետերին շատ լավ տղա համարում, բայց գիտակ-
ցում է, որ երեքով հնարավոր չի խոսել այնպիսի քաների
մասին, որոնք վերաբերում են միայն մեր երկուսին: Մայ-
րիկը գտնում է, որ Պետերը տիրաւորված է ինձ: Անկեղծ
ասած, ես կուզեի որ այդպէս լիներ: Այն ժամանակ երկուսս
էլ հովասար կլինեինք և կարող էինք շատ ավելի պարզ ու
անկեղծ խոսել: Մայրիկն ասում է, որ նա անընդհատ ինձ է
նայում: Դա ճիշտ է. ճիշտ է և այն, որ մենք երբեմն իրար
աչքով ենք անում և որ նրան բացահայտորեն հետաքրքրում
են իմ թշերի փոսիկները: Իսկ ի՞նչ ես կարծում, ի՞նչ կարե-
լի է անել այդ դեպքում:

Ընդհանրապէս վիճակս ծանր է: Մայրիկը տրամադրված
է իմ դեմ, ես՝ նրա դեմ, իսկ հայրիկը աչքերը փակում է
մեր լուռ պայքարի գեմ: Մայրիկը տխուր է, որովհետեւ նա
այնուամենայնիվ սիրում է ինձ, իսկ ես տխուր չեմ՝ ես զգում
եմ, որ նա ինձ բոլորովին չի հասկանում: Բայց Պետերին...
Պետերին ես ոչ մեկին չեմ գիշի: Նա այնքան լավ տղա է, ես
այնպէս եմ հիանում նրանով: Մենք իրար հետ այնքան
հրաշալի կարող ենք լինել, եւ ինչո՞ւ են այդ մեծերը իրենց
քիթն ամեն տեղ խոթում: Բարեբախտաբար ես սովոր եմ իմ
ներքին աշխարհը թաքցնելու և ինձ հիանալի հաջողվում է ծա-
ծուկ պահել, թե ինչքան է Պետերն ինձ դուր գալիս: Բայց նա
ինձ որեւէ բան կասի՞: Կզգա՞մ արդյոք նրա դեմքի հպումը
իմ դեմքին, ինչպէս այն ժամանակ, երազում Պետեյի հետ:
Պետեր ու Պետել: Դուք ինձ համար՝ նույնն եք: Նրանք մեղ
չեն հասկանում: Նրանք չեն կարող ըմբռնել, որ մենք ձգտ-
ւում ենք իրար: Իսկ ե՞րբ պիտի մենք հաղթահարենք այդ
բոլոր դժվարությունները: Եւ այնուամենայնիվ լավ է, որ
ամեն ինչ այդքան հեշտ չի տրվում: Նշանակում է ավելի
լավ կլինի: Երբ նա գլուխը դնում է ձեռքերին և աչքերը փա-

կում նա երեխայի է նմանվում. երբ Մուշիի հետ է խոսողում, նա անպես քնքուշ է լինում. երբ պարկով կարողո՞քիլ է տանում կամ մի ուրիշ ծանրութիւն, նա սեւեղ է, իսկ երբ սրմբակոծութիւնն է դիտում կամ մթութիւն մեջ ծածուկ նայում է՝ արդոք դուրս չկան, նա քույր է, բայց եւ նրան տանելից շատ սիրում եմ, երբ նա անհամար վիճակի մեջ է և անսղակաւ: Ինձ համար շատ ավելի հաճելի է, երբ նա ինձ որեւէ բան է բացատրում, փոխանակ ինքր սովորելու: Ընդհանրապես շատ լավ կլիներ, եթե նա ամեն ինչով ինձնից բարձր լիներ:

Թող մեր մտքերն ինչ ուզում են մտածեն: Միայն թե նա վերջապես սկսեր իրոսել:

Ա. Ա. Ա. ա:

Չորեքշաբթի, 29-ը մարտի 1944 թ.

Սիրելի Քրիստի.

Նրեկ մինիստր Բոլկենսթայնը «Օրանն» ռադիոկայանով ասաց, որ պատերազմից հետո պետք է լույս տեսնեն ժամանակակիցների օրագրերն ու վեպերը: Հետաքրքիր կլինի, իհարկե, որ ես հանկարծ «Ապստարան» վերնագրով մի վեպ հրատարակեի: Իսկապես, վերնագրից ելնելով բոլորը կկարծեն, թե դա ղետեկաիվ վեպ է:

Զէ, իսկապես: Պատերազմից հետո, ասեմք մի տասը տարի անց անհավանական չի՞ թվա արդոք, եթե պատմենք, թե ինչպես ենք մենք՝ հրեաներս, ընտանիքով ապրել այստեղ, ինչի՞ մասին ենք խօսել, ի՞նչ ենք կերել: Զնայած նրան, որ ես բեզ շատ բան եմ պատմում, բայց դու մեր կյանքի միայն մի փոքր անկյունը գիտես, իսկ այն մասին, թե ինչպես են կանայք վախենում, երբ ռմբակոծում են, թե ինչպես կիրակի օրը անգլիական 350 ինքնաթիռներ իրենց մահացու բոլոր թափեցին Յուժոյգենի վրա և պաթթիւնի արիքից ցնցվեցին բոլոր շենքերը, այն մասին, թե ինչպիսի համաճարակ է տիրում քաղաքում: Այդ բոլորի մասին գուցե ոչինչ չգիտես, ամեն ինչ մանրամասն պատմելու համար

ևս ստիպված պիտի լինեի ամբողջ օրերով գրել: Մարդիկ բանջարեղենի և ընդհանրապես ամեն ինչի համար հերթ են կանգնում: Բժիշկները չեն կարողանում հիվանդների մոտ գնալ, որովհետև փողոցներում մեքենաները կամ հեծանիվները գողանում են: Շարունակ թալանի ու գողության մասին ենք լսում, և ես ամբողջ ժամանակ ինքս ինձ հարց եմ տալիս, ո՞ւր կորավ հոլանդացիների տխրահույզ ազնվությունը: Ութ, տասը տարեկան տղաները ջարդում են ուրիշի բնակարանների ապակիները և տանում այն, ինչ փակի տակ չի: Ոչ ոք չի համարձակվում տունն անտեր թողնել, թեկուզ մի հինգ ըրպեով. բավական է միայն կարճ ժամանակով դուրս գալ, և ամեն ինչ կորած է: Թերթերում ամեն օր հայտարարություն են տպում՝ պարգևատրություն խոստանալով խնդրում վերադարձնել գրամեքենաներ, գորգեր, էլեկտրական ժամացույցներ, զգեստի կտորներ և այլն: Փողոցներից հանում են էլեկտրական մեծ ժամացույցները, հեռախոսների խցիկներում կոտրում են հեռախոսների ամենավերջին պտուտակը:

Բնակիչների տրամադրությունն, իհարկե, շատ վատ է: Շաբաթվա մթերաբաժնով ապրել հնարավոր չի: Դաշնակիցների զորք ափ հանելը ձգձգվում է, տղամարդկանց ուղարկում են Գերմանիա: Երեխաները սովի են մատնվում, հիվանդանում: Համարյա բոլոր մարդիկ վատ են հազնվում: Կոշիկի ներբանը սև շուկայում արժե 7 գուլդեն հիսուն ցենտ: Կոշկակարներն ընդհանրապես պատվեր չեն ընդունում, երբեմն ստիպված ես մի շորս ամիս սպասել, մինչև որ վերանորոգեն կոշիկներդ, իսկ այդ ընթացքում դրանք կարող են հալից ընկնել: Մի բան է լավ. ինչքան ճնշումն ուժեղ է և սնունդը վատ, այնքան ավելի շատ է աճում սաքոտաժը օկուպանտների դեմ: Մթերային ձեռնարկությունների աշխատողները, որտեղ մթերք են բաժանում, մեծ մասամբ օգնում են նրանց, ովքեր թաքնվում են, բայց եղել են դեպքեր, որ փախստականներին մատնել են և նրանց բանտսրկել: Բարեբախտաբար հոլանդացիների միայն չնչին թուկոսն է թշնամիների հետ:

Ա և և ա:

Սիրելի Քիտտի.

Դեռ բոլորովին ցուրտ է, բայց շատ ընտանիքներ մի ամիս է արդեն առանց քարածուխի են։ Ուրախալի չէ, չէ՞։

Շնորհիվ ոռոսական ռազմաճակատի հաղթանակի՝ բոլորը լավատեսական սրամաղրուկյան մեջ են, գործերն այնտեղ հիանալի են։ Եվ շնայած ես քիչ եմ գրում քաղաքականության մասին, բայց քեզ պիտի հայտնեմ, թե որտեղ են հիմա ռուսները. նրանք հիմա Լեհաստանի սահմանի մոտ են և Պրուտի վրա, հենց Ռումինիայի մոտ, բոլորովին մոտեցել են Օդեսային։ Այստեղ ամեն օր չափազանց կարևոր հաղորդագրություն են սպասում Ստալինից։

Մոսկվայում այնքան հաճախ են սալյուտ տալիս, որ երեկ ամբողջ քաղաքը դղրդում է։ Մի՞թե նրանց դուր է գալիս կրակոցը, որը ռազմաճակատ է հիշեցնում, թե՞ պարզապես նրանք այլ կերպ չեն կարողանում արտահայտել իրենց ուրախությունը։

Գերմանական զորքերը օկուպացրել են Հունգարիան։ Իսկ այնտեղ մոտ մեկ միլիոն հրեաներ կան, հիմա նրանց բանը բուրդ է։

Մեզ մոտ առանձնապես ոչինչ չի կատարվում։ Այսօր վան Դաանի ծննդյան օրն է, նա երկու տուփ ծխախոտ է ստացել, մի անդամվա եփելու սուրճ (ներառյալ տնտեսել է հատկապես այդ օրվա համար), Կրալերից կիտրոնի պունջ է ստացել, Միսլից մի տուփ սարդին, իսկ մեզինց օդեկոլոն, յասաման, վարդակակաշ, էլ չեմ խոսում մորու և հաղարջի մուրաբայով պատրաստած տորթի մասին, որը ճիշտ է փշրվեց, որովհետև ալյուրն ու յուղը շատ վատն էին, բայց համը՝ առաջին անսակի էր։

Իմ ու Պետերի մասին արդեն մի քիչ պակաս են բամբասում։ Մենք շատ լավ ընկերներ ենք, ժամանակի մեծ մասը իրար հետ ենք անցկացնում և խոսում ենք աշխարհի բոլոր բաների մասին։ Այնպես լավ է, որ նրա հետ նուրբ թեմաների մասին խոսելիս, ես ինձ զսպելու կարիք չեմ զգում, ինչպես ուրիշ տղաների հետ խոսելիս։ Օրինակ, երբ մենք խոսում էինք արյան բաղադրության մասին, մենք շո-

շափեցինք նաև դաշտանի հարցը: Նա գտնում է, որ մենք կստանայք շատ ենթ դիմացկուն: Տրա-տա-տա, թե ինչո՞ւ է դա այդպես:

Կյանքս այստեղ ավելի լավ է, անհամեմատ լավ: Աստ-ված ինձ մենակ չթողեց, նա ապագայում էլ ինձ մենակ չի թողնի:

Ա Ն Ն ա:

Շաբաթ, 1-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Բայց այնուամենայնիվ ինձ համար շատ է դժվար, 'Դու հասկանո՞ւմ ես ինչի մասին եմ ասում: Ես համբույրի կարող եմ զգում, որին ստիպված երկար պիտի սպասեմ: Մի՞թե նա ինձ վրա միայն որպես ընկերոջ է նայում: Մի՞թե ես նրա համար երբեք մեծ չեմ լինելու: Դու գիտես, և ես էլ գիտեմ, որ ես ուժեղ եմ, որ համարյա ամբողջ դժվարությունը կարող եմ մենակ տանել, և որ ես սովորություն չունեմ դա որևէ մեկի հետ կիսելու: Ես երբեք չեմ փաթաթվել իմ մորը: Իսկ հիմա այնպես եմ ուզում գլուխս դնել Պետերի ուսին և պարզապես խաղաղվել:

Երբե՛ք, երբե՛ք չեմ մոռանա, թե ինչպես երազում զգացի Պետերի այտի հպումը և ինչպիսի զարմանալի գեղեցիկ զգացում էր դա: Մի՞թե նա չի ուզում: Գուցե նրան միայն ամաչկոտություն է խանգարում իր սերը խոստովանելու իսկ ինչո՞ւ է նա շատ ուզում, որ ես միշտ իր կողքին լինեմ: Ախ, ինչո՞ւ նա ոչինչ չի ասում: Ոչ, այլևս չեմ մտածի այդ մասին, կաշխատեմ հանգիստ լինել: Պետք է չթուլանալ, պետք է համբերությունս սպասել՝ ամեն ինչ գլուխ կգա: Բայց... բայց այ թե որն է ամենավատը. այնպես է ստացվում, որ կարծես ես եմ նրա ետևից վազում, որովհետև միշտ ես եմ գնում նրա մոտ վերև, և ոչ թե նա է ինձ մոտ գալիս ներքև: Բայց չէ՞ որ դա մեր սենյակների գասավորությունից է, նա պիտի դա հասկանա: Ախ, գեո շատ-շատ բաներ պիտի հասկանա:

Ա Ն Ն ա:

Մերելի Քիտառի.

Հակառակ իմ սովորության, ես այնուամենայնիվ քեզ մանրամասն կպատմեմ ուտելիքի մասին, որովհետև դա ամենամեծ դժվարություններից մեկն է դարձել ոչ միայն մեր ապաստարանում, այլ ամբողջ Հոլանդիայում, ո՛չ, նույնիսկ ամբողջ Եվրոպայում, և իսկապես ամենուրեք:

Մեր այստեղ եղած 21 ամսվա ընթացքում մենք «մթերքների» մի քանի փուլ ունեցանք: Ես «փուլ» եմ անվանում այն շրջանը, երբ մենք շարունակ նույն ճաշն էինք ուտում և նույն բանջարեղենը: Մի ժամանակ մենք միայն ալաթ էինք ուտում, երբեմն շաքարով, երբեմն էլ առանց շաքարի, իսկ երբեմն առանձին խաշած կամ հրակայուն կաթաշի մեջ խորոված կարտոֆիլ էինք ճարում: Հետո եկավ ապանաղը, հետո՝ շաղգամակաղամբը, սպունաղը, վարունգը, պամիդորը, թթու կուղամբը և այլն, նայած տարվա ժամանակին: Առանձնապես հաճելի չէ ճաշին և ընթրիքին միայն թթու կաղամբ ուտելը, բայց ինչպես կարող ես չուտել, երբ սոված ես: Հիմա «ամենալավ» փուլն է՝ ընդհանրապես թարմ բանջարեղեն չունենք: Մեր շաքարեկան մենյուն բաղկացած է բակլայի, սիսեռի, կարտոֆիլի և ալյուրի խմորագնդերի ապուրից, կարտոֆիլի պյուրեից, աստծո ոգորածությամբ կերի ճակնդեղից կամ հոտած դազարից, հետո նորից մուգ բակլա: Կարտոֆիլը մեր մշտական ուտելիքն է, հացի պակասության պատճառով մենք առավոտից սկսում ենք կարտոֆիլ ուտել: Ասուրը եփում ենք մուգ կամ ապիտակ բակլայից կամ բոլորին հայտնի կոնցենտրատներից՝ արքայական-ապուրի, սիսեռապուրի: Այս բոլոր ապուրների մեջ բուլկան անպակաս է, նույնիսկ հացի մեջ: Երեկոնքը միշտ սոսուտով կարտոֆիլ ենք ուտում և կարծիք ճակնդեղից սալաթ՝ բարեբախտաբար ճակնդեղ դեռ շատ ունենք: Ալյուրի խմորագնդիկների մասին ճուշտպես արժե հիշատակել: Մենք դրանք պատրաստում ենք «կառավարողա՞ն» ալյուրից՝ ալիլացնելով ջուր և թթիվոր: Իհարկե դրանք մածուցիկ են

ու թանձր և քարի պես մնում են մարդու ստամոքսում, Ոչինչ, կգնա:

Շտաթվա ամենամեծ իրադարձությունը լյարդութոքի մի փոքր կտոր երշիկն է և մի կտոր քարթու հացին քսած մի քիչ պովիդոն: Բայց այնուամենայնիվ կենդանի ենք և մեր խղճուկ ուտելիքը հաճախ մեզ շատ համով է թվում:

Ա և և ա:

Երեքշաբթի, 4-ր ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Վերջերս ես ինչ-որ չեմ հասկանում, թե ինչու եմ դեռ աշխատում: Պատերազմի վերջը հեռու է, թվում է, թե դա անհնարին, անիրական բան է: Եթե պատերազմը սեպտեմբերին էլ վերջանա, ես այլևս դպրոց չեմ գնա, որովհետև երկու տարի ետ ընկնել չեմ ուզում: Իմ բոլոր օրերը զբաղված են եղել Պետերով, միայն Պետերով՝ արթուն ժամանակ երազում և մտքով նրա հետ եմ եղել. և շաբաթ օրը ես ինձ սարսափելի դժբախտ զգացի: Ես Պետերի մոտ նստած, ֆրու վան Գաանի հետ միասին ձիծաղում էի մի բաժակ կիտրոնի պունշի վրա, շատ օւրախ էի, շատ հուզված, բայց հենց որ մենակ մնացի, զգացի, որ ուզում եմ անպայման լաց լինել: Գիշերանոցով ես շոքեցի հատակին, երկար ժամանակ ու մոլեգին աղոթեցի, իսկ հետո գլուխս իջեցրի ձեռքերիս ու լաց եղա, կծկվելով մեքի հատակին: Ես այնպես սարսափելի էի հեկեկում, որ աստիճանաքար խելքս գլուխս հավաքեցի և աշխատեցի արցունքներս խեղդել, որպեսզի մյուս սենյակից ինձ չսեն: Ես սկսեցի ինձ մխիթարել ու համոզել, կրկնելով. «Ես պետք է, պետք է, պետք է...»:

Ես անսովոր դիրքով նստելուց բոլորովին փայտացել էի և անկողնու պռնգին ընկած, երկար ժամանակ պայքարում էի ինքս իմ դեմ, մինչև որ ժամը մոտ տասն անց կեսին պառկեցի անկողնում: Հիմա ամեն ինչ անցել է: Եվ բոլորովին է անցել: Ես պետք է աշխատեմ, որպեսզի վերջնականապես չհիմարանամ, որպեսզի աճեմ, ժուռնալիստ դառ-

նամ, ես այնպե՞ս եմ ուզում ժուռնալիստ դառնալ: Գիտեմ, որ ես կաբող եմ գրել, իմ մի քանի պատմվածքները պարզապես լավ են ստացվել, մեր ապաստարանը ես հումորով եմ պատկերել, իմ օրագրում շատ հետաքրքիր բաներ կան, բայց... բայց պետք է էլի ստուգել, արդյոք ես տաղանդ ունե՞մ: Ամենից լավ իմ «Եվայի երազը» պատմվածքն է ստացվել, և ամենասարսափելին այն է, որ ես ամենևին չգիտեմ, թե որտեղից եմ դա վերցրել: «Գեղիի կյանքը» պատմվածքը նույնպես վատ չի, բայց դա ամբողջապես չի հաջողվել:

Ես իմ ամենալավ և ամենաունողոք քննադատն եմ: Գիտեմ, թե երբ է լավ գրված լինում և երբ վատ: Նա, ով երբեք չի գրել, չի հասկանա, թե դա ինչ մեծ հաճույք է: Առաջ ես միշտ ափսոսում էի, որ լավ նկարել չգիտեմ, բայց հիմա ես երջանիկ եմ, որ գոնե կարողանում եմ գրել: Եվ եթե իմ տաղանդը շների թերթերի հոդվածներ և գրքեր գրելու, ինչ արած, ծայրահեղ դեպքում կգրեմ ինքս ինձ համար:

Ես ուզում եմ շատ բանի հասնել: Չեմ կարողանում պատկերացնել թե ինչպես կարելի է ապրել այնպես, ինչպես ապրում են մայրիկը, ֆրու վան Դաանը և բոլոր այն կանայք, որոնք շնայած որոշ գործ անում են, բայց հետո՞ ոչ մի հիշատակ իրենց մասին չեն թողնում: Ինձ, ամուսնուց ու երեխաներից բացի, անհրաժեշտ է նաև մի ուրիշ բան, որին կարելի է նվիրվել ամբողջապես: Ուզում եմ մահվանից հետո էլ ապրել: Դրա համար էլ այնպես շնորհակալ եմ աստրոծուց, որ նա հենց ծննդյան օրից իմ մեջ ներդրել է միտքս զարգացնելու ընդունակություն և գրելու այնպիսի կարողություն, որ ես կարողանամ շարադրել այն ամենը, ինչ-որ կա իմ մեջ:

Երբ ես գրում եմ, տմեն ինչ ցրվում է, թախիծս անցնում է, նորից արիությունն է արթնանում իմ մեջ: Սակայն ինձ համար մեծ հարց է նաև այն, թե արդյոք երբեք կկարողանա՞մ որևէ արժեքավոր բան գրել, կդառնա՞մ արդյոք ժուռնալիստ կամ գրող: Վստահ եմ, որ այո, ամբողջ սրբտով եմ վստահ: Երբ ես գրում եմ, ամեն ինչ ինձ համար ավելի պարզ է դառնում՝ մտքերս, իդեալներս, երևակա-

յությունա: Եւ վաղուց շեմ աշխատեալսմ ԵԳԵՂԻԻ Կյանքի» վրա: Եւ արդեն մտածել եմ, թե ինչ պիտի լինի հետո, բայց երբ սկը-
սում ես գրել, տեսնում ես, որ գործն այնքան էլ հեշտ ու արագ
չի ընթանում: Գուցե ես երբեք էլ չեմ վերջացնի և ձեռագիրը
կգնա զամբյուղ կամ վառարան: Այնքան էլ հաճելի չէ այդ
մասին մտածելը, բայց հետո ես որոշեցի. «Տասնչորս տա-
րեկան հասակում, առանց կյանքի փորձ տանելու իսկա-
պես չի կարելի փիլիսոփայական տաեղծագործություն
գրել»:

Դե, ուրեմն աշխատենք նոր ուժերով: Եվ դա կհաջողվի,
որովհետեւ ես ուզում եմ գրել:

Ա Ն Ն Մ:

Հինգշաբթի, 6-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Դու ինձ հարցրել էիր, թե ինչով եմ ես ավելի շատ հե-
տաքրքրվում, ինչով եմ հրապուրվում, և ես պատասխանում
եմ քեզ: Նախագգուշացնում եմ, որ չվախենաս, անսահման
հետաքրքրություններ ունեմ ես:

Առաջին տեղը պատկանում է գրականությանը, բայց
ըստ էության դա չի կարելի պարզապես հափշտակութուն
անվանել:

Երկրորդ, ես հետաքրքրվում եմ թագավորների գինա-
տիայի տոհմաբանությամբ: Կրագրեթից, գթեթից ու ամ-
սագրեթից ես նյութեր եմ հավաքել ֆրանսիական, գերմանա-
կան, իսպանական, անգլիական, ավստրիական, ռուսա-
կան, նաբվեգտական և նիդերլանդական թագավորների գի-
նատիայի մասին և շատ բան արդեն սիստեմավորել եմ,
որովհետեւ ես վաղուց եմ սկսել իմ կաթղցած կենսագրա-
կան և պատմական գրքեթից անհրաժեշտ ավելաներ հավա-
քել: Եւ նույնիսկ մի ամբողջ հատված եմ տրամադրում պատ-
մությունից: Ուրեմն պատմությունը իմ երրորդ ռեկտորա-
թյունն է. հայրիկն ինձ համար պատմական շատ գրքեր է
տուել: Եւ չեմ տեսնի այն օրը, որ նորից կաթողանամ հան-
րային գրադարանում ինքս փնտրել այդ գրքերը:

Չորրորդ, Կո հետաքրքրվում եմ հունական և հռոմեական դիցաբանությամբ, ևս այդ սոսարկայի պծով նույնպես շատ գրքեր ունեմ: Այնուհետև ևս տարվում եմ կինոաստղերի և ընտանեկան լուսանկարներ հավաքելով: Իս պաշտում եմ գիրքը, Կարդալը և հետաքրքրվում եմ այն ամենով, ինչ վերաբերում է գրողներին, բանաստեղծներին ու նկարիչներին, ինչպես նաև արվեստագիտության պատմությանը: Գուցե ավելի ուշ կսկսեմ հափշտակվել և երաժշտությամբ: Ուրուակի հակակրանք ունեմ հանրահաշվի, երկրաչափությանն ու թվաբանության նկատմամբ: Դպրոցական մյուս բոլոր առարկաները սիրում եմ, բայց բոլորից շատ պատմությունն եմ սիրում:

Ա. և Ն. ա:

Երեքշաբթի, 11-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քրիստի,

Գլուխս պայթում է: Չգիտեմ ինչից սկսեմ: Ուրբաթ օրը (կատաղի ուրբաթ օր էր), ճաշից հետո մենք ամեն տեսակի խաղեր խաղացինք, շաբաթ օրը նույնպես: Օրերն անցնում են խաղաղ ու թաշում աննկատելի: Կիրակի օրը Պետերին խնդրեցի, որ ինձ մոտ գա, հետո մենք բարձրացանք վերև և այնտեղ մնացինք մինչև ժամը վեցը: Վեցն անց բառարդ ուղիղացով համերգ էին հաղարգում, ինձ տառնձնապես գուրեկավ ՎԳիշերային երաժշտությունը: Չեմ կարողանում բոլորի ներկայությամբ լսել ինչպես որ պետքն է. որովհետև լսով երաժշտությունը ինձ միշտ խորապես հուզում է:

Կիրակի երեկոյան ես ու Պետերը բարձրացանք ամենավերեր: Որպեսզի ավելի հարմար լինի նստելու համար. մենք մեր սենյակի բազմոցի վրայից մի քանի բարձ վերցրեցինք և նստեցինք արկղի վրա: Տեղը շատ նեղ էր, նստել էինք իրար կպած և բռնել այնտեղ լցրած արկղերից: Մուշին 14 էր մեղ հետ, ես մեղ էր հետեամ: Հանկարծ ինչին քառորդ պահուս լավից գուն Գտանի բղավոցը. ես հարգնում էր. հո մենք չենք վերցրել Գուսանի բարձր: Երկուսս էլ տեղենիցս

թոանք և բարձերը ձեռքներին կատվի ու վան Դաանի հետ միասին վաղեցինք ներքև։ Այդ բարձի պատճառով մի ամբողջ տրադեդիա սկսվեց։ Դուսսելը սարսափելի զայրացել էր, որ նրա բարձերից մեկը մենք վերցրել էինք, որը նրա «գիշերային» բարձն էր։ Նա վախենում էր, որ նրա մեջ փախուղիկներ կհավաքվեն. և այդ քոսոտ բարձի պատճառով ամբողջ տունը ոտքի հանեց։ Վրեժ լուծելու համար ես ու Պետերը նրա անկողնու մեջ երկու շատ կոշտ խոզանակ դրինք։ Ինչքա՜ն ծիծաղեցինք։

Բայց մեր զվարճությունը երկար չտևեց։ Ինն անց կեսին Պետերը մեր դուռը ծեծեց և հայրիկին խնդրեց շտապ բարձրանալ վերև և օգնել իրեն անզերեն մի դժվար նախադասություն թարգմանելու։

«Այստեղ ինչ-որ բան կա,—ասացի ես Մարգոյին,— նա բացահայտ սուտ է ասում»։

Եվ ճիշտ էի։ Պարզվեց, որ հենց այդ ժամանակ պահեստը գողեր էին ներխուժել։ Հայրիկը, Պետերը և վան Դաանը աներևակայիլի արագություն բռնեց ներքև գցեցին։ Մայրիկը, Մարգոն, Ֆրու վան Դասը և ես սպասում էինք։ Զորս կին, սարսափելի վախեցած, պարզ է որ անսլայման պիտի խոսեր։ Խոսում էինք և հանկարծ ներքևից ինչ-որ թխկթրխկոց լսեցինք։ Հետո ամեն ինչ լռեց։ Ժամացույցը խփեց տասից տասնհինգ պակաս։ Բոլորս գանգատվեցինք, բայց հանգիստ նստած էինք, շատ էր սարսափելի իսկ որտեղ են մեր տղամարդիկ։ Ի՞նչ թխկթխկոց էր Գուցե նրանք գողերի հետ են կռվում։ Ժամը տասին աստիճանների վրա ոտների ձայն լսվեց, ներս մտավ հայրիկը, գունատ, հուզված, նրա ետևից եկավ վան Դաանը։

«Լույսերը հանցյորեք, կամաց վերև բարձրացեք, ոստիկանությունը կարող է տուն մտնել»։

Վախենալու ժամանակ չէր։ Լույսը հանգավ, ես կոֆտաս վերցրի ու բարձրացանք վերև։

«Ի՞նչ է պատահել, շուտ ասա»։

Բայց ո՞վ պատմեր, տղամարդիկ նորից իջան ներքև։ Տասն անց տասը բռնի շորսն էլ վերև բարձրացան, երկուսը պահակ կանգնեցին Պետերի խցի բաց պատուհանի մոտ,

միջանցքի դուռը փակեցին, պատվող դուռը ծածկեցին: Սեղանի լուսամտիփը ծածկեցին սվիտերով, և նոր միայն սկսեցին պատմել: Պեստերը վերևում երկու ուժեղ հարված էր լսել, վազել էր ներքև և տեսել, որ պահեստի դռան ձախ կողմի մեծ տախտակը չկա: Նա վազել էր վերև զգուշացրել մեր ընտանիքի մարտունակ ընկերներին, և շորսով միասին շտապել էին ներքև: Պահեստում նրանք գողերին բռնել էին ամենաթունդ թալանի պահին: Առանց մտածելու վան Դաանը բղավել էր. «Ոստիկանություն»:

Գողերը շփոթված թողել ու փախել էին: Մեր տղամարդիկ դռան տախտակը տեղն էին դրել, որպեսզի ոստիկանությունն պահակախումբը անցքը չնկատի, բայց հանկարծ ինչ-որ մեկի ոտքի ուժեղ հարվածից դռան տախտակը թրուշում է տեղից: Այդ լկտիությունից մերոնք իրենց կորցնում են: Վան Դաանը ու Պեստերը պասորառտ էին այդ սրիկային սպանելու: Այդ ժամանակ վան Դաանը կացինը ամբողջ ուժով վայր է գցում հասակին՝ և դրսում ամեն ինչ լռում է: Նրանք նորից են ուզում տախտակը տեղը դնել, բայց հանկարծ, այ քեզ խաթա՛:

Փողոցում հարևաններ էին կանգնած եղել՝ մարդ ու կին, և նրանց գրպանի լապտերի ճառագայթը սկսել էր պտտվել ամբողջ պահեստով մեկ:

«Սատանան տանի»,— հայհոյում է մերոնցից մեկը և... դերերը փոխվում են, նրանք այլևս ոստիկանություն չեն խաղում, այլ իրենց գողի պես են պահում: Չորսն էլ ծկում են վերև: Պեստերն արագ բացում է խոհանոցի և ննջասենյակի դռներն ու պատուհանները, հեռախոսը գցում հատակին, և իրենք թաքնվում են մեզ քողարկող դռան ետևում: Վերջ առաջին մասի:

Հիմա երևի այդ ամուսինները ոստիկանությանը կհայտնեն: Դա կատարվեց կիրակի, զատկի առաջին օրը: Երկրորդ օրն էլ գրասենյակում ոչ ոք չկար, և մենք մինչև երեքշաբթի վախենում էինք տեղիներիցս շարժվել: Պատկերացրու երկու գիշեր և մի ամբողջ օր այդպիսի սուրսափի մեջ նստել: Մենք ոչ մի բանի մասին չէինք ուզում մտածել, նստել էինք բացարձակ մթություն մեջ, որովհետև ֆրու վան Դաանը

լույսը հանգցրել էր, խոսում էինք միայն շշուկով և ամեն մի խշշոցի գեպքում ֆշշացնում էին. «Սս՛-սս՛-սս՛»:

Ժամը տասն անց կեսին, տասնմեկին՝ ոչ մի ձայն: Հայրիկն ու վան Դաանը հերթով գալիս էին մեզ մոտ: Եվ հանկարծ տասնմեկն անց քառորդ ներքեում աղմուկ լսվեց: Լըսվում էր մեզնից յուրաքանչյուրի շնչառությունը, բայց մենք տեղներիցս շարժվեցինք: Ոտնաձայներ շենքում, ատանձնասենյակում, խոհանոցում, հետո՝ մեր սանդուղքի վրա: Բոլորը շունչները պահել էին, միայն ութ սրտի զարկերն էին լսվում: Քայլեր մեր աստիճանների վրա, ինչ-որ մեկը թափահարում է պտտվող պահարանը: Այդ րոպեները հնարավոր չէ նկարագրել:

«Կորանք»,—մտածեցի ես և արդեն պատկերացրի, թե ինչպես են մեզ տանում գետապու: Մի երկու անգամ էլ թափահարեցին պահարանը, հետո ինչ-որ բան ընկավ և քայլերն սկսեցին հեռանալ:

Առայժմ մենք փրկված ենք: Բոլորս տենդի մեջ էինք, ես լսեցի, թե ինչպես էր մեկի ատամները շխլշխկում, ոչ մեկը չէր կարողանում մի բառ անգամ արտասանել:

Շենքում ոչ մի ձայն չկար, բայց աստիճանավանդակի վրա, հենց մեր պահարանի առջև, լույս էր վառվում: Արդյոք պահարանը նրանց կասկածելի է թվացել դրա համար են լույս վառել: Թե՞ ոստիկանությունն է մոռացել հանգցնել: Իսկ եթե հանկարծ որևէ մեկը վերադառնա լույսը հանգցնելու: Բոլորի լեզուն բացվել էր՝ շենքում բացահայտորեն ոչ ոք չէր եղել, թերևս, գուցե, մուտքի դռան մոտ ոստիկաններն էին հսկել:

Մենք էլի վախից ցնցվեցինք, և բոլորս էլ պահանջ դրացինք... Բայց դուլները ձեղնահարկում էին, ստիպված սլիտի օգտագործեինք Պետերի սենյակում դրված թղթերի մետաղյա զամբյուղը: Առաջինը վան Դաանը գնաց, հետո՝ հայրիկը, մայրիկը օարսափելի ամաչում էր, դրա համար էլ հայրիկը ամառն սենյակ բերեց, և ես, Մարգոն, Ֆրու վան Դաանը, իսկ հետո և մայրիկը օգտվեցինք դրանից: Թղթի հարց բարձրացավ, բարեբախտաբար իմ գրպանում մի քանի կտոր կար:

Այդ ամանից սոսկալի հոտ էր փչում, բոլորը քշվչւում էին, բոլորը հոգնությունից հաստակին էին թափվել՝ արդեն ժամը սասնեցողունն էր:

«Դե, պառկիր հատակին ու քնիր»:

Ինձ ու Մարգոյին բարձ ու վերմակ տվին, Մարգոն պառկեց բուֆետի մոտ, իսկ ես՝ սեղանի ոտների արանքում: Հատակին պառկած՝ հոտն այդպես վատ շէր գալիս, իսկ ֆրու վան Դաանն էլ դեռ մի քիչ գլորակիր բերեց, և ամանն էլ մի շորով ծածկեց:

Փսփսոցներ, հոտեր, վախ, ձայներ, և շարունակ որևէ մեկին էլ գիշերանոթ է պետք գալիս: Փորձիր այստեղ քնել: Ես այնպես էի քնել, որ երկուսն անց կեսից մինչև երեքն անց կես այլևս ոչինչ չեմ լսել: Զարթնեցի այն բանից, որ ֆրու վան Դաանը գլուխը դրել էր ոտներին:

«Ինձ մի բան տվեք հագնեմ»,—խնդրեցի ես, և տվին. լավ կանես, որ շհարցնես, թե ինչ տվին: Բրդե շալվար պիժամայի վրայից, կարմիր սվիտեր և սև յուբկա, նրա տակից՝ սպիտակ գուլպաներ, իսկ վրայից ծակ նասկիներ:

Այդ ժամանակ ֆրու վան Դաանը նստեց աթոռին, վան Դաանը մեկնվեց հատակին և գլուխը դրեց ոտներին վրա: Մտքովս սկսեց ամեն բան անցնել և աչնպես էի դողում, որ վան Դաանը չկարողացավ քնել: Ես սրտատրոփ սպասում էի, որ հիմա ոստիկանութունը պիտի հայտնվի և ստիպված պետք է ասենք, որ մենք թաքնվում ենք: Ոստիկանները կամ բարի հռանգացիներ կլինեն (այդ դեպքում մենք կփրկվե՞վենք), կամ նացիստներ (այդ ժամանակ պետք է փորձել նրանց կաշառել):

«Դունե ուղիորեն գունդը պահիր»,—հառաչեց ֆրու վան Դաանը:

«Վառարանում պահեմ, ինչ է,—ասաց նրա ամուսինը:—Եթե նրանք մեզ պիտի գտնեն, թող ուղիորեն դուռն էլ գտնեն»:

«Այդ դեպքում նրանք Աննայի օրագիրն էլ կգտնեն»,—ասաց հայրիկը:

«Պետք է այրել»,—առաջարկեց մեր միջի ամենավախ-

կոտորւ լեյդ բոսպէն ինձ համար նույնքան սարսափելի էր, որքան պահարանի մոտ լսվող ոստիկանութեան թակոցը:

«Ո՛ր, միայն թե ո՛չ իմ օրագիրը իմ օրագիրը կոշնշանա միայն ինձ չետ միասին»:

Բարեբախտաբար հայրիկը ոչինչ չպատասխանեց:

Իմաստ չունի ամբողջ խոսակցութիւնը քեզ հաղորդել, որը, ինչքան հիշում եմ, բաւականին երկար էր: Ես միխթարում էի ֆրու վան Դաանին, որը սարսափի մեջ էր: Մենք խոսեցինք փախչելու, դեստապոյում մեզ հարցարնեկու մասին, այն մասին, որ պետք է զինվել արիութեամբ:

«Մենք պետք է մեզ զինվորի պես պահենք, ֆրու վան Դաան, ինչպես ասում են «Օրաննե» կայանով, պետք է լինել տոկուն՝ հանուն թագավորի, հանուն հայրենիքի, հանուն ապատութեան, հանուն ճշմարտութեան ու արդարութեան, եթե մենք այդ բոլորին հավատում ենք: Ամենասոսկալին այն կլինի, եթե մենք մեր բոլոր հովանավորներին մեր ետեից քաշենք այդ սարսափի մեջ»:

Վան Դաանը դարձյալ տեղը փոխեց կնոջ հետ: Հայրիկը պառկեց իմ կողքին: Տղամարդիկ անընդհատ ծխում էին՝ երբեմն ծանր հառաչանք էր լսվում, հետո ինչ որ մեկին գիշերանոթ էր պետք գալիս, և այդպես անվերջ: Զորսը, հինգը, հինգն անց կես: Ես բարձրացա Պետերի խցիկը: Մենք բաց պատուհանի մոտ այնպես մոտիկ էինք նստել, որ մեզնից յուրաքանչյուրն զգում էր, թե ինչպես է դողում մյուսը: Մեկ-մեկ մի երկու խոսք էինք փոխանակում, լարված ականջ դնում, թե ինչ է կատարվում շուրջը: Հարևան շենքերից մեկում բարձրացրին քողարկող վարագույրները:

Ժամը յոթին՝ մեր տղամարդիկ ուղեցին զանգահարել Կոոպիտոյսին և մեկն ու մեկին կանչել այստեղ: Նրանք գրեցին, թե ինչ պիտի խոսեն հեռախոսով: Նրանք շատ մեծ ռիսկ էին անում՝ դրսի դռան պահակը կարող էր զանգի ձայնը լսել, բայց ոստիկանութեան վերադարձի վտանգն ավելի մեծ էր: Ահա թե ինչ կետեր նշեցին Կոոպիտոյսին հայտնելու համար:

«Դռները ջարդված են: Ոստիկանութիւնը եղավ շենքում, հասավ մինչև պտտվող դուռը, առաջ շանցավ:

Գողերին ըստ երևույթին մենք խառնվարեցինք, պահեստի դուռը կոտրված է, դողերը այգու միջով փախան գուրս:

Շքամուտքը փակ է: Կրալերն անկասկած երկրորդ գլուխից է դուրս եկել: Գրամբենաները պահված են գրասենյակի սև պահարանում:

Պետք է փորձել հենկին հայտնել, որ բանալին էլլիից վերցնի և գրասենյակ գա կատվին կերակրելու պատրվակով:

Ամեն ինչ շատ լավ ստացվեց: Կոոպիտոյսին զանգահարեցին: Գրամբենաները (դրանք մեզ մոտ էին) պահեցին սև պահարանում: Մենք սեղանի շուրջը նստած հենկին էինք սպասում... կամ ոստիկանությունը:

Պետերը ննջեց, ես ու վան Դաանը պառկեցինք հատակին ու հանկարծ ներքևում ծանր քայլեր լսեցինք: Ես կամաց վեր կացա. «հենկն է»:

«Ոչ, ոչ, դա ոստիկանությունն է»,—ասաց ինչ-որ մեկը: Լավեց դռան թակոցը և Միպի պայմանական սուլոցը: Այստեղ ֆրու վան Դաանը չդիմացավ: Քաթանի պես գունատված, նա ընկավ բազմոցին, և, եթե այդ լարվածությունը մի վայրկյան էլ ավելի տեք, նա գիտակցությունը կկորցնեք:

Միպն ու հենկը ներս մտան և մեր սենյակը սքանչելի վիճակում տեսան: Հենց միայն սեղանն ինչ ասես արժեք: Այնտեղ կինոփուռնալներ կային թափված, ըստ որում սիրունիկ կինոաստղերի նկարներին ջեմ էր քսված ու վրան ստամոքսացավի միքստուր էր թափվել, սեղանի վրա խառնի-խուռն թափված էր ջեմի երկու դատարկ թանկա, մեկ ոսկե սրբոն հաց, հայելի, սանր, լուցկիներ, մոխիր, սիգարեթ, ծխախոտ, մոխրաման, կանաչի տրիկո, գրպանի լապտերիկ, զուգարանի թուղթ:

Իհարկե, հենկն ու Միպը հրճվանքով ու արցունքներով էին իրար հանդիպել: Խենկը դռան անցքը փակել էր և խույն գնացել, որպեսզի ոստիկանությունը հայտնի դուռը չարդելու մասին: Միպը դռան տակ մի գրություն էր գտել, դա մեր գիշերային պահակն էր թողել, որը անցքը տեսնե-

լույց հետո հայտնել էր ստտիկանությունը, խենկը որոշել էր պնայ նրա մոտ:

Սա կեն ժամ ժամանակ ունեի, որպեսզի ինձ կտրդի բերեի նա երբեք չլի տեսել, որ կեն ժամվա մեջ ամեն ինչ աչդպես կերպարանափոխվի: Սա ու Մարգան անկողինը տարանք ներքի, հետո դուրսանում լվացվեցինք, աստամներս լվացինք, ասնրվեցինք: Հետո սենյակը հավաքեցինք և նորից վերև բարձրացանք: Այնտեղ արդեն ամեն ինչ հավաքել էին սեղանից, մենք չուր բերեցինք, սուրճ ու թեյ եփեցինք և սեղանը պատրաստեցինք նախաճաշի համար: Հայրիկն ու Պետերը բանկաները դատարկեցին ու քլորակրով և եռացրած ջրով լվացին:

Ժամը աստամեկին մենք խենկի հետ միասին նստած էինք սեղանի շուրջը, նա արդեն վերադարձել էր, և բոլորն էլ աստիճանաբար սկսեցին հանդստանալ: Ահա թե ինչ պատմեց խենկը.

«Մեր գիշերային պահակի՝ Սլադոտերի կինը ինձ պատմեց (Սլադոտերը հիմա բնած է), որ շրջագայություն ժամանակ նա նկատել է դռան բացվածքը, կանչել է ոստիկաններին ու ամբողջ շենքը միասին խուզարկել են: Նա ուղում է երեքշաբթի դնալ Կրալերի մոտ և նրան պատմել այդ մասին: Դուրս կուարելու մասին ոստիկանատանը ոչինչ չգիտեին, բայց ամեն ինչ գրեցին և նրանք էլ որոշեցին երեքշաբթի պալ Կերադարձի ճանապարհին խենկը պատահաբար մտել էր մեր բանջարավաճառի մոտ և պատմել, որ դրասենյակը գողեր են մտել»:

«Գիտեմ, գիտեմ,— պատասխանել էր նա հանդիստ,— երեկ երեկոյան ես ու կինս անցնում էինք ձեր տան մոտով և տեսանք դռան անցքից Կինս չէր ուղում ժամանակ կարցնել, բայց ես զբայանի յապտերիկով լուսավորեցի և գողերն իսկույն ծլկեցին: Բայց ես համենայն պեպ ոստիկան չկանչեցի, մտածեցի, որ դա ձեզ համար հարմար չի լինի: Ժիշտ է, ևս ոչինչ չգիտեմ, բայց ինչ- որ բան եկեղորում եմ»:

Խենկը շնորհակալություն էր հայտնել ու դուրս եկել: Ըստ երևույթին, այդ մարդը գլխի է բնկել, որ մենք այստեղ ենք,

որովհետեւ նա կարտոֆիլ է բերում միայն ճաշի ժամին: Երեւում է լավ մարդ է:

Խենկի գնալուց հետո ամանները լվացինք ու բոլորս էլ պառկեցինք քնելու՝ ցերեկվա ժամը մեկն էր: Երեքին քառորդ պակաս եւ զարթնեցի և տեսա, որ Դուսսելն արդեն չքվել է: Միանգամայն պատահաբար եւ դիպա Պետերին. բոլորովին քնաթաթախ վիճակում էի. և մենք պայմանավորվեցինք ներքեում հանդիպելու եւ ինձ մի քիչ կարգի բերեցի և իջա ներքև:

«Իսկ դու սիրտ կանե՞ս ձեզնահարկ բարձրանալ», — հարցրեց նա: Եւ համաձայնեցի, բարձս վերցրի, և միասին գնացինք վերև:

Հիանալի եղանակ էր, և, իհարկե, շուտով լավեց օդային տաքնապի շշակի ձայնը: Մենք մնացինք տեղներումս նրստած, Պետերը ուսերս գրկեց, եւ էլ նրան փաթաթվեցի և մենք հանգիստ նստել էինք, մինչև որ ժամը չորսին Մարգոն եկավ մեզ կանչեց սուրճ խմելու:

Մենք հաց կերանք, լիմոնադ խմեցինք և արդեն սկսեցինք կատակել ու ծիծաղել: Առանձնապես ուրիշ ոչինչ չի կատարվել: Երեկոյան եւ շնորհակալություն հայտնեցի Պետերին, որ մեր մեջ ամենաքաջը ինքն է:

Ոչ մի անգամ մենք այդպիսի վտանգի մեջ չէինք ընկել, ինչպես այդ գիշերը: Բայց աստված մեզ խնայեց: Երևակայեցեք, ոստիկանությունը մեր պահարանի առջև կանգնած, լույսը վառ, և նրանք այնուամենայնիվ ոչինչ չգտան:

Երբ որ զորքի ափ հանումն ու ռմբակոծությունը սկսվի՝ յուրաքանչյուրն իր համար պատասխանատու կլինի: Բայց այստեղ խոսակցությունը գնում էր մեր բարի, ոչ մի մեղք չունեցող բարեկամների ու պահպանողների մասին:

«Մենք փրկված ենք: Հետագայում էլ մեզ անպաշտպան մի թողնի», — ահա մեր միակ աղոթքը:

Այդ դեպքից հետո մեզ համար շատ բան է փոխվել: Հիմա Դուսսելն արդեն ոչ թե Կրալերի առանձնասենյակումն է նստում, այլ վաննայի սենյակում: Ժամը ութն անց կեսին և ինն անց կեսին Պետերը շրջագայում է: Հիմա նրա պատուհանը գիշերներն այլևս չի բացվում: Ժամը ինն անց

կեսից հետո չի կարելի զուգարանում ջուր բաց թողնել: Այսօր երեկոյան հյուանը կգա և պահեստի դուռը ինչպես որ պետքն է ամուր կփակի: Շարունակ վեճեր են գնում: Կրտսերը մեղ կշտամբում է անզգուշութեան համար, Խենկն էլ է ասում, որ այդպիսի դեպքերում բոլորովին չի կարելի ներքև իջնել: Այս դեպքը մեկ անգամ ևս հիշեցրեց, որ մենք թաքնըված ենք, որ մենք շնորհի հրեաներ ենք, մի տեղում գամված, որ մենք ոչ մի իրավունք չունենք, բայց հազար ու մի պարտականութիւններ կան: Հիմա պետք է զսպել զգացմունքները, լինել քաջասիրտ, տոկուն, առանց տրտունջի ընդունել սեփական ճակատագիրը, անել այն, ինչ որ ներում են մեր ուժերը, և հույսը դնել աստծո վրա: Գուցե երբևիցե այս սարսափելի պատերազմը կվերջանա, գուցե երբևիցե մենք նորից մարդ կդառնանք և ոչ միայն հրեաներ:

Ո՞վ է մեղ վրա դրել այս բեռը: Ո՞վ է մեղ մյուս ժողովուրդներից վատել և հրեա գրանցել: Ո՞վ է մեղ ստիպել բոլոր ժամանակներում այդպես տանջվել: Աստված մեզ այդպես ստեղծել է, աստված էլ կփրկի: Եվ եթե մենք այս բոլոր տանջանքներին դիմանանք և այնուամենայնիվ մնանք որպես հրեաներ, ապա գուցե դատապարտված ժողովուրդների մեջ մենք օրինակ կհանդիսանանք բոլորի համար: Ով գիտե, գուցե երբևիցե մեր հավատը ամբողջ աշխարհի մարդկությանը մի լավ բան կսովորեցնի, և դրա համար, միայն դրա համար մենք հիմա պիտի տանջվենք: Մենք չենք կարող միայն հուանդացիներ, անգլիացիներ, ընդհանրապես որևէ երկրի քաղաքացիներ լինել, ընդ որում մենք պիտք է մնանք դեռ որպես հրեաներ և կմնանք:

Մի կորցրեք ձեր արիւթյունը: Անհրաժեշտ է միայն գիտակցել անելիքը և շտրտնջալ՝ միշտ ելք կգտնվի: Աստված դեռ ոչ մի անգամ մեր ժողովրդին կարիքի մեջ չի թողել: Հրեաները միշտ էլ կենդանի են մնացել: Միշտ էլ հրեաները ստիպված են եղել տանջվելու, և միշտ էլ նրանք տոկունորեն դիմացել են: Թույլերը կտապալվեն, բայց ուժեղները կմնան և չեն կործանվի:

Այն գիշեր ևս իրոք մատածում էի, որ կմեռնեմ: Ըստ սպասում էի ոստիկանությանը և պատրաստ էի մեռնելու, ինչ-

պես գինվորը ռազմաճակատում: Ես պատրաստ էի ինձ գոհելու հայրենիքի համար, բայց հիմա, երբ ես կենդանի եմ մնացել, իմ տմենամեծ երազանքն է՝ պատերազմից հետո դառնալ իսկական նիդերլանդուհի:

Ես սիրում եմ նիդերլանդացիներին, սիրում եմ մեր երկիրը, սիրում եմ այդ լեզուն, կուզեի այստեղ աշխատել: Իսկ եթե հարկ լինի նույնիսկ թագավորին գրել, ես կանգ չեմ առնի մինչև նպատակիս չհասնեմ:

Ես հիմա ավելի քիչ կախում ունեմ ծնողներիցս: Չնայած պատանի եմ, բայց իմ մեջ կյանքի ավելի մեծ տոկունություն կա և ես ճշմարտության ու արդարության մասին ավելի ճիշտ պատկերացում ունեմ, քան մայրիկը: Գիտեմ, թե ես ինչ եմ ուզում, ևս ունեմ նպատակ, ունեմ իմ կարծիքը, ես ունեմ իմ հավատը, իմ սերը: Թույլ տվեք լինել այնպիսին, ինչպիսին կամ, և ես երջանիկ կլինեմ: Գիտեմ, որ ես կին եմ, ուժեղ հոգով, մեծ արիության տեր կին:

Եվ եթե աստված՝ ինձ կենդանի թողնի, ես ավելի մեծ բանի կհասնեմ, քան իմ մայրն է հասել: Ես աննկատ չեմ մնա: Ես կաշխատեմ այս մեծ աշխարհում, կաշխատեմ մարդկանց համար:

Հիմա ես գիտեմ, որ արիությունն ու կենսուրախությունը աշխարհում ամենակարևոր բաներն են:

Ա. Ն. Ն. ա:

Ուրբաթ 14-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մեզ մոտ դեռևս շատ լարված վիճակ է: Պիմը շատ է բորբոքված: Ֆրու վան Դաանը մրսել է և անկողին ընկել նազ ու տուզ է անում, համառում, ամուսինը սիգարեթ չունենալու պատճառով բոլորովին թթվել է: Դուստելը, իր հարմարությունները կորցրած, անվերջ մրթմրթում է:

Հիմա ոչինչ գլուխ չի գալիս: Զուգարանում կաթում է, ջրմուղի ծորակը ամուր պտտելուց կտորվել է: Բարեբախտաբար, մեր կապի շնորհիվ այդ բոլորը շուտով կնորոգեն:

Երբեմն ես սենտիմենտալության մեջ եմ ընկնում. ես դա գիտեմ: Բայց ախր սենտիմենտալության առիթ լինում է: Երբ ես ու Պետերը նստում ենք մի որևէ տեղ՝ արկղի վրա, փողու և զանազան անպետք իրերի մեջ, և այնքան մոտ ենք նստում, որ իրար ուս ենք գրկում, և նա խաղում է իմ մազերի հետ, և դրսում աղմուկով ծլվլում են թռչունները, երբ տեսնում ես, թե ինչպես են սկսում կանաչել ծառերը, իսկ արևը քեզ ղուրս է կանչում, երկինքն այնպես կապույտ է՝ օ՜հ, այդ ժամանակ ես շատ բան եմ ուզում:

Բայց շուրջդ միայն մոռալ, դժգոհ դեմքեր են: Անվերջ հառաչանքներ, անվերջ գանգատներ, կարծես թե մեր վիճակը անհամեմատ ավելի է վատացել: Այո, բայց ամեն մեկն ինքն է մեղավոր, որ վատ է զգում: Այստեղ ապաստարանում ոչ ոք քեզ լավ օրինակ չի ծառայի, ամեն մարդ ինքը պետք է աշխատի իր տրամադրությունն ազատություն չտա: Իսկ այստեղ ամեն օր կլսես միայն. «Ախ, գոնե շուտ վերջանար այս բոլորը»:

Ինձ իմ աշխատանքն է պահում, իմ հույսը, իմ սերը, դրանից ես ավելի բարի ու ղորեղ եմ դարձել:

Գիտես, Քիտ, այսօր ես ինչ-որ մի քիչ շեղվեցի, ինքս էլ չգիտեմ թե ինչու: Աստված գիտի, թե ինչեր եմ այստեղ գրել, անկապ և ընդհանրապես ես լրջորեն կասկածում եմ, որ իմ խզբզոցը որևէ մեկին հետաքրքրի:

«Անճոռնի բաղիկի սիրային զեղումներ են», — այ թե ինչպես կանվանեն այս բոլոր անհեթեթությունները: Այո, պարոններ Բոլկենսթայնը և Հերբերանդը իմ օրագրում ոչ մի պետքական բան չեն գտնի:

Ա Ն Ն ա:

Շաբաթ, 15-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մի իրարանցմանը հաջորդեց անմիջապես մյուսը: Երբ պիտի դրան վերջ լինի: Իսկապես ամեն անգամ հարկ է լինում այդ հարցը տալու: Պատկերացրու թե ինչ կատարվեց: Պետերը մոռացել էր դրսի դռան սողնակը ետ քաշելու (գի-

շերը մենք դրանով ենք փակում), իսկ երկրորդ դռան փակը փշացել է: Դրա պատճառով Կրալերն ու Բանվորները չէին կարողացել գրասենյակ ժտնել: Նա ստիպված դնացել էր հարևանների մոտ, այնտեղից ջարդել խոհանոցի պատուհանը և հետնամուտքից ներս մտել: Նա սաստիկ հուզվել էր մեր թույլ տված այդ հիմարությունից: Քեզ պիտի ասեմ, որ Պետերը սարսափելի վատ տրամադրության մեջ է: Երբ մայրիկը սեղանի շուրջը նստած ժամանակ ասաց, որ ինքը խղճում է նրան, նա քիչ մնաց լաց լինելու: Ընդհանրապես բոլորս էլ մեղավոր ենք, սովորաբար տղամարդիկ համարյա ամեն օր ստուգում են, սողնակը ետ քաշված է արդյոք, բայց հատկապես այսօր բոլորն էլ մոռացել էին այդ մասին: Գուցե ես հետո կփորձեմ նրան մի քիչ մխիթարել, այնպես եմ ուզում նրան օգնել:

Այժմ մի քանի հաղորդում վերջին շաբաթվա ընթացքում մեր ապաստարանում կատարված իրադարձությունների մասին:

Մոտ մի շաբաթ առաջ Մոֆֆին հիվանդացավ, նա բոլորովին թուլացել էր և ամբողջովին ցնցվում էր: Միպը թաշկինակով ամբողջապես փաթաթեց նրան, դրեց պալուսակը և տարավ անասնաբուժական հիվանդանոց: Բժիշկը կատվին դեղ էր տվել, ըստ երևույթին նա ինչ որ ստամոքսի հիվանդություն ուներ: Այն օրվանից Մոֆֆին համարյա չի երևում, նա օր ու դիշեր ման է գալիս, բացահայտորեն իր սիրածի մոտ է գնում:

Հիմա ձեռնահարկի պատուհանը երեկոներն էլի բաց են անում: Ես ու Պետերը հաճախ ենք նստում այնտեղ:

Կոուպիտյսի և յուզաներկի օգնությամբ մեր զուգարունը նորից կարգի է ընկել: Կոուրված ծորակը փոխարինվել է նորով: Այս ամիս մենք ութ պարենային քարտ ենք ստացել: Մեր նորագույն համեղ ուտելիքը պիկուլին է: Բայց թե րախտներս չի բերում՝ բանկայի մեջ ընդամենը երկու երեք վարունգ է լինում մանանեխի սոուսով: Բանջարեղեն ընդհանրապես չունենք, միայն սալաթ է:

Հիմա մեր ուտելիքը փոխանյութերից պատրաստված սոուսով կարտոֆիլ է:

Սանր, երկարատև ռաբակոծութիւններ:

Հաագայում ռումբն ընկել է ռատուշի վրա, և շատ փառ-տաթղթեր են ոչնչացվել: Հիմա բոլոր հոլանդացիները նոր անձնագիր պիտի ստանան:

Այսօր այսքանը բավական է:

Ա. Ա. Ա.:

**Կիրակի առափոտյան մոտափորապէս տասնէկէ:
16-ը ապրիլի 1944 թ.**

Սիրելի Քիտտի.

Ընդմիշտ կհիշես երեկվա օրը, այդ չի կարելի մոռանալ, որովհետև դա իմ կյանքի ամենանշանավոր օրն է: Այո, և բոլոր աղջիկների համար էլ այն օրը, երբ իրեն առաջին անգամ համբուրել են՝ ամենանշանավոր օրն է: Այդպես է նաև ինձ համար: Այն ժամանակ, երբ Բրամը իմ աջ այտը համբուրեց, դա հաշիվ չի, և երբ միստր Ուոկերը ձեռքս համբուրեց՝ էլի հաշիվ չի:

Լսիր, թե առաջին անգամ ինձ ինչպես համբուրեցին:

Երեկ երեկոյան, ժամը ութին, ես Պետերի հետ նստել էի բաղնոցին, և նա գրկել էր ուսերս:

«Արի մի քիչ առաջ շարժվենք,—ասացի ես,—թե չէ անընդհատ գլուխս արկղին է կաշում»:

Նա քաշվեց համարյա պոռնգը: Ես ձեռքս անցկացրի նրա թևի տակից և գրկեցի նրան, իսկ նա ավելի ամուր գրկեց ուսերս: Մենք հաճախ ենք իրար կողքի նստել, բայց երբեք այդքան մոտ չէինք եղել, ինչպես այս երեկու: Նա այնպես ամուր էր ձգում ինձ դեպի իրեն, որ իմ սիրտը բաբախում էր նրա կրծքի վրա: Բայց հետո ավելի լավ էր: Նա ավելի շատ ձգեց ինձ դեպի իրեն, մինչև որ գլուխս խոնարհվեց նրա ուսերին, իսկ նրա գլուխը հակվեց իմ ուսերին: Իսկ երբ ես մի հինգ րոպեից հետո ուղիղ նստեցի, նա արագ երկու ձեռքով գլուխս բռնեց և նորից ձգեց դեպի իրեն: Այնպես լավ էի զգում, այնպես հիանալի, ես ոչ մի բառ չկարողացա արտասանել, միայն այդ րոպեի հաճությոն

էի զգում: Նա մի քիչ անշնորհք կերպով էր շոյում այտերս, ուսերս, խաղում խոսպոպիկներիս հետ, և մենք գլուխներս իրար սեղմած, չէինք շարժվում: Քիտտի, չեմ կարող նկարագրել այն զգացումը, որով լցված էր իմ հոգին: Ես երջանիկ էի և, ինձ թվում է, նա էլ: Ութն անց կեսին մենք վեր կացանք, և Պետերն սկսեց հագնել իր մարմնամարզական կոշիկները, որպեսզի տանը ման գալու ժամանակ հատակը չկեղտոտվի: Ես կանգնել էի նրա կողքին: Թե ինչպես հանկարծ պատահեց, ինքս էլ չգիտեմ, բայց նախքան ներքև իջնելը, նա համբուրեց իմ մազերը՝ ինչ-որ ձախ ականջիս ու այտիս արանքը: Ես առանց ետ նայելու փախա ներքև և... երազում եմ այսօրվա երեկոյի մասին:

Ա.Ն.Ն.ա:

Երկուշաբթի, 17-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ինչ ես կարծում, հայրիկն ու մայրիկը չե՞ն զայրանա, որ ես նստում եմ բազմոցի վրա և համբուրվում տղայի հետ, ընդ որում նա տասնյոթ տարեկան է, իսկ ես դեռ տասնհինգ էլ չկամ: Ծիշտոն ասած, ես չեմ կարծում, որ դա լավ չի, այս դեպքում մարդ միայն իրեն պետք է հավատա: Այնպես հանգիստ, այնպես լավ է նրա հետ փաթաթված նստել, և երազել, շունչս կտրվում էր, երբ նրա այտերը հպվում էին իմ այտերին, ես այնքան ուրախ եմ, որ մեկն ինձ սպասում է:

Բայց այս դեպքում էլ, իհարկե, մի «բայց» կա, Պետերն արդյոք կբավարարվի՞ այդքանով: Իհարկե, ես չեմ մոռացել նրա խոստումները, բայց... բայց այնուամենայնիվ նա տղա է:

Շատ լավ հասկանում եմ, որ այդ բոլորն ինձ համար դեռ չափազանց վաղ է, ես ընդամենը տասնհինգ տարեկան պիտի դառնամ, բայց արդեն անում եմ այն, ինչ ուզում եմ, երևի ուրիշներին դա անհասկանալի է: Ես համարյա համոզված եմ, որ Մարգոն երբեք չի համբուրվի տղաների հետ, եթե նշանվելու կամ հարսանիքի խոսք չկա: Իսկ Պետերի

Հետ մենք այդպիսի ուղաններ չենք գծում: Մայրիկն էլ երևի մինչև հայրիկին հանդիպելը ոչ մի տղամարդու հետ առնչություն չի ունեցել: Եվ ի՞նչ կասեին իմ ընկերուհիները, եթե իմանային, որ ես եղել եմ Պետերի գրկում, իմ սիրտը բաբախել է նրա կրծքին և նրա այտը հպվել է իմ այտին:

Ախ, Աննա, ինչպիսի՜ ամոթ: Չէ, ճիշտն ասած, ես դրանում ոչ մի ամոթ բան չեմ տեսնում: Մենք այստեղ նստած ենք փակի տակ, հատկապես վերջին ժամանակներս ամբողջ աշխարհից կտրված, սարսափի ու տագնապի մեջ: Իսկ ինչո՞ւ պիտի իրար սիրելով հանդերձ, իրարից հեռանանք: Ինչո՞ւ սպասենք մինչև մեծանանք: Ինչո՞ւ պիտի անվերջ հարցեր տանք:

Ես ամեն ինչ կվերցնեմ ինձ վրա, ես ինձ համար պատասխանատու եմ: Նա երբեք ինձ չի վշտացնի, ինձ ցավ չի պատճառի: Ինչո՞ւ ուրեմն շունկնդրեմ սրտիս ձայնին և ինչո՞ւ երկուսս էլ չերջանկանանք: Բայց այնուամենայնիվ, Քիտտի, երևի, դու զգում ես իմ երկմտությունը: Երևի բնածին ազնվությունը դժվար է թաքցնել... Ի՞նչ ես կարծում, այդ բոլորը ես պիտի պատմե՞մ հայրիկին: Դու գտնո՞ւմ ես, որ մեր գաղտնիքը կարելի է վստահել մի երրորդ մարդու: Չէ՞ որ այդ դեպքում մեր ամբողջ քնքշությունը կկորչի: Եվ սրդոյթ ես կհանգստանա՞մ, եթե պատմեմ: Պետք է խորհրդակցել «նրա» հետ:

Այո, ես ուզում եմ «նրա» հետ շատ բաների մասին խոսել, որովհետև միայն իրար գուրգուրելն անիմաստ է: Մեծ վստահություն է պետք, որպեսզի ամեն ինչ պատմենք իրար, խսկ իրար վստահելու գիտակցությունը երկուսիս էլ ավելի գորեղ կդարձնի:

Ա ն ն ա:

Երեքշաբթի, 18-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ամեն ինչ լավ է: Հենց նոր հայրիկն ասաց, որ մինչև մայիսի քսանը շատ լավ գործողությունների կարելի է սպասել ինչպես Ռուսաստանում, այնպես էլ Իտալիայում և Արև-

մուտքում: Ինչքան երկար ենք նստում այստեղ, այնքան ավելի դժվար եմ պատկերացնում մեր աղատվելը: Երեկ վերջապես ես Պետերի հետ զրույց ունեցաւ, որը մոտ տասն օր էր, ինչ հետաձգվում էր: Ես նրան պատմեցի աղջկական մեր բոլոր գաղտնիքները և շամաչեցի նաև շատ ինտիմ հարցեր շոշափելուց: Երեկոն վերջացավ համբույրով՝ համարյա հասանք մինչև շրթունքները: Աղնիվ խոսք, դա հիանալի դգացում է:

Գուցե ես երբեիցե տեսրս ինձ հետ վերև կտանեմ, որտեղ և կգրեմ այն ամենը, ինչ ինձ դուր է գալիս, և մենք վերջապես միասին կկարդանք այդ գեղեցիկ բառերը: Ինձ համար միայն գրկելը քիչ է: Կուղեի որ նա էլ այդպես մտածեր:

Փոփոխական եղանակներից հետո հրաշալի գարուն է հիմա: Ապրիլը պարզապես հոյակապ է, ոչ շատ ցուրտ է և ոչ էլ բոլորովին շոգ, երբեմն կարճատև անձրևներ են լինում: Մեր շագանակենին բոլորովին կանաչել է, տեղ-տեղ արդեն մոմիկներ են երևում: Շաբաթ օրը էլլին մեզ շատ մեծ բավականութուն պատճառեց: Նա ծաղիկներ էր բերել՝ երեք փունջ նարգիզ, իսկ ինձ համար՝ սքանչելի երկնագույն հիացինտներ:

Հանրահաշիվ պիտի սովորեմ: Ցտեսություն, Քիտտի:

Ա. և. և. ա:

Չորեքշաբթի, 19-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի ընկեր.

Աշխարհում ի՞նչ լավ բան կարող է լինել, քան բաց պատահանից բնությունը դիտել, լսել, թե ինչպես են երգում թռչունները, այտերիդ վրա զգալ արևի համբույրը և սիրած տղային գրկել, լուռ կանգնել՝ ամուր իրար սեղմված: Չեմ հավատում, որ դա վատ լինի, այդ լուսնից լուսավորվում է մարդու հոգին: Ախ, երանի ոչ ոք չխախտեր՝ նույնիսկ Մուշին:

Ա. և. և. ա:

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ ամբողջ օրը պառկած էի՝ կոկորդա ցավում էր։ Բայց սարսափելի տխուր էի, և, քանի որ ջերմություն չունեմ, այսօր արդեն վեր եմ կացել։ Այսօր լրացավ նորին մեծություն արքայադուստր Ելիզավետա Յորկսկայայի տասնութ տարին։ Բի-բի-սին հաղորդում է, որ նրան դեռ չափահաս չեն հայտարարել, ինչպես դա սովորաբար ընդունված է թագավորական տոհմերում։ Մենք բոլորս գուշակում ենք, թե որ արքայազնի հետ կամուսնանա այդ գեղեցկուհին, բայց մինչև հիմա ոչ մեկին հարմար չեն գտել։ Գուցե նրա քույրը, արքայադուստր Մարգարիտ-Ռոզը, երբեկից կամուսնանա Բելգիայի արքայազն Բոդուենի հետ։

Այստեղ դժբախտությունը դժբախտության ետևից է գալիս։ Դեռ նոր էին նորոգել դրսի դուռը, որ նորից հանդես եկավ պահեստի այն աշխատողը։ Ամենայն հավանականությամբ նա է գողացել կարտոֆիլի ալյուրը, իսկ հիմա ուզում է ամբողջ մեղքը գցել էլլիի վրա։ Մեր ամբողջ ապաստարանը, ինչպես գիտես, հուզմունքի մեջ է։ Էլլին կատաղությունից դուրս է գալիս իրենից։

Ուզում եմ իմ փոքրիկ պատմվածքն ուղարկել մի որևէ ամսագրի, գուցե տպեն, իհարկե կեղծ անունով։

Մինչև մյուս հանդիպումը, darling¹։

Ա. Ն. Ն. ա.

Երեքշաբթի, 25-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Արդեն տասն օր է, որ Դուսսելը վան Դաանի հետ չի խոսում և այդ բոլորի պատճառն այն է, որ հարձակումից հետո նախազգուշական մի շարք նոր միջոցներ ենք ձեռք առել, որոնք նրա համար անախորժ են։ Նա հավատացնում է, որ վան Դաունը բղավել է իր վրա։

¹ Սիրելիս (անգլ.)

«Այստեղ ամեն ինչ ծածուկ է արվում,—ասաց նա ինձ:— Ստիպված եմ խոսել հորդ հետ»:

Նրան թույլ չէին տվել շաբաթ երեկոյան և կիրակի գրասենյակում նստել, իսկ նա այնուամենայնիվ գնաց այնտեղ: Վան Դաանը կատաղել էր, իսկ հայրիկն իջավ ներքև Դուսելի հետ խոսելու: Իհարկե նա հազար ու մի պատճառներ էր բերել, բայց հայրիկին խաբելն այդքան հեշտ չի: Հիմա հայրիկն էլ համարյա չի խոսում նրա հետ, որովհետև Դուսելը նրան վիրավորել էր: Մենք չգիտենք ինչ է ասել, բայց երևի շատ վիրավորական բան է ասել:

Ես մի շատ լավ փոքրիկ պատմվածք եմ գրել, որը կոչվում է «Աշխարհը հայտնագործող Բլերրին»: Իմ երեք ունկընդիրներն էլ պատմվածքը շատ հավանեցին:

Ես դեռ սարսափելի մրսած եմ և Մարգոյին, հայրիկին ու մայրիկին էլ վարակել եմ: Գոնե Պետերը հարբուխ չընկնի: Նա ուզեց ինձ համբուրել և ասաց, որ ես՝ իր «էլդորադոն» եմ: Ոչ, սիրելիս, ոչինչ չի դուրս գա: Բայց այնուամենայնիվ ինչքան լավ տղա է:

Ա. Ե. Ա.

Հինգշաբթի, 27-ը ապրիլի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Այսօր առավոտվանից ֆրու վան Դաանը շատ վատ տրամադրության մեջ է, շարունակ գանգատվում է, որ մրսել է, որ կաթիլներ չկան, որ ձանձրացել է քիթը սրբելուց: Անվերջ տնքում է. նրան արևն էլ չի լուսավորում, զորքերի ափ հանումն է ուշանում, և պատուհանից էլ ոչինչ չի երևում... Մենք շատ ծիծաղեցինք նրա վրա, և, քանի որ իսկապես ամեն ինչ այնքան էլ վատ չէր, նա էլ սկսեց մեզ հետ միասին ծիծաղել:

Կարդում եմ «Կառլոս Հինգերորդը»: Այս գրքի հեղինակը Գետինգենսկու համալսարանի պրոֆեսոր է: Քառասուն տարի աշխատել է այս գրքի վրա: Հինգ օրվա ընթացքում ես 50 էջ եմ կարդացել, ավելին հնարավոր չի: Իսկ գիրքը բաղկացած է 598 էջից, դե ուրեմն դու հաշվիր, թե ինչքան ժա-

մշակում պիտի կարդամ այդ գիրքը: Եվ սա բոլորը չի, երկրորդ մաս էլ ունի: Բայց դե շատ է հետաքրքիր:

Դպրոցական դասացուցակը իմ մի օրվա արածի համեմատությունամբ պարզապես դատարկ բան է, սկզբում ես հույսով եմ հայտնում անգլերեն թարգմանեցի Նելսոնի վերջին ճակատամարտից մի հատված: Հետո սովորեցի Հյուսիսային պատերազմի (1700—1721 թվականներ), Պետրոս մեծի, Կառլոս XII-ի, Ավգուստ-Ստանիսլավ Լեշչինսկու և Մադեպայի մասին, Բրանդենբուրգի, Վերին Պոմերանիի, Ներքին Պոմերանիի, Դանիայի մասին՝ ընդ որում սովորեցի նաև պահանջվող ժամանակագրությունը: Այնուհետև իջա Բրազիլիա, կարդացի ծխախոտի պլանտացիաների, սուրճի վերամշակման, միո-դե-ժանեյրոյի (նրանք մեկ ու կես միլիոն են), Պերնամբուկոյի և Սան-Պաուլոյի մասին, էլ չեմ խոսում Ամազոնկայի մասին: Իսկ այստեղ կարդացի նեգրերի, սպիտակների, մուլատների, մորիսների մասին և այն մասին, թե ինչպես այնտեղ ավելի քան երեսուն տոկոսը տնտեսողներ են և տառապում են մալարիայով: Քանի որ մի քիչ ժամանակ էր մնացել, ես սովորեցի նաև տոհմաբանություն՝ սկսած Յան Ավագից, Վիլհելմ Լյուդվիգից, էռնստ Կադիմիրից և Հենրիխ Կադիմիր I-ից մինչև Օտտավայում 1943 թվականին ծնված փոքրիկ արքայադուստր Մարգարետ-Ֆրանցիսկին:

Ժամը 12-ն է: Ձեզնահարկում ես շարունակում եմ իմ դասերը, և հատկապես սովորեցի եկեղեցու պատմությունը... հեհեհ՝ մինչև ժամը մեկը:

Ժամը երկուսին դժբախտ երեխան նորից նստեց աշխատելու: Հերթի էին՝ նեղքիթ և լայնաքիթ կապիկները: Դե, Քիտտի, հապա մի արագ ասա, թե քանի՞ մատ ունի հիպպոպոտամը: Ապա աստվածաշունչը, Նոյի տապանը, Սիմ, Քամ, Հաբեթ, իսկ հետո՝ նորից «Կառլոս Հինգերորդ»: Հետո անգլերեն դաս Պետերի հետ. կարդացինք Թեքերիի «Գնդապետը»: Հետո ես նրան հարցրի ֆրանսերենի բառացանկը և Միսսիսիպիի ու Միսսուրիի համեմատական բնութագրումը: Այսօրվա համար բավական է: Մնաս բարով:

Ա և և և:

Սիրելի Քիտտի.

Երբեք չեմ մոռանա Պետեր Վեսելի վերաբերյալ տեսած երազս: Հենց որ նրա մասին մտածում եմ, իսկույն նորից զգում եմ նրա այտի հպումն իմ այտին, դարձյալ ճաշակում եմ սքանչելի զգացումը: Պետերի (այստեղի) հետ էլ եմ ճաշակել այդ զգացումը, բայց ոչ այդ ուժով... մինչև երեկ, երբ մենք բազմոցի վրա իրար կողքի նստել էինք, ամեն անգամ վա պես իրար գրկած: Հանկարծ այն նախկին Աննան չքացավ, և հանդես եկավ մի ուրիշ Աննա: Այն ուրիշ Աննան, որն իր մեջ ո՛չ թեթևամտություն ունի, ոչ էլ ուրախություն, նա միայն ուզում է սիրել, ուզում է սիրալիր լինել:

Ես նստել էի նրան կպած, և զգում էի, որ սիրտս լիքն է: Արցունքներս հոսում էին աչքերիցս, գլորվում դեմքիս վրայով, թափվում ուղղակի նրա կուրտկայի վրա: Նկատե՞ց արդյոք նա: Ոչ մի շարժումով նա իրեն չմատնեց: Արդյո՞ք նա զգում է այն, ինչ ես եմ զգում: Նա համարյա ոչ մի բառ չասաց: Արդյոք նա գիտե՞, որ իր կողքին երկու Աննա կա նստած: Որքան հարցեր, իսկ պատասխան չկա:

Ժամը ինն անց կեսին ես վեր կացա, մոտեցա պահա-րանին, որտեղ մենք միշտ իրար հրաժեշտ ենք տալիս: Ես ամբողջապես դեռ դողում էի, ես այն, մյուս Աննան էի: Նա մոտեցավ ինձ, ես ձեռքերս գցեցի նրա վզով և համբուրեցի ձախ այտը: Բայց երբ ուզում էի համբուրել նրա աջ այտն էլ, իմ շրթունքները հանդիպեցին նրա շրթունքներին: Հուզմունքի մեջ մենք շրթունքներս մի անգամ էլ իրար սեղմեցինք, հետո ավելի ու ավելի և այսպես անվերջ:

Ինչքան փաղաքշանքի կարիք ունի Պետերը: Առաջին անգամ նա իմացավ, թե ինչ բան է աղջիկը, առաջին անգամ նա հասկացավ, որ այդ «չարամճճի» էականն էլ սիրտ ունեն, որ նրանք բոլորովին ուրիշ մարդ են, երբ նրանց հետ մենակ ես մնում: Առաջին անգամ էր նա իրեն ամբողջապես նվիրում ընկերոջ (չէ՞ որ նա կյանքում երբեք ոչ ընկեր է ունեցել, ոչ էլ ընկերուհի): Այժմ մենք գտել ենք իրար: Ես էլ նրան չէի ճանաչում, ես էլ սիրելի ընկեր չունեի, իսկ հիմա ունեմ:

Բայց ինձ շարունակ մի հարց է տանջում. «Արդյոք լա՞վ է այս բոլորը, արդյոք ճի՞շտ է, որ ես այդպես անձնատուր եմ լինում, որ իմ մեջ այնքան խանդավառություն, այնքան տենչկա, ինչպես Պետերի մեջ: Աղջիկն իրավունք ունի՞ այդքան ազատություն տալու իրեն»:

Եվ դրան կա միայն մի պատասխան.

«Ես այնպես եմ թախծել, այնքան երկար եմ թախծել, այնպես մենակ եմ եղել և հիմա գտել եմ իմ մխիթարությունն ու ուրախությունը»: Առավոտները մենք սովորականի պես ենք, ցերեկները նույնպես, բայց երեկոյան արդեն ոչ մի բանով չենք կարող զսպել իրար ձգտելու ցանկությունը, չի կարելի շմտածել յուրաքանչյուր հանդիպման երանությունն ու երջանկության մասին: Եվ այս դեպքում մենք միայն մեզ չենք պատկանում: Եվ ամեն երեկո, հրաժեշտի համբույրից հետո ես ուզում եմ հեռանալ, շուտ հեռանալ, որպեսզի չնայեմ նրա աչքերի մեջ, փախչեմ, փախչեմ և մենակ մնամ մթնոթյան մեջ:

Բայց հենց որ տասնչորս աստիճան իջնում եմ, ընկնում եմ վառ լուսավորված սենյակը, ուր խոսում են, ծիծաղում, սկսում են ինձ հարցուփորձ անել. և ես պիտի այնպես պատասխանեմ, որ ոչ ոք ոչինչ չնկատի: Սիրտս այնքան լիքն է, որ չեմ կարող անմիջապես թոթափել այն բոլորը, ինչ զգացել եմ երեկ երեկոյան: Այն մեղմ, հեղահամբույր Աննան հազվագյուտ է սթափվում իմ մեջ, բայց ավելի դժվար է նրան դուրս հանել: Պետերը խորապես հուզում է ինձ, այնպես, որ ոչ ոք երբեք այդպես խոր չի հուզել ինձ, թերևս միայն երազում: Պետերը հրապուրել է ինձ ամբողջապես, նա լրիվ շուռ է տվել ինձ: Տարօրինակ չի, որ այդպիսի ապրումներից հետո ամեն մարդ էլ պետք է հանգստանա, սթափվի, վերականգնի ներքին հավասարակշռությունը: Ախ, Պետեր, ի՞նչ վիճակի ես հասցրել դու ինձ: Ի՞նչ ես ուզում դու ինձնից: Ի՞նչ է լինելու հետագայում: Ախ, հիմա եմ ես էլլիին հասկանում, հիմա, երբ այդ բոլորը ես ինքս զգում եմ, նոր եմ հասկանում նրա տարակուսանքը: Եթե ես մեծ լինեի և չա ուզե՞նար ինձ հետ ամուսնանալ՝ ի՞նչ կպատասխանեի ես նրան: Աննա, յղնիվ եղիր: Դու նրա հետ չէիր ամուսնանա,

բայց նրանից հրաժարվելն էլ այնքա՛ն դժվար է: Պետերը դեռ կայուն բնավորություն չունի, չափազանց քիչ էներգիա կա նրա մեջ, չափազանց քիչ արիություն, ուժ: Նա դեռ երեխա է, նա հոգեպես բոլորովին մեծ չի ինձնից, և աշխարհում ամենից շատ նա հանգստություն և երջանկություն է տենչում:

Մի՞թե ես ընդամենը տասնչորս տարեկան եմ: Մի՞թե ես պարզապես հիմար ալջիկ եմ, դպրոցական: Մի՞թե իսկապես ամեն ինչում այդքսն անփորձ եմ: Բայց ես ավելի շատ փորձ ունեմ, քան ուրիշները, ես այնպիսի ապրումներ եմ ունեցել, որ դժվար թե իմ տարիքում որևէ մեկն ունեցած լինի: Վախենում եմ ինձնից, վախենում եմ, որ շատ շուտով կհանձնվեմ կրքերին, իսկ այդ դեպքում ինչպե՞ս պիտի վարվեմ ուրիշ տղաների հետ: Ա՛խ, ինչքան դժվար է ինձ համար, ինչպես են իմ մեջ պայքարում գիտակցությունս ու սիրտս, ինչպես պիտի դրանց ազատություն տալ՝ ամեն մեկին իր ժամին: Բայց համոզվա՞ծ եմ արդյոք, որ կկարողանամ ճիշտ ընտրել այդ ժամերը:

Ա. Ն. Ն. ա:

Երեքշաբթի, 2-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Շաբաթ օրը երեկոյան ես Պետերին հարցրի, թե արդյոք մեր մասին չպատմե՞մ հայրիկին, և Պետերը մի թեթև տատանվելով ասաց, որ դա ճիշտ կլինի: Ես ուրախացա, որովհետև դա էլ նրա ներքին ազնվության ապացույցներից մեկն էր: Ներքև իջնելով, ես տնմիջապես հայրիկի հետ ջրի գնացի և արդեն աստիճանների վրա նրան ասացի.

«Հայրիկ, դու, իհարկե, հասկանում ես, որ երբ ես ու Պետերը միասին ենք լինում, մենք իրարից մի մետր հեռավորության վրա չենք նստում: Քո կարծիքով դա վա՞տ է»:

Հայրիկն անմիջապես չպատասխանեց, իսկ հետո ասաց.

«Ոչ, Աննա, այդտեղ ոչ մի վատ բան չկա, բայց այնուամենայնիվ այստեղ, այդքան մոտ ապրելու դեպքում, պետք է ավելի զգույշ լինել»:

Նա էլի այդ կարգի ինչ-որ բաներ ասաց, և մենք գնացինք վերև: Իսկ կիրակի առավոտյան նա ինձ իր մոտ կանչեց և ասաց.

«Աննա, ես մի անգամ էլ լավ մտածեցի այդ բոլորի մասին (այստեղ ես վախեցա): Ծիշտն ասած, այստեղ, ապաստարանում, դա բոլորովին լավ բան չի: Ես կարծում էի, որ գուրբ Պետերի հետ պարզապես ընկերներ եք: Պետերը սիրահարված է քեզ»:

«Բոլորովին»,— ասացի ես:

«Գիտե՞ս ինչ, Աննա, դու գիտես, որ ես ձեզ շատ լավ եմ հասկանում, բայց դու պետք է զուսպ լինես, նրան շատ չխրախուսես: Այդքան հաճախ մի գնա վերև: Տղամարդը այդ հարցում միշտ էլ ավելի ակտիվ է, կինը պետք է նրան զսպի: Այնտեղ, դրսում՝ ուրիշ է: Այնտեղ դու հանդիպում ես ուրիշ տղաների ու աղջիկների, կարող ես ման գալ, սպորտով զբաղվել, ընդհանրապես այն ամենով, ինչ որ քեզ հաճելի է: Բայց եթե դուք այստեղ շափից ավելի շատ ժամանակ անցկացնեք իրար հետ, հետո դու կձանձրանաս, և այդ բոլորը քեզ համար ավելի կբարդանա: Դուք առանց այն էլ ամբողջ ժամանակ տեսնում եք իրար, համարյա միշտ: Զգուշ եղիր, Աննա, ձեր հարաբերությունները լուրջ մի՛ ընդունիր»:

«Ես չեմ էլ ընդունում, հայրիկ: Եվ հետո Պետերը շատ կարգին, լավ տղա է»:

«Հա, բայց բնավորությունն է անկայուն, նրա վրա հեշտությամբ կարելի է ազդել և՛ լավ, և՛ վատ կողմով: Հուսով եմ, որ նա լավ կմնա, որովհետև նա հիմնականում կարգին մարդ է»:

Մենք էլի խոսեցինք և պայմանավորվեցինք, որ հայրիկը խոսի Պետերի հետ: Կիրակի օրը, ճաշից հետո, երբ մենք վերևում նստած էինք, Պետերը հարցրեց.

«Իսկ դու խոսեցի՞ր հայրիկիդ հետ, Աննա»:

«Այո,— ասացի ես,— ես քեզ բոլորը կպատմեմ: Նա ոչ մի վատ բան չի տեսնում, բայց գտնում է, որ այստեղ, որտեղ մենք ապրում ենք այսպիսի նեղ պայմաններում, մենք կաշող ենք հեշտությամբ գժտվել»:

«Բայց չէ՞ որ մենք արդեն պայմանավորվել ենք չգժտըվել և ես հաստատ ուրոշել եմ, որ այդպես էլ կլինի»:

«Ես էլ, Պետեր, բայց հայրիկը կարծել էր, որ մեզ մոտ ամեն ինչ ուրիշ տեսակ է, որ մենք պարզապես ընկերներ ենք: Իսկ քո կարծիքով դա այլևս չի՞ կարող լինել»:

«Իմ կարծիքով, կարող է: Իսկ քո կարծիքով»:

«Իմ կարծիքով էլ, կարող է պատահել: Ես հայրիկին ասացի, որ քեզ վստահում եմ: Եվ ես իսկապես քեզ վստահում եմ, Պետեր, լրիվ վստահում եմ, ինչպես հայրիկին, և ես կարծում եմ, որ դու արժանի ես վստահության, ճի՞շտ է»:

«Հուլյա ունեմ»: (Այդ ժամանակ նա կարմրեց ու շփոթվեց):

«Ես քեզ հավատում եմ, հավատում եմ, որ դու լավ բնավորություն ունես, որ դու կյանքում շատ բանի կհասնես»:

Մենք ուրիշ էլի շատ բաներ խոսեցինք, հետո ես ասացի,

«Այստեղից որ դուրս գանք, դու, երեխ էլ ինձ հետ գործ չես ունենա, ճի՞շտ է»:

Նա ամբողջապես շիկնեց: «Ոչ, ճիշտ չի, Աննա: Դու չես համարձակվի իմ մասին այդպես մտածել»:

Այդ ժամանակ ինձ կանչեցին...

Երկուշաբթի օրը Պետերն ինձ պատմեց, որ հայրիկն իր հետ էլ է խոսել:

«Քո հայրը գտնում է, որ ընկերական հարաբերությունը կարող է փոխվել սիրահարության, բայց ես նրան ասացի, որ կարող է մեզ վստահել»:

Հիմա հայրիկն ուզում է, որ երեկոները քիչ գնամ վերև, բայց ես դրան համաձայն չեմ: Ոչ թե նրա համար, որ սիրում եմ Պետերի մոտ գնալ, այլ նրա համար (հայրիկին բացատրեցի), որ ես վստահում եմ Պետերին: Այո, ես նրան վստահում եմ և ուզում եմ դա ապացուցել: Իսկ ինչպե՞ս կարող եմ ապացուցել, եթե անվստահությունից պիտի նրստեմ ներքևում:

Ո՛չ, կգնամ նրա մոտ՝ վերև:

Այդ ժամանակ Դուստեի դրաման վերջացել էր: Շաբաթ օրը, ընթրիքի ժամին նա ներողություն խնդրելով մի գեղեցիկ, լավ մտածված ճառ արտասանեց հոլանդերեն լեզվով:

Երևի Դուստելը ամբողջ օրը պատրաստել էր այդ «դասը»։ Կիրակի օրը մենք լուռ տոնեցինք նրա ծննդյան օրը։ Մեղ-նից նա մի շիշ գինի ստացավ՝ 1919 թվականի, վան Դաան-ներից (հիմա արդեն նրանք կարող էին նրան նվեր անել) նա ստացավ մի բանկա պիկուլի և մի տուփ սալո, Կրալերից՝ կիտրոնի ջեմ, Միպից՝ գիրք և էլլիից՝ ծաղկամանով ծաղիկ։ Նա մեզ բոլորիս մեկական եփած ձու տվեց։

Ա ն ն ա :

Չորեքշաբթի, 3-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Նախ՝ շաբաթվա նորությունները։ Քաղաքական գործե-րում ընդմիջում է, ոչ մի բան, տառացիորեն ոչ մի նոր բան չի կատարվել։ Հիմա ես սկսում եմ մի քիչ հավատալ, որ դաշնակիցներն այնուամենայնիվ զորք կհանեն։ Հո չի կարելի միայն ուսներին ստիպել բոլորի փոխարեն կռվել։ Ընդ որում, այնտեղ էլ է հիմա անդորրութուն տիրում։

Կոոպիտոյսն արդեն ամեն օր լինում է գրասենյակում, նա Պետերի համար բազմոցի նոր զսպանակ է ճարել, և հի-մա Պետերը պիտի պաստառող դառնա, որը նրան, հասկա-նում ես, այնքան էլ դուր չի գալիս։ Կոոպիտոյսը մեզ համար կատունների լվի դեմ փողի է բերել։ Հա՛, ես քեզ չե՞մ պատ-մել, որ մեր Մոֆֆին կորել է։ Անցյալ հինգշաբթի օրվանից նա անհետ կորել է։ Ըստ երևույթին նա վաղուց արդեն կատ-վի դրախտում է՝ երևի «կենդանիների բարեկամներից» որևէ մեկը վաղուց ախորժակով խժռել է նրան։ Կամ գուցե և նրա մորթուց մանկական գլխա՛րկ են կարել արդեն։ Պետերն ան-կեղծ վառվում է։

Շաբաթ օրվանից մենք տասնմեկն անց կեսին ենք նա-խաճաշելու։ Առավոտյան մի քիչ շիլա են տալիս՝ և՛ վերջ։ Այսպիսով մենք կրճատում ենք մեր ճաշը։ Այսօր մենք շաղ-գամակաղամբ ունենք, որը մի քիչ, իհարկե, բորբոսնած էր։ Սալաթ, սպանաղ և շաղգամակաղամբ, ուրիշ ոչինչ չկա և ընդ որում շատ վատ կարտոֆիլ՝ հիանալի զուգակցութուն է։

Երկու ամսից ավելի էր ես «տկարություն» շունեի, շաբաթ օրը նորից եղավ, Եվ շնայած դա զգվելի է ու տհաճ, բայց ես ուրախ եմ, որ ինձ մոտ ամեն բան կարգին է:

Դու, իհարկե, հասկանում ես, որ այստեղ հուսահատությունից ավելի հաճախ ես հարցնում. «Ինչի՞ համար է պատերազմն ընդհանրապես: Ինչո՞ւ մարդիկ չեն կարողանում հաշտ ապրել: Ո՞ւմ են պետք այդ սարսափելի կործանումները»:

Այս հարցերը միանգամայն հասկանալի են, բայց մինչև հիմա ոչ ոք սպառիչ պատասխան չի գտել: Ախր, ինչո՞ւ են Անգլիայում միշտ վիթխարի ինքնաթիռներ պատրաստում, ծանր ռումբեր հնարում և միաժամանակ ինչ-որ հավաքովի տներ կառուցում: Ինչո՞ւ են ամեն օր միլիոններ ծախսում պատերազմի վրա, իսկ բժշկական օգնության, արվեստի համար և աղքատներին ոչ մի ցենտ չի կարելի հատկացնել: Ինչո՞ւ պիտի մարդիկ սովամահ լինեն, երբ աշխարհի մյուս մասերում մթերքը հոտում է: Ինչո՞ւ են մարդիկ այդքան հիմար:

Զեմ հավատում, որ պատերազմում մեղավոր լինեն միայն ղեկավար գործիչները, միայն կառավարութուններն ու կապիտալիստները: Ոչ, ըստ երևույթին, փոքր մարդիկ էլ են մեղավոր, այլապես ամբողջ ժողովուրդը չէր մասնակցի պատերազմին: Ըստ երևույթին մարդկանց մեջ նստած է ոչնչացնելու, սպանելու, վայրագություն անելու կիրքը և մինչև որ ամբողջ մարդկությունը լրիվ չփոխվի, պատերազմները դեռ կշարունակվեն: Այն ամենը, ինչ կառուցել են, աճեցրել, ստեղծել, ոտնատակ կգնա և կոչնչանա, ու մարդկությունը ստիպված կլինի ամեն ինչ նորից սկսելու:

Հաճախ է տրամադրությունս ընկնում, բայց չեմ ընկերձվում: Մեր փախուստը ես դիտում եմ որպես վտանգավոր դեպք, բայց դրա մեջ ռոմանտիկա կա, գրավիչ բան կա: Մեկընդմիշտ ես որոշել եմ բոլորովին ուրիշ կյանքով ապրել, քան բոլոր աղջիկները, և հետո ինձ շփարաբեռնել տնային տնտեսուհու ամենօրյա աշխատանքով: Ներկա կյանքը՝ լավ սկիզբ է, այդ կյանքը շատ հետաքրքիր բաներ ունի իր մեջ և նույնիսկ ամենավտանգավոր բոլափին, յուրաքան-

չյուր իրադրության մեջ ես զավեշտական կողմ եմ տեսնում
և ակամայից ծիծաղում եմ դրա վրա:

Ես դեռ աղջիկ եմ և անկասկած ունեմ բնավորության
դեռ չդրսևորված կողմեր, բայց ես ջահել եմ, ուժեղ, ես
միանգամայն գիտակցորեն եմ վերաբերվում այս անսովոր
դեպքին: Իսկ ինչո՞ւ ամբողջ օրը նվնվալ: Ինձ շատ է տրված՝
թեթև բնավորություն, կենսուրախություն, ուժ: Ես զգում եմ,
որ օրեցօր աճում եմ հոգեպես, ես զգում եմ ազատագրման
մոտիկությունը, տեսնում եմ, թե ինչքան գեղեցիկ է բնու-
թյունը, ինչպիսի լավ մարդկանցով եմ շրջապատված ես:
Ինչո՞ւ հուսահատվել:

Ա. Ը. Ա:

Ուրբաթ, 5-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Հայրս ինձնից դժգոհ է: Նա կարծում էր, որ կիրակի օր-
վա մեր զրույցից հետո ես ինքս կդադարեցնեմ ամեն երեկո
վերև գնալը: Նա չի ուզում «ճնշել»: Այդ բառը լսել անգամ
չեմ կարող: Այնքանն էլ բավական է, որ մենք այդ մասին
խոսեցինք, չէ, անպայման պետք է գոհակացնել: Այսօր ևեթ
կխոսեմ նրա հետ: Մարգոն ինձ լավ խորհուրդ տվեց: Լսիր,
թե մոտավորապես ինչ պիտի ասեմ նրան.

«Հայր, ինձ թվում է, որ դու ինձնից բացատրություն ես
սպասում, ես էլ եմ ուզում քեզ հետ բացատրվել: Երևի դու
հիասթափվել ես, դու ուզում ես, որ ես մյուս տասնչորս
տարեկան աղջիկների նման լինեմ: Բայց դու ճիշտ չես:

Այն օրվանից, ինչ մենք այստեղ ենք, այսինքն՝ քառա-
սուն երկու թվականի հուլիսից և դեռ մինչև վերջերս՝ մի
քանի շաբաթ առաջ իմ վիճակն իսկապես ծանր էր: Եթե դու
իմանաս, թե ինչպես եմ ես երեկոները հաճախ արտասվել,
թե ես ինչքան դժբախտ էի, ինչքան մենակ էի ես ինձ զգում,
դու կհասկանայիր, թե ինչու եմ ես ուզում վերևում լինել:
Ես մի օրում չեմ ձեռք բերել այն, ինչին հասել եմ հիմա:
Ինձ միանգամից չի հաջողվել ապրել առանց մոր, առանց
որևէ մեկի օգնության: Ներկայիս իմ ինքնուրույնությունը ես

ձեռք եմ բերել մեծ պայքարի, դառն արցունքների գնով: Կարող ես ծիծաղել, կարող ես չհավատալ՝ միևնույն է դու ինձ համար ոչինչ չի փոխի: Դիտեմ, որ ես մի մարդ եմ, ու կարող եմ ինքս ինձ պաշտպանել և ձեր նկատմամբ ոչ մի պատասխանատվություն չեմ դրում: Ես այդ ամենը քեզ միայն նրա համար պատմեցի, որ դու չմտածես, թե իբր ինչ-որ բան եմ ուզում քեզնից թաքցնել, բայց իմ արարքի համար պատասխանատու եմ միայն ես:

Երբ իմ վիճակը վատ էր, դուք բոլորդ, դու էլ, աչքներդ փակեցիք և ոչինչ չուզեցիք լսել: Դու ինձ ոչ մի բանով չօգնեցիր, ընդհակառակը, շարունակ ինձ խրատում էիր, որ ես չհանդգնեմ: Այո, ես շատ եմ հանդգնել, որպեսզի ես ինձ դժբախտ չզգամ, ես շարաճճիություններ էի անում, որպեսզի անվերջ շունկնդրեմ իմ ներքին ձայնին: Ես տարի ու կես, ամեն օր, կոմեդիա եմ խաղացել, երբեք չեմ տրտնջացել, դերիցս չեմ դուրս եկել: Մինչև հիմա ես պայքարել եմ ու դիմացել և հիմա ամեն ինչ հաղթահարել եմ: Եվ հոգով, և մարմնով ես ինքնուրույն եմ դարձել, և ինձ այլևս մայր պետք չի, այս պայքարում ես կոփվել և ուժեղացել եմ:

Եվ հիմա, երբ ես շատ բանի եմ հասել, երբ ես ճանապարհ եմ հարթել, ուզում եմ իմ ճանապարհով գնալ, այն ճանապարհով, որը ես համարում եմ ճիշտ: Դու չես կարող, դու ինձ չպետք է մոտենաս, որպես տասնչորս տարեկան մի աղջկա: Ծանր ապրումներն ինձ մեծացրին, ես չեմ զղջա իմ արարքի համար և կվարվեմ այնպես, ինչպես որ ճիշտ եմ համարում:

Դու ինձ չես զսպի քո ներողամիտ բարոյամբ: Կամ դու ինձ ամեն ինչ կարգելես, կամ լիովին կվստահես: Միայն թե ինձ հանգիստ թող»:

Ա. Ա. Ա.:

Շաբաթ, 6-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ ընթրիքից առաջ ես հայրիկի գրպանը կոխեցի ասյն նամակը, որտեղ գրել էի ամեն ինչ, ինչ որ երեկ շարադրել

էի քեզ: Նա կարդացել էր և ամբողջ երեկո սաստիկ հուզվել՝ այդպէս ասաց ինձ Մարգոն, երբ ես վերևում ամաններն էի լվանում:

Խեղճ Պիմ, ըստ էության ես պետք է նախազգայի, թե ինչ հետևանք կունենար իմ նամակը: Նա այնքան զգայուն է: Ես Պետերին անմիջապէս ասացի, որ նա ինձ ոչինչ չհարցնի: Պիմն էլ դեռ ոչինչ չի ասել: Արդյոք խոսակցություն կլինի, թե ոչ:

Այստեղ առանձին փոփոխություններ չկան ոչ դեպի լավը, ոչ դեպի վատը: Դժվար է հավատալ այն բանին, որ մեզ պատմում են գների և դրսում եղած մարդկանց մասին. քառորդ կիլո թեյը արժե 350 գուլդեն, կես կիլո սուրճը՝ 80 գուլդեն, կես կիլո յուղը՝ 35, ձուն՝ մի գուլդեն 45 ցենտ: Հարյուր գրամ բուլղարական ծխախոտի համար վճարում են 14 գուլդեն: Բոլորը սև շուկայում են առևտուր անում, ամեն մի ցրիչ ինչ-որ մի բան ծախում է: Մեր հացավաճառը մեզ համար գուլպաները լցնելու թել է ճարել, մի փոքրիկ կաժ թելին վճարել է 90 ցենտ, կաթնավաճառը մթերային քարտեր է ճարում, դագաղագործը պանիր է ծախում: Ամեն օր լսում եմ թալանի, մարդասպանության, գողության մասին, որտեղ, բացի մասնագետ գողերից, մասնակցում են նաև ոստիկանությունն ու պահակները: Ամեն մեկն իր ստամոքսը լցնելու մասին է մտածում, և քանի որ աշխատավարձի բարձրացումը արգելված է, մարդիկ դիմում են խարդախության:

Անշափահասների շատ գործեր կան ոստիկանատանը: Ամեն օր անհայտ կորչում են տասնհինգ, տասնվեց, տասներյոթ, իսկ երբեմն էլ ավելի մեծ աղջիկներ:

Ցտեսություն: (Ճիշտն ասած սա ճիշտ չի: Անգլիական ռադիոն միշտ վերջացնում է այս բառերով. «Մինչև հաջորդ հաղորդումը»: Ուրեմն ես պիտի գրեմ. «Մինչև հաջորդ գրառումը»):

Ա Ն Ն ա:

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ ես հայրիկի հետ երկար զրույց ունեցաւ. Ես սարսափելի զոացի, նա էլ լաց եղաւ: Գիտե՞ս, Քիտտի, նա ինձ ինչ ասաց:

«Ես իմ կյանքում շատ նամակներ եմ ստացել, բայց սա՝ ամենանողկալին էր: Դո՛ւ, Աննա, դո՛ւ, որին այնպես սիրում են ծնողները, միշտ պատրաստ են եղել քեզ օգնելու, միշտ պաշտպանել են քեզ բոլոր պայմաններում, դու ասում ես, որ նրանց առաջ ոչ մի պատասխանատվութիւն չե՞ս կրում, դու քեզ համարում ես լքված, մենա՞կ: Ո՛չ, Աննա, դու շատ մեծ մեղք ես գործում: Գուցե դու այդպես չես մտածել, հենց այնպես գրե՞լ ես: Իսկ մենք արժանի չենք այդպիսի կշտամբանքների»:

Այո, ես շատ մեծ սխալ էի գործել, դա ամենավատ բանն էր, որ ես կատարել էի իմ ամբողջ կյանքում: Իսկ իմ այդ արցունքներն ու հեծկտոցները մաքուր կեղծ էին, ես ուզում էի, որ նա ինձ խղճար: Իհարկե, ես շատ վիշտ ունեի, բայց այդ բանում մեղադրել բարի Պիմին, նրան, որ ինձ համար ամեն ինչ արել է և դեռ անում է՝ դա ավելի քան ստորութիւն է:

Հաւ է, որ ինձ ցած նետեցին իմ անհասանելի բարձրութիւնից, լավ է, որ իմ մեծամտութիւնն ապտակ ստացաւ,—շատ վաղ էի սկսել ես ինձ երեակայել աստված գիտի թե ինչ: Ամենևին չի նշանակում, որ օրիորդ Աննայի բոլոր արարքները՝ առաքինութիւն է: Եթե դու ընդունակ ես մարդուն այդպիսի ցավ պատճառելու, և այն էլ այնպիսի մարդու, որի մասին դու միշտ պնդում ես, թե սիրում ես նրան, ուրեմն դու ստոր ես, պարզապես ստոր: Եւ ամենից շատ ինձ ամաչացրեց այն, որ հայրիկն ինձ ամեն ինչ ներեց: Նա ասաց, որ նամակը վառարանը կնետի, և այնպես քնքուշ է ինձ հետ, այնպես լավ, կարծես թե նա ինքն է ինչ-որ բանում մեղաւոր: Այո, Աննա, դու դեռ շատ բան ունես սովորելու. Հենց այստեղից էլ սկսիր, փոխանակ ուրիշներին ներողամտաբար նայելու կամ նրանց մեղադրելու:

Ես շատ դժվարութիւններ եմ կրել, բայց մի՞թե դա իմ

տարիքի բոլոր մարդկանց հետ շի պատահում: Հաճախ ես կոմեդիա եմ խաղացել, առանց գիտակցելու: Ես ինձ մենակ եմ զգացել և այնուամենայնիվ երբեք չեմ հուսահատվել: Ինձ համար պիտի ամոթ լինի՝ և ես այդ ամոթն զգում եմ խորապես:

Անցածը չես վերադարձնի, բայց պետք է աշխատել, որ դա չկրկնվի: Կյանքը կսկսեմ նորից, հիմա ինձ համար հեշտ կլինի, որովհետև հիմա ես Պետեր ունեմ: Նրա օգնությամբ ես ամեն ինչ կարող եմ: Հիմա ես մենակ չեմ, նա ինձ սիրում է, իսկ ես՝ նրան, ես գրքեր ունեմ, պատմական աշխատություններ, օրագիր, ես տգեղ չեմ, հիմար չեմ, կենսուրախ աղջիկ եմ և կուզեի լավ մարդ դառնալ:

Այո, Աննա, դու շատ լավ հասկանում էիր, որ քո նամակը դաժան է և անարդարացի, բայց և այնպես դու հպարտանում էիր դրանով: Բայց ես էլի հայրիկից օրինակ կվերցնեմ և անպայման կուղղվեմ:

Ա և և ա:

Երկուշաբթի, 8-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Զգիտեմ պատմե՞լ եմ քեզ մեր ընտանիքի մասին: Կարծես թե չեմ պատմել. դե լսիր ուրեմն: Իմ հոր ծնողները շափազանց հարուստ են եղել: Նրա հայրը ինքն է իր համար ուղի հարթել, նրա մայրը շատ հարուստ ու հայտնի տան աղջիկ է եղել: Եվ հայրս ջահել ժամանակ ապրել է այնպես, ինչպես մյուս բոլոր հարուստների տղաները. ամեն շաբաթ պարահանդեսներ, հյուրեր, տոներ, զեղեցիկ աղջիկներ, ճաշեր, ընդունելություններ... Բայց նրանց ամբողջ կարողությունը ոչնչացել է առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո կատարված ինֆլյացիայի ժամանակ: Հայրիկը առաջին կարգի դաստիարակություն է ստացել և երեկ սարսափելի քրքջում էր. 55 տարեկան հասակում նա իր կյանքում առաջին անգամ գդալով քերեց խոհանոցի կաթսայի միջի մնացորդը:

Մայրիկն էլ է հարուստ տան աղջիկ, և մենք հաճախ բերաններս բաց լսում ենք նրա հարսանիքի մասին, որին 250 հյուրեր են եղել, պարահանդեսների ու հրավիրովի ճաշերի մասին: Հիմա ոչ մի տեսակետից հարուստ չեն ասի, բայց ես ամենից շատ հույս ունեմ, որ սպասերադմից հետո ամեն ինչ կհարթվի: Ես ոչ մի դեպքում չեմ գնահատում այն սովորական կյանքը, որի մասին երազում են մայրիկն ու Մարգոն: Ես մի տարով Փարիզ կգնայի և մի տարով էլ Լոնդոն՝ լեզուներով և արվեստի պատմությամբ զբաղվելու: Ոչ թե Մարգոյի նման, որ ուղում է բժշկական քույր դառնալ և Պաղեստինում աշխատել: Եվ ես սիրում եմ մտածել գեղեցիկ շորերի, հետաքրքիր մարդկանց մասին, ուզում եմ շատ բան տեսնել, շատ ապրել՝ ես քեզ միշտ ասել եմ այդ մասին: Ընդ որում մի քիչ փող ունենալն էլ վատ չի լինի:

Այսօր առավոտյան Միպը մեզ պատմեց, թե ինչպես է նա հյուր եղել մի հարսանիքում: Հարսն ու փեսան հարուստ ընտանիքից են եղել և ամեն ինչը շատ ճոխ է եղել: Մենք նույնիսկ նախանձեցինք, երբ Միպը պատմեց, թե ինչ համով բաներ են կերել. մսի ֆրիկադելներով բանջարեղենի սուպ են տվել, բոված հացի կտորներ պանրի հետ, ձվով սալաթ, ռոստբիֆ, պեչենի, գինի և սիգարեթներ, և ամեն ինչը շա՛տ-շատ: (Եվ իհարկե, ամեն ինչը սև շուկայից): Միպը տասը բաժակ գինի էր խմել: Այ քեզ ակոհոլի հակառակորդուհի: Իսկ եթե Միպն այդքան խմել է, ուրեմն նրա ամուսնու մասին կարելի է ասել, որ կոնծել է: Բոլորն էլ, իհարկե, շատ են ուրախացել: Այնտեղ քաղաքային ոստիկանությունից երկու ոստիկաններ են եղել, նրանք բոլորին լուսանկարել են: Ինչպես երևում է, Միպը երբեք չի մոռանում իր «խնամարկյալներին»։ Նա գրել էր այդ մարդկանց ազգանուններն ու հասցեները, որ անհրաժեշտության դեպքում օգտագործեր այդ անիվ հոլանդացիներին: Միպը այդ բոլոր համով բաների մասին պատմում է մեզ՝ այնպիսի մարդկանց, որոնց նախաճաշին միայն երկու-երեք դալ շիլա են տալիս, և նրանք հետո չեն իմանում սովածությունից. ուր կորչեն, նրանց, որոնք ամեն օր միայն կիսահում (վիտամինի համար) սպանաղ են ուտում և հոտած կարտոֆիլ:

Այդ բոլորը պատմում է մեզ այն դեպքում, երբ մենք դատարկ ստամոքսներս սալաթով, կոլրաբիով և սպանաղով ենք լցնում, անընդհատ սպանաղ, միայն սպանաղ: Գուցե դրանից մենք շատ ուժեղ մարդ կդառնանք, նավաստի Պուլեզգլադի¹ նման, չնայած մի տեսակ հավատալիս չի գալիս:

Եթե Միայն այդ երեկո մեզ իր հետ տաներ, թերևս մյուս հյուրերին ոչինչ չմնար ուտելու: Որ իմանաս, թե ինչպես էինք մենք շրջապատել Միպին և ինչպես էինք որսում նրա բերնից դուրս եկած ամեն մի բառը, ոնց որ թե կյանքում ոչ շքեղ հագնված մարդկանց մասին էինք լսել, ոչ էլ լավ ուտելիքի: Եվ դրանք միլիոնների թոռներն են: Այո, այս աշխարհում ամեն բան լավ է շուռ եկել:

Ա. Ը. Ն. ա:

Երեքշաբթի, 9-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

«էլեն փերին» հեքիաթն արդեն պատրաստ է: Ես դա արտագրեցի լավ թղթի վրա, կարմիր թանաքով նկարեցի վերնագրերը, խնամքով կարեցի՝ շատ գեղեցիկ ստացվեց: Բայց արդյոք սա շատ փոքր նվեր չի՞ հայրիկի ծննդյան օրվա կապակցությամբ: Ինքս էլ չգիտեմ: Մայրիկն ու Մարգոն բանաստեղծություն են հորինել:

Այսօր ցերեկը Կրալերը մեզ հայտնեց, որ ֆրու Բ-ն՝ ֆիրմայի ռեկլամի բաժնի նախկին վարիչը, մյուս շաբաթվանից ուզում է ամեն օր, ճաշի ընդմիջմանը գրասենյակ գալ: Պատկերացրու, թե ինչ կլինի այդ ժամանակ. ոչ ոք չի կարող մեզ մոտ, վերև գալ, կարտոֆիլը ուրիշ ժամանակ պետք է բերվի, էլլին չի կարող մեզ մոտ հաճախել, մեզ չի կարելի զուգարան գնալ, հնարավոր չի լինի նույնիսկ շարժվել և այլն, և այլն:

Մենք ուզում ենք նրանից ազատվելու ամեն տեսակի

¹ Նավաստի Պուլեզգլադը Դիսնեյսկու ֆիլմերի հերոսն է:

պատճառներ մոգոնել: Վան Դաանն առաջարկեց նրա սուր-
ճի բաժակում լուծողական լցնել՝ դուցե դա օգնի:

«Ոչ,—ասաց Կոռպիտյսը,—ի սեր աստծո, պետք չի, թե չէ
նա զահից չի իջնի»:

Որոտընդոստ ծիծաղ: «Գահի՞ց,—հարցրեց ֆրու վան
Դաանը:—Իսկ դա ի՞նչ է նշանակում»:

Նրան բացատրեցին: «Մի՞թե այդպես ասում են»,—
հարցրեց նա միամտաբար:

«Պատկերացրեք,—քթի տակ ծիծաղեց էլլին:—Հանկարծ
նա Բիենկոլֆի ունիվերսիտետում հարցնի, այստեղ որտե՞ղ է
գահը»:

Դուսսելն ամեն օր ուղիղ տասներկուսն անց կեսին նըս-
տում է գահին՝ եթե դա այդպես գեղեցիկ է կոչվում:

Այսօր ես մի կտոր թղթի վրա քաջաբար գրեցի.

WC-ից օգտվելու կարգ ու կանոն պարոն
բժշկի համար:

Առավոտյան՝ 7.15-ից մինչև 7.30:

Ցերեկը՝ ժամը մեկից հետո:

Այնուհետև՝ ըստ ցանկության:

Ես այս թուղթը ամրացրի զուգարանի դռանը, երբ նա
դեռ այնտեղ բազմած էր: Պետք է նաև ավելացնեմ.

«Կարգը խախտելու դեպքում՝ դռները փակվում են»,—
որովհետև մեր զուգարանը դրսից էլ, ներսից էլ փակ ունի:

Ախ, Քիտտի, սքանչելի եղանակ է. եթե ես կարողանայի
զբոսանքի դուրս գալ:

Ա ն ն ա:

Զորեքշաբթի, 10-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ ճաշից հետո վերևում նստած ֆրանսերեն էինք սո-
վորում, և հանկարծ ինձ թվաց, որ ես ջրի հոսելու ձայն եմ
լսում: Ես Պետերին հարցրի, թե դա ի՞նչ բան է, բայց նա
չպատասխանեց և թռավ ձեռնահարկ, երևի գլխի էր ընկել,
թե բանն ինչումն է: Նա բավականին կոպիտ բռնեց Մուշիին,
որը տեղավորվել էր իր ամանի կողքին, և նստեցրեց իր տե-

դում: Աղմուկ բարձրացավ, և Մուշին արդեն իր արածն անելուց հետո ծլկեց ներքև: Պարզվեց, որ Մուշին նստել էր թեփի վրա, բայց նրա «ծովը» տախտակի վրայով թափվել էր մեր ձեղնահարկը և մասամբ էլ կարտոֆիլի տակառի մեջ:

Եվ կարտոֆիլից ու տաշեղներից, որը հայրիկը երեկ երեկոյան հավաքել էր, աներևակայելի հոտ էր գալիս: Խեղճ Մուշի, դու չգիտեիր, որ մենք քեզ համար ոչ մի տեղից չենք կարող տորֆ ձարել:

Ա Ն Ն ա:

Հինգշաբթի, 11-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Շատ ծիծաղելի դեպք:

Պետերը պիտի իր մազերը խուզել տար: Վարսավիրի դերը միշտ նրա մայրն է կատարել: Պետերը գնաց իր սենյակը և ուղիղ յոթն անց կեսին լույս ընկավ, համարյա մերկ՝ մի տրուսիկով ու մաշիկներով:

«Դու շո՞ւտ ես գալու»,—հարցրեց նա մորը:

«Հիմա, մկրատն եմ փնտրում»:

Պետերն էլ սկսեց ման գալ և ֆրու վան Դաանի ամբողջ արդուզարդի արկղը տակն ու վրա արեց:

«Մի խառնի իրար, Պետեր»,—զայրացավ նա:

Ես չհասկացա, թե Պետերն ինչ ասաց նրան, ըստ երեկոյթին ինչ-որ հանդուգն բան էր ասել, որովհետև նա թիկունքից ներքև մի հատ հասցրեց, Պետերն էլ նրան խփեց, մայրը նորից ձեռքը բարձրացրեց, բայց նա հռհռալով խույս տվեց:

«Դե, գնանք, պառավ»: Բայց մայրը տեղից չշարժվեց: Պետերը ամուր բռնեց նրա թևից և քարշ տվեց ամբողջ սենյակով մեկ: Նա լաց եղավ, ծիծաղեց, կշտամբեց, նույնիսկ քացով խփեց՝ ոչինչ չօգնեց: Պետերը իր գերուն քարշ տվեց մինչև աստիճանները, և այնտեղ նա ստիպված բաց թողեց: Ֆրու վան Դաանը վերադարձավ սենյակ և, բարձր հռուսչելով նստեց բազկաթոռին:

«Հարազատ մոր առեանգում»,—կատակեցի ես:

«Այո, բայց նա ինձ ցավեցրեց»:

Ես նայեցի նրա ձեռքերին և սկսեցի սառը թրջոց դնել՝ դաստակները կարմրել էին և այնպես տաք էին: Իսկ Պետերը աստիճանների վրա կանգնած, համբերությունը կորցրեց: Նա հայտնվեց կաշեփոկը ձեռքին: Ծիշտ, ինչպես գազաններ զսպող: Բայց ֆրու վան Դաանը նրա հետ չգնաց: Գրասեղանի մոտ նստած գրպաններում թաշկինակն էր փրնտրում:

«Նախ դու պիտի ներողություն խնդրես»:

«Լավ, ներիր, թե չէ արդեն ուշ է»:

Մայրն անկախ իր կամքից ծիծաղեց, վեր կացավ ու գնաց դեպի դուռը: Բայց այդ ժամանակ նա անհրաժեշտ համարեց մեզ, այսինքն՝ հայրիկին, մայրիկին և ինձ (մենք բոլորս աման էինք լվանում) բացատրություն տալու:

«Տանն այդպես էլի լինի,—ասաց նա,—ես այնտեղ նրան մի հատ էնպես կհասցնեի, որ նա աստիճաններից ցած կըթռներ, նա երբեք այդպես հանդուգն չի եղել, այլապես ես նրան ճիպոտով կծեծեի: Այ, ժամանակակից դաստիարակության արդյունքը: Ա՛խ, այդ ժամանակակից երեխաները: Բա ես կհամարձակվեի՝ մորս հետ այդպես վարվել: Իսկ դուք, պարոն Ֆրանկ, մի՞թե այդպես եք վերաբերվել ձեր մորը»:

Սարսափելի հուզված վիճակում նա ետ ու առաջ վազեց, ինչ որ բան հարցրեց, ինչ-որ բան բացատրեց, մինչև որ վերջապես գնաց: Բայց մի հինգ րոպե շանցած, կատաղի արսահայտությամբ, էլի ներքև վազեց, գոգնոցը մի կողմ շարտելով: Իմ հարցին՝ արդյոք վերջացրեց խուզել, նա միայն պատասխանեց, որ ինքը շտապ պետք է գնա ներքև, և մորիկի պես սլացավ աստիճաններով, ըստ երևույթին դեպի իր Պութթի գիրկը: Միայն ժամը ութին նրանք ամուսնու հետ միասին հայտնվեցին իրենց սենյակում, Պետերին ներքև կանչեցին, և մի լավ շշպոեցին: Միայն լրավում էր. «Անշնորհք, անքաղաքավարի, վատ օրինակ... Աննան էլ... Մարգո...»: Ուրիշ ոչինչ չկարողացա լսել: Ըստ երևույթին վաղն էլ անվրդով անդորրություն կլինի:

Ա Ն Ա:

Հետ գրութեան: Երեքշաբթի և չորեքշաբթի երեկոյան ռա-
դիոյով հաղորդեցին մեր սիրելի թագուհու ճառը: Նա հիմա
հանգստանում է, արպեսզի նոր ուժերով (և հույսով եմ, որ
շուտով) վերադառնա Նիդերլանդիա: Ի միջի այլոց նա ասաց,
«...Շուտով, հենց որ ես վերադառնամ... Շուտափույթ աղա-
տագրում... Արիություն և ծանր փորձություններ...»:

Հետո հաղորդեցին մինիստր Հերբերանդի ճառը: Հաղոր-
դումն ավարտվեց մի հոգևորականի աղոթքով, որն ասածուն
խնդրում էր պահպանել համակենտրոնացման ճամբարների
և բանտերի կալանավորներին, հրեա բնակիչներին ու Գեր-
մանիա քշվածներին:

Ա. Ը. Ը. ա:

Ուրբաթ, 12-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ես այնքան շատ գործ ունեմ և, ինչքան էլ ծիծաղելի լի-
նի, ժամանակը չի բավականացնում, որ բոլոր գործերն ա-
նեմ: Համառոտակի պատմե՞մ քեզ, թե ինչ պիտի անեմ:
Ահա. մինչև վաղը ես պիտի կարգամ Գալիլեյի կենսա-
գրության առաջին մասը՝ վաղը պիտի գիրքը հանձնել գրա-
դարանին: Ես ընդամենը երեկ եմ սկսել, բայց մի կերպ պի-
տի վերջացնեմ: Մյուս շաբաթ ես պետք է կարգամ «Պաղես-
տինը անորոշ վիճակում» գիրքը, և Գալիլեյի կենսագրու-
թյան երկրորդ մասը: Երեկ վերջացրի Կառլոս Հինգերոդի
կենսագրության առաջին մասը, և ես պետք է շտապ մշա-
կեմ բոլոր նշումներն ու ժամանակագրական տվյալները,
որոնք ես գրել եմ ինձ մոտ: Հետո ես տարբեր գրքերից երեք
էջ օտար բառեր եմ գրել, և պետք է դրանք սովորեմ: Զոր-
բորդ կետ. իմ կինոաստղերի ամբողջ կոլեկցիան սոսկա-
լի անկանոն վիճակում է, պետք է կարգի բերել: Բայց քանի
որ դրա համար մի քանի օր պետք է կորցնել, իսկ պրոֆեսոր
Աննան, ինչպես ասվեց վերևում, գործից աչք չի բացում,
ստիպված է քառսր թողնել որպես քառս: Հետո Թեսեոսը,
էդիպը, Պելևսը, Օրֆեոսը, Յասոնը և Հերկուլեսը սպասում

են իրենց հերթին, որովհետև դրանց բոլոր սխրագործությունները գլխումս իրար են խառնվել, ոնց որ բաղմագույն թելերի կաթեր: Միկոնով և Ֆիդիասով էլ պետք է վրադվել, որպեսզի կապը չխախտվի: Նույնը վերաբերում է նաև Յոթնամյա և Իննամյա պատերազմներին: Ինձ մոտ ամեն ինչ իրար է խառնվել, Իսկ ի՞նչ անեմ, որ հիշողությունս վատ է: Պատկերացրու, թե ինչքան մոռացկոտ կլինեմ ես ութսուն տարեկան հասակում: Հա՛, հալա դեռ աստվածաշունչն էլ կա: Մի քիչ էլ՝ և ես կհասնեմ մինչև Սուսաննայի լողավազրը: Իսկ այդ ի՞նչ մեղքս է Սողոմ և Գոմորը: Այնքա՛ն բան կա հարցնելու, այնքա՛ն բան կա սովորելու: Իսկ Հիդելոտտա Փֆալցսկուին առայժմ բոլորովին անուշադրության եմ մատնել:

Տեսնում ես, Քիտտի, որ գործի մեջ խեղդվում եմ:

Հա՛, մի բան էլ. դու գիտես իմ վստեմի ցանկությունը՝ նախ ժուռնալիստուհի դառնալ, հետո՝ հայտնի գրող: Կիրականանա՞ արդյոք իմ այդ մեծ ձգտումը՝ ժամանակը ցույց կտա, բայց հիմա էլ ես չափազանց շատ թեմաներ ունեմ: Համենայն դեպս, պատերազմից հետո ես անպայման «Ապաստարան» վերնագրով գիրք կհրատարակեմ: Կհաջողվի՞ դա արդյոք՝ չգիտեմ, բայց իմ օրագիրը հիմք կծառայի դրան: Բացի ապաստարանի մասին գրքի պլանից, գլխումս շատ մտքեր են պտտվում: Դրանց մասին քեզ հետո կգրեմ, երբ դրանք ավելի լավ կձևակերպվեն ու կհիմնավորվեն մտքիս մեջ:

Ա և և ա:

Շաբաթ, 13-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ հայրիկի ծննդյան օրն էր: Նրանք մայրիկի հետ արդեն 19 տարվա ամուսիններ են: Ներքևում ոչ ոք չկար՝ հավաքարարն էլ էր գնացել: Այս տարի դեռ ոչ մի անգամ արևն այդպես վառ չէր փայլել: Մեր շագանակենին վերևից մինչև ներքև ծաղիկներով է ծածկված, ավելի գեղեցիկ է, քան անցյալ տարի:

Կոոպիտոյսը հայրիկին նվիրել է կիննեյի կենսագրություն-
ներ, Կրալերը՝ գիրք՝ բնական պատմության վերաբերյալ,
Դուսսելը՝ «Ամստերդամը ջրի վրա»։ Իսկ Դաաններին՝ շքեղ
մի զամբյուղ է ստացել, որը ոնց որ ամենալավ մատակա-
րարողը նվիրած լինի։ Իսկ պարունակությունը երեք ձու է,
մի շիշ գինի, մի շիշ կեֆիր և մի կանաչ փողկապ։ Այս բո-
լորի համեմատությամբ մեր մի բանկա ջեմը շատ խղճուկ էր
երևում։ Իմ վարդերը սքանչելի բուրում էին, և ոչ թե Միպի
և էլլիի նվիրած մեխակների նման, որոնք բոլորովին հոտ
չունեն, բայց շատ գեղեցիկ են։ Հայրիկին բոլորն էլ շատ բա-
վականություն էին պատճառել։ Հիսուն հատ պեչենի էին բե-
րել՝ հիանալի էր։ Հայրիկը բոլորին կարկանդակ հյուրասի-
րեց, տղամարդկանց՝ գարեջուր, իսկ կանանց՝ կեֆիր։ Շատ
լավ տոն էր։

Ա. Ն. Ն. ա։

Երեքշաբթի, 16-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Քանի որ այս թեմայի մասին վաղուց քեզ հետ չեմ խո-
սել, քեզ կհաղորդեմ վան Դաան ամուսինների երեկվա փոքր
վիճաբանությունը։

Ձեռն վան Դաան. Գերմանացիներն, ըստ երևույթին, շատ
են ամրացրել Ատլանտյան պատնեշը, նրանք, երևի, ամեն
ինչ կանեն, որպեսզի անգլիացիները չճեղքեն-անցնեն։ Այ-
նուամենայնիվ գերմանացիները վիթխարի ուժ ունեն։

Վան Դաան. Հա՛, սարսափելի...

Կինը. Այո՛, այո՛։

Ամուսինը. Ուրեմն քո կարծիքով գերմանացիները կհաղ-
թե՞ն, քանի որ նրանք ուժեղ են։

Կինը. Հնարավոր է, ես ամենևին վստահ չեմ, որ այլ
կերպ լինի։

Ամուսինը. Գիտես, ավելի չափ է ես քեզ շառարկեմ։

Կինը. Բայց դու ինձ միշտ առարկում ես։ Դու չես կարող
քեզ զսպել։

Ամուսինը. ինչ նշանակություն ունի, թե ես ինչ եմ ասում, դա ոչինչ չի նշանակում:

Կինը. Եվ այնուամենայնիվ դու առարկում ես, անպայման ուղում ես ապացուցել, որ դու ճիշտ ես: Իսկ քո գուշակությունները երբեք էլ չեն իրականացել:

Ամուսինը. Միևնույն ժամա բոլորն էլ իրականացել են:

Կինը. Ճիշտ չի: Դու գտնում էիր, որ դեռ անցյալ տարի պետք է զորքեր ափ հանեին, Ֆինլանդիայի հետ արդեն խաղաղություն են կնքել, Իտալիայի հետ գործերը դեռ ձգձգում են ավարտել, իսկ ռուսները վերցրել են Լվովը: Ոչ, ոչ, քո գուշակություններն ինձ համար ոչինչ չարժեն:

Ամուսինը. (Վեր է կենում). Գիտես ինչ, դու ավելի լավ կանես լռես: Ես դեռ քեզ կապացուցեմ, որ ես ճիշտ եմ: Երբեք ես քեզ այնպես ցույց կտամ, որ դու ասածու լույսն էլ չես տեսնի: Ուժ չկա այդ հիմարությունը լսելու: Հտրկավոր է քեզ ցույց տալ քո ապուշ զառանցանքները:

Վարագույրն իջնում է:

Հետ գրության: Ես չկարողացա ինձ զսպել՝ հռհռացի: Մայրիկն էլ ծիծաղեց, իսկ Պետերը հազիվ էր զսպում իրեն: Ինչ հիմար են այդ մեծերը, փոխանակ երեխաներից այդքան պահանջելու՝ թող առաջ իրենք իրենց վերադաստիարակեն:

Ա Ն Ն ա:

Ուրբաթ, 19-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Երեկ ես այնպես վատ էի, այնպես ծանր՝ փորս էր ցավում, սոսկալի էր, մի խոսքով՝ դրանից ավելի վատ բան չես կարող պատկերացնել: Այսօր ես անհամեմատ լավ եմ: Սարսափելի սոված եմ, բայց այդ դարչնագույն լոբին, որով այսօր պիտի կերակրեն մեզ, ավելի լավ է չուտեմ: Իմ ու Պետերի գործերը շատ լավ են. խեղճ տղա, սա փաղաքշանքի ավելի շատ կարիք ունի, քան ես: Ամեն երեկո, երբ հրա-

ժեշտ տալիս համբուրվում ենք, նա սարսափելի կարմրում է և աղերսում է, որ մի անգամ էլ համբուրի: Գո՞ւցե ես նրա համար Մոֆֆի կատվին եմ փոխարինում: Բայց ինձ համար դա էլ վատ չի: Նրա համար երջանկություն է իմանալ, որ որևէ մեկը սիրում է իրեն:

Ես այնպես դժվարություններ եմ նրան նվաճել, և հիմա ամեն ինչ իմ ձեռքում է, միայն թե շատաժես, որ մեր սերը նվազել է: Նա շատ լավն է, բայց հոգիս դարձյալ ամուր փակված է: Եվ այդ փականքը բացելու համար մի ամուր կեռիկ է հարկավոր:

Ա Ն Ն ա:

Շաբաթ, 20-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Երեկ իշա ներքև և տեսա, որ մեխակների գեղեցիկ ծաղկամանը ընկած է հատակին, մայրիկը չոքած հատակն է մաքրում, իսկ Մարգոն իմ թղթերն է հավաքում: «Ի՞նչ է պատահել»,—հարցնում եմ ես վախեցած, իսկ սիրտս ճմրվում է, և առանց պատասխանի սպասելու, ես տեսնում եմ, թե ինչ են արել նրանք: Իմ բոլոր իրերը՝ տոհմաբանության թղթապանակը, տետրերս, գրքերս՝ բոլորը ջրի մեջ լող են տալիս: Ես հազիվ եմ զսպում լացս, այնպես եմ հուզվել, որ չեմ հիշում իմ սեփական բառերը, բայց Մարգոն ասաց, թե ես ինչ եմ փնթփնթացել. «Ինչպիսի անուղղելի վնաս, սարսափելի է, ամեն ինչ կորավ, ամեն ինչ կործանվեց»: Եվ էլի ինչ-որ բաներ: Հայրիկը բարձր քրքջաց, մայրիկն ու Մարգոն նույնպես, իսկ ես ուզում էի ճշալ՝ այնպես ափսոս էր, ինչքան ժամանակ եմ կորցրել, ինչքան աշխատանք թափել: Բայց ավելի մոտիկից նայելու ժամանակ երևաց, որ այդ «անուղղելի վնասը» այնքան էլ սարսափելի չէր, և, նստելով հատակին ես մեկ-մեկ վերցրի իրար կպած թղթերըն ու կարգի բերեցի: Հետո դրանք կախեցի լվացքի պարանին շորանալու: Շատ ծիծաղելի տեսարան էր՝ ես ինքքս սկսեցի ծիծաղել. Մարիա Մեդիչին՝ Կառլոս Հինգերոր-

դի կողքին էր, Վիլհելմ Օրանսկին՝ Մարիա Անտուանետայի՝
«Սու՛» «Rassenschande»¹, — սրամտեց վան Դաանը։ Պետե-
րին հանձնարարեցի թղթերին նայել, իսկ ես իջա ներքև։

«Ո՛ր գրքերն են թրջվել», — հարցրի ես Մարգոյին, որը
զբաղված էր իմ գրքերի գանձարանը նայելով։ «Հանրահաշ-
վի», — պատասխանեց նա։ Բայց շատ ափսոսացի, որ հան-
րահաշվի դասագիրքը ամբողջապես չէր փշացել։ Ափսոս, որ
նա լրիվ ջրի մեջ չէր ընկել. ես իմ կյանքում գրքի նկատ-
մամբ երբեք այդպիսի նողկանք չեմ զգացել, ինչպես այդ
հանրահաշվի նկատմամբ։ Անվանաթերթի վրա ամենաթիշը
մի քսան աղջիկների ազգանուններ կան, որոնք այս գրքով
պարապել են, գիրքն ամբողջապես դեղնած է, քրքրված,
մակագրություններով լցված, բազմաթիվ ուղղումներով։ Եր-
բեկ է որ շարությունս բռնի՝ այս զգվելի գիրքը ես պատառ-
պատառ կանեմ։

Ա. Ն. Ն. Կ.

Երկուշաբթի, 22-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Մայիսի քսանին հայրիկը ֆրու վան Դաանից հինգ շիշ
կեֆիր էր տարել։ Իսկապես ոչ մի զորք գուրս չի բերվել։
Կարող եմ վկայել, որ ամբողջ Ամստերդամը, ամբողջ Հո-
լանդիան և Եվրոպայի ամբողջ Արևմտյան ափերը մինչև Իս-
պանիա օր ու գիշեր խոսում են միայն զորք ափ հանելու
մասին, վիճում են, գրազ են գալիս և... հույս են կապում։

Լարվածությունն անտանելի է դարձել։ Ամենեկին էլ բո-
լոր մարդիկ չեն (որոնց մենք «լավ» հոլանդացիներ ենք հա-
մարում), որ անգլիացիների նկատմամբ պահպանել են ի-
րենց հավատը, ամենեկին էլ բոլորը չեն, որ անգլիական
«բլեֆը» հմուտ պրիում են համարում, ո՛չ, մարդկանց գործեր
են պետք, մեծ գործեր, սխրագործություններ։ Ոչ ոք իր քթից
այն կողմ չի տեսնում, ոչ ոք չի մտածում այն մասին, որ

¹ Ռասսաների պղծում է (գերմ.).

անգլիացիները կռվում են իրենց համար, իրենց հայրենիքի համար, ամեն մեկը գտնում է, որ նրանք պարտավոր են փրկելու Հոլանդիան որքան կարելի է շուտ և որքան կարելի է լավ: Իսկ ի՞նչ պարտավորություններ ունեն անգլիացիները մեր նկատմամբ: Ինչո՞ւ են արժանացել հոլանդացիներն այդ մեծահոգի օգնությանը, որին նրանք այդպես սպասում են: Ո՛չ, հոլանդացիները թող չսխալվեն՝ անգլիացիները, չնայած իրենց բոլոր «բլեֆներին», ավելի շատ սկսնդալներ են սարքել, քան մյուս բոլոր փոքր ու մեծ երկրները, որոնք հիմա օկուպացված են: Թող անգլիացիները մեր առջև չարդարանան, երբ մենք նրանց հանդիմանում ենք, որ տարիներ շարունակ նրանք քնել են, մինչ Գերմանիան զինվել է: Մենք հո չենք կարող ժխտել, որ մյուս երկրներն էլ, առանձնապես նրանք, որոնք սահմանակից են Գերմանիային, նույնպես բոլորն էլ քնել են: Զայլամի քաղաքականությունը ոչ մեկին ոչինչ չի տա, դա գլխի է ընկել և՛ Անգլիան, և՛ մնացյալ աշխարհը, իսկ հիմա բոլոր դաշնակիցները, և մյուսներից ոչ պակաս նաև Անգլիան, պետք է իրար ետևից զոհաբերություններ անեն: Ոչ մի երկիր իր մարդկանց չի զոհի հանուն ուրիշների: Անգլիան էլ այդպիսի բան չի անի: Երբեկից և՛ զորք դուրս կբերվի, և՛ ազատագրում կլինի, և՛ լրիվ ազատություն, բայց դրանց ժամկետները կորոշեն Անգլիան ու Ամերիկան և ոչ թե օկուպացված շրջանների բնակիչները:

Դժբախտաբար, ստիպված ենք լսելու, որ հրեաների նկատմամբ շատ մարդկանց տրամադրությունն է խիստ փոխվել և հրեատեցությունը թագավորում է այն շրջաններում, որտեղ այդ ժառանգ առաջ այդպիսի մտայնություն անգամ չի եղել: Դա սարսափելի ազդում է մեզ վրա: Հրեաների նկատմամբ եղած ատելությունը հասկանալի է, բայց դրա հիմքում թյուրիմացություն կա: Քրիստոնյաները հրեաներին մեղադրում են այն բանում, որ նրանք նվաստանում են գերմանացիների առաջ, մատնում իրենց փրկարարներին, որ շատ քրիստոնյաներ հրեաների պատճառով սոսկալի պատիժներ են կրում: Այդ բոլորը ճիշտ է, բայց պետք է մեղալի մյուս երեսն էլ նայել: Մի՞թե քրիստոնյաները եթե մեր

տեղը լինեին, ուրիշ կերպ կվարվեին: Կարո՞ղ է մարդը անկախ քրիստոնյա կամ հրեա լինելուց, դիմանալ գերմանացիների պատճառած տանջանքներին: Ամեն մարդ էլ գիտի, որ դա համարյա անհնարին է: Ինչո՞ւ են հատկապես հրեաներից անհնարինը սլահանջում: Անլեզալ շրջաններում արդեն փափսոցներ են գնում, որ Հոլանդիա արտաքսված և Լեհաստան դեպորտացված գերմանացի հրեաներին այլևս թույլ չեն տալու վերադառնալ Հոլանդիա: Հոլանդիայում նրանք ապաստանելու իրավունք են ունեցել, բայց երբ Հիտլերին վճռեց, նրանք պիտի վերադառնան Գերմանիա: Այդ բոլորը լսում ես և ինքդ քեզ հարցնում. իսկ ինչի՞ համար են մղում այդ երկար, այդ սարսափելի պատերազմը:

Շարունակ ասում են, որ մենք բոլորս միասին սլաքարում ենք ճշմարտության, ազատության, արդարության համար: Եվ ահա այդ պայքարի ժամանակ սլառակտում է առաջանում, և հրեաներն էլի դառնում են ամենից վատը: Այո, տխուր է, շատ, շատ է տխուր, որ արդեն քանիերորդ անգամ նորից արդարացվում է հին ասացվածքը. «Եթե մի քրիստոնյա վախժան է անում, նա մե՞նակ է դրա համար պատասխանատու, իսկ եթե մի հրեա է վատ բան անում, նրա համար պատասխանատու են բոլոր հրեաները»:

Անկեղծ ասած, ես չեմ հասկանում, թե ինչպես այդ հոլանդացիները, որ յոյդբան ազնիվ ու արդարամիտ ժողովուրդ են, մեր մասին այդպես են դատում, այդպես են դատում աշխարհի բոլոր ժողովուրդների մեջ եղած ամենաստրուկ, ամենաղժբալիս ժողովրդի մասին: Հուլյս միայն մի բան է. որ հոլանդացիների տտելությունը հրեաների նկատմամբ կանոնի, որ հոլանդացիները իրենց ցույց կտան այնպես, ինչպիսին իրականում կան: Հուլյս ունեմ, որ նրանք, ինչպես հիմա, այնպես էլ հետո, չեն փոխի իրենց արդարության զգացմունքը: Եվ չէ՞ որ հրեատեցությունը անիրավացի է:

Ես սիրում եմ Նիդերլանդիան, ես հուլյս եմ ունեցել, որ հայրենիքից զրկվելու դեպքում այն կդառնա իմ նոր Հայրենիքը: Ես հիմա էլ եմ վստահ դրանում:

Ա Ռ Ն Ա:

Սիրելի Քիտտի.

Ամեն օր մի բան պատահում է: Այսօր առավոտյան ձերբակալել են մեր բանջարեղեն բերողին՝ հիանալի մարդ էր, նա իր տանը երկու հրեաների է թաքցրած եղել: Մեզ համար սա ծանր հարված է, ոչ միայն նրա համար, որ այդ հրեաները կանգնել են կործանման եզրին. մենք սարսուփում ենք այդ խեղճ բանջարավաճառի համար:

Ամբողջ աշխարհը խենթացել է: Կարգին մարդկանց ուղարկում են համակենտրոնացման ճամբար, բանտ, մենախուց, իսկ ծերերին ու երիտասարդներին, հարուստներին ու աղքատներին էլ տականքներն են ծաղր ու ծանակի ենթարկում: Մի մասը բռնվել է, որ սև շուկայում գնումներ է կատարել, մյուսները՝ որ հրեաների կամ ընդհատակյա գործիչների են թաքցրել: Ոչ ոք չգիտի, թե վաղն ինչ է իրեն սպասում: Եվ մեզ համար բանջարավաճառի ձերբակալումը ծանր կորուստ է: Մեր աղջիկները չեն կարող և պարտավոր էլ չեն կարտոֆիլն իրենք քարշ տալու, և մեզ մնում է միայն մի բան՝ քիչ ուտել: Հենց որ դա մեզ հաջողվի, ես քեզ կգրեմ. համենայն դեպս՝ հաճելի չէ: Մայրիկն ասում է, որ առավոտները ոչ մի նախաճաշ չի լինի, ճաշին՝ հաց և շիլա, երեկոյան՝ տապակած կարտոֆիլ, երբեմն՝ շաքարով մի երկու անգամ՝ սալաթ կամ մի քիչ բանջարեղեն և ուրիշ ոչինչ: Ուրեմն պիտի սովամահ լինենք, բայց ոչ մի բան այնքան սարսափելի չի, ինչքան մեզ հանկարծ բռնելը:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Ուրբաթ, 26-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Վերջապես, վերջապես ես կարող եմ հանգիստ նստել իմ փոքրիկ սեղանի մոտ, պատուհանի առաջ, որի ճեղքը հաղիվ մի քիչ բաց է, և ամեն ինչ ու ամեն բան զրել քեզ:

Այնպես մոռաց եմ, վաղուց այդ վիճակում չէի եղել. նույնիսկ գողերի հարձակումից հետո էլ ես և՛ ներքուստ, և՛ ար-

alles alleen omdat je niet naar de goede raad
van je eigen gade hebt luisterd heb, ik van wel
milleu brenken, maar het gaat niet, als al dit
in twisig kan denken alles dat het een verkeerd
comédie is en dan moet ik me wel met een
grappi kunt redden, nog veel meer van mijn
eigen familie gesproken. die kloostert dat
ik veel ben, nu hoofdpep-pillen en kalme-
tabletten liet, slokten int en heb en onthoofd
vold of ik laats het, maar mijn onthoofding
geeft en mijn slechte kni beestvolst; dat
hand ik niet vol, als en ho of me gelit
wordt kan word ik eerst vuttbl, dat kadu-
lij en ferslotte dree ik mijn theet naar om
gheen het slechte naar beillen, het goede naar
binnen en haet ildem ^{naar} den meedel en te
worden haet ik ho erg geag naar willen zijn
en ho als ik den kinnen zijn, als en geen
andere meenen en de wereld haeten worden
je kinnen in. Frank.

տաքուստ այդպես չեմ թուլացել: Մի կողմից բանջարավա-
ճառի ձերբակալությունը, հրեաների հարցը, որի մասին
տանն անվերջ խոսում են, պատերազմին միջամտելու ձրգ-
ձգումը, վատ սնունդը, ներվային լարվածությունը, մռայլ
տրամադրությունը, Պետերից հիասթափվելը, իսկ մյուս կող-
մից՝ էլլիի նշանդրեքը, հյուրերը, հոգեգալստյան օրը, ծա-
ղիկները, Կրալերի ծննդյան օրը, տորթեր և պատմություն-
ներ կինոնկարների, էստրադաների ու համերգների մասին:
Ամենից վատը այդ անհամապատասխանությունն է, այդ
սոսկալի անհամապատասխանությունը. այսօր մենք ծիծա-
ղում ենք այնպիսի իրադարձությունների վրա, որոնց մեջ
մենք հաճախ ընկնում ենք ընդհատակյա կյանքում, իսկ
հաջորդ օրը մեզ վախն է հաղթահարում, և հաճախ բոլորի
դեմքերին էլ կարելի է կարդալ և՛ սարսափ, և՛ լարվածու-
թյուն, և՛ հուսահատություն: Մեր պատճառով Միպի և Կրա-
լերի վրա վիթխարի ծանրություն է ընկած: Միպն այնքան
շատ է աշխատում, իսկ Կրալերը այնպիսի հսկայական պա-
տասխանատվություն է կրում, որ երբեմն չի դիմանում և
այնպես է ջղայնանում, այնպես է հուզվում, որ ոչ մի բառ
չի կարողանում ասել: Կոռպիտյան ու էլլին նույնպես մեծ
խնամք են տանում մեր նկատմամբ, շատ մեծ, բայց երբեմն
նրանք կարող են մեր ապաստարանի մասին մոռանալ, թեր-
ևս մի երկու-երեք ժամ, մի երկու-երեք օր: Նրանք էլ իրենց
հոգսերն ունեն՝ Կոռպիտյանը զբաղված է իր առողջական հար-
ցերով, էլլին՝ իր նշանդրեքով, որն ինչպես երևում է այնքան
էլ լավ չի անցնում, բայց, այս հոգսերից բացի, նրանք ու-
նեն նաև այդ հոգսերը ցրելու հնարավորություն՝ հյուր են
գնում, և ընդհանրապես նրանց ամբողջ կյանքը սովորա-
կան ճանապարհով է ընթանում: Գոնե երբեմն նրանց լար-
վածությունն անցնում է, իսկ մերը՝ երբեք: Երկու տարի է
մեր վիճակն այս է, իսկ դեռ ինչքա՞ն էլ պիտի ստիպված
դիմանանք այս անտանելի, այս օրեցօր աճող ճնշումին: Կո-
յուղին փչացել է, ջուր բոլորովին չի կարելի բաց թողնել
կամ ծայրահեղ դեպքում կաթիլներով: Չի կարելի օգտվել
զուգարանից կամ պետք է հետը խողանակ վերցնել: Կեղ-
տոտ ջուրը մենք լցնում ենք մարինադի մեծ բանկայի մեջ:

Հիմա դեռ ոչինչ, իսկ ի՞նչ կլինի, եթե ջրմուղագործը ոչ մի բան չկարողանա ուղղել: Կոյուղու իսկական նորոգումը կլինի միայն հաջորդ շաբաթում:

Միպը մեզ շամիշով բուզկի է ուղարկել այսպիսի մակագրությամբ՝ «Երջանիկ հոգեգալուստ»: Միծաղելի են հնչում այդ բառերը. ի՞նչ «երջանկություն» կարող է լինել այստեղ, երբ ապրում ես սարսափի և սոսկալի տրամադրության մեջ: Մենք բանջարավաճառի ձերբակալությունից հետո ավելի շատ ենք սկսել վախենալ, ամեն կողմից միայն լսվում է. «Սը՛ս-սը՛ս... Ս-ս-ս-ս», և բոլորն էլ աշխատում են ինչքան հնարավոր է լուռ լինել: Ոստիկանությունը ջարդել է բանջարավաճառի դուռը, նշանակում է մեզ հետ էլ կարող է նույնը պատահել: Բա որ հանկարծ մեզ մոտ էլ... ոչ, ևս նույնիսկ չեմ ուզում այդ մասին գրել, բայց այդ մասին ես հիմա արդեն բոլորովին չեմ կարող շմտածել, ընդհակառակը. այն սարսափը, որ ես մի անգամ ապրեցի, նորից համակել է ինձ, և ամբողջ սարսափը դգում եմ աչքիս առջև կանգնած:

Երեկ, երեկոյան ժամը ութին ես մենակ գնացի ներքև գուգարան: Այնտեղ ոչ ոք չկար, բոլորը նստած ռադիոհաղորդում էին լսում: Ուզեցի քաջ լինել, բայց դա շատ դժվար էր: Այստեղ, վերևում, ես ինձ մի տեսակ ավելի վստահ եմ զգում, քան ներքևում, այդ վիթխարի, միայնակ կանգնած լուռ տանը, ուր վերևից լսվում են ամեն տեսակի խորհրդավոր ձայներ, իսկ ներքևից, փողոցից, մեքենաների շշակների սուլոցներ: Բավական է, որ ես դանդաղեմ և մտածեմ ստեղծված դրության մասին, ամբողջապես սկսում եմ դողալ: Ինձ հետամտում է այն միտքը՝ արդյոք լավ չէ՞ր լինի, որ մենք չթաքնվեինք, արդյոք լավ չէ՞ր լինի մեռնեինք և այս սարսափները չապրեինք. այդ դեպքում մեր փրկարարներն էլ վտանգի չէին ենթարկվի, իսկ դա գլխավորն է: Բայց մենք նույնիսկ վախենում ենք այդ մասին մտածել, մենք մի քիչ էլ ավելի շատ ենք կառչում կյանքից, մեր մեջ դեռ հնչում է բնության ձայնը, և մենք վստահ ենք, հուսով ենք, որ ամեն ինչ լավ կվերջանա: Թող գոնե որևէ բան կատարվի, նույնիսկ թող մեզ զնդակահարեն, եթե դա անխու-

սափելի է, ավելի վատ բան չկա, քան այս անորոշությունը, որը մեզ բուրբուրող տանջել է: Թող դա վերջը, թեկուզ ամենադժան, գոնե կիմանանք՝ հաղթեցինք թե կործանվեցինք:

Ա. և Ն. ա:

Չորեքշաբթի, 31-ը մայիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Շաբաթ, կիրակի, երկուշաբթի և երեքշաբթի օրերը այնքան տաք էր, որ ես պարզապես չկարողացա ձեռքս գրիչ վերցնել՝ դրա համար էլ քեզ ոչինչ չգրեցի: Ուրբաթ օրը կոյուղին նորից փչացավ, շաբաթ օրը նորոգեցին: Ճաշից հետո մեզ մոտ եկավ Ֆրու Կոոպիտյսը և շատ բաներ պատմեց Կորրիի մասին և այն մասին, որ նա խոպիի հետ միասին Հոկկեյ ակումբի անդամ են դարձել: Կիրակի օրը էլլին եկավ իմանալու, թե դուռը հո չե՞ն ջարդել, նա մնաց մեզ մոտ նախաճաշի: Երկուշաբթի օրը (հոգեգալստյան երկրորդ օրը) Խենկ վան Սանտենը պահակ էր կանգնել ապաստարանում, և միայն երեքշաբթի օրը մեզ վերջապես թույլ տվին պատուհանը բացել: Այսպիսի հիանալի, տաք, նույնիսկ կարելի է ասել, շոգ եղանակ հոգեգալուստին շատ հազվադեպ է լինում: Բայց այստեղ, ապաստարանում շոգը մի սարսփելի բան է, և ես քեզ համառոտակի կնկարագրեմ շոգ օրերը, որպեսզի դու ամեն ինչ ճիշտ պատկերացնես:

Շաբաթ. «Ինչ սքանչելի, ինչ հրաշալի եղանակ է»,— ասում են բոլորն առավոտից: «Գոնե այսպես շոգ չլիներ»,— լսվում է ցերեկը, երբ պետք է փակել պատուհանը:

Կիրակի. «Ձէ, այս շոգն անտանելի է: Յուրը հալվում է տան մեջ՝ ոչ մի զով անկյուն չկա, հացը չորանում է, կաթը թթվում, պատուհանը բացել չի կարելի: Իսկ մենք, դժբախտ արտաքսվածներս, այստեղ նստած շոգից շնչասպառ ենք լինում, մինչդեռ ուրիշները հոգեգալստի օրն են տոնում»:

Երկուշաբթի. «Ուտքերս ցավում են, ամառային ոչ մի բան չունեմ, ես չեմ կարող այս շոգին ամանները լվանալ»,—

ասում է ֆրու վան Դաանը: Այո, վատ է: Ես էլ շոգը տանել
չեմ կարողանում և ուրախ եմ, որ այսօր մեղմ քամի է փչում
և այնուամենայնիվ արևը փայլում է:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Երկուշաբթի, 5-ը հունիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Նոր տհաճություն ապաստարանում. Դուստելը մեզ հետ
գժտվել է բոլորովին մի դատարկ բանից՝ յուզի բաժանման
պատճառով: Դուստելը անձնատուր է եղել: Անխախտ բարե-
կամություն նրա ու ֆրու վան Դաանի միջև, ֆլիրտ, չապոց-
ներ, քնքուշ ժպիտներ: Դուստելը գարնանային տենդ ունի:

Հինգերորդ բանակը գրավել է Հոոմը: Քաղաքը անվնաս
է, չեն ուժեղացրել:

Բանջարեղենն ու կարտոֆիլը քիչ է: Եղանակը շատ վատ
է: Երկարատև, ծանր ուժեղացում: Պա-դե-Կալեում և
ֆրանսիական ամբողջ ափում:

Ա. Ե. Ե. Ե.:

Երեքշաբթի, 6-ը հունիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

«This is D-day»¹, — հայտարարեց անգլիական ռադիոն. և
ճիշտ է: This is the day²: Զորքի ղուրս բերումն սկսվեց առա-
վոտյան ժամը 8-ին: Անգլիացիները հաղորդեցին. ծանր
ուժեղացում: Կալեում, Բուլոնում, Հավրում և Շերբու-
րում, ինչպես նաև (ինչպես միշտ) Պա-դե-Կալեում: Այնու-
հետև նախազգուշական միջոցներ օկուպացված շրջանների
բոլոր բնակիչների համար. ծովեզրից երեսունհինգ կիլո-
մետր զոնայի վրա ապրող բնակիչները պետք է սպասեն

¹ Այսօր «Ահա դատաստանի» օրն է (անգլ.):

² Դա հենց նույն օրն է (անգլ.):

ռմբակոծությունների, եթե հնարավոր է, անդլիտցիներն այդ թերթիկները մի ժամ առաջ կնետեն:

Գերմանական հաղորդագրություն համաձայն, ֆրանսիական ծովափում անգլիական պարաշյուտիստներ են իջել: Բի-բի-սին հաղորդում է. «Գերմանական ծովային հետևազորը մարտնչում է անգլիական դեսանտային նավերի դեմ»:

Դիսկուսիս ապաստարանում, նախաճաշից առաջ, ժամը 9-ին. արդյոք փորձնական չի՞ այս դեսանտը, ինչպես երկու տարի առաջ, Դիեպպում:

Ժամը տառին՝ անգլիական հաղորդում գերմաներեն, հունգերեն, ֆրանսերեն և ուրիշ լեզուներով. «The invasion has begun»¹: «Նշանակում է, դա «իսկական» ներխուժում է: Ժամը տասնմեկին՝ անգլիական հաղորդում գերմաներեն լեզվով. գերագույն գլխավոր հրամանատար, գեներալ Դուայթ էյզենհաուերի ճառը: Անգլիական հաղորդումը՝ անգլերեն լեզվով ժամը 12-ին «This is D—day»: Գեներալ էյզենհաուերը դիմում է ֆրանսիական ժողովրդին. Stiff fighting will come now but after this the victory. The year 1944 is the year of complete victory. Good luck².

Անգլիական հաղորդում ցերեկվա ժամը մեկին. 11 հազար ինքնաթիռներ պատրաստ կանգնած, անընդմեջ թռիչքներ են կատարում, զորք են տեղափոխում և թիկունքն են ռմբակոծում: Չորս հազար դեսանտային և փոքր ծովային նավեր անընդհատ զորք ու զինամթերք են բերում Շերբուրի և Հավրի միջև ընկած սփը: Անգլիական և ամերիկյան ղորամասերը լարված մարտեր են մղում: Ռադիոյով ելույթներ են ունենում Բելգիայի սլոնիեր-մինիստր Հերբրանդին, թագավոր Խոկոն Նորվեժսկին, Ֆրանսիայից ղը Գոլը, Անգլիայի թագավորը և իհարկե նաև Չերչիլը:

Ամբողջ սուպատարանը հուզմունքի մեջ է: Մի՞թե իս-

¹ Միջամտությունն սկսվեց (անգլ.):

² Մեզ դաժան ճակատամարտեր են սպասում, բայց այնուհետև կգա՝ հաղթանակը: 1944 թվականը լիովին հաղթանակի տարի է: Յանկանոս և մ հաջողություն (անգլ.):

կապեա մոտենում է ցանկալի ազատագրումը, այն աղատագրումը, որի մասին այնքան խոսում ենք. և այնուամենայնիվ դա շատ ավելի գեղեցիկ է թվում, շատ ավելի հեքիաթային, որպեսզի դառնա իրականություն: Արդյոք 1944 թվականը մեզ հաղթանակ կբերի՞: Դա մենք դեռ չգիտենք, բայց և այնպես հույսը մեզ կյանք է ներշնչում, արիություն է տալիս և ամրապնդում մեր ուժերը: Այո, մենք պետք է արիաբար դիմանանք այդ սարսափներին, զրկանքներին ու վշտին, հիմա պետք է հանգիստ լինենք ու տոկուն: Հիմա ավելի քան պետք է ամուր սեղմել լատամները, չգոռալու համար: Ցավից կարող են գոռալ Ֆրանսիան, Ռուսաստանը, Իտալիան, նույնիսկ Գերմանիան, բայց մենք դրա իրավունքը չունենք:

Ախ, Քիտտի, ամենագեղեցիկն այն է, երբ զգում ես, որ բարեկամները մոտենում են: Այդ սարսափելի գերմանացիները այնքան երկար են տանջել մեզ, այնքան երկար ժամանակ են դանակը մեր կոկորդին պահել, որ միայն բարեկամների ու ազատագրման գաղափարը նորից հավատ է ներշնչում մեզ: Հիմա խոսքը ոչ միայն հրեաների մասին է, այլ ամբողջ Հուլանդիայի, ամբողջ Եվրոպայի մասին: Իվ, Մարգոն ասում է, թե գուցե ես սեպտեմբերին կամ հոկտեմբերին նորից կարողանամ դպրոց գնալ:

Ա. Ն. Ն. ա:

Հեա զրույթյան: Ես քեզ անմիջապես կգրեմ վերջին նորությունները: Գիշերը և լուսադեմին գերմանացիների թիկունքում ծղոտյա խրտվիլակներ ու մանեկեններ են իջեցրել, որոնք գետնին դիպչելիս պայթել են: Պարաշյուտիստներ էլ են իջել, նրանք ամբողջապես սև ներկով են պատված եղել, որպեսզի գիշերը չնկատվեն: Առավոտյան ժամը յոթին, այն բանից հետո, երբ ծովափին հինգ միլիոն կիլոգրամ ուումբ էր նետված, իջել են առաջին դեսանտավորները: Քսան հազար ինքնաթիռներ այսօր մարտի մեջ են մտել: Դեսանտն իջնելուց անմիջապես հետո գերմանական ամբողջ

առափնյա մարտկոցները շարքից դուրս են եկել: Առաջացել է ոչ մեծ պլտցդարմ: Ամեն ինչ լավ է գնում, թեև եղանակը վատ է: Ե՛վ բանակը, և՛ ժողովուրդը՝ «one will and one hope».

Ա Ն Ն ա:

Ուրքաթ, 9-ը հունիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Զորքերի դուրս բերումը հրաշալի է կատարվում, հրաշալի: Դաշնակիցները գրավել են Բայը՝ ֆրանսիական առափնյա գյուղը և մարտնչում են Կայենի համար: Խնդիրը պարզ է՝ կտրել թերակղզին, որտեղ ընկած է Շերբուրը: Ամեն երեկո զինվորական տեսաբանները պատմում են բանակի դժվարությունների, զինվորների քաջությունների, նրանց ոգևորության մասին, խոսում են աներևակայելի սըխրագործությունների մասին: Անգլիա վերադարձած վիրավոր զինվորները նույնպես ելույթ են ունենում ռադիոյով: Չնայած շատ վատ եղանակին, հարձակումները շարունակվում են: Մենք Բի-բի-սի-ով լսեցինք, որ Չերչիլն ուզեցել էր զորքի հետ մասնակցել դեսանտին, բայց էյզենհաուերի և ուրիշ գեներալների խորհրդով, այնուամենայնիվ մնացել է տանը... Պատկերացրու, թե ինչ քաջ ծերուկ է՝ նա երևի արդեն յոթանասունն անց է:

Մեզ մոտ հուզումները մի քիչ մեղմացել են, բայց մենք այնուամենայնիվ հույս ունենք, որ վերջապես այս տարր պատերազմը կավարտվի: Վաղուց արդեն ժամանակն է:

Ֆրու վան Դաանի ֆոկլորները անտանելի են դառնում: Հիմա էլ նա՝ մեղ շի գժվացնում դեսանտ իջեցնելու մասին խոսելով, այլ ամբողջ օրը գանգատվում է վատ եղանակից: Այնպես եմ ուզում նրա գլուխը սառը ջրով լցված դուլլի մեջ կոխել:

Ապաստարանում վան Դաանից ու Պետերից բացի բոլորը կարդացին «Հունգարական ռապսոդիա» տրիլոգիան: Սա

¹ Միասնական կամք, միասնական հույս (անգլ.):

կոմպոզիտոր և վիրտուոզ Ֆրանց Լիստի կենսագրությունն է: Գիրքը շատ է հետաքրքիր, բայց ես գտնում եմ, որ այնտեղ չափազանց շատ է կանանց մասին խոսում: Լիստն իր ժամանակին ոչ միայն մեծ ու հայտնի դաշնակահար է եղել, այլև մինչև յոթնամասուն տարեկան հասակը՝ կատաղի կնամուլ: Նա սիրային կապերի մեջ է եղել Մարի դ'Ագուի, իշխանուհի Կարոլինա Վիտգենշտեյնի, պարուհի Լուա Մոնտեսի, դաշնակահարուհի Ագնես Կինգվորսի, Սոֆիա Մոնտերի, շերքեզուհի-իշխանուհի Օլգա Յանինայի, բարոնուհի Օլգա Մենյենգոլֆի հետ, արտիստուհի Լիլլայի... մոռացել եմ թե ինչպես էր նրա ազգանունը, և շատ ու շատ ուրիշների: Պարզապես ո՛չ սկիզբ կա, ո՛չ վերջ, Այնտեղ որտեղ խոսվում է երաժշտության և ուրիշ արվեստների մասին, գիրքն անհամեմատ ավելի հետաքրքիր է կարդացվում: Շատ անուններ են հանդիպում. Շուման, Կլարա Վիկ, Հեկտոր Բերլիոզ, Իոհանն Բրամս, Բեթհովեն, Յոսիֆ, Ռիխարդ Վագներ, Հանս Ֆոն Բյուլով, Անտոն Ռուբինշտեյն, Ֆրեդերիկ Շոպեն, Վիկտոր Հյուգո, Օնորե դը Բալզակ, Գիլլեր, Գումմել, Չեռնի, Ռոսսինի, Կերուբինի, Պագանինի, Մենդելսոն և շատ ուրիշներ:

Լիստը շատ լավ մարդ է եղել, շատ մեծահոգի, համեստ, բայց սոսկալի հպարտ, նա բոլորին օգնել է, արվեստից բարձր ոչինչ չի ճանաչել, պաշտել է կոնյակն ու կինը, չի կարողացել արցունք տեսնել, իսկական ջենթլմեն է եղել, ոչ մեկին ոչ մի բան չի մերժել, արհամարհել է փողը, սիրել է բարձր հասարակություն և պաշտպանել է խղճի ազատությունը:

Ա. Ն. Ն. ա:

Երեքշաբթի, 13-ը հունիսի 1914 թ.

Սիրելի Քիտաի.

Եկավ իմ ծննդյան օրը: Լրացավ իմ տասնհինգ տարին: Բավականին շատ նվերներ ստացա. Շպրինգերի արվեստի պատմության հինգ հատորը, սպիտակեղենի գարնիտուր, երշ-

կու գոտի, թաշկինակ, երկու շիշ կեֆիր, մի բանկա ջեմ, պրյանիկ, բուսաբանության դասագիրք՝ այս բոլորը հայրիկից ու մայրիկից. Մարգոյից ապարանջան ստացաւ, մի զիրք էլ վան Դաանից, Դուսսելից՝ մի տուփ բիոմալցի, Միպից ու էլլիից՝ ամեն տեսակի քաղցրավենիք և ամենալավ բանը՝ «Մարիա-Թերեզա» գիրքը, իսկ Կրալերից՝ երեք կտոր իսկական պանիր: Պետերն ինձ վարդերի մի հրաշալի փունջ նվիրեց, խեղճ տղան այնպես էր ուզում ինձ համար մի որևէ լավ բան ճարել և ոչինչ չգտավ:

Չնայած եղանակները վատ են, բաց ծովում սարսափելի փոթորիկներ են ու տեղատարափ անձրևներ, բայց դաշնակիցների զորքերի ափ հանումը շատ լավ է ընթանում:

Չերչիլը, Սմետսը, էյզենհաուերը և Առնոլդը երեկ այցելել են անգլիացիների կողմից գրավված ու ազատագրված ֆրանսիական գյուղերը: Չերչիլը ժամանել է տորպեդային կատերով, որի վրա կրակել են ափից: Այդ մարդը, ինչպես նաև ուրիշ շատ տղամարդիկ, վախի զգացում չունի: Նույնիսկ նախանձ է շարժում:

Այստեղից, մեր ապաստարանից ոչ մի կերպ չի կարելի զլխի ընկնել, թե ինչպիսի տրամադրություն կա նիդերլանդիայում, ոչ մի կերպ հնարավոր չի հասկանալ: Իհարկե, մարդիկ ուրախ են, որ «իներտ» Անգլիան վերջապես գործի անցավ: Պետք է մի լավ թափահարել նրանց, ովքեր վերևից են նայում անգլիացիներին, անգլիական կառավարությանը հայհոյում են «հին գինետների» համար, Անգլիային վախկոտ համարում և դրա հետ միասին գերմանացիներին էլ տանել չեն կարողանում: Գուցե, եթե այդ մարդկանց ցնցեն, նրանց խճճված ուղեղը նորից տեղը կընկնի:

Ա Ա Ա Ա:

Չորեքշաբթի, 14-ը հունիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Գլխումս իսկական խառնաշփոթություն է տիրում, այնքան ցանկություններ կան, այնքան մտքեր, այնքան մեղա-

դրանքներ ու կշտամբանքներ: Իսկապես ես այնքան էլ չեմ «երևակայում», ինչպես շատերը կարծում են: Ես իմ անթիվ զանցանքներն ու թերությունները ավելի լավ գիտեմ, քան որևէ մեկը, միայն այն տարբերությամբ, որ ես ուզում եմ ուղղվել, ուղղվում եմ և արդեն շատ բաներում եմ ուղղվել: Հաճախ ինքս ինձ հարց եմ տալիս՝ ինչու են ինձ բոլորը այդքան երևակայող, այդքան անհամեստ համարում: Մի՞թե ես իսկապես այդպես երևակայում եմ: Մի՞թե ես իմ մասին այդքան մեծ կարծիքի եմ: Գուցե նրանք ի՞րենք են այդպիսին: Ինչ-որ բան ես շփոթում եմ, բայց վերջին նախադասությունը չեմ ջնջի, դա ամենևին էլ այդքան խառնաշփոթ չի: Ֆրու վան Դաանը, իմ գլխավոր մեղադրողը, ինքն ախր այնքան էլ խելացի չի, նույնիսկ՝ թույլ տուր անկեղծ ասելու՝ հիմար է, դա բոլորին էլ հայտնի է: Իսկ հիմար մարդիկ տանել չեն կարողանում, երբ ուրիշները մի որևէ բան իրենցից ավելի են անում:

Ֆրու վան Դաանը ինձ անմիտ է համարում, որովհետև ես այնքան բութ չեմ, ինչքան ինքը, անհամեստ է ասում, որովհետև նա ինքը զուրկ է ամեն տեսակի համեստությունից, նա նույնիսկ գտնում է, որ իմ շորերը չափազանց կարճ են, որովհետև իրենն ավելի կարճ են: Եվ միայն նրա համար է նա ինձ անձնապատասխան համարում, որ ինքը անվերջ այնպիսի խոսակցությունների է խառնվում, որոնց մասին ամենափոքր գաղափարն անգամ չունի: Իմ սիրած առածներից մեկն ասում է. «Ամեն կշտամբանքի մեջ էլ ճշմարտություն կա»,—դրա համար էլ անմիջապես ընդունում եմ, որ երբեմն ես չափազանց ինքնավստահ եմ լինում: Իմ բնավորության ամենածանր կողմն այն է, որ ոչ ոք ինձ այնպես չի կշտամբում ու քննադատում, ինչպես ես ինքս: Իսկ դրան ավելանում է նաև մայրիկի քարոզները և այնպիսի մի խլճողված բարոյախոսություն է ստացվում, որ թվում է, թե երբեք չես աղատվի այդ ծանր մեղադրանքից, և այդ ժամանակ ես հուսահատությունից սկսում եմ հանդուգն ու կուպիտ խոսքեր ասել, ու այդ ժամանակ անշուշտ հանդես է գալիս Աննայի սիրելի նախադասությունը. «Ոչ ոք ինձ չի հասկանում»: Այս միտքը նստած է իմ մեջ, գուցե, դա ճիշտ

չի թվում, բայց այնուամենայնիվ այստեղ ճշմարտություն
 նշույլ կա: Հաճախ իմ ինքնամեղադրանքը այնպիսի շափերի
 է հասնում, որ սիոփոզ մի ձայն է պետք, ինձ պետք է մե-
 կը, որպեսզի ամեն ինչ նորից իր տեղը դնի և կարողանա
 թափանցել իմ ներքին աշխարհը: Բայց դժբախտաբար ա-
 ռայժամ ես այդպիսի մեկը չեմ գտել: Գիտեմ, որ դու հիմա
 Պետերի մասին ես մտածում, հը՞, Քիտտի: Իհարկե, Պե-
 տերն ինձ սիրում է ոչ որպես սիրահարված, այլ որպես ըն-
 կեր, գնալով նա ավելի ու ավելի է կապվում ինձ հետ, բայց
 այն խորհրդավորությունը, որ զսպում է մեր երկուսին էլ,
 ինձ համար անհասկանալի է: Երբեմն ինձ թվում է, որ ես
 չափազանցում եմ նրա նկատմամբ ունեցած իմ կարոտը,
 բայց դա այդպես չի, որովհետև, բավական է, որ հաջորդ
 օրը չգնամ նրա մոտ վերև, և նա ինձ այնպես է ձգում, ինչ-
 պես երբեք: Պետերը հաճելի է, համակրելի, բայց այնուա-
 մենայնիվ չեմ էլ ժխտի, որ նրա մեջ շատ բաներ ինձ հիաս-
 թափեցնում են: Գլխավորն այն է, որ նա այդպես երես է
 դարձնում կրոնից, և հետո ինձ շատ չեն դուր գալիս նրա
 խոսակցությունները ուտելիքի և մնացած ուրիշ հարցերի
 մասին: Բայց ես հաստատ համոզված եմ, որ մենք կկա-
 տարենք մեր խոսքը և երբեք չենք գժավի: Պետերը բարեհո-
 գի է, հաշտվող ու զիջող: Նա պատրաստ է ինձնից ավելի
 շատ դիտողություններ լսելու, քան իր մորից, նա համառո-
 րեն աշխատում է իրեն կարգի բերել: Բայց ինչո՞ւ նա իրեն
 ազատություն չի տալիս, ինչո՞ւ նա իմ առաջ չի բացում իր
 սիրտը: Նա շատ ավելի փակ բնավորություն ունի, քան ես,
 դա ճիշտ է, բայց ես գիտեմ, գիտեմ իմ սեփական փորձից, որ
 նույնիսկ ամենափակ մարդիկ էլ երբեմն կարոտով են փնտրում
 վստահելի և բարեկամ մեկին: Ես ու Պետերը մեր մտորում-
 ների տարիներն անց կացրինք ապաստարանում, մենք հաճախ
 ենք խոսում անցյալի, ներկայի, ինչպես նաև ապագայի մա-
 սին: Բայց, ինչպես արդեն ասել եմ, ինձ մոտ իսկական
 զգացումը բացակայում է, բայց այնուամենայնիվ ես հաս-
 տատապես գիտեմ, որ այդպիսին գոյություն ունի:

Ա Ն Ե Ա:

Սիրելի Քիտաթի.

Գուցե՞ բնության նկատմամբ ունեցած իմ զգացումը նրանից է, որ ես այսքան ժամանակ իրավունք չունեմ քիթս էլ տնից դուրս հանելու: Բայց ես շատ լավ հիշում եմ, որ առաջ ո՛չ պարզ երկինքը, ո՛չ թռչունների ճովողչուներ, ո՛չ բացված ծաղիկները, ո՛չ լուսնյակի լույսը ինձ առանձնապես չեն հրապուրել: Հիմա ամեն ինչ փոխվել է: Օրինակ, հոգեգալըստյան օրը, երբ այնքան շոգ էր, ես մինչև տասնմեկն անց կես քունս դժվարությամբ հաղթահարեցի, որպեսզի պատուհանի մոտ մենակ կանգնած հիանամ լուսնով: Դրժբախտաբար, իմ բոլոր ջանքերը իզուր անցան. կուսինն այնպես պայծառ էր լուսավորում, որ պատուհան բացելը ոխկի հարց էր: Իսկ մի ուրիշ անգամ, մի քանի ամիս առաջ, ես պատահաբար վերև գնացի այն ժամանակ, երբ պատուհանը բաց էին արել: Ես այնքան ժամանակ ներքև չգնացի, մինչև որ օդափոխեցին սենյակը: Մութ, անձրևոտ երեկո էր, փոթորիկն ու վաղող ամպերը մի սարսափելի ուժով ինձ կլանեցին և մեկ ու կես տարի հետո ես առաջին անգամ նորից նայեցի գիշերվա կերպարանքին: Եվ այդ գիշերից հետո այդ բոլորը նորից տեսնելու ցանկությունը իմ մեջ հաղթահարեց առնետների, գողերի և թալանչիների նկատմամբ ունեցած վախը: Բոլորովին մենակ ես իշա ներքև, առանձնասենյակ կամ խոհանոց և սկսեցի պատուհանից դուրս նայել: Շատ մարդիկ են բնության սիրահար, շատերն են բաց երկնքի տակ քնում, շատերն են հիվանդանոցներում և բանտերում կարոտում այն օրվան, թե երբ պիտի նորից դուրս գան, հիանան բնությամբ, բայց քչերն են փակված իրենց կարոտով հանդերձ, ամեն ինչից այդպես դաժանորեն զրկված, որ և հարուստներին է պատկանում, և աղքատներին: Դա երևակայություն չի՝ ես իսկապես հանգստանում եմ երկնքին, ամպերին, լուսնին ու աստղերին նայելուց և դարձյալ ինչ-որ բանի սպասում: Այդ միջոցը բրոմից ու վալերյանի կաթիլներից լավ է, բնությունն ինձ հեզություն է սովորեցնում. նա ուժ է տալիս բոլոր տեսակի հարվածները տոկունորեն տանելու:

Բայց դժբախտաբար, ինձ վիճակված է բնությունը տեսնել (այն էլ հազվագեպ) փոշոտ վարագույրներով ծածկված կեղտոտ պատահանից: Իսկ այնտեղից նայելը այլևս ինձ բավականություն չի պատճառում, որովհետև բնությունն այն միակ բանն է, որը ոչ մի դերանյութով չի կարելի փոխարինել:

. Ա Ն Ն ա:

Ուրբաթ, 16-ը հունիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Նոր պրոբլեմներ: Ֆրու վան Դաանը բոլորովին հոգսահատվել է, խոսակցություններ են գնում միայն գնդակը ճակատին խփելու, կախաղանի և ինքնասպանության շուրջը: Նա Պետերին խանդում է, որ ինձ ավելի շատ է վստահում, քան իրեն: Նա վիրավորվում է, որ Դուսսելը անձնատուր չի լինում իր կոկետություններին, վախենում է, որ վերջնապես վաճառված իր մորթե մանթոյի ամբողջ փողը ամուսինը ծխելու վրա կծախսի: Նա կռվում է, հանդիմանում, լաց լինում, գանգատվում, ծիծաղում, իսկ հետո էլի նորից կռիվ սարքում: Դե ի՞նչ կարելի է անել այդպիսի հիմարի ու լալկանի հետ: Ոչ ոք նրան լրջորեն չի ընդունում: Բոլորովին ինքնասիրություն չունի. բոլորին գանգատվում է, տանը աստված գիտի թե ինչ տեսքով է վազվզում: Իսկ ամենից վատն այն է, որ դրանից Պետերն սկսում է կոպտել, վան Դաանը զայրանալ, իսկ մայրիկը բոլորին արհամարհում է: Տեսնում ես ինչպիսի իրադրություն է: Այսպիսի դեպքում պետք է հաստատորեն մի բան հիշել՝ ծիծաղիր բոլորի վրա և ոչ մեկի վրա ուշադրություն մի դարձնի: Էգոիստորեն է հնչում, բայց իսկապես դա միակ միջոցն է իր սփոփանքը փնտրող մարդու համար:

Կրալերը դարձյալ շորս շաբաթով աշխատելու հրավեր է ստացել: Նա փորձում է բժշկական վկայական ճարել և ֆիրմայից նամակ ստանալ ու աշխատանքից ազատվել: Կոռուխոյսին ստամոքսի վիրահատություն է սպասում: Երեկ ժամը 11-ին բոլոր մասնավոր հեռախոսներն անջատեցին:

Սիրելի Քիտառի.

Առանձնապես ոչինչ չի կատարվել: Անգլիացիները սկսել են հարձակվել Շերբուրի վրա: Պիմն ու վան Դաանը գտնում են, որ մենք հոկտեմբերի տասին կազատադրվենք: Ռուսներն էլ են մասնակցում այդ գործողությանը, երեկ նրանք հարձակում սկսեցին Վիտեբսկի վրա, գերմանացիների հարձակումից ուղիղ երեք տարի հետո, նույն օրը:

Մենք համարյա կարտոֆիլ չունենք: Ուզում ենք հաշվել մնացած կարտոֆիլը և բաժանել մեր ութ հոգու վրա: Թող ամեն մեկն ինքը մտածի թե ինչպես դուրս գա այդ վիճակից:

Ա ն ն ա:

Երեքշաբթի, 27-ը հունիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտառի.

Տրամադրությունս շատ լավ է, ամեն ինչ փայլուն կերպով է ընթանում: Գրավել են Շերբուրը, Վիտեբսկը և ժլոբինը, շատ ավար ու գերիներ են վերցրել. Շերբուրի տակ սպանվել են գերմանական հինգ գնեռալներ, երկուսը գերի են վերցված: Հիմա անգլիացիները կարող են ցամաք դուրս բերել այն, ինչ որ անհրաժեշտ է, նրանք նավահանգիստ ունեն: Կոտանտեն թերակղզին երեք շաբաթվա ընթացքում ամբողջապես դարձավ անգլիացիներին՝ վիթխարի հաջողությամբ: Այդ երեք շաբաթվա ընթացքում՝ զորքը դուրս բերելու հենց առաջին օրից ոչ մի օր չի անցել առանց անձրևի ու ամպրոպի և՛ այստեղ, և՛ Ֆրանսիայում, բայց վատ եղանակը անգլիացիներին ու ամերիկացիներին չի խանգարում բացազատել իրենց զորքը՝ այն էլ ինչպես: Ճիշտ է, ՖԱՌԻ— փամփուշտները (գերմանական «հրաշք զենքեր») գործում են ամենուրեք, բայց ի՞նչ արժեք ունեն այդ հրթիռները: Մի փոքր վնաս Անգլիայում և կատարյալ ստեր «Մոֆֆինների» թերթերում: Այո, նրանց ծնկները վախից դեռ ավելի շատ կծավի, երբ նրանք իրենց «Մոֆրիկում» լսեն, որ «բուլշևիկյան վտանգը» հիմա արդեն իսկապես մոտենում է:

Գերմանիայի բոլոր կանանց ու երեխաներին, որոնք չեն աշխատում պաշտպանության համար, առափնյա շերտերից էվակուացնում են Գրոնինգեն, Ֆրիսլանդիա և Հելդերլանդիա: Մուսսերտը¹ հայտարարել է, որ եթե այստեղ էլ հարձակում սկսվի՝ ինքը զինվորական զգեստ կհագնի: Մի՞թե այդ հաստափորը կկոճի, կարող էր ավելի շուտ գնալ ռազմաճակատ, Ռուսաստան, Ֆինլանդիան ժամանակին մերժել է խաղաղության առաջարկը, իսկ հիմա բանակցությունները նորից վիժեցվում են: Այ քեզ հիմարեն², հետո կզղջան:

Ի՞նչ ես կարծում, հուլիսի 27-ին ի՞նչ կկատարվի մեզ հետ:

Ա. Ե. Ե. ա:

Ուրբաթ, 30-ը հունիսի 1944 թ.

Միրելի Քիտտի.

Գարշելի եղանակ է կամ. bad weather at a stretch to the 30th of June². Ճիշտ է: Օ՜, ես արդեն անզլերեն լավ գիտեմ: Օրինակ, անզլերեն լեզվով կարդում եմ «Իդեալական ամուսինը» (բառարանով): Ռազմաճակատում գործերի ընթացքը փայլուն է: Վերցված են Բոբրույսկը, Մոգիլը և Օրշան ու բազմաթիվ գերիներ: Այստեղ բոլորը օլ բայթ են, տրամադրությունը նույնպես: Մեր հույժ օպտիմիստները հալթող են հանդիսանում: Էլլին սանրվածքը փոխել է: Միպը մի շաբաթով արձակուրդ է վերցրել, ահա և ամբողջ նորությունը:

Ա. Ե. Ե. ա:

Հինգշաբթի, 6-ը հուլիսի 1944 թ.

Միրելի Քիտտի.

Ես սարսափում եմ, երբ Պետերն ասում է, որ ինքը երբևէ պիտի դառնա հանցագործ կամ ուռևտրական: Ճիշտ է, նա

¹ Ֆաշիստական կազմակերպության ղեկավարը Հոլանդիայում:

² Ընդհուպ մինչև հունիսի 30-ը եղանակները վատ են (անզլ.):

դա կատակով է ասում, բայց ես այնպիսի զգացում ունեմ, որ կարծես թե նա վախենում է իր թուլամորթությունից: Ես միշտ Պետերից ու Մարգոյից լսում եմ. «Այո, եթե ես այնպես ուժեղ ու քաջ լինեի՜, ինչպես դու... Եթե ես կարողանայի այդպես համառորեն հասնել իմ նպատակի՜ն, եթե ես այդքան տոկուն լինեի՜, այն ժամանակ...»:

Բայց իսկապես մի՞թե ոչ մի ազդեցության չենթարկվելը այդքան լավ գիժ է: Արդյոք ճիշտ է, որ ես միայն իմ խղճի ձայնին եմ ունկնդրում: Ծիշտն ասած չեմ պատկերացնում, թե ինչպես կարելի է ասել. «Ախր ես թույլ մարդ եմ», — և այդպես թույլ էլ մնալ: Եթե գիտես, որ դու այդ գիծն ունես, ինչո՞ւ չպայքարել դրա դեմ, չկոփել կամքը: Դրան որպես պատասխան Պետերն ասաց. «Որովհետև այդպես ավելի «հարմար է»: Այդ պատասխանը, ճիշտն ասած, ինձ վրդովեցրեց: «Հարմար է», Մի՞թե անգործությունը, կյանքում շարունակ ինքնախաբեություն մեջ լինելը նույնպես «հարմար է»: Օ՛, ոչ, չի կարող այդպես լինել, դա ճիշտ չի, անկարելի է, որ ծուլությունն ու... փողը կարողանան այդպես փչացնել մարդուն:

Ես երկար եմ մտածել, թե ինչ պատասխանեմ, ինչպես ստիպեմ Պիտին, որ վստահ լինի իր վրա և, գլխավորը, ուղղվի Կհասնեմ արդյոք որևէ բանի, չգիտեմ:

Ես հաճախ եմ երազել՝ ինչ լավ կլիներ, որ որևէ մեկը ինձ հետ մինչև վերջ անկեղծ լիներ, բայց հիմա տեսնում եմ, թե ինչքան դժվար է ամբողջապես ուրիշի միտքը թափանցելը, առավել ևս խորհուրդ տալը, հատկապես այն պատճառով, որ ինձ համար «հարմար» և «փող» հասկացողությունը բոլորովին օտար է ու նոր: Պետերն արդեն սկսում է իմ մեջ հենարան փնտրել, իսկ դա երբեք չի լինի: Այդպիսի տրամադրության տեղ մարդկանց համար, ինչպիսին Պետերն է, դժվար է սեփական ուրբերի վրա կանգնելը, և ավելի դժվար է, եթե նրանք գիտակցորեն են ասլուրում, ամեն տեսակի պրոբլեմների խավարից ելք գտնելը: Ես հիմա մի տեսակ դոփում եմ տեղում, բայց այնպես կուղեի այդ «հարմարություն» նողկալի հասկացողության համար բացատրություն դառնել: Ինչպես նրան բացատրեմ, որ այն, ինչ այդքան

օգտավետ ու հարմար է թվում, նրան հորձանուտ կքաշի, այնպիսի հորձանուտ, որտեղ ո՛չ ընկերներ կան, ո՛չ էլ նեցուկներ, որտեղից համարյա անհնարին է դուրս ելնել:

Մենք բոլորս ապրում ենք, շիմանալով թե ինչու և ի՞նչի համար, ապրում ենք մի նպատակով՝ լինել երջանիկ, ապրում ենք տարբեր ձևով, բայց և միատեսակ: Մենք երեքս էլ լավ պայմաններում ենք մեծացել, մենք կարող ենք սովորել, հնարավորություն ունենք ինչ-որ մի բանի հասնելու, մենք բոլորս էլ հիմքեր ունենք լավ կյանքի հույս ունենալու, և այնուամենայնիվ... այնուամենայնիվ մենք ինքներս պետք է ձեռք բերենք բախտի իրավունքը: Իսկ դա այնքան էլ դյուրին ու պարզ չի: Նվաճել երջանկություն՝ նշանակում է աշխատել դրան հասնելու համար, լինել լավ մարդ և ոչ թե առևտուր անել կամ ծուլանալ: Ծուլությունը կարող է հաճելի լվլալ, բայց միայն աշխատանքն է մարդուն բավարարություն տալիս:

Ես չեմ հասկանում այն մարդկանց, որոնք աշխատել չեն սիրում, բայց Պետերն յոյգպիսին չի: Պարզապես նա իր աչքի առջև որոշակի նպատակ չունի, նա որևէ բանի հասնելու համար իրեն չափազանց հիմար ու շնչին մարդ է համարում: Խեղճ տղա, նա դեռ երեք չի զգացել ուրիշին երջանկություն պարգևելու բերկրանքը, և դա ես նրան չեմ կարողանում սովորեցնել: Նա ոչ մի բանի չի հավատում, ծաղրանքով է խոսում Հիսուս Քրիստոսի մասին, անարգում է աստծուն, և, թեև ես ուղղափառ չեմ, բայց ամեն անգամ ցավ եմ զգում, երբ տեսնում եմ, թե նա ինչպես մենակ է, ինչպես անհավատ, հոգով աղքատ:

Այն մարդիկ, ովքեր ունեն իրենց կրոնը, պետք է ուրախ լինեն, որովհետև ամեն մարդու չի տրված գերբնականին հավատալը: Եվ ամենևին պետք չի պատժից վախենալ մեռնելուց հետո: Քավարան, դժոխք, դրախտ՝ այդ բոլոր հասկացողությունները, որոնց վերաբերմամբ շատերը տարակուսում են, և այնուամենայնիվ այս կամ այն կրոնը (ինչպիսին էլ լինի նա) մարդուն պահում է արդար ճանապարհի վրա: Եվ բանն այստեղ աստծուց վախենալը չէ, այլ այն, որ մարդ բարձր պահի իր պատիվը, իր խիղճը: Ինչքան հիանա-

լի, ինչքան բարի կլինեին մարդիկ, եթե նրանք ամեն երեկո քնելուց առաջ հիշեին ամբողջ օրվա իրադարձությունը և որոշեին՝ որն է լավ եղել, որը վատ:

Ակամայից ամեն օր նրանք կփորձեին լավ դառնալու անցնում է որոշ ժամանակ և իսկապես տեսնում ես, թե դու ինչի ես հասել: Այդ միշտը կարող է օգտագործել յուրաքանչյուրը, դա դժվարություն չի ներկայացնում և ամեն մեկին էլ մատչելի է: Եվ նա ով չգիտի, պետք է իմանա, որ «մաքուր խիղճը եռապատկում է ուժը»:

Ա Ն Ն ա:

Շաբաթ, 8-ը հուլիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Ճիրմայի գլխավոր ներկայացուցիչը, պարոն Բ-ն, գնացել էր Բեվերվիկ և այնտեղ ելակ էր ճարել: Բերել են և՛ մեզ, և՛ ամբողջ գրասենյակի համար, շատ, շատ է, ամենաքիչը մի քսան զամբյուղ կլինի, բայց ելակը կեղտոտ է և վրան շաքարավազ է լցված: Մենք հենց նոր ութ բանկա պատրաստեցինք պահածոյի համար և ութ կճուճ ջեմ եփեցինք: Վաղը Միպը գրասենյակի համար ջեմ կեփի:

Տասներկուսն անց կեսին շենքում ոչ մի օտար մարդ չէր մնացել, դրսի դուռը փակեցին և զամբյուղները ներս բերին: Պետերը, հայրիկն ու վան Դաանը դոփելով բարձրանում են աստիճաններով, Աննան տաք ջուր է բերում տիտանից, Մարգոն դուլներն է քարշ տալիս՝ մի խոսքով ավրալ է, բոլորը վերև են շտապում: Երբ ես իջա գրասենյակին կից խոհանոցը փորումս ինչ-որ բան կտրվեց. Միպը, էլլին, Խենկը, Կոռպիտյսը, հայրիկը, Պետերը՝ մի խոսքով բոլոր փախստականները և մեր պաշտպանների ամբողջ խումբը հավաքվել է ներքևում՝ և այն էլ օրը ցերեկով:

Վարագույրների միջով մեզ մոտ ոչինչ չի երևում, բայց բարձրաձայն խոսակցություններից, դռների շրխկոցից այնպիսի մի դող բռնեց մարմինս: Մի՞թե մենք դեռ թաքնված ենք, հարցրի ինքս ինձ: Երևի այդպիսի զգացում լինում է

այն ժամանակ, երբ նորից լույս աշխարհ էս դուրս գալիս: Կաթսան լիքն է, պետք է շտապ վերև տանել: Ընտանիքի մյուս անդամները մնացել են մեր խոհանոցում և ելակ են մաքրում: Ավելի շատ բերաններն են դնում, քան դուլլի մեջ դրում: Շուտով մի դուլլի կարիք էլ զգացվեց, և Պետերը նորից իջավ խոհանոց. հանկարծ երկու ղանգ, Պետերն առանց դուլլի վերև է սլանում, որպեսզի պտտվող դուռը փակի: Մենք անհամբերությամբ դոփում ենք տեղում, ստիպված փակեցինք ծորակները, թեև մաքրված ելակների մի մասը դեռ չէր լվացվել, բայց ապաստարանում խստորեն պահպանվում է կանոնը՝ «Եթե շենքում մարդիկ կան՝ ծորակները փակիր, ջրի աղմուկը վտանգավոր է»:

Ցերեկվա ժամը մեկին հայտնվեց հենկը, ասաց որ փոստատարն էր եկել: Պետերը աստիճաններով ներքև է վազում: Զը՛նգ, դանգն է, դեպի աջ ետ դա՛րձ, Ես սկզբում պատվող դռան մոտ ականջ եմ դնում արդյոք որե՛ մեկը չի՞ գալիս, հետո կամաց բարձրանում եմ աստիճաններով: Վերջ ի վերջո ևս ու Պետերը, երկու գողերի նման, կախվեցինք աստիճանների բալրիքներից, սկսեցինք ականջ դնել ներքևից եկող աղմուկին: Օտար ձայներ չէին լսվում: Պետերը աստիճաններով թաքուն իջնում է, կես ճանապարհին կանգ առնում ու կանչում. «էլի՛»։ Պատասխան չկա: Մի անգամ էլ. «էլի՛»։ Բայց խոհանոցի աղմուկը խլացնում է Պետերի ձայնը: Նա փափում է ներքև, խոհանոց, ես կանգնել եմ ու լարված ներքև եմ նայում:

«Շուտ վերև գնա, Պետեր, ուրիշը է եկել»,—դա Կոռուլ-խոյսի ձայնն է: Պետերը շունչը կտրած վերև է գալիս, պտտվող դուռը փակվում է: Մեկն անց կեսին վերջապես գալիս է Կրալերը:

«Օ՛հ, տեր աստված, ելակից բացի, ուրիշ բան չի երևում: Նախաճաշին՝ ելակ, հենկը ելակ է ուտում, Կոռուլխոյսը ելակ է վայելում, Միպը ելակ է եփում, ամենուրեք ելակ է բուրում: Ես այս ելակ կոչվածն այլևս չեմ կարող տեսնել, գալիս եմ վերև՝ այստեղ էլ նույն բանը, ազնիվ խոսք՝ այստեղ էլ են ելակ մաքրում»:

Ելակի մնացորդները կոնսերվացնում են: Երկու բանկան

սկսեւ է արդեն թիփիլէ Հայրիկը նրանցից հաղթեալ մարմել-
լադ է եփում: Հաջորդ առափստ՝ էլի երկու բանկա, ցերեկը՝
նորից շորտ: Վան Դատնը բաժնուր շափով չի ետացրել բան-
կաները: Հիմա հայրիկը ամեն երեկո մարմելադ է եփում:

Մենք շիրան էլ ենք ելախով սուսում, շիճուկն էլ, հացն էլ,
ելակն ուտում ենք քաղցրով, շաքարով, շաքարավազով, Եր-
կու օր ու դիշեր իմ առջև միայն ելակ էր երեսում, հետո սու-
շարը վերջացավ, բայց պառուղի մի մասն արդեն լցված է
յոթ ամանի մեջ՝ բանկաների ու կճուճների մեջ ու փակված:

«Լսիր, Աննա,—բղավում է Մարգոն,—մենք անկյունի
բանջարավաճառից ինը կիլո ու կէս բակլա ենք ստացել»:

«Ինչ լավ բան է արել»,—ասում եմ ես: Եվ, իրոք, դա
շատ լավ է, բայց դրա վրա ինչքան պիտի աշխատենք...
ո՛հֆֆ:

«Շաբաթ օրը, առափստ ծեփին, պիտի օգնեք բակլան
մաքրելու»,—հայտարարում է մայրիկը սեղանի շուրջը նըս-
տած ժամանակ: Եվ, իսկապես, այսօր առավոտվանից հըս-
կայական մի թաս կա՝ մեջը լիքը բակլա: Դրա մաքրելը շատ
տխուր բան է, բայց հապա թող մեկը փորձի բակլայի պատիճն
ուտել: Գիտեմ, որ քչերը գիտեն, թե ինչ համով բան է պա-
տիճը, հատկապես երբ բարակ կճեպը հանում ես: Եվ ամե-
նամեծ առավելութունն այն է, որ դու կարող ես մի երեք
անգամ ավելի շատ ուտել, քան եթե միայն բակլա ուտես:
Բայց կճեպը «քաշել-հանելը» սոսկալի ձանձրալի ու ման-
րակրկիտ աշխատանք է, գուցե դա միայն բժախնդիր մարդ-
կանց է հարմար՝ ատամնաբույժներին ու կաբինետային նըս-
տաջան գիտնականներին, իսկ ինձ նման տեղում տիտիկ
չանող մի աղջկա համար դա պարզապես տանջանք է: Ինն
անց կեսին սկսեցինք, տասն անց կեսին ես ընդմիջում արե-
ցի, իսկ այնուհետև, մի ժամից հետո, և այդպես շարունակ:
Ականջներումս զրնգում է. ծայրը կոտրել, կլեպն ամբողջա-
պես քաշել-հանել, հատիկը գցել թասի մեջ և այլն: Աշ-
քերիս առջև ամենուրեք երևում են կանաչ-կանաչ պատիճ-
ները, կճեպները, հոտած հստիկները, բոլորն էլ կանաչ-կա-
նաչ, կանաչ...

Այնպիսի մի բթացում է համակել ինձ, որ ես որևէ բանով

զբաղվելու համար, պարզապես ամբողջ տառավորը ամեն տեսակ անհեթեթություններ եմ դուրս տալիս, ամեն ինչ իրար խառնում, իսկ ինքս էլ այնպիսի զգացում ունեմ, որ հիմա տխրությունից կկորչեմ: Եվ ամեն անգամ այդ կլեսվը ձգելու ժամանակ, մտածում եմ. «Ո՛չ, ո՛չ մի դեպքում, ո՛չ մի դեպքում անային տնտեսուհի չեմ դառնա»:

Ժամը տասներկուսին մենք վերջապես նստում ենք նախաճաշելու, բայց տասներկուսն անց կեսից մինչև մեկն անց քառորդ դարձյալ բակլա ենք մաքրում: Վերջում սիրտս խառնում է, ոնց որ ծովային հիվանդություն ստացած լինեմ, մյուսներին էլ է խառնում: Քնում եմ մինչև ժամը չորսը, բայց քնելուց հետո էլ այդ զզվելի բակլայի հոտից ամբողջապես ցնցվում եմ:

Ա. Ն. Ն. ա:

Շաբաթ, 15-ը հուլիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Գրադարանից մեզ մոտ մի հետաքրքրություն շարժող գիրք է ընկել «Խ՞նչ եք մտածում ժամանակակից աղջիկների մասին» վերնագրով: Այսօր ես ուզում եմ այդ թեմայի մասին խոսել: Այդ գրքի հեղինակը կին է, նա ոտից գլուխ քրննադատում է «մեր օրերի երիտասարդությունը», թեև չի գտնում, որ ամբողջ երիտասարդությունը «բոլորովին անպետք է»: Ընդհակառակը՝ նա այն կարծիքին է, որ եթե երիտասարդությունն ուղենար, նա կկարողանար նոր, մեծ ու գեղեցիկ աշխարհ կառուցել: Հեղինակը գտնում է, որ երիտասարդները բոլոր տվյալներն ունեն, իայց նրանք զբաղվում են թեթևամիտ բաներով և ուշադրություն չեն դարձնում ներկա կյանքի գեղեցկությանը: Ինձ թվում է, որ առանձին տեղեր անձամբ ինձ են վերաբերում, դրա համար էլ ես ուզում եմ քո առջև բացել իմ ներքին աշխարհը և պաշտպանվել այդպիսի հարձակումներից:

Իմ բնավորության մեջ մի հիմնական գիծ կա, որ դարձնում է բոլոր նրանց աչքին, ուրբեք ինձ լավ են ճանաչում.

դա ինքնաքննադատությունն է: Ես իմ բոլոր արարքները դիտում եմ կողմնակի մարդու աչքերով, կարծես թե իմ առջև ուրիշ մարդ կանգնած լինի: Բոլորովին առանց որևէ կանխակալության, առանց որևէ մտացածին արդարացման ես կանգնում եմ այդ Աննայի առջև և նայում եմ, լա՛վ է վարվում, թե վատ է վարվում:

Այդ ինքնադիտումը երբեք չի ընդհատվում, և բավական է ինձ մի խոսք ասեն, արդեն մտածում եմ. «Այդպես չպետք է լիներ», կամ. «Հենց այդպես էլ պետք է»: Շատ տեսակետներից եմ ես ինձ շարունակ դատապարտում և ավելի ու ավելի համոզվում, թե ինչքան ճիշտ է հայրիկը, երբ ասում է. «Ամեն մի երեխա ինքը պետք է իրեն դատախարակի»: Ուրիշները կարող են միայն խորհուրդներ կամ ցուցումներ տալ: Բայց իր բնավորությունը մարդ միայն ինքն իր ձեռքով կարող է ձևավորել: Ընդ որում ես անսպառ էներգիա ունեմ, ես ինձ միշտ այնքան ուժեղ եմ զգում, այնքան ազատ, երիտասարդ, թվում է թե ամեն ինչ կարող եմ անել: Առաջին անգամ, երբ ես դա զգացի, շատ ուրախացա, և հիմա ես չեմ հավատում, որ ճակատագրի հարվածները, որ յուրաքանչյուրը պետք է ճաշակի, ինձ կարող են անմիջապես ընկճել: Ասենք, այդ մասին ես շատ եմ խոսել: Այժմ անցնում եմ հիմնական թեզին. «Մայրիկն ու հայրիկն ինձ չեն հասկանում»: Իմ ծնողները ինձ շատ են երես տվել, նրանք իմ նկատմամբ բարի են եղել, պաշտպանել ինձ, մի խոսքով, ամեն հնարավոր բան արել են: Եվ այնուամենայնիվ ես երկար ժամանակ ինձ սարսափելի մենակ, լքված, օտարոտի եմ զգացել: Հայրիկն ամեն ինչ արեց, որպեսզի ես այդպես դեռ ու դեռ չընկնեմ, բայց ոչինչ չօգնեց: Ես ինքս ինձ բուժեցի, ես ինքս ինձ ցույց տվի իմ արարքների ու մտքերի հակառակ կողմը: Իսկ ինչպե՞ս պատահեց, որ հայրիկն այդ սլաքարում ինձ նեցուկ չեղավ: Ինչո՞ւ նա անհաջողության մատնվեց, երբ ուզեց ինձ օգնության ձեռք մեկնել: Որովհետև հայրիկը ճիշտ տոն չընտրեց, նա միշտ ինձ հետ խոսում էր, ինչպես երեխայի, որը ինչ-որ մասնական վիշտ ունի: Սա տարօրինակ է հնչում, բրովհետև հասկապես հայրիկն է միշտ ինձ հետ անկեղծ եղել, հատկապես նա է առաջացրել իմ մեջ տ-

մեն ինչ հատկանալու պատճառով, Ռայց նա մի բան բաց է թողել, նա չէր կարծում, որ ես պաշտարում եմ երևալու համար, որ պա ինձ համար ամենից կարևորն է, ես չէի ուզում լսել. «Տիրոջիկ երևույթ է... մյուս աղջիկներն էլ են... Գուկանցնի...» և այլն, ես չեմ ուզեցել, որ ինձ հետ վարվեն այնպես, ինչպես մյուս բոլոր աղջիկների հետ, ես ուզեցել եմ դեմք լինել, Աննա լինել, Եվ դա Պիմր հՀատկացավ, Եվ ընդհանրապես ես չեմ կարող վստահել այն մարդուն, որն այնքան քիչ բան է պատմել ինձ իր մասին, իսկ քանի որ ես համարյա ոչինչ չգիտեմ Պիմր մասին, մեր մեջ չի կարող իսկական մտերմություն լինել, Պիմր միշտ մեծի տեսակետով է նայում, որը նույնպես այդպիսի անցողակի հրապուրանքներ է ունեցել, բայց այնուամենայնիվ որպես մեծ չի կարողանում կարեկցել փոքրին, նրա հետ միասին ապրել նրա վիշտը, ինչքան էլ որ աշխատում է:

Այդ բոլորի պատճառով ես հիմա իմ սեռականներով, իմ լրիվ կռադատված թերթիաներով կիսվում եմ միայն իմ օրագրի և երբեմն էլ Մարդոյի հետ, Հայրիկից թաքցնում եմ այն ամենը, ինչն ինձ հուզում է, ես երբեք նրան չեմ պատմում իմ իղձերը, Գրաակցաբար ես նրան հեռացնում եմ ինձնից, Այլ կերպ չէի կարող, ես վարվել եմ այնպես, ինչպես հուշել է իմ պատմությունը, վարվել եմ այնպես, ինչպես անհրաժեշտ է եղել իմ հոգեկան հանգստության համար, ես կկորցնեի հանգստությունս ու ինքնավստահությունս, եթե որեւէ մեկին թույլ տայի քննադատելու իմ վերադաստիարակման նույնիսկ կիսով չափ շավարաված աշխատանքը, Իսկ դա ես թույլ չեմ տա նույնիսկ Պիմին, ինչքան էլ որ դա դաժան հնչի, որովհետեւ ես ոչ միայն Պիմին անջատում եմ իմ ներքին կյանքից, այլ իմ գյուրադրգույթյան պատճառով ավելի եմ հեռացնում նրան ինձնից: Ահա մի հարց, որն ինձ շատ է դրադեցնում. ինչպե՞ս պատահեց, որ Պիմն սկսեց ինձ այդպես սրտնեղություն պատճառելու, Ինչո՞ւ ես բոլորովին չեմ կարողանում նրա հետ պարտուել, ինչո՞ւ է նրա քրոջը թույլտնն ինձ կեղծ թվում և ես միայն երազում եմ, որ ինձ հանդիսա թողնեն, որ Պիմն ինձ վրա ուշադրություն չդարձի, քանի զեռես իմ նկատմամբ ավելի մեծ վստա-

հուժյուն շունեմ: Զէ՞ որ մինչև հիմա էլ ինձ տանջում է այն ստոր նամակի ամոթը, որը ես նրան համարձակվել էի դրել ինչ-որ անմեղսագիտակ վիճակում: Ա՛խ, որքան դժվար է ամեն ինչում իսկապես ուժեղ և տոկուն լինել:

Բայց իմ հիմնական դսուր հիասթափությունը դա չի. ավելի շատ ինձ Պետերի հարցն է տանջում, քան հայրիկինը: Շատ լավ գիտեմ, որ ես նրան նվաճեցի, և ոչ թե հակառակորդ ես նրան ստեղծեցի ինձ համար, իմ երևակայությամբ էր նա հրաշալի, խաղաղ, զգայուն տղա, որը սիրո և ընկերության մեծ կարիք ուներ: Ես կարիք ունեի կենդանի մարդու հետ խոսելու, ինձ ընկեր էր պետք, որ կարողանար ճանապարհին ինձ օգնել և ես հասա դրան, թեև դժվարությամբ, որ նա դանդաղ, բայց հավատարմորեն կապվեց ինձ հետ: Եվ երբ ես վերջապես նրա մեջ իմ նկատմամբ ընկերական զգացմունք արթնացրի, մեր կամքից անկախ մեր հարարությունների մեջ սողոսկեց ինտիմությունը՝ հիմա դա ինձ համար չլաված բան է թվում:

Մենք խոսեցինք ամենագաղտնի բաների մասին, բայց այն մասին, ինչով որ սիրտս լիքն է եղել, որով և հիմա էլ դեռ լիքն է, մենք մինչև հիմա էլ լռել ենք: Ես Պետերից բոլորովին գլուխ չեմ հանում՝ գուցե նա պարզապես մակերեսային մարդ է՝ կամ գուցե ամոթախածությունի՞ց է նա իրեն նույնիսկ ինձ մոտ աչդպես զուսպ պահում: Բայց ես մի սխալ եմ թույլ տվել. ես անտեսել եմ նրա ընկերը դառնալու մյուս բոլոր հնարավորությունները, և փորձել եմ միայն քնքշությամբ ու սիրալիրությամբ ստեղծել մեր մոտիկությունը: Նա ծարավի է սիրո, նա օրեցօր ինձ ավելի ու ավելի շատ է սիրում, ես դա խիստ զգում եմ: Նա բավականանում է ինձ հետ միասին լինելով, իսկ իմ մեջ գնալով ավելի հաստատակամ ցանկություն է առաջանում՝ փորձել թափանցել նրա մտքերը և նրան հարցնել այն մասին, ինչի մասին ես այնքան ուզում եմ խոսել: Պետերն ինքը չի գիտակցում, որ ես եմ նրան հրապուրել՝ համարյա զոռով, իսկ հիմա նա կառչում է ինձ, և ես դեռ չգիտեմ, թե ինչ ձևով նրան բոլորովին կտրեմ ինձնից և ոտքի կանգնեցնեմ: Ախր ես չափ չուտ հասկացա, որ նա չի կարող ինձ իսկական ընկեր լի-

նել, դրա համար էլ ևս ձգտում էի նրան գոնե դուրս հանել իր պառայանից, որպեսզի նա մի կերպ կարողանար ղգալ իր երիտասարդությունը: «Չէ՞ որ ըստ էության երիտասարդությունն ավելի մենակ է, քան ծերությունը»: Ես այդ նախադասությունը մի գրքում եմ կարդացել և, իմ կարծիքով, դա ճիշտ է:

Իսկ ճիշտ է, որ այստեղ մեծերի համար ավելի գովար է, քան մեզ, երիտասարդներիս համար: Ոչ, իհարկե, ճիշտ չի: Մեծերն ամեն ինչի վերաբերյալ ունեն իրենց հայացքները, նրանք այլևս չեն տատանվի, նրանք գիտեն կյանքում իրենց անելիքը, իսկ մեզ, երիտասարդներիս, կրկնակի ղրժվար է պաշտպանել սեփական հայացքները այնպիսի մի ժամանակաշրջանում, երբ փշրում են բոլոր իգեալները, երբ մարդիկ դրսևորում են իրենց նողկալի կողմերը, երբ մարդիկ սկսել են կասկածել ճշմարտության, արդարության, աստծո վրա:

Եվ եթե որևէ մեկը պնդի, որ այստեղ ապաստարանում մեծերի վիճակն անհամեմատ ավելի վատ է, քան մերը, նշանակում է նա չի հասկանում, ին սրբան ուժեղ են մեզ հաղթահարում ամեն տեսակի կասկածներն ու հարցերը: Գուցե մենք այդ հարցերի համար շատ ենք երիտասարդ, բայց դրանք իրենք են մեզ փաթաթվում, մինչև որ Երկար մտորումներից հետո մի որևէ լուծում ենք գտնում, բայց այդ լուծումը սովորաբար չի դիմանում բոլորովին հակառակը ապացուցող փաստերի բախմանը: Ահա հենց դա է մեր ժամանակի ամենաբարդ խնդիրը. մեզ մոտ չեն կարող ծաղկել իգեալներ, Երազներ, պայծառ հույսեր, իսկ եթե ծագում են էլ են, ապա այս սոսկալի իրավանությունը բախտովին փրշրում է դրանք:

Պարզապես հրաշք է, որ ևս դեռ իմ բոլոր հույսերը չեմ կորցրել, և չէ՞ որ իմ բոլոր հույսերը անհեթեթ ու անիրագործելի են թվում: Բայց ևս հակառակ բոլորի, ամուր կառչում եմ դրանցից, սրովհետև հաստատ հավատում եմ, որ մարդը բարի է, Ինձ համար աներեակայելի է ամեն ինչ կառուցել մահվան, ղժրախառնության ու բառսի պաղափարի վրա: Տեսնում եմ, որ աշխարհն աստիճանաբար ավելի ու ավելի

է վերածվում անապատի, ավելի մոտիկից եմ լսում ամպրոպի ճալթյունը, որը կարող է և մեզ սպանել, զգում եմ միլիոնավոր մարդկանց տառապանքը, և այնուամենայնիվ երբ նայում եմ երկնքին, մտածում եմ, որ ամեն ինչ շուտ կգա դեպի լավը, որ այդ դաժանությանը վերջ կլինի և աշխարհին նորից կտիրի խաղաղությունն ու հանգստությունը:

Իսկ մինչև այդ ես պետք է բարձր պահեմ իմ իդեալը, և գուցե այն ժամանակ, ապագայում, նա այնուամենայնիվ, իրականանա:

Ա. Ն. Ն. ա:

Ուրբաթ, 21-ը հուլիսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

Դարձյալ հույսն արթնանում է, վերջապես դարձյալ ամեն ինչ լավ է: Եվ այն էլ ինչպես լավ: Անհավատալի լուր՝ Հիտլերի դեմ մահափորձ է կատարվել, ոչ ինչ-որ «հրեա կոմունիստների» կամ «անգլիական կապիտալիստների» կողմից, ո՛չ, դա արել է գերմանական ազնվացեղ արյունով օժտված մի գեներալ, կոմս, և այն էլ երիտասարդ: «Երկնային նախախնամությունն» է փրկել Ֆյուրերի կյանքը, և դժբախտաբար, ցավոք սրտի, քերծվածքներով ու թեթևակի այրվածքով պրծել է: Նրա շքախմբից մի քանի սպաներ ու գեներալներ են սպանվել, մյուսները վիրավոր են: Մեղավորին գնդակահարել են: Սա ապացուցում է, որ շատ գեներալներ ու սպաներ մինչև կոկորդը կուշտ են պատերազմից և հաճույքով Հիտլերին դժոխք կողարկեն: Նրանք ձգտում են Հիտլերի մահից հետո ստեղծել ռազմական դիկտատուրա, հետո խաղաղություն կնքել դաշնակիցների հետ, նորից վիճվել և մի քսան տարի հետո էլի պատերազմ սկսել: Իսկ գուցե նախախնամությունը դիտավորյալ մի քիչ ձգձգեց Հիտլերի՝ ոչնչացումը, որովհետև դաշնակիցների համար դա անհամեմատ հարմար էր ու ձեռնտու, եթե «գտարյուն» գերմանացիները իրար գզեն. այդ դեպքում ռուսներին ու անգլիացիներին քիչ գործ կմնա անելու և նրանք ավելի արագ կկարողանան սկսել իրենց քաղաքների կառուցումը: Բայց քանի

որ գործը դրան չի հասել, ես էլ չեմ ուզում պայծառ ապագա գուշակել: Բայց, դու, երեւի հասկացար, որ այն ամենը, ինչ ես պատմում եմ, լրջմիտ փաստեր են, դրանք զույգ ոտքով ոեաւ հողի վրա են կանգնած: Որպես բացառութիւն ես այստեղ ոչինչ չեմ հշուտում «բարձր իդեալների» վերաբերյալ:

Բացի այդ, Հիտլերն այնքան սիրալիւր էր, որ իր սիրելի և անձնվեր ժողովրդին հայտնեց, որ այսօրվանից գեստապոյին ենթակա զինվորականները և ընդհանրապես ամեն մի զինվոր, ով որ ճանաչում է իր դեմ կատարված աստոր ու անարգ մահափորձի» մասնակից հրամանատարին, կարող է առանց կողմնակի ակնարկների գնդակահարել նրան:

Այ դա պատմութիւն կլինի: Հանս Դամպֆի ոտքերը վազվզելուց ցավում են, նրա հրամանատարը բղավում է վրան: Հանսը հրացանը վերցնում է ու բղավում. «Դո՛ւ էիր ուզում ֆյուրերին սպանել, ա՛յ քեզ»: Համազարկ և անբարտաւան հրամանատարը, որ համարձակվել էր բղավել խեղճ զինվորի վրա, անցավ հավերժական կյանքի (կամ հավերժական մահվան՝ ինչպես են դա ասում): Բանն այնտեղ կհասնի, որ պարոն սպաները սարսափից շալվորներում կանեն և կվախենան նույնիսկ զինվորների մոտ ձայն հանել:

Դու հասկացա՞ր, թե էլի աստիճան գիտի ինչեր դուրս տվի զլխիցս: Ոչինչ անել չես կարող, ես չափազանց երջանիկ եմ այն մտքից, որ հոկտեմբերին նորից պիտի աշակերտական սեղանին նստեմ: Դրա համար էլ հազիվ թե կարողանամ կապակցված գրել: Օյ—լյա—լյա: Ախր ես հենց նոր գրեցի, որ «Չեմ ուզում ապագան գուշակել»: Մի զայրանա, հո իզուր չեն ինձ «հակասութիւնների կծիկ» անվանում:

Ա. Ե. Ե. ա:

Երեքշաբթի, 1-ը օգոստոսի 1944 թ.

Սիրելի Քիտտի.

«Հակասութիւնների կծիկ»: Սա վերջին նամակի վերջին նախադասութիւնն է, այսօր հենց դրանից էլ սկսում եմ:

«Հակասությունների կծիկ»՝ դու կարա՞ղ ես ինձ բացատրել, թե դա ինչ է նշանակում: Ի՞նչ է նշանակում «հակասություն»:
Ինչպես ուրիշ շատ բաներ, այնպես էլ այս բառը կրկնակի
իմաստ ունի. հակասել ուրե՛կ մեկին և ներքին հակասություն
ունենալ:

Առաջին իմաստը սովորաբար նշանակում է «ուրիշների
կարծիքը շնչողունել, կարծել, որ դու ամեն ինչ բոլորից լավ-
ղիտես, միշտ քեզ թողնել վերջին խոսքը»։ մի խոսքով ինձ
վերագրվող բոլոր տհաճ հասկությունները: Իսկ երկրորդ
ոչ մեկին հայտնի չէ, դա՝ իմ անձնական գաղտնիքն է:

Մի անգամ ես քեզ պատմել եմ, որ ըստ էության ես ոչ
թե մի, այլ երկու հոգեկան աշխարհ ունեմ: Մեկում թաքնը-
ված է իմ անդուտ ուրախ տրամադրությունը, հեգնական
վերաբերմունքը՝ ամեն ինչի նկատմամբ, կենսուրախությու-
նը և ամենակարևորը՝ ամեն ինչին թեթևակի վերաբերվելու
առանձնահատկությունը: Սրա տակ այ թե ինչ եմ ես հասկա-
նում. նշանակություն չտալ ֆլիրտին, համբույրին, գրկա-
խառնությունը, երկիմաստ կատակներին: Եվ այս հոգեկան
աշխարհը ինձ մոտ միշտ կաղմ ու պատրաստ է, սա մյուսին
դուրս է մղում, որն ավելի գեղեցիկ է, մաքուր ու խոր: Ան-
նայի այդ լավ կողմը ոչ ոք չգիտի, դրա համար էլ ինձ քչերն
են հանդուրժում:

Դե, իհարկե, ես մի գիշերվա ուրախ ծաղրածու եմ, իսկ
հետո մի ամբողջ ամիս ոչ ոքի պեսք չեմ: Ծիշտ այնպես,
ինչպես լուրջ մարդկանց համար սիրային ֆիլմը. պարզապես
զվարճալիք, մի ժամվա հանգստություն, այն, ինչ իսկույն
մոռանում ես, դա ոչ լավ է, ոչ վատ: Ինձ համար մի քիչ
տհաճ է այդ մասին քեզ պատմելը, բայց ինչո՞ւ չասել, երբ
դա ճշմարտություն է: Իմ թեթևամիտ, մակերեսային հոգե-
կան աշխարհը միշտ հաղթահարում է, հաղթում այն խոր
հոգեկանին: Դու չես կարող պատկերացնել, թե ինչպես եմ
ես հաճախ փորձում հեռացնել, խափանել, թաքցնել այդ
Աննային, որը վերջին հաշվով այն Աննայի կեսն է կազմում
միայն, բայց ոչինչ չի ստացվում, և ես գիտեմ, թե ինչու:

Ես վախենում եմ, որ նրանք, ովքեր ինձ գիտեն այնպես,
ինչպես միշտ լինում եմ, հանկարծ հայտաբերեն, որ ես ու-

րիշ կողմեր էլ ունեւմ, շատ ավելի լաւ, շատ ավելի բարի։
Սա վախենում եմ որ սկսեն ինձ վրա ծիծաղել, ինձ ծիծաղելի
ու սենտիմենտալ համարեն և ինձ լիջորեն շքնդունեն։
Սա սովորել եմ, որ իմ նկատմամբ լուրջ չվերաբերվեն, բայց
դրան միայն «մակերեսային» Աննան է սովոր, միայն նա կա-
րող է դա հանդուրժել, իսկ մյուսը «լուրջ» է, դրա համար
խիստ անզոր։ Եվ եթե ես երբեք «լաւ» Աննային զոռով աս-
պարեղ եմ քաշում, նա կծկվում է «ձեռք-մի-տվեք-ինձ»
բույսի նման և երբ պետք է նա խոսի, իր փոխարեն լույս
աշխարհ է հանում N° 1 Աննային և մինչ ես հասցնում եմ
ուշթի գալ, նա կորչում է։

Եվ դուրս է գալիս, որ այդ «լաւ» Աննան երբեք չի երե-
վում մարդկանց, բայց երբ ես մենակ եմ լինում, նա իշ-
խում է։ Ես հաստատ գիտեմ, թե ինչպիսին եմ ուզում լինել,
ինչպիսին կամ... հոգով, բայց դժբախտաբար ես այդպիսին
եմ միայն ինձ համար։ Եվ գուցե (ոչ, նույնիսկ անկասկած)
դա է պատճառը, որ ես բնավորությամբ ինձ խորն ու ծած-
կամիտ եմ համարում, իսկ ուրիշները՝ մարդամոտ ու մակե-
րեսային։ Ներքուստ ինձ միշտ այն «մաքուր» և «լաւ» Ան-
նան է ճանապարհ ցույց տալիս, իսկ արտաքուստ ես պար-
զապես ուրախ թուկոտան այժմ եմ։

Եվ, ինչպէս արդեն ասացի, ես ամեն ինչ այնպես շեմ
զգում, ինչպես ասում եմ ուրիշներին, դրա համար էլ իմ
մասին այնպիսի կարծիք է ստեղծվել, որ ես վազում եմ
սողանների ետեից, ֆլիրտ եմ անում, քիթս խոթում եմ ամեն
տեղ, վնասեր եմ կարդում։ Եվ «ուրախ» Աննան ծիծաղում է
դրա վրա, կոպիտ խոսքեր ասում, ուսերն է անստարբեր թոթ-
վում, ձեռքնում է, որ դա բոլորովին էլ իրեն չի վերաբե-
րում։ Բայց ամառը։ Այն մյուս «խաղաղ» Աննան բոլորովին
ուրիշ կերպ է մտածում։ Եվ քանի որ ես քեզ հետ բացար-
ձակ անկեղծ եմ, ուստի խոստովանում եմ, շատ եմ ափսո-
սում, որ ես անհավատալի ուժ եմ զործադրում, որպէսզի
ինձ փոխեմ, ուրիշ դասնամ, բայց ամեն անգամ հարկա-
դրված եմ լինում պայքարելու այնպիսի բանի դեմ, որն ինձ-
նից ավելի ուժեղ է։

Եվ ամեն ինչ իմ մեջ ողորում է. «Տեսնում ես ինչ ստաց-

վեց. դու վատ համբավ ունես, ծաղրաբար նայող կամ վշտացած դեմքով մարդկանց շրջապատում անհամակրելի անձնավորություն ես՝ և այդ բոլորն այն պատճառով, որ դու չես լսում քո լավ «ես»-ի խորհուրդները: Ա՛խ, ես կլսեի, բայց ոչինչ չի ստացվում. բավական է, որ ես լրջանամ ու բոլորը սկսեն մտածել, որ դա կեղծ է, և ես ստիպված եմ լինում կատակ անելով ազատվել: Իմ ընտանիքի մասին էլ չեմ խոսում, նրանք իսկույն սկսում են ենթադրել, որ ես հիվանդացել եմ, սկսում են գլխացավի, ջղերի դեմ հաբեր տալ, զարկերակս են շոշափում, ձեռքը ճակատիս դնում՝ արդյոք տաքություն չունե՞մ, հարցնում են, թե ստամոքսս գործե՞լ է, իսկ հետո կշտամբում են վատ տրամադրությունս համար: Եվ ես այլևս չեմ դիմանում: Երբ ինձնից այդպես կաշում են ու սկսում եմ իսկականից քմահաճություններ անել, հետո տխրում եմ, և վերջապես սիրտս շուռ եմ տալիս դեպի թարս կողմը, վատը դուրսը, իսկ լավը՝ ներսը, և սկսում եմ միջոցներ փնտրել դառնալու այնպիսին, ինչպիսին կուզեի, ինչպիսին կկարողանայի դառնալ, եթե... այո, եթե աշխարհում ուրիշ մարդիկ չլինեին...

Ա ն ն ա:

Այստեղ Աննայի օրագիրն ընդհատվել է:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Օգոստոսի 4-ին «կանաչ ոստիկանությունը» հարձակվում է ապաստարանի վրա, ձերբակալում այնտեղ բոլոր թաքնվածներին, նրանց հետ միասին Կրալերին ու Կոոպիտյսին, ու տանում գերմանական և հոլանդական համակենտրոնացման ճամբարները:

Գեստապոն կողոպտում է «ապաստարանը»: Այս ու այն կողմ թափված հին գրքերի, ամսագրերի ու թերթերի մեջ Միայն ու էլլին գտել են Աննայի օրագիրը: Բացի մի քանի էջից (ընթերցողին ոչ հետաքրքիր) օրագիրը ամբողջապես տպագրվել է:

Բոլոր թաքնվածներից վերադարձել է միայն Աննայի հայրը: Կրալերն ու Կոոպիտյսը հոլանդական ճամբարներում շատ զրկանքներ են կրել և վերադարձել իրենց ընտանիքները:

Աննան մահացել է 1945 թվականին Բերգեն-Բելզենի համակենտրոնացման ճամբարում, Հոլանդիայի ազատագրումից երկու ամիս առաջ:

ԱՆՆԱ ՖՐԱՆԿԻ ՕՐԱԳԻՐԸ

Խմբագիր՝ Ա. Ա. Ղուկասյան
Գեղ. խմբագիր՝ Մ. Բաղդասարյան
Տեխ. խմբագիր՝ է. Ճաննապանյան
Վերստուգող սրբագրիչ՝ Լ. Իշխոյան

•

Պատվեր 1422

Տիրած 15 000

Հանձնված է արտադրության 18/IX 1962 թ.,

Ստորագրված է տպագրության 13/XI 1962 թ.,

թուղթ՝ 84×108¹/₃₂, Հրատ. 13,5 մամ. + 4 ներդիր,

տպագր. 19,25 մամ. ± 15078 պայմ. մամ.,

Գինը՝ 87 կոպ.

•

ՀՍՍՌ Կուլտուրայի մինիստրության Հրատարակչությանն էրի և պոլիգրաֆ արդյունաբերության

Գլխավոր վարչության Պոլիգրաֆկոմբինատ,

Երևան, Տերյան 91: